

ISSN 2410-9576 (Print)
ISSN 2412-2394 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПОЛІССЯ

Науковий економічний журнал

№ 2(21)

ЧЕРНІГІВ

2020

Державна реєстраційна служба України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21188-10988ПР від 03.02.2015 р.

Науковий журнал «Науковий вісник Полісся» включено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ (Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015 р.)

Журнал зареєстровано, реферується та індексується у наступних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах: Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Crossref (DOI: 10.25140/2410-9576), Google Scholar, Index Copernicus, Українська науково-освітня мережа УРАН, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, реферативна база даних «Україніка наукова».

Випуск рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
НУ «Чернігівська політехніка» Від 28.12.2020 р., Протокол № 10

Редакційна колегія:

Дубина М. В.	доктор економічних наук, професор (головний редактор);
Гонта О. І.	доктор економічних наук, професор;
Білгілі Ф.	доктор економічних наук, професор (Кайсері, Туреччина);
Брітченко І. Г.	доктор економічних наук, професор (Тарнобжег, Польща);
Гарафонова О. І.	доктор економічних наук, професор;
Живко З. Б.	доктор економічних наук, професор;
Ільчук В. П.	доктор економічних наук, професор;
Маргасова В. Г.	доктор економічних наук, професор;
Сорвиров Б. І.	доктор економічних наук, професор (Гомель, Білорусь);
Тропіна В. Б.	доктор економічних наук, професор;
Білан Ю. В.	доктор економічних наук, доцент (Щецин, Польща);
Дерій Ж. В.	доктор економічних наук, доцент;
Холявко Н. І.	доктор економічних наук, доцент;
Стрілковскі В.	доктор економічних наук (Прага, Чехія);
Жаворонок А. В.	кандидат економічних наук, доцент;
Мороз Н. В.	відповідальний секретар.

Н34 **Науковий вісник Полісся.** – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. – № 2 (21). – 196, [2] с.

Висвітлюються актуальні проблеми розвитку сучасної економіки, функціонування та розвитку підприємств різних форм власності, інвестиційно-інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, регіонального розвитку.
Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів, практиків.

ISSN 2410-9576 (Print)
ISSN 2412-2394 (Online)

Ministry of Education and Science of Ukraine
Chernihiv Politechnic National University

SCIENTIFIC BULLETIN OF POLISSIA

Scientific journal on Economics

No 2(21)

CHERNIHIV
2020

UDC 33

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)

Ministry of Justice of Ukraine
State Registration Certificate of Printing Mass Medium
Series KB № 21188-10988П from 03.02.2015

The *Scientific Bulletin of Polissia* has been included in the list of scientific professional publications of Ukraine, where the results of dissertations for the degree of Doctor and Candidate of Economics can be published (established by the decree of Ministry of Education and Science of Ukraine from July 13, 2015, № 747)

The journal is registered, being reviewed and indexed in the following international scientometric databases, repositories and search engines: international Centre for periodicals (ISSN international Centre, Paris), Ulrichsweb TM, Global Serials Directory, Crossref (DOJ: 10.25140/2410-9576), Google Scholar, Index Copernicus, Ukrainian Research and Academic Network URAN, Vernadsky National Library of Ukraine, abstract database "Ukrainika naukova".

The issue is recommended to be sent to the press by
Chernihiv Politechnic National University Academic Senate decision
From 28.12.2020, Proceeding № 10

Editorial Board:

Dubyna M. V.	Doctor of Economics, Professor (<i>chief editor</i>);
Gonta O. I.	Doctor of Economics, Professor;
Bilgili F.	Doctor of Economics, Professor (Kayseri, Turkey);
Britchenko I. G.	Doctor of Economics, Professor (Tarnobrzeg, Poland);
Garafonova O. I.	Doctor of Economics, Professor;
Zhyvko Z. B.	Doctor of Economics, Professor;
Ilchuk V. P.	Doctor of Economics, Professor;
Marhasova V. H.	Doctor of Economics, Professor;
Sorvyrov B. I.	Doctor of Economics, Professor (Homel, Belarus);
Tropina V. B.	Doctor of Economics, Professor;
Bilan Yu. V.	Doctor of Economics, Associate Professor (Szczecin, Poland);
Derii Zh. V.	Doctor of Economics, Associate Professor;
Kholiavko N. I.	Doctor of Economics, Associate Professor;
Strielkowski W.	Doctor of Economics (Prague, Czech Republic);
Zhavoronok A. V.	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor;
Moroz N. V.	managing secretary.

Scientific Bulletin of Polissia. – Chernihiv : Chernihiv Politechnic National University, 2020. - № 2 (21). – 196, [2] p.

Urgent problems of present-day economics' development, different ownership enterprises operation and development, investment and innovative activity, increasing national economy's competitiveness, regional development are reported.

It is intended for scientists, lecturers, postgraduate students, students and practitioners.

UDC 33

Creative Commons License "Attribution-NonCommercial"
4.0 International (CCBY-NC 4.0).

ЗМІСТ TABLE OF CONTENTS

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ / NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT AND ECONOMICS

<i>Лисяк Л. В., Зюзін В. О., Петрова Я. І.</i> Розширення джерел фінансування реалізації державних програм людського розвитку: залучення соціально відповідального бізнесу та використання інноваційних технологій.....	6-16
<i>Тропіна В. Б.</i> Фінансування державних соціальних програм: новітні підходи та інструменти.....	17-27
<i>Бєбко С. В.</i> Інтернаціоналізація та кооперація системи вищої освіти України в умовах глобальних викликів.....	28-38
<i>Мініна О. В., Шевченко О. С., Мороз Є. А.</i> Забруднення довкілля як складова глобальної екологічної кризи: національний рівень.....	39-51
<i>Коритний О. Г.</i> Особливості аграрної політики ЄС: можливості для України.....	52-56
<i>Білявська О. Б.</i> Диверсифікація джерел надходжень як умова фінансової автономії закладів вищої освіти.....	57-66

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА / DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE FORCES AND REGIONAL ECONOMY

<i>Гальцова О. Л., Трохимець О. І.</i> Особливості інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України.....	67-72
<i>Хоменко І. О., Волинець Л. М., Лисенко Г. О.</i> Особливості державно-приватного партнерства як механізм реалізації нової регіональної політики для функціонування та розвитку дорожнього господарства.....	73-82
<i>Мамєєва О. В.</i> Дослідження процесу трансформації земельних угідь.....	83-88

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ / ENTERPRISE MANAGEMENT

<i>Ільчук В. П., Шпомер Т. О.</i> Інвестиційна взаємодія учасників інноваційного процесу у формуванні системних утворень машинобудівної галузі.....	89-101
<i>Popelo O. V., Zabashtanska T. V., Chorna K. O.</i> Theoretical fundamentals of formation of the motivation system at the enterprise.....	102-113

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ / FINANCE. BANKING AND INSURANCE

<i>Виговська В. В.</i> Тенденції розвитку накопичувального пенсійного забезпечення: міжнародний та вітчизняний вимір.....	114-120
<i>Забаштанський М. М., Роговий А. В.</i> Сучасні аспекти фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства.....	121-128
<i>Першко Л. О.</i> Напрями підвищення ефективності формування місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації.....	129-135
<i>Філіпова Н. В.</i> Особливості функціонування світових моделей фінансування охорони здоров'я.....	136-144
<i>Демко В. С.</i> Вплив мультиплікативного ефекту інвестиційних витрат індустрії туристичних послуг на економіку України.....	145-154
<i>Чиппеш Н. М.</i> Наукові підходи до класифікації інновацій кредитних установ.....	155-162

МЕНЕДЖМЕНТ / MANAGEMENT

<i>Сероклин Л. В.</i> Реалізація партнерських відносин в договорах концесії в умовах відновлення економіки України.....	163-169
---	---------

МАРКЕТИНГ / MARKETING

<i>Циброва А. В.</i> Теоретичне обґрунтування сутності електронної комерції.....	170-177
<i>Реферати / Abstracts</i>	178-190
<i>Правила оформлення та подання рукопису до журналу / The rules of formatting and publishing the article in the journal</i>	191-196

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-6-16

УДК 338.242[005.35:330.341.1]
JEL Classification : J24, O38, Q01Л. В. Лисяк, д. е. н., професор,
В. О. Зюзін, аспірант,
Я. І. Петрова, аспірант**РОЗШИРЕННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ
ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: ЗАЛУЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ
ТА ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та практичні засади розширення джерел фінансування державних програм соціального спрямування - людського розвитку. Акцентовано увагу на необхідності підвищення ефективності фінансового забезпечення реалізації державних соціальних програм. Найбільш проблемними питаннями визначено відсутність методики оцінки ефективності їх реалізації та обмеженість бюджетних коштів. Окреслено авторський підхід щодо удосконалення оцінювання ефективності фінансування державних соціальних програм. Виявлено, що необхідність вирішення соціальних пріоритетів обумовлює більш активне залучення на засадах партнерства відповідального бізнесу для фінансування державних програм людського розвитку. Визначено напрями удосконалення фінансового забезпечення реалізації державних програм у сфері вищої освіти. Доведено необхідність залучення коштів у соціальну сферу за допомогою інноваційних технологій фінансування, поєднання бюджетної підтримки та інструментів благодійництва, коштів міжнародних фондів, грантового фінансування належних умов для зміцнення інституту партнерства та формування на цій основі системи результативної інтеграції фінансових джерел для реалізації державних соціальних програм загалом та програм розвитку вищої освіти зокрема, як невід'ємної компоненти покращення якості життя у суспільстві та основи інноваційного розвитку. Наголошено, що тісна взаємодія держави, соціально відповідального бізнесу, домогосподарств поряд з належно організованим фінансовим контролем (державним і громадським) та дотриманням прозорості, доступності узагальненої звітності сприятиме підвищенню ефективності реалізації державних соціальних програм, як вагомого підґрунтя людського розвитку.

Ключові слова: бюджетні видатки; фінансове забезпечення; програма; оцінка ефективності; соціальна відповідальність бізнесу; людський розвиток; вища освіта; інноваційні технології фінансування.

Актуальність теми дослідження. Сучасні складні умови функціонування національної економіки, обмеженість протиепідемічними заходами ділової активності, звуження сектору малого і середнього бізнесу, зростання безробіття, падіння ВВП, зниження надходжень до державного і місцевих бюджетів, відтак – послаблення маневреності інструментів бюджетної політики, загострюють соціальні проблеми, що актуалізує дослідження, пов'язані з пошуком фінансового забезпечення реалізації державних соціальних програм людського розвитку.

Соціальний розвиток суспільства безпосередньо пов'язаний з подальшим вдосконаленням системи державного регулювання і управління фінансовим забезпеченням соціальної сфери та реалізації соціальних програм, орієнтованих на найбільш пріоритетні суспільно необхідні напрями. У процесі фінансового забезпечення реалізації державних соціальних програм в умовах нестабільності важливо розширити джерела їх фінансування, реалізуючи потенціал соціально відповідального бізнесу та запроваджуючи інноваційні технології формування коштів.

Постановка проблеми. У цьому аспекті актуальною проблемою є задіяння та використання нових, нетрадиційних джерел і способів фінансування для реалізації ефективних державних соціальних програм, що сприятиме людському розвитку, впровадженню інклюзивного підходу до генерації економічного зростання, враховуючи що інклюзивна економіка є одним із пунктів досягнення глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року, які Україна адаптує до своїх умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади фінансового забезпечення реалізації соціальних програм та розвитку соціальної відповідальності бізнесу, а також проблеми задіяння інноваційних технологій формування коштів розглядаються в працях О. Амоші, І. Запатріної, С. Качули, В. Савченка, О. Портної, К. Цуцуй, Д. Чандлера, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Постійне недофінансування державних соціальних програм потребує підвищення ефективності їх фінансового забезпечення, розширення позабюджетних джерел фінансування, серед яких – задіяння

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

фінансового потенціалу соціально відповідального бізнесу у різних формах, як основи розвитку інституту партнерства та залучення коштів за допомогою інноваційних технологій фінансування.

Метою статті є визначення теоретичних засад і практичних особливостей розширення джерел і підвищення ефективності фінансового забезпечення державних соціальних програм людського розвитку шляхом стимулювання реалізації потенціалу соціально відповідального бізнесу та використання інноваційних технологій фінансування.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення підтримки державою пріоритетних напрямів людського розвитку сприяє підвищенню якості життя населення, розвитку сфер діяльності, які впливають на формування та розвиток людського потенціалу. Об'єктивна необхідність бюджетних видатків передбачає належне виконання державою суспільно необхідних функцій для задоволення потреб людського розвитку. В Україні важливим аспектом є забезпечення гнучкості та виваженості державної фінансової політики щодо людського розвитку [1], відтак, підвищується роль державних соціальних програм та посилюються вимоги до підвищення ефективності їх фінансового забезпечення. В умовах децентралізації фінансових ресурсів та використання програмно-цільового методу бюджетування реалізація соціальних програм все більшою мірою покладається на регіональний/місцевий рівень.

Враховуючи досвід розвинених країн світу формування та реалізація державних програм є невід'ємною рисою організації сучасного бюджетного процесу у більшості країн, орієнтованих на сталий розвиток, та забезпечує [2]:

- зменшення кількості та зростання якості завдяки гнучкості загальнодержавного планування (досвід Японії).
- інформування фахівців, експертів, науковців у процесі формування та реалізації цільових програм за пріоритетами та створення єдиного контролюючого органу (досвід Франції).
- зростання довіри громадськості до бюджетного процесу завдяки здійсненню публічних доповідей головними розпорядниками бюджетних коштів (досвід країн ЄС).
- представлення детальної інформації про розмір коштів, необхідний для реалізації державних цільових програм (далі – ДЦП), розробка в цьому контексті ієрархії заходів та підвищення відповідальності. Це сприяє підвищенню ефективності контролю та застосування різних способів покарання (досвід США).
- публікацію в обов'язковому порядку та у повному обсязі звітності щодо виконання ДЦП, що сприяє дотримання принципу прозорості їх реалізації (досвід Італії).
- концентрацію бюджетних і позабюджетних коштів для виконання державних програм, здійснення наукових (фундаментальних) досліджень завдяки розвиненій системі контрактів (досвід США).

Під дією різноманітних екзогенних та ендогенних чинників в умовах нестабільності, тривалого перебігу так званого «Великого карантину» загострюються фінансові/бюджетні ризики, посилюються вимоги до підвищення ефективності використання бюджетних коштів та зростає потреба у розширенні джерел фінансового забезпечення реалізації державних/регіональних програм соціального спрямування. Вагомим є підвищення надійності та точності прогнозування/планування суспільного розвитку держави для оцінки адекватності, релевантності ДЦП.

Відповідно до представлених М. Квак системних деструктивних чинників, які унеможливають ефективну реалізацію ДЦП в Україні [3], можливо окреслити напрями виправлення ситуації. Серед них - ті, що сприятимуть покращенню умов фінансового забезпечення реалізації державних соціальних програм:

- узгодження програм між собою для уникнення їх повного чи часткового дублювання;
- забезпечення адекватності мети програми засобам її виконання;
- розробка дієвого превентивного механізму протидії виникненню проблем/ризиків різного спектру у процесі реалізації програм;
- підвищення достовірності прогнозів фінансового забезпечення реалізації ДЦП;
- реалізація принципу пріоритетності вирішення проблеми людського розвитку, соціального захисту за умов значної обмеженості бюджетних коштів та широкого кола суспільних потреб;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- удосконалення механізму розширення джерел фінансового ДЦП, активізації соціальних інвестицій;
- використання переваг програмно-цільового методу порівняно з іншими методами планування (балансового, нормативного та ін.);
- забезпечення публічності, відкритості та своєчасності звітування та повного аналізу про використання бюджетних та позабюджетних коштів у процесі реалізації соціальних програм;
- здійснення результативного державного фінансового контролю та впровадження реального громадського контролю за реалізацією соціальних програм;
- формування реально діючого механізму притягнення відповідальних осіб за порушення у процесі виконання ДЦП та бюджетних програм, зокрема - недосягнення мети, невиконання одного чи декількох завдань тощо;
- розробка/удосконалення методики оцінки ефективності реалізації соціальних програм, що відображатиме їх специфіку.

Серед інших, найбільш гострими і проблемними питаннями є обмеженість бюджетних коштів та необхідність розроблення методики оцінки ефективності виконання соціальних програм. Це системні проблеми, причому остання, всупереч вимог чинного законодавства, на сьогодні взагалі не вирішена. Про невиконання вимог нормативно-правових актів щодо розробки методики оцінки ефективності бюджетних програм, що враховує їх специфіку, щорічно констатується у звітах про виконання бюджетних програм. На важливості такої оцінки звертає увагу О. Ляшенко, зазначаючи, що визначення показників результативності використання коштів з огляду на особливості тієї чи іншої бюджетної програми, оцінка ефективності державних видатків є необхідним насамперед з позиції розвитку суспільства, тобто соціальної та економічної ефективності програм [4, с. 68]. Такий підхід визначено у Методичних рекомендаціях головного розпорядника бюджетних коштів (на час їх затвердження – Міністерства економіки України) [5], при цьому перелік ряду показників ефективності наводиться тільки для окремих видів програм у якості прикладу. Тобто, на сьогодні набір критеріїв оцінки ефективності державних соціальних цільових програм не є стандартизованим. Вважаємо, що оцінка ефективності фінансування ДЦП соціальної спрямованості має ґрунтуватися на дотриманні принципів результативності, цілісності, селективності, економічності, диференційності та передбачає послідовне виконання таких етапів: 1) формування бази показників оцінки ефективності фінансування соціальної програми; 2) розрахунок значень показників ефективності (часткових та комплексного); розрахунок показника фінансування програми та ефективності фінансування державної соціальної програми.

Подоланню проблеми обмеженості бюджетних коштів на реалізацію соціальних програм, крім оптимізації витрат державного та місцевих бюджетів і реального використання програмно-цільового бюджетування, сприятиме вирішення завдання розширення джерел фінансового забезпечення реалізації соціальних програм, включаючи програми людського розвитку, за рахунок залучення соціально відповідального бізнесу і використання інноваційних технологій фінансування. У зв'язку з цим слушною є думка Н. Орлової та Т. Поспєлової, які відзначають, що вдосконаленню програмно-цільового механізму сприятиме розробка нового покоління соціальних індивідуально орієнтованих програм, спрямованих на вироблення ключових компетенцій людського розвитку, тому державі необхідно ставити та вирішувати серед інших завдання дослідження досвіду та розробка нових форм соціального партнерства під програми нового покоління в соціальній політиці [6].

Соціальне партнерство є формою прояву корпоративної соціальної відповідальності, яка віддзеркалює систему багатосторонніх відносин. Воно припускає постійний діалог ділових структур з владою всіх рівнів і громадянським суспільством про соціальну відповідальність власного бізнесу. Цей діалог повинен носити конструктивний характер, за якого представники влади і громадянського суспільства самі формулюють і демонструють свою частку соціальної відповідальності.

Як свідчать характеристики особливостей різних моделей СВБ, що сформувалися у світі і представлені у (Табл. 1), дослідники виокремлюють європейську, англо-американську, азіатську та африканську моделі. Серед них найбільш поширені – європейська та англо-американська, що

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

демонструють активність СВБ, але розрізняються ступенем її державної регламентації /регулювання та стимулювання.

Таблиця 1

Особливості моделей СВБ у світі

Модель	Характеристика
Європейська	Властива північним країнам Європи. Згідно з цією моделлю основні принципи СВБ регулюються державою відповідно до нормативно-правових актів.
Англо-американська модель	СВБ ґрунтується на створенні робочих місць, здорових умов праці, використанні відповідних механізмів заробітної плати, сплатою високих податків. Характерною рисою є мінімальний вплив держави на розвиток СВБ.
Азійська	СВБ допомагає вирішувати проблеми, якими в інших регіонах традиційно займається держава: бізнес забезпечує найманих працівників житлом, фінансує їх пенсійне забезпечення та охорону здоров'я. Окремі елементи застосовуються в Японії та Південній Кореї.
Африканська	Участь бізнесу в боротьбі з епідеміями, голодом, бідністю. Останні роки широко розвивається модель корпоративної соціальної відповідальності для великого бізнесу, для якої характерним є вплив соціальних ініціатив бізнесу на розвиток економіки, зайнятість населення, умови та оплату праці, охорону навколишнього природного середовища.

Джерело: складено авторами за [7-9]

В Україні доцільно формувати власну модель, враховуючи стан інституційного середовища, національні традиції і кращі практики.

У Стратегії сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу (далі - СВБ) в Україні дається доволі ґрунтовне визначення: «Соціальна відповідальність бізнесу є добровільною діяльністю підприємств приватного й державного секторів, спрямованою на дотримання високих стандартів господарської діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище з метою вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій; створення партнерських відносин між бізнесом, суспільством і державою; покращення результативності бізнесу в довгостроковому періоді» [10]. Враховуючи, що СВБ передбачає переважно добровільну реалізацію певних заходів, що впливають на якість життя певних соціальних прошарків, отже і суспільства загалом, тому важливе значення має належне інституційне середовище, сформоване у суспільстві.

В Україні інститут СВБ (або - корпоративної соціальної відповідальності – КСВ) поступово розвивається, водночас перебуває на початковій стадії формування, що не дозволяє вирішити багато життєво важливих проблем соціуму. Так, більшість компаній не мають визначеної стратегії, обмежуються точковими доброчинними проектами [11]. Як зазначає В. Савченко, ключовими питаннями за таких умов виступають [12]:

- раціональний розподіл соціальних турбот між державою і бізнесом;
- формування в суспільстві реальних очікувань від держави й бізнесу;
- вирішення частини особистих проблем індивідуально кожною людиною.

Результати дослідження експертної організації «CSR Україна» в 2019 році показують, що найпоширеніші практики впровадження КСВ в Україні широко реалізуються у різних напрямках, серед яких - розвиток регіонів (виділення коштів на благодійність, допомога щодо благоустрою території); антикорупційні практики (відмова від хабарів за розв'язання бізнес-проблем) [13].

Поштовхом до подальшого активнішого розвитку КСВ в Україні має стати Концепція реалізації державної політики сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу до 2030 року (далі - Концепція) [14], яка свідчить про офіційне визнання соціальної відповідальності, розуміння державою її важливості та необхідності для суспільства. Важливою умовою, що сприяють розвитку КСВ в Україні на загальнодержавному та регіональному рівні є послідовне впровадження в практику положень Концепції. Вузьким місцем цієї Концепції експерти називають відсутність закріплених принципів і джерел фінансування плану дій щодо її реалізації.

Ефективність партнерства визначається рівнем відповідальності самої держави як специфічного соціального інституту, для якого бізнес виступає сферою інтересу та інших

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

учасників. Тобто, для ефективної реалізації соціальних програм необхідна їх підтримка усіма зацікавленими сторонами, застосування нових методів і технологій, заснованих на практичному досвіді країн, які успішно вирішують виникаючі виклики і проблеми.

В Україні для розвитку партнерських відносин між місцевими органами влади та бізнесом продовжують формуватися необхідні умови. До них відносяться: розширення фінансової самостійності місцевих бюджетів в умовах бюджетної реформи, підвищення ролі місцевих податків і зборів в бюджетній забезпеченості виконання повноважень місцевими органами влади, завершення реформи децентралізації і ряд інших. Поглиблення процесів фінансової децентралізації в країні переносить проблему реалізації цільових програм на регіональний/місцевий рівень. Необхідність активізації участі бізнесу у фінансуванні соціальних програм в Україні, особливо на регіональному рівні обумовлена слабкістю бюджетного потенціалу, зумовленої дією екзогенних і ендегенних факторів. Крім того, ситуація ускладнюється тим, що в країні реалізуються реформи в багатьох соціальних сферах (освіті, охороні здоров'я, житлово-комунальному господарстві, пенсійному забезпеченні та ін.). У цьому аспекті важливою формою реалізації КСВ є допомога у вирішенні соціальних проблем на території розташування (присутності), участь в реалізації регіональних цільових соціальних програм. Територіальні органи влади і місцевого самоврядування, з огляду на перспективність співпраці з бізнесом, повинні бути зацікавлені в довгострокових партнерських відносинах для реалізації регіональних / місцевих соціальних проектів і програм шляхом підтримки та стимулювання / заохочення бізнесу, активізації інтегрування фінансових механізмів та інструментів соціально відповідального бізнесу (не тільки великого, а й середнього і малого) для реалізації соціальних програм на основі розвитку державно-приватного партнерства. У зв'язку з цим необхідно вирішити ряд важливих завдань: розробити якісні соціальні проекти, необхідні для розвитку соціальної сфери і в той же час заохочувати створення ініціативних соціальних проектів бізнесом. Проекти, які будуть запропоновані бізнесом для реалізації в рамках публічно-приватного партнерства необхідно оцінювати в найкоротші терміни з урахуванням їх соціального ефекту, впливу на якість життя населення, відповідності стратегічним пріоритетам розвитку регіону. Обґрунтовуючи необхідність таких проектів у розвиток інфраструктури, І. Запатріна акцентує увагу на тому, що без участі приватного бізнесу вихід з кризи буде складним, а в деяких країнах і неможливим [15]. Для спільної реалізації соціальних програм/проектів, перш за все в соціальну інфраструктуру, потенційно можна використовувати бюджет розвитку, який функціонально виділений у складі місцевих бюджетів і має певний перелік законодавчо закріплених джерел. Встановлення партнерських відносин з державою, громадськими інститутами, місцевими органами влади та іншими зацікавленими сторонами - необхідна умова підвищення ролі соціально відповідального бізнесу у фінансуванні соціальних проектів/програм. З огляду на можливість корупційних ризиків, слід врахувати, що успішність оцінки і реалізації таких проектів буде залежати від кваліфікації державних службовців, відповідальних за дану сферу, і посилення контролю за їх діяльністю.

Зміст і обсяг фінансування проектів і програм КСВ, що реалізується бізнесом на території своєї діяльності (присутності) повинні працювати на реалізацію стратегічних і тактичних цілей і завдань сталого розвитку регіону, узгоджуватися з ними, доповнювати / посилювати потенціал (людський, фінансовий, матеріальний) територіальних громад, сприяти посиленню їх стійкості. Необхідність вдосконалення фінансування соціального розвитку в Україні, як зазначає І. Чугунов, передбачає підвищення дієвості стратегічного інструментарію фіскальної політики в умовах бюджетного реформування [16]. Слід зазначити, що підприємства, які отримують податкові пільги, мають демонструвати соціально відповідальну поведінку і не допускати проявів соціально безвідповідальності [17]. Адже обсяг коштів, які щороку втрачає держбюджет від надання податкових пільг, співставимий з обсягом підтримки країни МВФ. Податкові пільги бізнесу - це один з видів державної підтримки, що фактично означає зниження надходжень бюджету та поглиблення принципу справедливості оподаткування, адже зростає нерівність між платниками податків. Так, лише у 2019 році через надання пільг державний бюджет недоотримав

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

суму, еквівалентну 1,3 млрд дол надходжень. Впродовж 2015-2019 років загальні втрати державного бюджету в результаті пільгового оподаткування становлять 6,4 млрд дол [18].

У зв'язку з виникненням у світі пандемії COVID 19, пов'язаним з ним падінням економічної активності соціально відповідальні компанії змінюють пріоритети і шукають нові інструменти, механізми та цілі реалізації соціальних програм. Найбільш дієвими є прояви КСО на території присутності бізнесу, зокрема реалізація соціальних програм в сфері охорони здоров'я, підтримки малозабезпечених, соціально вразливих верств населення, поряд з адаптацією/переорієнтацією діяльності бізнесу в умовах карантинних обмежень.

Пошуку та залученню коштів у соціальну сферу сприяють інноваційні технології фінансування соціального розвитку - краудсорсинг, фандрайзинг та краудфандингові платформи - соціальні комунікації сфери аутсорсингу. Ці технології є новим способом взаємодії учасників соціальних відносин, вони сприяють інклюзивному підходу до генерації економічного зростання. Це важливо, адже інклюзивна економіка є одним із пунктів глобальних цілей до 2030 року, які Україна адаптує до своїх умов [19; 20]. С. Качула і М.Савенко характеризують краудфандинг як інноваційну технологію фінансування, що має перспективи розвитку в Україні [21].

Фандрайзинг (Fundraising, організований збір коштів з недержавного сектора) - процес залучення ресурсів для реалізації соціально важливих проектів, програм, конкурсів, грантів тощо. Він виступає інструментом соціально-відповідальної взаємодії суб'єктів соціального розвитку (бізнесу, держави, громадських організацій та інших). Фандрайзинг може базуватися на традиційних та нетрадиційних методах. Серед видів фандрайзингу варто виділити адресний збір коштів та програмну чи проектну діяльність. Адресний збір – залучення коштів заради чогось дуже зрозумілого, збір грошей для допомоги конкретній людині. Досить часто такий метод має своє практичне застосування під час збирання грошей для хворих дітей на дороге лікування. В таких умовах все досить прозоро: відоме ім'я особи, яка потребує коштів, її фото, є копії медичних документів, зрозумілий діагноз та яке лікування або препарати необхідні, відомі ціни. Також інструментом фандрайзингу вважається ендавмент-фонд, дохід від якого є потенційним джерелом фінансування ДЦП у сфері вищої освіти. Є непоодинокі приклади із світової практики, які демонструють використання механізму фінансування державних соціальних програм за рахунок цільових фондів. Прозорість формування і використання коштів ендавмент-фондів дає чітке розуміння благодійникам, на що йдуть ці кошти і яким буде результат. В Україні ЗВО формуються ендавмент-фонди, водночас вони не мають тривалої історії функціонування, процес нагромадження їх потенціалу триває.

Слід зазначити, що програмна (проектна) діяльність – це організація і розвиток соціальних сервісів з урахуванням накладних витрат, зарплати адміністративних співробітників і залучених фахівців. У багатьох фондів є програми, на реалізацію яких необхідно залучати кошти, наприклад: програма реабілітації інвалідів, програма соціальної адаптації дітей сиріт, програма з організації регулярної волонтерської допомоги в лікарні та інші.

У контексті людського розвитку особлива увага має приділятися освіті, зокрема вищій. В 2019 році в Україні видатки державного бюджету на вищу освіту у відсотках від загальної суми видатків на освіту в цілому складають 25 % і відповідають рівню розвинутих країн, таких як Німеччина (26 %), Польща (23 %), Велика Британія (26 %), але якщо порівняти абсолютні показники – Україна значно поступається цим країнам. В Україні «фінансування вищої освіти має системні вади, тому залишається неефективним, а ЗВО постійно відчують брак коштів на забезпечення функціонування та розвиток» [22]. Водночас, щороку кількість студентів, що навчається за рахунок коштів юридичних осіб зростає, що демонструє парадоксальну ситуацію. У 2008 році цей показник був надзвичайно низьким і складав 0,4% від загальної кількості здобувачів вищої освіти, у 2018 році він знизився до 0,1%. Чому бізнес не зацікавлений у вкладенні коштів у вищу освіту? Пояснення, що це відбувається внаслідок суттєвого розриву між вимогами роботодавців і рівнем освіти у вітчизняних ЗВО, на наш погляд, є дещо спрощеним і потребує окремого поглибленого дослідження. Сьогодні державна стратегія соціального розвитку має передбачати раціональне поєднання бюджетної підтримки та використання всіх інструментів благодійництва і меценатства. Представники бізнесу, окремі фізичні особи,

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

благодійники та меценати, можуть надавати фінансову підтримку шляхом проведення грантових конкурсів з метою відбору і подальшого фінансування соціальних проектів, зокрема і у сфері освіти. Основними напрямками удосконалення фінансового забезпечення реалізації державних програм у сфері вищої освіти за участю соціально відповідального бізнесу можуть стати: цільова підготовка фахівців; започаткування спеціальних курсів, що відповідають специфіці підприємства/галузі; участь у розвитку матеріально-технічної бази ЗВО; спонсорські внески в ендаумент-фонд ЗВО; виділення грантів на підготовку фахівців, на виплату стипендій кращим студентам та інші.

Відповідальність бізнесу може поширюватися на вирішення соціальних проблем шляхом проведення спільних заходів з органами місцевого самоврядування, які фінансуються за рахунок грантів. Зараз в Україні за рахунок грантів реалізується ряд програм в сфері науки, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення.

Грант – це цільові кошти, що надаються на певні цілі (реалізацію благодійних програм, соціальних проектів, на дослідження, навчання, масштабування бізнесу, консалтинг, обмін досвідом або на тестування своїх ідей чи інші суспільно корисні цілі). Використання цих коштів передбачає звітування про їх використання. Грантові кошти не потрібно повертати, а прибуток лишається авторам інновацій. Гранти, як вагомий інструмент фінансування державних соціальних програм можуть надаватися через механізми міжнародних донорських організацій, міжнародної технічної допомоги, а також реалізацію проектів КСО.

На сучасному етапі Україна залучена до європейських соціальних програм: Восьма рамкова програма ЄС з наукових досліджень «Горизонт – 2020» або FP8 (80 млрд. євро на 2014-2020 рр.), EUREKA, GALILEO, «Еразмус +», що замінила собою з 2014 по 2020 рр. сім попередніх освітніх та молодіжних програм, таких як «Erasmus Mundus», «Жан Моне», «Леонардо да Вінчі», «Tempus», «Молодь в дії», «2020 Vision for the European Research Area», а також Концепції Європейської Комісії «Ширша Європа – сусідство: нові рамки для відносин із східними та південними сусідами ЄС», «Угоди Асоціації Україна-ЄС 2014», «Європа 2020» [23].

Окремі грантові програми, що реалізуються в Україні в сфері освіти, науки, соціального забезпечення, розвитку громадянського суспільства, наведено в (Табл. 2).

Таблиця 2

Грантові програми від міжнародних та національних донорів, що реалізуються в Україні

Сфера	Програми
Освіта, наука та культура	Програма «Креативна Європа» - 1,46 млрд євро. Фонд громадських досліджень і розвитку (CRDF) (США) 21,55 млн. дол. Міжнародний фонд «Відродження» (Україна) – 310 млн. дол. Міжнародний благодійний фонд «Наукове партнерство» (Європа, США, Канада). Міжнародний Вишеградський фонд (Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина) – 8 млн євро. Агентство з міжнародного співробітництва Ізраїлю «МАШАВ». Програма «Відкритий світ». Конгрес США.
Розвиток громадянського суспільства, місцевого самоврядування, розвитку громад	Стипендія Гельміта Шмідта з публічної політики та державного управління Фонд Джона та Кетрін Макартур. Європейський фонд підтримки демократії (EED). Фонд Роберта Шумана (Франція). Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) з 1992 р. понад 3 млрд. дол. Міжнародна організація з міграції (МОМ) (Великобританія, Ірландія). Програма Британської ради «Активні громадяни». Міністерство закордонних справ Естонії - 3,7 млн євро Проект «Громадянське суспільство для розвитку демократії та прав людини Україні» (Міністерство закордонних справ Данії) – 4,1 млн. дол. Швейцарське бюро співробітництва в Україні - 25 млн швейцарських франків на рік

Джерело: складено авторами за даними [24]

Україна та ЄС «співпрацюють у соціальній сфері з метою: підготовки до імплементації європейських стандартів у сферах гендерної рівності, охорони здоров'я та безпеки праці, трудового законодавства; розробки стратегічного підходу у сфері зайнятості..., а також зниження

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

кількості бідних і незахищених людей; збалансованого розвитку за рахунок впровадження інновацій, накопичення інтелектуального капіталу та розвитку підприємництва» [25].

Висновки. Таким чином, об'єктивно необхідною умовою людського розвитку є розширення джерел фінансування державних соціальних програм. Удосконалення оцінювання ефективності фінансування державних соціальних програм пропонується на основі дотримання таких принципів: результативності, цілісності, селективності, економічності та диференційності у визначеній послідовності етапів.

Необхідність вирішення соціальних пріоритетів обумовлює більш активне залучення на засадах партнерства відповідального бізнесу для фінансування державних соціальних програм, зокрема програм людського розвитку. Потреба у диверсифікації джерел фінансового забезпечення реалізації програм людського розвитку підвищує важливість державного стимулювання та підтримки КСВ як джерела і рушійної сили змін у їх фінансуванні.

Залучення коштів у соціальну сферу можливо за допомогою таких інноваційних технологій фінансування, як фандрайзинг, краудсорсинг та краудфандингові платформи, оптимального поєднання бюджетної підтримки та використання всіх інструментів благодійництва, меценатства, коштів міжнародних фондів, грантового фінансування найбільш ефективних соціальних проектів. Такі заходи у підсумку сприятимуть оптимізації бюджетних видатків на реалізацію державних соціальних програм людського розвитку.

З огляду на зарубіжний та вітчизняний досвід КСВ державні соціальні програми на регіональному рівні повинні вирішувати соціальні проблеми, реалізовувати пріоритетні програми людського розвитку та розроблені спільно бізнесом, громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування соціальні проекти. Проекти на умовах співфінансування за певними напрямками мають входити до галузевих регіональних програм.

Незважаючи на перешкоди і несприятливі чинники, в Україні постійно збільшується кількість соціально відповідальних підприємств, що залучаються до реалізації благодійних програм, насамперед шляхом відкриття власних благодійних фондів для фінансування стратегічних благодійних ініціатив. Проте становлення соціальної відповідальності вітчизняного бізнесу і соціального підприємництва в порівнянні з розвиненими країнами все ще помітно відстає. Для динамічного розвитку КСВ на регіональному рівні з урахуванням досвіду і тенденцій його розвитку в країнах ЄС необхідно: стандартизація практики подання соціальних звітів, підвищення їх прозорості і доступності зацікавленими сторонам (стейкхолдерами); боротьба з корупцією, тіньовою економікою; встановлення строків розгляду інвестиційних пропозицій бізнесу, пов'язаних з ініціюванням соціальних програм, посилення контролю за цим процесом; розробка стимулів для бізнесу, що реалізує соціальні програми на регіональному рівні.

Для зміцнення інституту партнерства та формування на цій основі системи результативної інтеграції фінансових джерел для реалізації державних соціальних програм загалом та насамперед програм розвитку вищої освіти зокрема, як невід'ємної компоненти покращення якості життя у суспільстві та основи інноваційного розвитку, важливим є створення належних інституційних умов. Державна політика має стимулювати поширення інституційних норм соціальної відповідальності, створюючи умови для здійснення бізнесом соціальних інвестицій, формуючи спрямоване на бізнес-співтовариство законодавче поле, стимулюючи соціально орієнтовані ініціативи тощо.

Взаємодія держави, соціально відповідального бізнесу, домогосподарств поряд з належно організованим фінансовим контролем (державним і громадським) та дотриманням прозорості, доступності узагальненої звітності сприятиме підвищенню ефективності реалізації державних соціальних програм, як вагомому підґрунтя людського розвитку.

Список використаних джерел:

1. Chugunov, I., Kachula, S. State financial policy as a component of social-economic development of society. The potential of Modern Science: monograf, Sciemsee Publishing, London, Unaited Kingdom. 2019. Vol. 2. P. 29-44.
2. Заріцька, Я. О. Зарубіжний досвід реалізації програмно-цільового планування на державному рівні / Я. О. Заріцька // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. - 2013. - Вип. 1(2). - С. 294-298.
3. Квак, М. В. Державні цільові програми – основа реалізації політики сталого розвитку в Україні / М. В. Квак // Економічний аналіз. - 2017. - Т. 27, № 1. - С. 43-48.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

4. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: монографія / за ред. О. І. Ляшенка. - Запоріжжя: КПУ, 2014. - 798 с.
5. Методичні рекомендації щодо проведення оцінки економічної та соціальної ефективності виконання державних цільових програм [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки України № 742 від 24. 06. 2010 р. – Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/ME100608>.
6. Поспелова, Т. В. Програмно-цільовий механізм державного регулювання соціальної сфери / Т. В. Поспелова, Н. С. Орлова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Державне управління. - 2017. - Т. 290, Вип. 278. - С. 108-113.
7. Chandler, D. (2016). *Strategic Corporate Social Responsibility: Sustainable Value Creation*. UK: SAGE Publications, Inc., 488 p.
8. Tsutsui, K., Lim, A. (2016). *Corporate Social Responsibility in a Globalizing World (Business and Public Policy)*. Cambridge: Cambridge University Press, 512 p. (Reprint edition).
9. Lysiak, L., Kachula, S., Kulichenko, V. Ukraine-EU cooperation for realization of innovative projects and programs aimed at public financial management modernization. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. Vol. 15 (2). P. 211-220.
10. Стратегія сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні. – Режим доступу : http://svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.
11. Воробей, І. Журовська. – К. : Проект СВБ, 2012. – 56 с. – Режим доступу : <http://www.svb.ua/>.
12. Савченко, В. Ф. Регулювання соціального розвитку в Україні через інвестиційно-інноваційні важелі та інструменти / В. Ф. Савченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. - 2019. - №2(18). - С. 163-173. – Режим доступу : <http://preu.stu.cn.ua/article/view/184234/183985>.
13. Практики КСВ в Україні / за ред. М. Саприкіної. – Центр «Розвиток КСВ», Київ, 2019. - 152 с.
14. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 року № 66-р. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-p#Text.
15. Zapatriņa, I. Unsolicited Proposals for PPPs in Developing Economies? *EPPPL*. 2019. 15 (2). С. 118-128.
16. Чугунов, І. Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2014. - № 5. - С. 64-77.
17. Portna, O., Kachula, S., Lysiak, L. Social responsibility development in the conditions of globalization: financial flows focus. *SHS Web of Conferences* 67, 06042 (2019) DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196706042>.
18. Марчак, Д. Загублені мільярди. Хто і скільки втрачає, а хто – отримує від податкових пільг [Електронний ресурс] / Д. Марчак, Ю. Маркуц. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/07/8/662686/>.
19. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. – Режим доступу : https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.
20. Головня, О. М. Інноваційні технології фінансування соціального розвитку національної економіки / О. М. Головня // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія : Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. - 2019. - № 2. - С. 93-102.
21. Качула, С. В. Краудфандинг як інноваційна технологія фінансування: перспективи розвитку в Україні. Краудфандинг як інноваційна технологія фінансування перспективи розвитку в Україні / С. В. Качула, М. С. Савенко // *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності*: матеріали IV міжн. наук.-практ. конф. (Кременчук, 1-2 грудня 2016 р.). - Кременчук: КНТУ імені Михайла Остроградського, 2016. - С.105-107.
22. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. 71 с. – Режим доступу : proj_edu_strategy_2021-2031.pdf.
23. Чалюк, Ю. О. Імплементція в Україні європейських соціальних стандартів / Ю. О. Чалюк // *Економічні студії*. - 2019. - № 3. - С. 173–177. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua/2018/31368>.
24. Чалюк, Ю. О. Особливості соціальної політики ЄС / Ю. О. Чалюк // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. - 2014. - Вип. 5. Ч. 1. - С. 115-118.
25. Амоша, О. І. Про фінансове забезпечення реалізації програм сталого соціально-економічного розвитку / О. І. Амоша, К. В. Міхальова. // *Ефективна економіка*. - 2014. - № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2703>.

UDC 338.242[005.35:330.341.1]

JEL Classification: J24, O38, Q01

L. V. Lysiak, Doctor of Economics,
Professor,
V. O. Ziuzin, Postgraduate Student,
Y. I. Petrova, Postgraduate Student

HUMAN DEVELOPMENT STATE PROGRAMS SOURCES OF FUNDING EXPANSION: ENGAGING OF SOCIAL RESPONSIBLE BUSINESS, AND USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Abstract. *The article considers the theoretical and practical principles of funding sources expanding for the state programs of social orientation - human development. The directions of the state social programs financial maintenance efficiency increasing are outlined. Lack of methods for evaluating the effectiveness of their implementation and limited budget are*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

identified among the most problematic issues. The author's approach for the state social programs funding effectiveness assessment improving based on compliance. It was found that the need to address social priorities leads to more active involvement of responsible business on a partnership basis to finance state human development programs. The directions of improvement of financial maintenance in higher education state programs realization are defined. Attention is paid to the possibilities of the social sphere funds engaging through such innovative financing technologies, optimal combination of budget support and use of all instruments of charity, international funds, grant funding of the most effective social projects. Emphasis is placed on the need to create appropriate conditions for partnership institution strengthening and forming on this basis an effective financial sources integration system for the implementation of state social programs in general and higher education programs in particular, as an integral component of improving quality of life and of innovation base. It is emphasized that close cooperation between the state, socially responsible business, households, along with properly organized financial control (state and public) and transparency, accessibility of generalized reporting will support state social programs effectiveness increasing as an important basis for human development.

Keywords: budget expenditures; financial support; program; efficiency assessment; social responsibility of business; human development; higher education; innovative financing technologies.

References:

1. Chugunov, I., Kachula, S. (2019). State financial policy as a component of social-economic development of society. *The potential of Modern Science*. (Vol. 2). (pp. 29-44). London: Sciecee Publishing [in English].
2. Zaritska, Ya. O. (2013). Zarubizhnyi dosvid realizatsii prohramno-tsilovoho planuvannia na derzhavnomu rivni [Foreign experience in the implementation of program-targeted planning at the state level]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti - Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 1(2), 294-298 [in Ukrainian].
3. Kvak, M. V. (2017). Derzhavni tsilovi prohramy – osnova realizatsii polityky staloho rozvytku v Ukraini [State target programs are the basis for the implementation of sustainable development policy in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz - Economic analysis*, 27(1), 43-48 [in Ukrainian].
4. Liashenko, O. I. (Ed.). (2014). *Pershyi etap modernizatsii ekonomiky Ukrainy: dosvid ta problemy [The first stage of modernization of Ukraine's economy: experience and problems]*. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].
5. Nakaz Ministerstva Ekonomiky Ukrainy "Metodychni rekomendatsii shchodo provedennia otsinky ekonomichnoi ta sotsialnoi efektyvnosti vykonannia derzhavnykh tsilovykh prohram" : vid 24.06.2010, № 742 [Order of the Ministry of Economy of Ukraine "Methodical recommendations for assessing the economic and social efficiency of the implementation of state target programs" from June, 24 2010, № 742]. *ips.ligazakon.net*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/ME100608> [in Ukrainian].
6. Orlova, N. S., Pospelova, T. V. (2017). Prohramno-tsilovyi mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання sotsialnoi sfery [Program-target mechanism of state regulation of the social sphere]. *Naukovi pratsi. Derzhavne upravlinnia - Scientific works. Governance*, 278(290), 108-113 [in Ukrainian].
7. Chandler, D. (2016). *Strategic Corporate Social Responsibility: Sustainable Value Creation*. UK: SAGE Publications, Inc [in English].
8. Tsutsui, K., Lim, A. (2016). *Corporate Social Responsibility in a Globalizing World (Business and Public Policy)*. Cambridge: Cambridge University Press, [in English].
9. Lysiak, L., Kachula, S., Kulichenko, V. (2017). Ukraine-EU cooperation for realization of innovative projects and programs aimed at public financial management modernization. *Problems and Perspectives in Management*, 15(2), 211-220 [in English].
10. Stratehiia spriannia rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini [Strategy for promoting the development of corporate social responsibility in Ukraine]. *svb.ua*. Retrieved from http://svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriannia_rozvytku_svb_v_ukrayini.pdf [in Ukrainian].
11. Vorobei, V., Zhurovska, I. (2012). *Sotsialna vidpovidalnist biznesu. Ukrainski realii ta perspektyvy [Corporate social responsibility. Ukrainian realities and prospects]*. Kyiv: Proekt SVB. Retrieved from <http://www.svb.ua/> [in Ukrainian].
12. Savchenko, V. F. (2019). Rehuliuвання sotsialnoho rozvytku v Ukraini cherez investytsiino-innovatsiini vazheli ta instrumenty [Regulation of social development in Ukraine through investment and innovation levers and tools]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia - Problems and prospects of economics and management*, 2(18), 163-173. Retrieved from <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/184234/183985> [in Ukrainian].
13. Saprykina, M. (Ed.). (2019). *Praktyky KSV v Ukraini [CSR practices in Ukraine]*. Kyiv: Tsentr «Rozvytok KSV» [in Ukrainian].
14. Rozporiadzhennia Kabinet Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi spriannia rozvytku sotsialno vidpovidalnoho biznesu v Ukraini na period do 2030 roku" vid 24 sichnia 2020, № 66-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of implementation of state policy in the field of promoting the development of socially responsible business in Ukraine until 2030" of January 24, 2020 № 66-r]. (2020). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
16. Zapatrina, I. (2019). Unsolicited Proposals for PPPs in Developing Economies? *EPPPL*, 15(2), 118-128 [in English].
15. Chuhunov, I. Ya. (2014). Dovhostrokovna biudzhethna stratehiia u systemi ekonomichnoi tsyklichnosti [Long-term budget strategy in the system of economic cyclicity]. *Visnyk KNTEU - Bulletin of KNTEU*, 5, 64-77 [in Ukrainian].
17. Portna, O., Kachula, S. & Lysiak, L. (2019). Social responsibility development in the conditions of globalization: financial flows focus. *SHS Web of Conferences*, 67. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196706042> [in Ukrainian].
18. Marchak, D., Markuts, Yu. (2020). Zahubleni miliardy. Khto i skilly vtrachaie, a khto – otrymuie vid podatkovykh pilh [Billions lost. Who loses and how much, and who - receives from tax benefits]. *www.epravda.com.ua*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/07/8/662686/> [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

19. Stratehii staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku [Strategies for sustainable development of Ukraine until 2030]. (n.d.). [www.undp.org](https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf). Retrieved from https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf [in Ukrainian].

20. Holovnia, O. M. (2019). Innovatsiini tekhnolohii finansuvannia sotsialnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Innovative technologies for financing the social development of the national economy]. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. Seriya: Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti - Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry*, 2, 93-102. Retrieved from <http://elar.nung.edu.ua/handle/123456789/7468> [in Ukrainian].

21. Kachula, S. V., Savenko, M. S. (2016). Kraudfandynh yak innovatsiina tekhnolohiia finansuvannia: perspektyvy rozvytku v Ukraini [Crowdfunding as an innovative financing technology: prospects for development in Ukraine]. *Aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku ekonomiky v umovakh hlobalnoi nestabilnosti – Actual problems and prospects of economic development in the conditions of global instability: materials of 4th international scientific-practical conference*. (pp. 105-107). Kremenchuk: KNTU imeni Mykhaila Ostrohradskoho [in Ukrainian].

22. Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021-2031 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031]. (2020). www.reform.org.ua. Retrieved from http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf [in Ukrainian].

23. Chaliuk, Yu. O. (2014). Osoblyvosti sotsialnoi polityky YeS [Features of EU social policy]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» - Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*, 5(1), 115-118 [in Ukrainian].

24. Chaliuk, Yu. O. (2019). Implementatsiia v Ukraini yevropeyskykh sotsialnykh standartiv [Implementation of European social standards in Ukraine]. *Ekonomichni studii – Economic studies*, 3, 173–177. Retrieved from <http://ir.kneu.edu.ua/> [in Ukrainian].

25. Amosha, O. I., Mikhalova, K. V. (2014). Pro finansove zabezpechennia realizatsii proham staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [On financial support for the implementation of programs of sustainable socio-economic development]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2703> [in Ukrainian].

Надійшла 09.11.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Лисяк Л. В., Зюзін В. О., Петрова Я. І. Розширення джерел фінансування реалізації державних програм людського розвитку: залучення соціально відповідального бізнесу та використання інноваційних технологій. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 6-16.

Лисяк Любов Валентинівна	доктор економічних наук, професор, професор кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів; orcid.org/0000-0003-2948-7089; ResearcherID:AAU-9029-2020; E-mail:L_Lubov@ua.fm;
Lysiak Liubov Valentynivna	Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Finance; orcid.org/0000-0003-2948-7089; ResearcherID:AAU-9029-2020; E-mail:L_Lubov@ua.fm;
Зюзін Віталій Олегович	аспірант кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів; orcid.org/0000-0001-8093-0790; ResearcherID:D-9543-2017; E-mail:ziuzin.vitalii@gmail.com;
Ziuzin Vitalii Olehovych	Postgraduate Student, Department of State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Finance; orcid.org/0000-0001-8093-0790; ResearcherID:D-9543-2017; E-mail:ziuzin.vitalii@gmail.com;
Петрова Яна Іванівна	аспірант кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів; orcid.org/0000-0002-8114-668X; ResearcherID:F-3571-2018; E-mail:boeing768@gmail.com;
Petrova Yana Ivanivna	Postgraduate Student, Department of State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Finance; orcid.org/0000-0002-8114-668X; ResearcherID:F-3571-2018; E-mail:boeing768@gmail.com.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-17-27

УДК 336.5:364

JEL Classification: E60, H10, H53

В. Б. Тропіна, д. е. н.,
професор**ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ:
НОВІТНІ ПІДХОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ**

Анотація. Характерною ознакою сучасного етапу розвитку суспільства є соціалізація економічних систем і підпорядкування економічної функції держави соціальним цілям. Важлива роль щодо їх досягнення належить державним соціальним програмам. Існуючий стан їх виконання в Україні суттєво актуалізує питання, пов'язані з формуванням ефективної системи фінансового забезпечення державних цільових програм соціальної спрямованості

Обмеженість традиційних джерел фінансування державних цільових програм актуалізує пошук альтернативних форм і способів їх фінансового забезпечення.

Серед дослідників увага даному питанню приділялась в роботах: Л. Алексеєнко, Л. Баранник, А. Баррієнтоса, А. Бойка, В. Данилишина, О. Данилюк, І. Євдокимової, В. Заяць, В. Зюзіна, Л. Лисяк, Е. Лібанової, О. Лютої, О. Маліновської, Н. Мореля, Й. Пальме, Н. Пігуль, О. Пономаренко, І. Пріхно, О. Стафанків, О. Тулай, Б. Шулюк та ін.

Реалії сьогодення потребують нових підходів до вирішення проблем фінансового забезпечення державних цільових програм соціальної спрямованості.

Завданням даного дослідження є розвиток теоретико-методологічних засад формування та використання державних соціальних програм, виявлення проблемних питань у фінансуванні програм соціального спрямування в Україні та розробка рекомендацій щодо їх вирішення.

У статті запропоновано напрями модернізації фінансової системи реалізації зазначених програм з використанням новітніх підходів та інструментів.

Серед широкого спектру нових форм та методів фінансування державних програм соціальної спрямованості рекомендовано зосередити увагу на публічно-приватному партнерстві, державних соціальних замовленнях; фінансовому інвестуванні у соціальні проекти; фінансових інструментах соціального спрямування, фіскальному стимулюванні.

Ключові слова: державні цільові програми; соціальна сфера; державні соціальні програми; фінансування державних соціальних програм; форми та методи фінансування державних соціальних програм.

Актуальність теми дослідження. До загальних закономірностей розвитку сучасного суспільства належить об'єктивний процес посилення соціальної орієнтації економічних систем, підпорядкування економічної політики завданням розвитку людини. У відповідності з новою домінантою соціально-економічних відносин посилюється роль і значення соціальної функції держави. Серед інструментів державного регулювання соціального розвитку суспільства важливе місце посідають соціальні програми, що, відповідно до Закону України «Про державні цільові програми», передбачають розв'язання проблем підвищення рівня та якості життя, проблем безробіття, посилення соціального захисту населення, поліпшення умов праці, розвиток охорони здоров'я та освіти [1]. Суспільна трансформація в Україні та постійна обмеженість фінансових ресурсів суттєво актуалізує питання, пов'язані з формування ефективної системи фінансового забезпечення державних соціальних програм.

Постановка проблеми. Враховуючи те, що традиційні джерела фінансування державних цільових програм вичерпали свій потенціал, актуальним стає пошук та запровадження альтернативних джерел та способів їх фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі досить широко представлені дослідження різноманітних аспектів використання соціальних програм як інструмента державного регулювання суспільного розвитку. Це наукові праці Л. Алексеєнко та Б. Шулюк [2], Л. Баранник [3], А. Баррієнтоса [4], О. Данилюк [5], І. Євдокимової [6], В. Заяць [7], Л. Лисяк та В. Зюзіна [8], Е. Лібанової [9], О. Маліновської [10], Н. Мореля та Й. Пальме [11], Н. Пігуль, О. Лютої та А. Бойка [12], О. Пономаренко [13], І. Пріхно [14], О. Стафанків та В. Данилишина [15], О. Тулай [16] та ін. Зокрема, А. Баррієнтос акцентує увагу на тому, що ефективність бюджетної підтримки державних соціальних програм залежить від адекватного бюджетного планування, контролю та управління. У статті Лисяк Л. В. та Зюзіна О. В. проведено аналіз стратегічних документів, які визначають пріоритети держави у фінансуванні соціальних

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

програм. Визначено сутність фінансового забезпечення соціальних програм. Розглянуто методологію реалізації програмно-цільового бюджетування та окреслено механізм фінансового забезпечення соціальних програм на прикладі державних та регіональних цільових програм. У монографії за редакції Е. Лібанової висвітлено актуальні методологічні та методичні питання оцінки державних програм соціальної спрямованості та їх впливу на окремі аспекти якості життя населення, наведено результати аналізу низки державних програм та висновки щодо застосування інструментарію моделювання при оцінці їх результатів і ефектів цих програми. Н. Морель та Й. Пальме звертають увагу на те, що фінансування програм соціального забезпечення не лише викликає значний науковий інтерес, але й залишається суперечливим політичним питанням. Зазначено, що спосіб фінансування держав соціального забезпечення має вирішальне значення для розуміння міжнародних відмінностей в інституційному плануванні програм соціального забезпечення та їх результатах. Н. Морель та Й. Пальме звертають увагу на те, що фінансування програм соціального забезпечення не лише викликає значний науковий інтерес, але й залишається суперечливим політичним питанням. Зазначено, що спосіб фінансування держав соціального забезпечення має вирішальне значення для розуміння міжнародних відмінностей в інституційному плануванні програм соціального забезпечення та їх результатах. У монографії І.Пріхно досліджено теоретико-методологічні засади фінансування соціальної сфери, охарактеризовано основні тенденції розвитку її фінансового забезпечення та запропонована концептуальна модель комплексного фінансування соціальної сфери. Дослідження Тулай О. показало, що державним цільовим програмам належить важлива роль щодо досягнення позитивного соціального ефекту в реалізації Цілей сталого розвитку України. Державні соціальні програми зосереджені на реалізації заходів щодо соціальної підтримки та забезпечення основних соціальних гарантій населення. Цінність цільового програмного фінансування полягає в тому, що воно дає змогу підходити до вирішення соціальної проблеми комплексно. Водночас, як зазначає О. Тулай, цільові програми мають і негативну особливість – ризик фінансування за залишковим принципом. Багаторічна практика свідчить, що у разі нестачі коштів у бюджеті, насамперед, призупиняється саме їх фінансування.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим напрацюванням вчених, слід відзначити, що реалії сьогодення потребують нових підходів до вирішення проблем фінансового забезпечення державних цільових програм (ДЦП), які покликані забезпечувати належний рівень та якість життя населення. Зважаючи на це, актуальним нині є подальший розвиток теоретико-методологічних засад використання державних соціальних програм (ДСП) як інструмента державного регулювання суспільного розвитку, виявлення основних проблем у фінансуванні соціальних програм та розробка рекомендацій щодо їх вирішення, пошук нових форм і методів фінансового забезпечення ДЦП.

Постановка завдання. Завданням даного дослідження є поглиблення теоретичних засад використання ДЦП як інструмента державної політики, аналіз стану їх виконання та пошук новітніх підходів до фінансового забезпечення ДСП в Україні у контексті позитивного зарубіжного досвіду та вітчизняної практики впровадження альтернативних джерел фінансування ДЦП соціальної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Оскільки в процесі дослідження ДСП науковці розглядають їх з різних точок зору, виклад основного матеріалу потребує уточнення поняття «державна соціальна програма», яке є базовими у цьому дослідженні.

Вихідним у розумінні сутності соціальної програми є поняття «соціальні відносини», яке на сьогодні теж не має однозначного, загальноприйнятого трактування ні у довідникових виданнях, ні у підручниках, ні у роботах класиків соціології або ж у сучасних наукових публікаціях. Соціальні відносини, як і інші терміни і категорії соціального порядку доцільно визначати й емпірично вивчати з позиції загальної теорії систем, яка є міждисциплінарною науковою теорією, створеною для теоретичного і емпіричного вивчення усіх систем (фізичних, біологічних, психологічних, соціальних, технічних, абстрактних і т. д.), через що вона має значно більші

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

теоретичні й емпіричні можливості порівняно із соціальною філософією і окремими соціологічними теоріями.

На основі проведеного аналізу визначень базових категорій соціального порядку, що містяться у довідникових, навчальних та наукових виданнях, та загальної теорії систем як методологічного підґрунтя дослідження і авторському розумінні понять “соціальне” та “суспільство” [17, с. 7-16], можна зробити висновок, що сутність соціальних відносин полягає у максимізації позитивних соціальних явищ і мінімізації явищ соціально негативних (в рамках певних обмежень), за рахунок зміни елементів, зв'язків, властивостей і відносин у суспільстві з метою збереження його цілісності і забезпечення розвитку. При цьому позитивні соціальні явища – це умови (навколишнє середовище, можливість працювати, освіта, здоров'я, житлові умови, сімейні відносини, національні відносини) для задоволення життєвих потреб і способи життєдіяльності, які сприяють розвитку індивіда, його творчого потенціалу, а негативні – навпаки, ведуть до фізичної і духовної деградації особи. Соціальні проблеми найчастіше пов'язуються з недостатнім задоволенням життєвих потреб, тобто з відсутністю належних умов для життєдіяльності і розвитку індивіда, що може загрожувати стабільності розвитку суспільства та його цілісності.

Соціальні відносини складаються в усіх сферах людської життєдіяльності – в процесі праці, побуті, навчанні, проведенні дозвілля та ін., характеризуючись при цьому однаковою сутністю, що була описана, але водночас деякими особливостями, породженими специфікою кожної зі сфер життєдіяльності людей.

Правильне розуміння сутності соціальних відносин допомагає виробити адекватне уявлення про сутність базових категорій соціального порядку, зміст яких визначає сферу, а також форми, методи і заходи державного регулювання соціальних відносин. Зокрема, варто зауважити, що сьогодні значно поширене неправильне уявлення про соціальну сферу. Відомо, що не тільки в літературі, але й в офіційних документах вона розглядається як сукупність установ і систем невиробничого характеру, які надають послуги з освіти, культури, охорони здоров'я тощо. Але таке розуміння веде до теоретичних суперечностей і неправильної практичної орієнтації, оскільки поза межами соціальної сфери повністю залишається основна сфера життєдіяльності суспільства – виробництво. Виходить, що у сфері трудової діяльності соціальні відносини відсутні, а отже, вони не є і не мають бути об'єктом соціальної політики держави. Водночас дослідження соціально-трудова відносин широко представлені у науковій літературі, а пов'язані з ними проблеми постійно перебувають у центрі уваги як на рівні підприємств, так і на державному рівні. Звичайно, якщо під соціальною сферою розуміти лише сукупність невиробничих установ, які займаються наданням соціальних послуг, то чимало явищ, насправді є складовими цієї сфери, залишаються поза увагою державних органів, які розробляють соціальну політику і організовують її реалізацію.

Відповідно до усталених теоретичних уявлень в соціологічній науці давно загальноприйнятим є виокремлення у суспільному житті чотирьох основних крупних сфер – економічної, соціальної, політичної і духовної. Відповідно до такого уявлення, а також з урахуванням викладеного, соціальна сфера – це, очевидно, дещо зовсім інше, ніж сукупність установ і систем невиробничого характеру, які надають послуги з освіти, культури, охорони здоров'я тощо. Звичайно, специфіка цих установ – на відміну від виробництва матеріальних благ – у тому, що вони забезпечують задоволення життєво важливих потреб населення. Але їх сукупність можна визначити як “гуманітарну сферу”, або “соціальну інфраструктуру”, яка існує поряд з виробничою інфраструктурою. Соціальна ж сфера – це поняття значно складніше і ширше, яке стосується усіх сфер людської життєдіяльності, – від виробництва до побуту, задоволення культурних, освітніх, медичних та інших потреб.

У контексті запропонованого автором визначення сутності соціальних відносин, можна погодитися з виробленим соціологічною наукою поглядом, згідно з яким до соціальної сфери належать усі об'єкти і процеси, що беруть пряму, безпосередню участь у формуванні властивостей системи, пов'язаних з відтворенням і вдосконаленням особи (групи), задоволенням її вітальних і вищих потреб. Якщо подивитися з цієї точки зору на класифікацію державних

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

цільових програм, визначену Законом України «Про державні цільові програми», то всі вони у кінцевому підсумку спрямовані на вирішення проблем, які виникають в соціальній сфері.

Виходячи з наведеного вище, будь яка державна цільова програма за своєю сутністю є соціальною, оскільки передбачає розв'язання проблем, які перешкоджають відтворенню цілісної сукупності диференційованих суб'єктів у рамках суспільства як єдиної соціальної системи, чи то виробничі проблем чи науково-технічні, гуманітарні чи екологічні, національно-культурні чи правоохоронні.

Існуюче розмежування суспільного життя на окремі сфери, закріплене різними видами державних цільових програм веде до значної їх кількості, розпорошення фінансових ресурсів за великою кількістю виконавців, що унеможливує ефективний контроль за реалізації цих програм та обумовлює низький рівень їх результативності

Фінансування програмних заходів відбувається переважно за рахунок бюджетних коштів, але в окремих випадках їх фінансування може здійснюватися з інших джерел, тобто держава делегує частину своїх повноважень із реалізації конкретних цільових програм іншим учасникам суспільних відносин, і бере на себе лише функцію контролю [18, с. 13]. Основними джерелами фінансування регіональних програм є кошти місцевих бюджетів, кошти національних і регіональних цільових фондів (наприклад, фонду підтримки підприємництва), кредити банківських і небанківських фінансово-кредитних установ, кошти, отримані від приватизації, іноземні інвестиції, кошти регіональних громадських організацій, добровільні внески фізичних та юридичних осіб та інших організацій, зацікавлених в реалізації програми або окремих її заходів [19, с. 189].

Проаналізуємо дані, які свідчать про стан виконання державних цільових програм в Україні у 2015-2018 рр. У 2015 р. згідно прийнятих нормативно-правових актів передбачалась реалізація завдань та заходів 44 ДЦП. З них 3 – достроково припинено за рішенням Уряду, 2 – визнані такими, що втратили чинність. Планові показники обсягів фінансування – 197,4 млрд грн, фактичні показники обсягів фінансування – 51,9 млрд грн. Тобто, загалом виконання планових показників фінансування ДЦП склало лише 26,2 %. У структурі фактично залучених коштів у 2015 р. за джерелами фінансування частка державного бюджету складала 58 %, місцевих бюджетів – 3 %, інші джерела – 39 % [20].

У (Табл. 1) представлені дані щодо планового розподілу фінансування за державними цільовими програмами та його фактичного виконання в Україні у 2015 р.

Таблиця 1

Плановий та фактичний розподіл ДЦП за спрямованістю в Україні у 2015 р.

Спрямованість ДЦП	Планові показники		Фактичні показники			Виконання планових обсягів фінансування
	Кількість	Фінансування, млрд. грн	Кількість	Фінансування, млрд. грн	Частка від загального фінансування, %	
Соціальні	13	4,8	10	5,3	10,2	110,4
Економічні	11	181,6	7	42,2	81,3	23,2
Екологічні	6	7,9	5	3,5	6,7	44,3
Оборонні	3	1,4	2	0,03	Разом 1,8	2,1
Науково-технічні	3	0,7	3	0,7		100
Правоохоронні	1	0,9	1	0,1		11,1
Інші	1	0,1	1	0,1		100

Джерело: [20]

Дані (Табл. 1) показують, що за фактичними показниками частка державних економічних програм у загальному фінансуванні ДЦП у 2015 р. склала 81,3 %, а державних соціальних програм – 10,2 %. За обсягами запланованого фінансування витрати на економічні програми у 38 разів перевищували витрати на соціальні програми, за фактичними показниками – у 8 разів.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

У 2016 році передбачалась реалізація завдань та заходів 29 державних цільових програм. Планові показники обсягів фінансування – 79,9 млрд грн, фактичні – 25,1 млрд грн. Виконання планових показників фінансування ДЦП склало 31,4 % (Табл. 2). У структурі фактично залучених коштів у 2016 р. за джерелами фінансування частка державного бюджету складала 73,6 %, місцевих бюджетів – 5,2 %, інші джерела – 21,2 % [20].

Таблиця 2

Плановий та фактичний розподіл ДЦП за спрямованістю в Україні у 2016 р.

Спрямованість ДЦП	Планові показники		Фактичні показники			Виконання планових обсягів фінансування
	Кількість	Фінансування, млрд. грн	Кількість	Фінансування, млрд. грн	Частка від загального фінансування, %	
Соціальні	9	3,9	3	1,18	4,7	30,3
Економічні	7	64,5	5	19,7	78,3	30,5
Екологічні	6	8,9	5	3,23	12,9	36,3
Оборонні	3	1,9	2	0,02	Разом 4,1	1,1
Науково-технічні	3	0,6	3	0,99		165
Інші	1	0,1	1	0,01		10

Джерело: [20]

У 2017 р. передбачалась реалізація завдань та заходів 24 державних цільових програм. Планові показники обсягів фінансування – 86,5 млрд грн, фактичні показники обсягів фінансування – 15,1 млрд грн. Виконання планових показників фінансування ДЦП склало лише 17,42 % (Табл. 3). У структурі фактично залучених коштів у 2017 р. за джерелами фінансування частка державного бюджету складала 63,2 %, місцевих бюджетів – 20,4 %, інші джерела – 16,4% [20].

Таблиця 3

Плановий та фактичний розподіл ДЦП за спрямованістю в Україні у 2017 р.

Спрямованість ДЦП	Планові показники		Фактичні показники			Виконання планових обсягів фінансування
	Кількість	Фінансування, млрд. грн	Кількість	Фінансування, млрд. грн	Частка від загального фінансування, %	
Соціальні	6	8,92	5	8,44	56,04	94,6
Економічні	6	65,6	3	1,12	7,43	1,71
Екологічні	6	9,61	5	4,13	27,4	42,98
Оборонні	2	9,61	1	0,003	0,03	0,22
Науково-технічні	2	0,61	3	1,36	9,02	223
Інші	1	0,022	1	0,013	0,08	56,28

Джерело: [20]

Згідно прийнятих нормативно-правових актів у 2018 р. і передбачалась реалізація завдань та заходів 14 державних цільових програм. Планові показники обсягів фінансування – 56,4 млрд грн, фактичні – 18,7 млрд грн. Виконання планових показників фінансування ДЦП склало 33,1 % (Табл. 4). У структурі фактично залучених коштів у 2018 р. за джерелами фінансування частка державного бюджету складала 56,4 %, місцевих бюджетів – 32,7 %, інші джерела – 10,9 % [20].

На підставі даних про стан виконання ДЦП у 2015-2018 рр. можна зробити такі узагальнення:

- спостерігається тенденція до скорочення кількості ДЦП скоротилася з 44 запланованих у 2015 р. до 14 – у 2018;

- традиційно у структурі фінансування ДЦП основна частка припадає на державний бюджет, хоча теж спостерігається тенденція до зниження з 73,6 % у 2016 р. до 56,4 % - у 2018 р.;

- суттєво зросла частка місцевих бюджетів з 3 % у 2015 р. до 32,7 % - у 2018 р. ;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

– зменшується частка інших джерел фінансування ДЦП з 39 % до 10,9 %, що є негативною тенденцією, оскільки на сьогодні головним завданням у вирішенні проблем з фінансуванням ДЦП є пошук їх альтернативних джерел з метою зменшення навантаження на зведений бюджет країни.

Таблиця 4

Плановий та фактичний розподіл ДЦП за спрямованістю в Україні у 2018 р.

Спрямованість ДЦП	Планові показники		Фактичні показники			Виконання планових обсягів фінансування
	Кількість	Фінансування, млрд. грн	Кількість	Фінансування, млрд. грн	Частка від загального фінансування, %	
Соціальні	4	9,44	4	11,52	61,57	122
Економічні	4	35,97	4	1,85	9,88	5
Екологічні	3	6,98	3	5,24	28	75
Оборонні	1	1,36	1	0,00	0	0
Науково-технічні	1	0,07	1	0,1	0,53	138
Інші	1	2,58	1	0,00	0	0

Джерело: [20]

Дані на (Рис. 1) дають уявлення про динаміку виконання державних соціальних програм в Україні у 2015-2018 рр.: планові та фактичні показники щодо кількості ДСП, щодо їх фінансування, відсоток виконання планових показників, частка ДСП від загального фінансування.

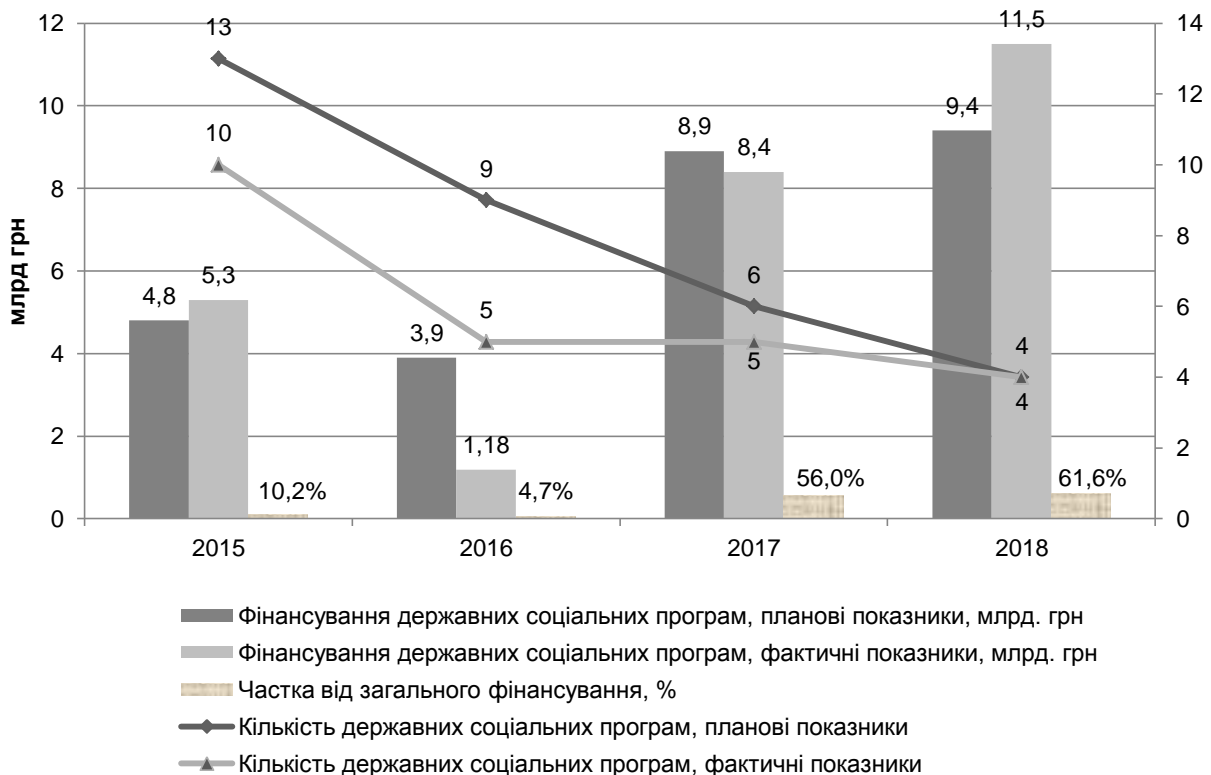

Рис. 1. Стан виконання державних соціальних програм в Україні в 2015-2018 рр.

Джерело: [20]

Протягом аналізованого періоду спостерігаються такі тенденції:

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- зменшення кількості ДСП, що не є наслідком зменшення проблем у суспільному житті країни;
- збільшення фінансування ДСП, за винятком 2016 р.
- суттєве збільшення частки ДСП від загального фінансування ДЦП з 10,2 % – у 2015 р та 4,7 % – у 2016 р. до 61,6 % – у 2018 р.

Процес фінансового забезпечення соціальних програм в Україні залишається недосконалим та має низку недоліків. Відсутні реальні розрахунки для досягнення визначеної мети та визначення чітких результатів у ході реалізації програм. Недостатнє бюджетне фінансування та розпорошення його серед великої кількості учасників реалізації програм; невиконання учасниками соціальних програм і безвідповідальне ставлення до передбачених законодавством функціональних обов'язків [2, с. 104].

Враховуючи обмежені можливості бюджету, потрібно активніше залучати позабюджетні кошти, зокрема вітчизняний приватний капітал та кошти суб'єктів господарювання. З іншого боку, з метою формування сприятливого середовища для ефективної реалізації державних цільових програм необхідно звузити коло проблем, що претендують на програмну розробку. Як приклад, досвід європейських країн доводить, що необхідно здійснювати фінансування заходів активного сприяння працевлаштуванню, що значно підвищує конкурентоспроможність безробітних на ринку праці, отже прискорює їх працевлаштування. Це, в свою чергу, призводить одночасно до зменшення витрат (зменшується кількість одержувачів допомоги) і збільшення доходів (збільшується кількість платників внесків) [21, с. 5].

Отже, обмеженість фінансових ресурсів країни актуалізує проблему оптимізації системи фінансового забезпечення державних соціальних програм. Враховуючи те, що традиційні джерела фінансування державних цільових програм вичерпали свій потенціал, актуальним стає пошук та запровадження альтернативних джерел та інноваційних способів їх фінансування.

Серед досить широкого спектру новітніх підходів до вирішення зазначеної проблеми варто взяти до уваги дослідження І. Пріхно, в якому запропоновані концепція та структурна модель комплексного фінансування соціальної сфери, яка, крім традиційних підходів до фінансування державних соціальних програм, включає інноваційні підходи та інструменти вирішення нагальних проблем соціально-економічного розвитку країни. До інноваційних підходів віднесено соціальне партнерство, кластерний підхід, соціальне замовлення та соціальне інвестування. Інноваційні джерела передбачають доходи від продажу соціальних послуг, фінансові інвестиції, парафіскальні джерела [14, с.129].

Під соціальним партнерством автор розуміє співробітництво учасників соціальних відносин, спрямоване на досягнення поставленої мети. Цікавим є досвід Німеччини щодо практичного застосування соціального партнерства. Так, світова економічна криза спричинила загрозу зростання безробіття в країні, яку вдалося уникнути в результаті дії механізму соціального партнерства: було укладено угоду між роботодавцями, профспілками й державою про введення режиму скороченого робочого часу. В результаті такої угоди роботодавці не скорочували працівників, а працівники погодилися на скорочений робочий день з оплатою за фактично відпрацьовані години. Держава ж надавала підприємствам спеціальні займи, які компенсували частину недоотриманої заробітної плати [22, с. 158].

Соціальний кластер передбачає взаємозв'язок державних органів управління, організацій та підприємств різних форм власності, що розташовані на певній території й які мають спільні інтереси і стратегічну мету – забезпечити сталий соціальний розвиток території.

Сутність соціального замовлення зводиться до використання бюджетних та позабюджетних коштів, призначених для соціальних потреб, на фінансування цільових соціальних програм і проектів, а не на фінансування відомств і бюджетних установ. Такий механізм державного фінансування соціальної сфери поширений у багатьох цивілізованих країнах, зокрема, у Великобританії, Німеччині, Угорщині, Болгарії, Польщі, Литві та ін.

Сучасний ринок соціальних інвестицій у країнах Європейського Союзу представлено мережею спеціальних бірж, які працюють за підтримки держави. Основною метою діяльності таких бірж є надання «м'яких» мікрокредитів для розвитку соціальної сфери. Певні кроки для запровадження соціального інвестування здійснила й Україна. Так, у 2000 р. було створено

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Український фонд соціальних інвестицій (УФСІ) – це неурядова організація, основним завданням якої є акумуляція вільних фінансових ресурсів і перерозподіл їх на розвиток соціальної інфраструктури. Основними джерелами фінансування УФСІ були кошти міжнародних організацій (Світового банку, ЄС, урядів Німеччини, Японії, Швеції, Великобританії, Фонду імені Чарльза Стюарта Мотта, Канадської агенції з міжнародного розвитку, Міжнародного фонду «Відродження», Програми розвитку ООН). Нині Фондом реалізовано більше тисячі мікропроектів на рівні місцевих громад. Але частка витрат УФСІ у загальному обсязі фінансування соціальної сфери становить лише 0,01 %, що свідчить про те, що соціальне інвестування в Україні лише народжується [23].

Додатковим джерелом фінансування державних соціальних програм може стати доходи від продажу соціальних послуг. Йдеться про соціальні послуги на платній основі, які можуть надаватися виключно як додатковий компонент, тобто той, що не передбачений існуючими переліками безплатних соціальних послуг, або ті, що перевищують обсяги визначених державою соціальних гарантій та стандартів. В Україні функціонує значна кількість суб'єктів, які надають соціальні послуги, але ефективність їх роботи є низькою.

Фінансові інвестиції як інноваційне джерело фінансування державних соціальних програм – це фінансові активи, які виражені у формі фінансових інструментів, та в результаті утримання яких створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Парафіскальні джерела – це такі обов'язкові платежі, які зараховуються до публічних фондів коштів, що не належать до бюджетної системи. В Україні така практика перерозподілу фінансових ресурсів практично не застосовується, на відміну від деяких зарубіжних країн, які практикують застосування спеціальних податків на визначені види продукції (послуг), які, в свою чергу, спрямовуються на розвиток відповідної галузі. Наприклад, в окремих країнах Західної Європи податок від торгівлі книжками спрямовується на підтримку літературної діяльності; податок з прибутку нових телевізійних каналів, спрямовується на підтримку виробництва кіно-, аудіо-, відеопродукції; податок від театральньо-концертної діяльності спрямовується на розвиток театального мистецтва [23, с. 67].

Проведене дослідження підтверджує наявність досить широкого спектру наукових розробок та пропозицій щодо новітніх підходів до фінансового забезпечення державних соціальних програм, які потребують втілення у вітчизняну практику державного регулювання суспільного розвитку країни.

Висновки. Соціально-економічний розвиток країни залежить від державної підтримки, її інструментів та ефективності. Одним з інструментів політики держави є державні цільові програми. Пріоритетність цілей соціальної держави повинна визначатися необхідністю забезпечення розвитку соціуму шляхом створення умов для розвитку і самореалізації соціального потенціалу людини як основи подальшого розвитку соціальної системи. На реалізації заходів щодо вирішення цих завдань повинні бути зосереджені державні соціальні програми.

Якщо подивитися з цієї точки зору на існуючу в Україні класифікацію державних цільових програм – економічні, наукові, науково-технічні, національно-культурні, екологічні, соціальні, оборонні, правоохоронні, з питань розвідувальної діяльності та з питань посилення розвідувальних спроможностей держави, - то всі вони у кінцевому підсумку спрямовані на вирішення проблем, які виникають в соціальній сфері, яке охоплює всі сфери людської життєдіяльності, – від виробництва до побуту, задоволення культурних, освітніх, медичних та інших потреб. Виходячи з наведеного вище, будь яка державна цільова програма за своєю сутністю є соціальною, оскільки передбачає розв'язання проблем, які створюють загрози для подальшого розвитку соціальної системи.

Існуюче розмежування суспільного життя на окремі сфери, закріплене різними видами державних цільових програм веде до значної їх кількості, розпорошення фінансових ресурсів за великою кількістю виконавців, що унеможливує ефективний контроль за реалізації цих програм та обумовлює низький рівень їх результативності.

З метою формування сприятливого середовища для ефективною реалізації державних цільових програм соціального спрямування необхідно, з одного боку, звузити коло проблем, що

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

претендують на програмну розробку, а з іншого, враховуючи обмежені можливості бюджету, - активніше залучати позабюджетні кошти.

Враховуючи позитивний досвід зарубіжних країн, вітчизняні наукові розробки та практику застосування в Україні, серед новітніх підходів, інструментів та джерел фінансового забезпечення ДПЦ соціальної спрямованості варто звернути увагу на публічно-приватне партнерство та державні замовлення у соціальній сфері, використання різних форм інвестування у соціальні проекти, використання інструментів фіскального стимулювання задля досягнення запрограмованого соціального ефекту.

Застосування новітніх підходів до фінансування соціальної сфери та інноваційних джерел фінансування соціальної сфери, поряд з традиційними підходами і джерелами, сприятиме збільшенню обсягів фінансових ресурсів, необхідних для виконання державних цільових програм, спрямованих на розв'язання нагальних проблем суспільного розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>.
2. Алексеєнко, Л. М. Соціальні програми: прагматика формування та проблеми фінансування / Л. М. Алексеєнко, Б. С. Шулюк // Фінанси України. – 2015. – № 4. – С. 96-10.
3. Баранник, Л. Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення: теоретичний аспект / Л. Б. Баранник // Вісник ДДФА. Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 8-15.
4. Barrientos, A. (2004) Financing social protection. IDPM, University of Manchester. 2004. URL: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/1708.pdf>.
5. Данилюк, О. І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації [Електронний ресурс] / О. І. Данилюк // Ефективна економіка. – 2019. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7056>.
6. Євдокимова, І. А. Ефективність соціальних програм як інструментів соціального захисту населення / І. А. Євдокимова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 881. – С. 190–194.
7. Заяць, В. С. Результативність соціальних програм: методи та індикатори оцінювання / В. С. Заяць // Економіка і регіон. – 2013. № – 4. – С. 54–57.
8. Лисяк, Л. В. Механізм фінансового забезпечення соціальних програм в Україні / Л. В. Лисяк, В. О. Зюзін // Економічний вісник університету. – 2018. – Вип. 37 (1). – С. 236-245.
9. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання : [монографія] / Е. М. Лібанова, Т. А. Заяць, Н. М. Левчук та ін.: за ред. Е. М. Лібанової ; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. – Умань : Видавець «Сочинський», 2012. – 312 с. – Режим доступу: https://www.idss.org.ua/monografii/Soc_doslid_2012.pdf.
10. Маліновська, О. Я. Соціальні програми та проекти як інструменти здійснення державної соціальної політики в умовах програмно-цільового методу організації бюджету / О. Я. Маліновська // Економіка та держава. – 2016. – № 3. – С. 61-64.
11. More, I. N., Palme, J. (2012). Financing the welfare state and the politics of taxation. In book: Routledge handbook of the welfare state. Publisher : Routledge. Editors: B. Greve. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/258076773_Financing_the_welfare_state_and_the_politics_of_taxation.
12. Пігуль, Н. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні / Н. Пігуль, О. Люта, А. Бойко // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 1. – С. 30–35.
13. Пономаренко, О. В. Механізм державного управління соціальними проектами та програмами: теорія і методологія: монографія / О. В. Пономаренко. – Донецьк: Технопарк, 2010. – 342 с.
14. Пріхно, І. М. Фінансування соціальної сфери: реалії та перспективи : монографія / І. М. Пріхно. – Черкаси: Видавництво Пономаренко Р. В., 2017. – 470 с.
15. Стефанків, О. М. До проблеми пошуку ефективних механізмів планування та здійснення соціальних витратків у реалізації соціальної політики держави [Електронний ресурс] / О. М. Стефанків, В. І. Данилишин // Ефективна економіка. – 2019. – № 7. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7192>.
16. Тулай, О. Фінансове забезпечення державних соціальних програм: концептуальні домінанти у контексті досягнення цілей сталого розвитку України / О. Тулай // Світ фінансів. – 2020. – № 4(65) – С. 8-22.
17. Тропіна, В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства: монографія / В. Б. Тропіна. К : НДФІ, 2008. – 368 с.
18. Гордієнко, Л. А. Моделі фінансування соціальних програм в Україні / Л. А. Гордієнко // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 5. – С. 12–15.
19. Бульба, В. Розробка та реалізація регіональних соціальних програм як механізм управління місцевим розвитком / В. Бульба, В. Золотарьов, І. Коновалова. // Публічне управління: теорія та практика. – 2014. – Вип. 3. – С. 188-192.
20. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
21. Маршавін, Ю. М. Особливості організації державного соціального страхування на випадок безробіття в умовах соціально-економічної нестабільності / Ю. М. Маршавін // Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. - № 4. – С. 3-8.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

22. Поплавська, О. М. Соціальне партнерство як інструмент забезпечення соціальної безпеки / О. М. Поплавська // Соціально-трудові відносини: теорія і практика. – 2014. - № 2. – С. 157-161.

23. Офіційний сайт Українського фонду соціальних інвестицій. – Режим доступу: <https://usif.ua/>.

24. Економічна привабливість української культури. Аналітична доповідь 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uaculture.org/wp-content/uploads/2020/01/203377_analityna-dopovid-z-dodatkamuy_ekonomichna-pryvablyvist-ukrayinskoyi-kultury.pdf.

UDC 336.5:364

JEL Classification: E60, H10, H53

V. B. Tropina, Doctor of Economics,
Professor

FINANCING OF STATE SOCIAL PROGRAMS: NEW APPROACHES AND TOOLS

Abstract. A characteristic feature of the current stage of development of society is the socialization of economic systems and the subordination of the economic function of the state to social goals. State social programs play an important role in achieving them. The current state of their implementation in Ukraine significantly raises issues related to the formation of an effective system of financial support for state targeted social programs.

The limited traditional sources of funding for state targeted programs actualizes the search for alternative forms and ways of their financial support.

Attention to this issue was paid in the works of such researchers: L. Alekseenko, L. Barannyk, A. Barrientos, A. Boyko, V. Danylyshyn, O. Danyliuk, I. Yevdokimova, V. Zayats, V. Zyuzina, L. Lysyak, E. Libanova, O. Luta, O. Malinowska, N. Morel, J. Palme, N. Pigul, O. Ponomarenko, I. Prikhno, O. Staff, O. Tulai, B. Shulyuk and others.

Today's realities require new approaches to solving the problems of financial support of state targeted social programs.

The task of this study is to develop theoretical and methodological foundations for the formation and use of state social programs, to identify problematic issues in the financing of social programs in Ukraine and to develop recommendations for their solution.

The article proposes directions for modernization of the financial system of implementation of these programs using the latest approaches and tools.

Among the wide range of new forms and methods of financing state social programs, it is recommended to focus on public-private partnerships, public social procurement; financial investment in social projects; financial instruments of social orientation, fiscal incentives.

Keywords: state target programs; social sphere; state social programs; financing of state social programs; forms and methods of financing state social programs.

Reference:

1. Zakon Ukrainy "Pro derzhavni tsilovi prohramy" : vid 18.03.2004, № 1621-IV [Law of Ukraine "About the state target programs" from March July 18, 2004, № 1621-IV]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> [in Ukrainian].

2. Alekseenko, L. M., Shuliuk, B. S. (2015). Sotsialni prohramy: prahmatyka formuvannya ta problemy finansuvannya [Social programs: pragmatics of formation and problems of financing]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 4, 98-105 [in Ukrainian].

3. Barannyk, L. B. (2014). Finansove zabezpechennia systemy sotsialnoho zakhystu naselennia: teoretychnyj aspekt [Financial support of the social protection system: theoretical aspect]. *Visnyk DDFA. Ekonomichni nauky. Visnyk DDFA – DSFA Bulletin. Series: economic sciences*, 1, 8-15 [in Ukrainian].

4. Barrientos, A. (2004). Financing social protection. IDPM, University of Manchester. www.odi.org. Retrieved from <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/1708.pdf> [In English].

5. Danyliuk, O. I. (2019). Sotsialnyi zakhyst naselennia ta finansovyi mekhanizm ioho realizatsii [Social protection of the population and financial mechanism of its implementation]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7056> [in Ukrainian].

6. Yevdokymova, I. A. (2009). Efektivnist sotsialnykh prohram iak instrumentiv sotsialnoho zakhystu naselennia [Effectiveness of social programs as instruments of social protection of the population]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin*, 881, 190-194 [in Ukrainian].

7. Zaiats, V. S. (2013). Rezultatyvnist sotsialnykh prohram: metody ta indykatory otsiniuvannya [Productivity of social programs: methods and indicators of evaluation]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, 4, 54-57. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2013_4_11 [in Ukrainian].

8. Lysyak, L. V., Ziuzin, V. O. (2018). Mekhanizm finansovoho zabezpechennia sotsialnykh prohram v Ukraini [Mechanism of financial support of social programs in Ukraine]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu – University Economic Bulletin*, 37(1), 236-245 [in Ukrainian].

9. Libanova, E. M., Zaiats, T. A., Levchuk, N. M., et al. (2012) Sotsialni rezultaty derzhavnykh prohram: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty otsiniuvannya [Social results of state programs: theoretical and methodological and applied aspects of evaluation]. M. V. Ptukha Institute of Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. www.idss.org.ua. Retrieved from https://www.idss.org.ua/monografii/Soc_doslid_2012.pdf [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

10. Malinovska, O. Ya. (2016). Sotsialni prohramy ta proekty yak instrumenty zdiysnennia derzhavnoi sotsial'noi polityky v umovakh prohramno-tsil'ovoho metodu orhanizatsii biudzhetu [Social programs and projects as tools for the implementation of state social policy in terms of program-target method of budget organization]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, 3, 61-64 [in Ukrainian].
11. Morel, N., Palme, J. (2012). Financing the welfare state and the politics of taxation. Routledge handbook of the welfare state. B. Greve (Ed.). Routledge. www.researchgate.net. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/258076773_Financing_the_welfare_state_and_the_politics_of_taxation [In English].
12. Pihul, N., Liuta, O., Boiko, A. (2015). Finansove zabezpechennia sotsialnoi sfery v Ukraini [Financial support of the social sphere in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 1, 30-35. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2015_1_21 [in Ukrainian].
13. Ponomarenko, O. V. (2010). *Mekhanizm derzhavnoho upravlinnia sotsialnyimi proektamy ta prohramamy: teoriia i metodolohiia [The mechanism of public administration of social projects and programs: theory and methodology]*. Donetsk: Tekhnopark [in Ukrainian].
14. Prikhno, I. M. (2017). *Finansuvannia sotsialnoi sfery: realii ta perspektyvy [Social financing: realities and prospects]*. Cherkasy: Vydavnytstvo Ponomarenko R.V. [in Ukrainian].
15. Stefankiv, O. M., Danylyshyn, V. I. (2019). Do problemy poshuku efektyvnykh mekhanizmiv planuvannia ta zdiysnennia sotsialnykh vydatkiv u realizatsii sotsialnoi polityky derzhavy [To the problem of finding effective mechanisms for planning and implementing social expenditures in the implementation of social policy of the state]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 7. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7192> [in Ukrainian].
16. Tulai, O. (2020). Finansove zabezpechennia derzhavnykh sotsialnykh prohram: kontseptualni dominanty u konteksti dosiagnennia tsilei staloho rozvytku Ukrainy [Financial support of state social programs: conceptual dominants in the context of achieving the goals of sustainable development of Ukraine]. *Svit finansiv – World of finance*, 4(65), 8-22 [in Ukrainian].
17. Tropina, V. B. (2008). *Fiskalne rehulivannia sotsialnoho rozvytku suspilstva [Fiscal regulation of social development of society]*. Kyiv: NDFI [in Ukrainian].
18. Hordiienko, L. A. (2016). Modeli finansuvannia sotsialnykh prohram v Ukraini [Models of financing social programs in Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economy. Finances. Right*, 5, 12-15. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2016_5_5 [in Ukrainian].
19. Bulba, V., Zolotarov, V., Konovalova, I. (2014). Rozrobka ta realizatsiia rehional'nykh sotsial'nykh prohram yak mekhanizm upravlinnia mistsevym rozvytkom [Development and implementation of regional social programs as a mechanism of local development management]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public management: theory and practice*, 3, 188-192. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_3_31 [in Ukrainian].
20. Sait Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy [Official site of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine]. *me.gov.ua*. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> [in Ukrainian].
21. Marshavin, Yu. M. (2014). Osoblyvosti orhanizatsii derzhavnoho sotsial'noho strakhuvannia na vypadok bezrobittia v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti [Features of the organization of the state social insurance in case of unemployment in the conditions of social and economic instability]. *Rynok pratsi ta zajniatist naseleння – Labor market and employment*, 4, 3-8 [in Ukrainian].
22. Poplavska, O. M. Sotsialne partnerstvo yak instrument zabezpechennia sotsialnoi bezpeky [Social partnership as a tool for social security]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka – Social and labor relations: theory and practice*, 2, 157-161 [in Ukrainian].
23. Sait Ukrainського фонду сoціальних інвестицій [Official site of the Ukrainian Social Investment Fund]. *usif.ua*. Retrieved from <https://usif.ua> [in Ukrainian].
24. Ekonomichna pryvablyvist ukrainskoi kultury. Analychna dopovid 2019 [Economic attractiveness of Ukrainian culture. Analytical report 2019]. *uaculture.org*. Retrieved from https://uaculture.org/wp-content/uploads/2020/01/203377_analychna-dopovid-z-dodatkam_y_ekonomichna-pryvablyvist-ukrayinskoyi-kultury.pdf [in Ukrainian].

Надійшла 15.11.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Тропіна В. Б. Фінансування державних соціальних програм: новітні підходи та інструменти. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 17-27.

Тропіна Валентина Борисівна	доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»; orcid.org/0000-0003-4148-3873; ResearcherID: https://publons.com/researcher/4335015/valentyna-tropina/ ; e-mail: tropina@ukr.net ;
Тропіна Valentyna Borysivna	Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University; orcid.org/0000-0003-4148-3873; ResearcherID: https://publons.com/researcher/4335015/valentyna-tropina/ ; e-mail: tropina@ukr.net .

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-28-38

УДК 378 (477)

JEL Classification: I 28

С. В. Бебко, к. е. н., доцент

**ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА КООПЕРАЦІЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

Анотація. Сучасна вища освіта відіграє вагомую роль у сприянні мобільності, зокрема молоді, впровадженню інновацій, економічному зростанні, капіталізації людського потенціалу. За умов нестабільності та жорстких викликів сьогодення ще більше зростає потреба у зміцненні партнерських відносин між закладами вищої освіти як на національному, так й на міжнародному рівнях, провадженні спільної освітньої політики, прогнозуванні та плануванні діяльності з метою сталості розвитку та зміцнення конкурентних позицій на ринку освітніх послуг. Окреслене актуалізує необхідність теоретико-методологічного переосмислення особливостей нових форм та підходів до забезпечення ефективності процесів інтернаціоналізації вищої освіти України та кооперації партнерських закладів, які повинні стати дієвими механізмами досягнення сформульованих цілей та розв'язання складних задач, зокрема доступності освіти, якості та ефективності, капіталізації людського потенціалу. Крім того, з початком карантинних заходів значні зміни відбуваються по напрямку інтернаціоналізації вищої освіти.

Доведено, що інтернаціоналізація та кооперація у вищій освіті, міжнародне навчання, у тому числі спільне онлайн навчання, стажування, студентська мобільність як інструменти взаємодії мають значний потенціал для включення значної кількості людей у міжкультурне навчання у глобальному масштабі. Потреба у ефективній інтернаціоналізації пов'язана зі значними можливостями для університетів при обмежених ресурсах для реалізації намірів. Знаходженню компромісу сприятиме транснаціональна співпраця, партнерство як у межах країни так й на міжнародному рівні, а основними рисами інтернаціоналізації мають стати сталість, міждисциплінарність, креативність, відкритість. Досягнення цих компонент матиме позитивний ефект не тільки для сектору вищої освіти, а й для суспільства цілому.

Ключові слова: вища освіта; інституції; онлайн-освіта; віртуальна мобільність; глобальні виклики; інтернаціоналізація; кооперація; пандемія; принципи; напрямки інтеграції.

Актуальність теми дослідження. Пандемія спричинена COVID 19 продовжує викликати економічні, соціальні та екологічні зміни, позначатись на всіх без винятку національних економіках, сферах й видах діяльності, трендах розвитку світового господарства та співтовариства. Зокрема одним з секторів який зазнав помітного впливу пандемії стала освіта, а саме: відбувся активний перехід до онлайн-освіти; зміна підходів до наповнення освітніх програм та їх якості у частині отриманих компетенцій; зростання вкладень у цифрову інфраструктуру ЗВО; гальмування програм міжнародної мобільності та ін. З початком карантинних заходів значні зміни відбуваються по напрямку інтернаціоналізації вищої освіти: скорочується кількість міжнародних студентів у зв'язку з закриттям кордонів, згортаються програми спільних наукових досліджень, відтермінуються програми підвищення кваліфікації та стажування, гостьові лекції переводяться у онлайн формат.

Сучасний науковий дискурс з питань освітньої політики концентрується на динамічності, глобальності, суперечливості та складності трансформацій освітньої галузі у "постковідну" епоху. За дослідженням Deutsche Bank [1] виклики, з якими вже у недалекому майбутньому стикнеться світ, будуть пов'язані зі зміною клімату, розповсюдженням ефектів «Індустрії 4» на всі країни, посиленням економічної нерівності, конкуренцією між поколіннями, скороченням споживчих витрат. Мультипликативні ефекти такого впливу відобразяться на всіх галузях економіки, й на вищій освіті через зміну поведінки споживачів та надавачів освітніх послуг. За таких умов вища освіта стає одночасно метою та к й засобом для досягнення інших цілей у частині сталого розвитку та ефективним інструментом перерозподілу потоків ринку праці, задіяння потенційних безробітних, (чиї робочі місця у недалекому майбутньому виявляться непотрібними) шляхом зміни кваліфікації, перенавчання, що у свою чергу матиме більш ефективні наслідки у довгостроковій перспективі ніж оплата допомоги по безробіттю у короткостроковому періоді.

Незаперечним є той факт, що сучасна вища освіта відіграє вагомую роль у сприянні мобільності, зокрема молоді, впровадженню інновацій, економічному зростанню, капіталізації людського потенціалу. Проте за умов нестабільності та жорстких викликів сьогодення ще більше зростає потреба у зміцненні партнерських відносин між закладами вищої освіти як на національному, так й на міжнародному рівнях, провадженні спільної освітньої політики,

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

прогнозуванні та плануванні діяльності з метою сталості розвитку та зміцнення конкурентних позицій на ринку освітніх послуг. Окреслене актуалізує необхідність теоретико-методологічного переосмислення особливостей нових форм та підходів до забезпечення ефективності процесів інтернаціоналізації вищої освіти України та кооперації партнерських закладів, які повинні стати дієвими механізмами досягнення сформульованих цілей та розв'язання складних задач, зокрема доступності освіти, якості та ефективності, капіталізації людського потенціалу.

Постановка проблеми. Прискорення глобальної економічної інтеграції збільшило інтернаціоналізацію ринку праці для висококваліфікованих працівників та міжнародно визнаних спеціальностей. Проте пандемія вплинула на всі без винятку сфери суспільного життя та економічної діяльності, зокрема на сферу вищої освіти. У стані невизначеності опинилися такі напрями діяльності закладів вищої освіти як інтернаціоналізація та кооперація, що вимагає формулювання їх стратегічних орієнтирів, нових форм та методів здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектність проблематики у сфері вищої освіти постійно актуалізує наукові дослідження у даній сфері як серед світових так і вітчизняних науковців.

Питання якості освіти в умовах складних технічних змін, трансформації суспільних інститутів, геополітичної та ринкової конкуренції отримує нові характеристики і має вирішальне значення для розвитку як національних економік так й ринку освітніх послуг. Шляхи реформування вищої освіти в Україні, проблематику якості освітніх послуг аспекти взаємодії ринку праці та освіти досліджують Грищенко І. М., Захарін С. В., Ільч Л. М., Корягін Ю. О., Макарова О. В., Новіков В. М., Черніченко В. В.

Вищу освіту як фактор капіталізації людського потенціалу та важливу компоненту зростання якості людського розвитку розглядають Грішнова О. А., Дерій Ж. В., Лібанова Е. М. та ін.

Останнім часом сформувався суспільний запит на наукові дослідження щодо трансформативних стратегій розвитку вищої освіти, виміру стратегій в умовах інтернаціоналізації та досягнення цілей сталого розвитку. Так питання інтернаціоналізації вищої освіти, її теоретико-методичної компоненти, механізми функціонування ринків освітніх послуг в умовах глобалізації розглядають у своїх наукових пошуках Вербицька А. В., Вербовий М. П., Гонта О. І., Каленюк І. С., Нікітенко О. В., Мешко Н. П., Присвітла О. В., Холявко Н. І.

Вагомий теоретико-методологічний та практичний внесок у розвиток питання якісного формування та впровадження сучасних моделей вищої освіти для сталого розвитку завдяки використанню інструментів інтернаціоналізації та кооперації освітньої діяльності зробили фахівці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук, а саме Горбунова Л. С., Дебич М. А., Зінченко В. В., Калашнікова С. А., Курбатов С. В.

Виговська О. С. досліджує проблематику інтернаціоналізації вищої освіти у контексті запровадження реформ Болонського процесу в Україні з акцентом на європейські практики та досвід. Вчена наголошує, що саме інтернаціоналізація формує ідею відкритості освіти та науки у світі, завдяки цим процесам Україна включається до світового освітнього простору та формуються передумови конкурентоспроможної вищої освіти. При цьому розробка стратегій інтернаціоналізації для вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО) є пріоритетним напрямом розвитку університетів.

Враховуючи складність та багатоаспектність питання інтернаціоналізації та кооперативної взаємодії для ЗВО, ряд науковців погоджується з думкою, що дані явища знаходяться під впливом політичних, економічних, соціокультурних чинників глобального світу і тому єдина модель інтернаціоналізації для всіх країн не може бути одноманітною. Така модель повинна враховувати національні особливості та специфіку національних інституцій, переваги автономії ЗВО, можливості та загрози, форми та масштаби на рівні країн та закладів як відповідь на виклики глобалізації.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий пласт досліджень у сфері вищої освіти, міжнародної співпраці, впровадження європейських освітніх практик, питань якості та ефективності своєчасним є пошук нових форм та методів

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

інтернаціоналізації та кооперації закладів освіти як відповідь на глобальні виклики сьогодення, зокрема пандемії коронавірусної хвороби.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження сучасного стану вищої освіти в Україні, зокрема процесів інтернаціоналізації й кооперації та визначення основних напрямків розвитку в умовах глобалізаційних викликів та обмежень.

Викладення основного матеріалу. Протягом років незалежності України у сфері вищої освіти має місце уповільнення темпів зростання державної підтримки, а в реальних цінах відбувається скорочення її фінансування. Для забезпечення доступності вищої освіти для кожної людини, незалежно від її соціального чи матеріального статусу, необхідно розглядати сучасні можливі напрями диверсифікації джерел фінансування вищої освіти в Україні, що дозволить оптимально поєднувати державні та приватні джерела та ефективно їх використовувати [2]. Крім того, набуває актуальності розробка та реалізація різноманітних методів адаптації до реалій сьогодення, коли активізуються міграційні процеси, загострюється конкуренція на ринках освітніх послуг для окремих ЗВО, змінюється парадигма освітньої діяльності, впроваджуються нові форми та методи навчання, переосмислюється роль здобувача вищої освіти як повноцінного партнера освітнього процесу.

Глобалізаційні процеси активізували сектор інтернаціоналізації вищої освіти та зокрема міжнародної академічної мобільності – у 2019 р. у світі налічувалось 5,5 млн. іноземних студентів, 72 тисячі з яких навчаються в Україні.

Пандемія COVID 19 стала серйозним викликом для освіти як на глобальному рівні, так й для процесу інтернаціоналізації вищої освіти для окремого закладу зокрема – за оцінками експертів кількість студентів у різних частинах світу може бути скорочена від 15% до 25%, але одночасно ситуація яка склалась, дозволяє переглянути підходи до освітньої діяльності, переформувувати відносини інтернаціоналізації та кооперації в умовах нової реальності.

Інтернаціоналізація у вищій освіті розглядається як багатоаспектний процес інтеграції освітньої, дослідницької, адміністративної діяльності закладу вищої освіти чи наукової установи з міжнародною складовою:

- індивідуальна мобільність (студентів, науковців, викладачів, адміністративного персоналу);
- створення спільних міжнародних освітніх і дослідницьких програм;
- формування міжнародних освітніх стандартів з метою забезпечення якості;
- інституційне партнерство, створення освітніх і дослідницьких консорціумів, об'єднань [3].

Завдяки інтернаціоналізації багато студентів отримали міжнародні знання та досвід для життя у глобалізованому світі і знайшли своє місце на світовому ринку праці.

Інтернаціоналізація ЗВО є постійним, динамічним процесом навіть в умовах пандемії та існуючих обмежень. Зараз відбувається трансформація процесів як зовнішньої інтернаціоналізації, яка до теперішнього часу активізувала потоки персоналу ЗВО та студентів в обох напрямках, роботу стратегічних альянсів, спільні дослідження з закордонними закладами освіти, так й внутрішньої інтернаціоналізації шляхом трансформації форм навчання (онлайн освіта), удосконалення освітніх програм, подальше впровадження європейських практик досягнення якості освіти та наукових досліджень, можливість пройти навчання на світових освітніх онлайн платформах – Duolingo, Coursera, Khan Academy, EdX, EdEra, Udacity, Canvas Network, Udemu.

Масові відкриті онлайн-курси в період карантинних обмежень дозволили пройти навчання на певних курсах здобувачам вищої освіти та підвищити рівень викладацької майстерності науково-педагогічному персоналу у провідних світових університетах та у відомих спеціалістів. Тобто навіть закриття кордонів не припинило процеси інтернаціоналізації, відбулась зміна форм співпраці, наприклад учасники міжнародної онлайн-освіти на форумах та дискусійних панелях мали змогу вливатись у мультинаціональне освітнє середовище спільно вирішуючи питання подальшого розвитку вищої освіти у постковідну епоху. Логічним уявляється питання – чи є пандемія зламом для інтернаціоналізації та кооперації ЗВО? Відповідь на це запитання лежить у площині самого процесу та явища інтернаціоналізації, семантики відносин кооперації які виникають між партнерами.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Сучасне інституційне поле для інтернаціоналізації української вищої освіти формується на мега, мезо, макро та мікрорівнях. Так Україна є членом Міжнародної асоціації університетів (International Association of Universities, IAU), яка була створена у 1950 р. під егідою ЮНЕСКО, об'єднує понад 130 членів з країн-учасниць та є провідною недержавною глобальною асоціацією закладів вищої освіти усього світу. До IAU входять Університет ім. Альфреда Нобеля, Європейський університет, Київська школа економіки, Київський університет ім. Бориса Грінченка та ін.

Завдяки IAU розповсюджується концепція динамічної та лідируючої ролі вищої освіти у суспільстві, соціальної відповідальності вищої освіти. Асоціація у своїй діяльності керується основними принципами, які також покладено в основу інтернаціоналізації багатьох ЗВО України:

- академічна свобода, інституційна автономія та соціальна відповідальність на національному та глобальному рівнях;

- співпраця та солідарність на основі взаємних інтересів та спільної вигоди;
- толерантність, неупередженість та політична свобода;
- рівний доступ до вищої освіти та відкритість доступу до освіти;
- академічна доброчесність та етика поведінки;
- вища освіта та наукові дослідження на користь суспільного інтересу;
- якість вищої освіти та досліджень [4].

У зв'язку з глобальними викликами спричиненими пандемією, орієнтуючись на стратегію та задачі IAU, бачення процесу інтернаціоналізації повинно орієнтуватись на сприяння лідерству на основі цінностей вищої освіти; визнання інклюзивної, справедливої та етичної інтернаціоналізації вищої освіти; інтеграція цілей сталого розвитку у стратегії інтернаціоналізації; перегляд ролі технологій навчання. Особливий акцент зміщується на розвиток експертиз та предикативної аналітики, доступність та відкритість через спеціалізовані платформи та портали, консультування та взаємне навчання, глобальний захист, сталість.

Також прикладом інституційного забезпечення інтернаціоналізації вищої освіти та коопераційних взаємодій на мега рівні є Міжнародний альянс дослідницьких університетів (IARU), який було засновано у 2006 р. і до його складу увійшли наступні міжнародні університети: Австралійський національний університет, Університет Цюріху, Національний університет Сінгапуру, Пекінський університет, Каліфорнійський університет у Берклі, Кембриджський університет, Кейптаунський університет, Копенгагенський університет, Оксфордський університет, Токійський університет, Ельський університет [5].

Візія альянсу орієнтується на вирішення основних проблем сучасності: зміна клімату, вплив освітніх кампусів на довкілля, довголіття та здоров'я та ін., за рахунок академічного різноманіття та міжнародної співпраці. У межах альянсу реалізуються ініціативи щодо розв'язання глобальних проблем, формування глобальної відповідальності та лідерства, спільної інституційної роботи. Інструментами та формами реалізації ініціатив є міжуніверситетська співпраця, інституційне навчання, особистий та професійний розвиток персоналу шляхом наукових обмінів, передача технологій, використання спільних технологій навчання, управління дослідженнями, відкритий доступ до бібліотек та ін. Останні ініціативи які були реалізовані у межах альянсу – це спільні онлайн-курси як відповідь на виклики пандемії, та глобальна програма стажування для студентів з метою отримання міжнародного досвіду від роботи у університетах-партнерах, формування реального бачення про приймаючий університет та можливість розуміння культури іншої країни.

На користь процесів інтернаціоналізації вищої освіти мезорівня свідчить той факт, що останнім часом активно продовжує розвиватись ініціатива щодо створення Європейського освітнього простору з метою посилення стратегічного партнерства у ЄС та організацію до 2024 р. двадцяти європейських університетів, які включатимуть мережі університетів, що дозволятиме отримувати освітній ступінь шляхом проведення досліджень та навчання у декількох країнах ЄС. Також це передбачає реалізацію такої форми інтернаціоналізації як створення транснаціональних альянсів, які просувають європейські цінності, об'єднують міждисциплінарні групи студентів, вчених, партнерів та розв'язують актуальні проблеми.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Зокрема у 2019 р. було створено 17 альянсів європейських університетів у яких приймають участь 114 установ з 24 країн-учасниць. А у 2020 р., не дивлячись на виклики пандемії та зниження ділової активності, таких альянсів було створено вже 24 які включають 165 організацій з 26 країн. Європейський освітній простір на відміну від Болонського процесу обмежується країнами-членами Європейського Союзу та охоплює різні рівні та сектори освіти для реалізації концепції освіти протягом життя [6].

З метою сприяння розвитку системи вищої освіти та наукової роботи через розвиток якості навчання, провадження освітньої діяльності та дослідництва було створено Асоціацію європейських університетів (European University Association, EUA). До асоціації входять понад вісімсот ЗВО з сорока семи країн Європи, також до EUA ввійшли двадцять вісім ЗВО України, зокрема Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Національний університет «Львівська політехніка», Сумський державний університет, Національний університет «Києво-Могилянська академія» та ін. Асоціативне членство включає наступні типи: індивідуальне; індивідуальне асоціативне; колективне; колективне асоційоване [7]. Інтернаціоналізація вищої освіти та наукових досліджень є одним з пріоритетів Асоціації поряд з розбудовою Європейської зони вищої освіти, інноваційної діяльності, забезпечення якості освітніх програм та автономії закладів вищої освіти.

Для українських ЗВО членство в EUA є можливістю активізації процесів інтернаціоналізації та кооперації, т. я. воно надає ряд переваг через використання таких інструментів співпраці як участь у європейських конференціях, школах, тренінгах та дискусіях з питань вищої освіти, реалізація спільних проектів, доступ до аналітичних досліджень з питань вищої освіти, що надає досвід та перспективи його імплементації у національну освітню систему.

Інституційний простір для інтернаціоналізації формує Європейська асоціація міжнародної освіти (European Association for International Education, EAIE), місія якої полягає у підтримці міжнародного сектору вищої освіти, розробці політик та просуванню ідей інтернаціоналізації [7].

Міжнародна освіта здатна поєднати різні погляди, точки зору та сприяти розвитку толерантності та взаєморозуміння між країнами, тому EAIE створено платформу для навчання, організації освітніх мереж та обміну досвідом та знаннями. Діяльність асоціації концентрується на розповсюдженні дієвих практик та рішень для вирішення проблем інтернаціоналізації стимулюючи відповідальну міжнародну вищу освіту, розвиток людського капіталу, раціональне використання ресурсів.

Також формує засади розвитку інтернаціоналізації та кооперації Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum), яка була підписана у 1988 р. і визначає принципи функціонування та цінностей університетів з метою налагодження зв'язків між європейськими університетами та стимулювання відкритого освітнього простору. Понад сімдесят ЗВО України є підписантами Хартії, що зобов'язує їх орієнтувати свою діяльність на проведення реформ та зміцнення автономії, започатковувати громадський діалог, позиціонувати себе як невід'ємний елемент громади.

Відповіддю на виклики та ризики сучасного мінливого світу є розвиток кооперації ЗВО, форма співпраці яка довела свою ефективність та актуальність саме в умовах пандемії через можливість використовувати спільні ресурси декількох освітніх установ для надання послуг у секторі освіти та можливості утримати позиції на ринку. Декілька десятиліть як світ став мережевим, формуючи нові структури, які утворюються фізичними особами або організаціями, тому формою кооперації у сфері вищої освіти стає створення мереж університетів, організаційно визначених структур з певними взаємозв'язками та різноманітними відносинами, наприклад Програма Балтійських університетів (The Baltic University Programme, BUP), Мережа університетів транскордонного співробітництва (Border University Network, Bialystok), Мережа університетів Східної Європи (The Eastern-European University Network), до складу якої увійшли ЗВО України (Національний університет «Чернігівська політехніка», Хмельницький національний університет, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, Ужгородський національний університет та ін.), Білорусі, Молдови, Грузії та Польщі.

Ряд українських університетів входить до Мережі університетів Чорноморського регіону (Black Sea Universities Network, BSUN). При створенні у 1997 р. цієї мережі було визначено її

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

призначення – розвиток співробітництва, взаємний обмін у сферах освіти, науки та культури серед університетів країн – членів Організації Чорноморського Економічного Співробітництва.

Освітні мережі у рамках коопераційної співпраці здійснюють наукові дослідження, проводять навчання, розширюють контакти з ЗВО задля сталого розвитку та забезпечення демократії. Така співпраця можлива через розподіл між учасниками міжнародних грантів та дослідницьких проектів, спільне використання об'єктів інфраструктури ЗВО, спільне навчання персоналу, розробка міжнародних освітніх програм, обміни студентами та науково-педагогічними працівниками, спільна публікаційна діяльність. На користь кооперації між ЗВО також свідчить те, що спільно вирішувати глобальні проблеми ефективніше та швидше, завдяки взаємодії відбувається можливість навчання та обміну досвідом у режимі реального часу. Як приклад можна розглядати створення освітніх партнерств для забезпечення онлайн-освіти, налагодження стратегічних відносин для проведення спільної політики та координації освітніх ініціатив. Також важливим елементом інтернаціоналізації є міжнародні університети які створюються з метою наукових та культурних обмінів, як приклад це Міжнародний Балканський університет, польсько-німецький Європейський університет Віадрина, Франко-Німецький університет.

Виходячи з вищевказаного, незаперечним є той факт, що важливою умовою інтернаціоналізації та кооперації є сформоване як міжнародне так й національне інституційне середовище та цілеспрямоване входження в це середовище ЗВО України та інших країн. Український сектор вищої освіти поступово інтегрується у світовий освітній простір, проте світовий процес інтернаціоналізації у 2020 р. “став на паузу” внаслідок глобального негативного впливу пандемії, яка привнесла нові проблеми та поглибила існуючі та мала для багатьох ЗВО інституційний характер.

Негативний вплив конкретного фактору глобального середовища не має якогось одного наслідку, прослідковуються як кумулятивні так й синергетичні та мультиплікативні ефекти для системи вищої освіти взагалі і для конкретного ЗВО зокрема:

- загострення конкуренції між країнами та університетами у залученні студентів-іноземців;
- зміна маркетингових стратегій вищої освіти;
- зміна комунікаційних стратегій та технологій;
- відмова від програм очної мобільності;
- можливості отримати вищу освіту в закордонному закладі перебуваючи вдома;
- погіршення фінансового стану ЗВО та інші.

Такі реалії показують, що вища освіта повинна бути стійкою та підготовленою до реагування на кризові ситуації та сприяти соціальній інтеграції у суспільстві, це можливо тільки у результаті співпраці державних інституцій та конкретних ЗВО, які на своїх рівнях та у межах компетенцій можуть пропонувати законодавчі ініціативи щодо інтернаціоналізації пропонуючи найкращі сучасні освітні продукти.

Для оцінки сучасного впливу глобальних чинників та параметрів зовнішнього та внутрішнього середовища на процеси інтернаціоналізації та кооперації у сфері вищої освіти та подальшого стратегування варто використати системно-цільовий підхід SWOT аналізу (Табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз процесу розвитку інтернаціоналізації в умовах глобалізації

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
<ul style="list-style-type: none"> - інтеграція до світового освітнього простору ЗВО; - інноваційність форм та методів навчання; - спільні тематичні курси з глобальних проблем людства; - використання переваг онлайн-освіти; - визнання академічних досягнень; - взаємодія широкого кола стейкхолдерів; - нові форми академічного партнерства; - розширення географії споживачів освітніх послуг; 	<ul style="list-style-type: none"> - інерційність освітніх систем; - слабкість технологічної інфраструктури; - відсутність доступу до інтернету; - відсутність онлайн платформ; - недієві форми залучення іноземних студентів; - правова неурегульованість;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Продовження таблиці 1

Можливості 1	Загрози 2
<ul style="list-style-type: none"> - розробка нових стратегій інтернаціоналізації; - створення крос-локаційної інфраструктури; - розробка нових фінансових, кадрових, організаційних моделей надання освітніх послуг; - глобальна освіта для всіх на основі інклюзивної вдома; - орієнтація на співпрацю; - широке коло споживачів освітніх послуг; - зростання ємності ринку послуг вищої освіти; - внутрішня інтернаціоналізація; - віртуальна мобільність; - поєднання онлайн та офлайн освіти; 	<ul style="list-style-type: none"> - втрата національної ідентичності; - неможливість повернення вищої освіти до «передпандемійного» стану; - ризик неповернення студентів з інших країн на навчання після пандемії; - зменшення темпів очної мобільності; - зменшення кількості студентів-іноземців; - недоотримання валютних надходжень; - зростаюча конкуренція;

Джерело: *складено автором

Використовуючи можливості та сильні сторони процесу, урахування обмежень у вигляді загроз та слабких сторін, виникає змога пропонувати ефективні рішення у частині інтернаціоналізації й кооперації та сценаріїв їх подальшого розвитку для українських ЗВО які будуть базуватись на загальнонаукових та специфічних принципах (Рис. 1).

Рис. 1. Принципи інтернаціоналізації та кооперації

Джерело: *складено автором

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Найближча перспектива для українських ЗВО буде полягати у зміні місії на концептуальному рівні, розвитку стратегії студентоцентризму, продовженні інтеграції науково-інноваційної та освітньої систем до європейського та світового освітнього й науково-дослідницького просторів на базових засадах інституційної автономії та академічної свободи.

Для університетів інтернаціоналізація та кооперація у майбутньому повинна орієнтуватись на:

- актуальні для бізнесу та суспільства освітні програми;
- зміна технологій навчання задля реалізації концепції Lifelong Learning Programme;
- перегляд ролі освітніх провайдерів;
- визнання результатів та навичок отриманих від неформальної освіти;
- толерантність та мультикультурність;
- розробка та масштабування використання об'єднаної системи таксономії навичок та компетенцій;
- використання змішаних форм навчання як офлайн так й онлайн, синхронної та асинхронної взаємодії;
- віртуальна мобільність;
- розвиток міжкультурних компетенцій та цифрових навичок;
- інтернаціоналізація результатів навчання націлених на розвиток глобальних перспектив.

На жаль глобалізація не несе за собою рівномірні вигоди та ефекти для всіх країн світу, відповідно інтернаціоналізація у освітній діяльності мотивується отриманням вигоди, використовується у якості інструменту отримання ресурсів (людських, фінансових, капітальних) та забезпечення конкурентоспроможності як на ринках освітніх послуг так і країни взагалі. Так міжнародна освіта, яка стала елементом економічної глобалізації, експортною галуззю, платформою для залучення іноземців та сприяє концентрації коштів та знань у країнах лідерах, одночасно посилює нерівність у країнах проживання студентів іноземців. ЗВО намагаються визначити пріоритети розвитку на найближчий час, знайти стійку рівновагу між екологічними, економічними та соціальними проблемами, цифровим навчанням та геополітичною невизначеністю. Також актуалізуються питання на які треба надати відповідь найближчим часом:

1. Як скористатись перевагами автономії?
2. Яке роль та місце університету у мінливому світі?
3. Як збалансувати короткострокові та довгострокові потреби ЗВО?
4. Як досягти паритету між справедливістю надання освітніх послуг та фінансовими потребами?

Стратегія інтернаціоналізації вищої освіти має адаптуватись до умов сьогодення та повинна стати свідомою практикою, рушієм, що оперативно реагує на кризи та направлений на усунення несприятливих наслідків економічної глобалізації та інших чинників негативного впливу, як то пандемія, посилення демографічного дисбалансу, зростання соціальної нерівності, криза однополярного світу, глобальна культурна криза, кліматичні зміни, забруднення довкілля, і передбачає не тільки академічну свободу, а й високу академічну відповідальність.

Однією з передумов розвитку процесів інтернаціоналізації є інтеграція вітчизняної освітньо-наукової системи до Європейського дослідницького простору. Міністерством освіти і науки України разом з представниками експертного середовища та громадським сектором розробляється дорожня карта інтеграції до Європейського дослідницького простору [8]. Пріоритетними напрямками інтеграції визнано:

- створення ефективної дослідницької системи, що дозволить гармонізувати політику у сфері наукової, науково-технічної діяльності у відповідності до законодавства ЄС, сформулювати підходи до оцінки якості наукової діяльності та забезпечить стале фінансування наукових досліджень;
- включення у процес вирішення глобальних проблем та викликів, як то боротьба зі зміною клімату, розв'язання енергетичних проблем а також використання інструментів взаємодії з європейським дослідницьким простором шляхом використання механізмів спільного міжнародного навчання, реалізації спільних проектів;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- раціональне інвестування у дослідницьку та е-структуру, що дозволить інтегруватись науковцям у європейський дослідницький простір;
- підтримка ринкових інструментів та розвиток ринку праці науковців, що може проводитись у межах політики розвитку людського потенціалу, міжнародної мобільності вчених з дотриманням гендерного паритету;
- міжнародне співробітництво та транснаціональну кооперацію, що передбачає інтернаціоналізацію наукових досліджень, розробок та інновацій.

Чинником інтеграційного поступу є двостороння міжнародна співпраця з країнами-членами ЄС, з країнами східного партнерства, участь у Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Українські установи, організації з кожним роком беруть все активнішу участь у програмі «Горизонт 2020». Починаючи з 2014 року і станом на липень 2020 року українські учасники отримали 182 гранти на суму 31 830 000 євро [9].

Основними партнерами українських ЗВО у частині науково-технічного співробітництва є країни члени ЄС, Індія, Китай, Південна Корея, Білорусь та ін. Сьогодні Україною озвучено прагнення долучитись до Програми «Горизонт Європа» та «Євроатом». Завдяки участі у цих програмах з'являється можливість отримати підтримку наукових досліджень, розвивати малий та середній бізнес, реалізовувати спільні міжнародні проекти, приймати участь у програмах наукового обміну з країнами ЄС.

Задіяння українських ЗВО та дослідницьких установ у коопераційних взаємодіях програми «Горизонт Європа» передбачає співпрацю між різними групами стейкхолдерів як приватними так й державними з метою розвитку науково-інноваційної діяльності. Кооперація може бути реалізована у формі одного з типів партнерства: спільне фінансування; спільне програмування; інституційне партнерство.

Доктрина економіки знань проголошує, що наукові дослідження, освіта дають людині нові знання, які трансформуються у технології та продукти наукоємного виробництва, стимулюють зростання продуктивності праці, підвищення конкурентоспроможності суспільного виробництва, прискорюючи темп накопичення суспільного прибутку, змінюючи мотивації трудової діяльності та виступають фактором постіндустріального економічного зростання. Саме внаслідок коопераційної взаємодії ЗВО, процесам інтернаціоналізації активізуються чинники капіталізації людського потенціалу – мотивація змінити свій соціальний статус, можливості самореалізації, зростання освітньо-культурного рівня [10].

Висновки. Інтернаціоналізація та кооперація у вищій освіті, міжнародне навчання, у тому числі спільне онлайн навчання, стажування, студентська мобільність як інструменти взаємодії мають значний потенціал для включення значної кількості людей у міжкультурне навчання у глобальному масштабі. Проте глобальні виклики останнього часу призвели до кардинальних змін у соціально-економічних системах, секторах економіки, зокрема у сфері вищої освіти та процесах інтернаціоналізації й кооперації. Протягом останнього року відбувся перехід до тотального онлайн навчання, закладами вищої освіти здійснено значне інвестування у сферу цифровізації процесу навчання, блоковано міжнародну мобільність, відбуваються поведінкові зміни серед студентів та викладачів. Місія вищої освіти сучасності вже не орієнтується виключно на академічну свободу як самостійність та незалежність освітньо-наукової діяльності та дотримання поглядів, сучасний світ вимагає поряд з цим академічної відповідальності як відповідь на виклики, а університети мають вирішувати спільно з суспільством екологічні, економічні та соціальні проблеми світу та знаходити спільні рішення які зроблять світ сталим, інклюзивним та справедливим. Наразі виникла потреба у ефективній інтернаціоналізації, тому що поряд з значними можливостями для університетів ресурси для реалізації намірів обмежені. Знаходженню компромісу сприятиме транснаціональна співпраця, партнерство як у межах країни так й на міжнародному рівні, а основними рисами інтернаціоналізації мають стати сталість, міждисциплінарність, креативність, відкритість. Досягнення цих компонент матиме позитивний ефект не тільки для сектору вищої освіти, а й для суспільства в цілому.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Список використаних джерел:

1. How the virus could reduce inequality [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Deutsche Bank AG. – Режим доступу : https://www.db.com/index?language_id=1.
2. Дерій, Ж. В. Шляхи модернізації сучасної системи фінансування вищої освіти в контексті розвитку людського капіталу / Ж. В. Дерій, О. А. Карлюк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. - 2011. - Вип. 18. - С. 288-297.
3. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова ; за ред. В. Г. Кременя. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.
4. Internationalization of higher education [Електронний ресурс] / Офіційний сайт International Association of Universities. – Режим доступу : <https://www.iau-aiu.net/>.
5. IARU Members [Електронний ресурс] / Офіційний сайт International Alliance of Research Universities. – Режим доступу : <http://www.iaruni.org/>.
6. Bologna Process [Електронний ресурс] / Офіційний сайт European University Association. – Режим доступу : <https://eua.eu/>.
7. EAIE Vision [Електронний ресурс] / Офіційний сайт European Association for International Education. – Режим доступу : <https://www.eaie.org/>.
8. Про створення робочої групи з формування Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору [Електронний ресурс]: Наказ від 11 вересня 2017 року N 1273 / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS28936>.
9. Міжнародні наукові проекти [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/tag/mizhnarodni-naukovi-proekti>.
10. Дерій, Ж. В. Капіталізація людського потенціалу: теорія, методологія, практика: моногр. / Ж. В. Дерій. – Чернівці: ЧНТУ, 2013. – 300 с.

UDC 378 (477)

JEL Classification: I 28

S. V. Bebko, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor

INTERNATIONALIZATION AND COOPERATION OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES

Abstract. *Modern higher education takes an important role in facilitating mobility, including youth, innovation, economic growth, capitalization of human potential. Given the instability and severe challenges of today, there is an increasing need to strengthen partnerships between higher education institutions at both the national and international levels, conducting a common educational policy, forecasting and planning activities for sustainable development and strengthening competitive positions in the market of educational services. This highlights show the need for theoretical and methodological rethinking of the features of new forms and approaches to ensure the effectiveness of internationalization of higher education in Ukraine and cooperation of partner institutions, which should become effective mechanisms for achieving goals and solving complex problems, including access to education, quality and efficiency, capitalization of human potential. In addition, with the beginning of quarantine measures, significant changes are taking place in the direction of internationalization of higher education.*

It has been proven that internationalization and cooperation in higher education, international learning, including joint online learning, internships, student mobility as tools of interaction has significant potential for involving a significant number of people in intercultural learning on a global scale. The need for effective internationalization is associated with significant opportunities for universities with limited resources to implement their intentions. Finding a compromise will promote transnational cooperation partnerships both inside the country and internationally, and the main features of internationalization should be sustainability, interdisciplinarity, creativity, openness. Achieving these components will have a positive effect not only for the higher education sector, but also for society as a whole.

Keywords: *higher education; institutions; online education; virtual mobility; global challenges; internationalization; cooperation; pandemic; principles; directions of integration.*

References:

1. How the virus could reduce inequality. [www.db.com](https://www.db.com/index?language_id=1). Retrieved from https://www.db.com/index?language_id=1 [in English].
2. Derii, Z .V. (2011). Shliakhy modernizatsii suchasnoi systemy finansuvannia vyshchoi osvity v konteksti rozvytku liudskoho kapitalu [Ways to modernize the modern system of financing higher education in the context of human capital development]. *Naukovi zapysky. Seriya "Ekonomika" – Scientific notes. Economics series*, 18(29), 288-297 [in Ukrainian].
3. Zakharchenko, V. M., Kalashnikova, S. A., Luhovyi, V. I., Kremen, V. H., et al. (2014). *Natsionalnyi osvittii hlosarii: vyshcha osvita [National Education Glossary: Higher Education]*. Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady» [in Ukrainian].
4. Internationalization of higher education. www.iau-aiu.net. Retrieved from <https://www.iau-aiu.net/> [in English].
5. IARU Members. www.iaruni.org. Retrieved from <http://www.iaruni.org/> [in English].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

6. Bologna Process. eua.eu. Retrieved from <https://eua.eu/> [in English].
7. EAIE Vision. www.eaie.org. Retrieved from <https://www.eaie.org/> [in English].
8. Nakaz Ministry of Education and Science of Ukraine "Pro stvorennia robochoi hrupy z formuvannia Dorozhnoi karty intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho doslidnytskoho prostoru" : vid 11.09.2017, № 1273 [Order of Ministry of Education and Science of Ukraine "On the creation of a working group for the formation of the Roadmap for the integration of Ukraine into the European Research Area" from September 11 2017, № 1273]. ips.ligazakon.net. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MUS28936> [in Ukrainian].
9. Mizhnarodni naukovy proekty [International research projects]. mon.gov.ua. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/mizhnarodni-naukovi-proekti> [in Ukrainian].
10. Derii, Z. V. (2013). *Kapitalizatsiia liudskoho potentsialu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Capitalization of human potential: theory, methodology, practice]. Chernihiv: CNTU [in Ukrainian].

Надійшла 12.12.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Бєбко С. В. Інтернаціоналізація та кооперація системи вищої освіти України в умовах глобальних викликів. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 28-38.

Бєбко Світлана Вікторівна	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і сфери обслуговування, Київський національний університет технологій та дизайну; https://orcid.org/0000-0002-0687-3801 ; E-mail:Lider577@gmail.com;
Bebko Svitlana Viktorivna	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economy and Services, Kyiv National University of Technologies and Design; https://orcid.org/0000-0002-0687-3801 ; E-mail:Lider577@gmail.com.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-39-51

УДК 504.4

JEL Classification : Q56

О. В. Мініна, к. е. н., доцент,
О. С. Шевченко, к. е. н., доцент,
Є. А. Мороз, магістр

**ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ЯК СКЛАДОВА ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ**

Анотація. Проблема забруднення довкілля є проблемою світового масштабу, проте ефективність її вирішення залежить від зусиль окремих країн, усвідомлення ними загрози, що насувається, відповідального і систематичного контролю, безперервного моніторингу й дослідження тенденцій.

Зважаючи на ступінь нагальності та масштаби охоплення, вплив на здоров'я та якість життя населення, взаємозалежність і взаємовплив у глобальному масштабі, проблема забруднення довкілля має поступово і одночасно вирішуватися в кожній країні, що в кінцевому підсумку забезпечить синергійний загальнопланетарний ефект.

Численні сучасні дослідження даного питання суттєво поповнили теоретичну і практичну базу еколого-економічних наук, сформували не лише понятійний апарат, а й додали аналітичний інструментарій, проте світ продовжує розвиватися, а, отже, зростає і забруднення довкілля, що є невід'ємним наслідком антропогенного впливу. Саме тому аналіз, виявлення тенденцій, моделювання процесів забруднення та можливих наслідків залишається актуальним.

Основним завданням даного дослідження є моніторинг стану довкілля України в частині забруднення його компонентів, визначення джерел і тенденцій, побудова трендів з метою подальшого прогнозування розвитку ситуації, що стане інформаційною базою для прийняття управлінських рішень, спрямованих на нівелювання негативних наслідків як для нашої країни та її населення, так і для глобальної екологічної системи.

Аналіз, проведений в роботі, виявив несприятливі тенденції із забрудненням довкілля в Україні та проблему, пов'язану з недостатнім фінансуванням природоохоронних заходів, особливо в частині екоінвестицій. Увага держави, зважаючи на вимоги зовнішнього світу, ступінь взаємозалежності країн від поведінки одна одної в екологічній сфері, має бути прикута до вирішення даної проблеми.

Ключові слова: забруднення довкілля; екологічна криза; природоохоронні заходи; екологічні інвестиції.

Актуальність теми дослідження. Стрімкий технологічний розвиток суспільства, зростання чисельності населення планети та його мобільності, безупинне збільшення попиту і споживання товарів та послуг і, відповідно, їх виробництва, активна експлуатація транспортних засобів та інші фактори людської активності в навколишньому просторі – все це чинить постійний тиск на довкілля, наносячи йому непоправну шкоду. Найнебезпечнішим наслідком такого тиску є забруднення, що не тільки негативно впливає на якісні параметри основних компонентів довкілля, але і часто руйнує їх, загрожує здоров'ю людини та самому її існуванню. Постійний моніторинг забруднення повітря, води, землі, оцінка його динаміки, тенденцій і загроз є безперечно актуальною темою дослідження в умовах глобалізованого світу, оскільки жодна з країн не може захиститися від негативного впливу результатів людської діяльності і повинна чітко їх відслідковувати. Кожна країна, спираючись на індикатори оцінки реального стану довкілля, має вживати необхідних заходів для нівелювання загроз і поліпшення якісних характеристик навколишнього середовища.

Постановка проблеми. З кожним роком проблема забруднення довкілля, як на національному рівні, так і на глобальному, стає все гострішою, а питання щодо пошуків шляхів її вирішення стає все нагальнішим. Як показують дослідження ряду міжнародних та неурядових організацій, кожна шоста передчасна смерть у світі пов'язана із забрудненням навколишнього природного середовища. Це в 3 рази більше, ніж від туберкульозу, СНІДу та малярії разом узятих, у 15 разів більше, ніж від війн, терактів та різних форм насильства [1]. За оцінками вітчизняних фахівців, в Україні негативного впливу, наприклад, атмосферних забруднень зазнає близько 17 млн. осіб, або 34% всього населення. Вади розвитку дітей у містах із забрудненим довкіллям трапляються в 3-4 рази частіше, ніж у відносно чистих, хвороби органів дихання реєструються удвічі частіше, загальний рівень захворюваності населення на 25-40% вищий, вищий також рівень алергічних, онкологічних, серцево-судинних, генетичних та інших захворювань [2]. Зважаючи на зростання взаємозалежності та ущільнення взаємозв'язків між

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

різними елементами глобальної системи світу, на негативні тенденції, що спостерігаються в динаміці якісних показників довкілля, зміни клімату, які все частіше стають предметом занепокоєння світової спільноти, досліджувати цю проблему задля контролю наслідків слід, в першу чергу, на національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забруднення довкілля присвячено на сьогодні велику кількість досліджень і публікацій. Зокрема, загальні питання, пов'язані оцінкою, моделюванням, прогнозуванням забруднення та його наслідків, розглянуто в роботах Барановського М., Горошкової Л., Григорківа М., Дерій Ж., Купчик О. Ю., Мовчана В., Могильного С., Попова О., Харитонова М., Шадури-Никипорець Н. Т. та багатьох інших. Питаннями забруднення атмосферного повітря займалися Антипкін Ю., Дячук В., Міщук О., Надточій Л., Савенець М., Сердюк А., Турос О., Холодова О., Черненко Л., водних ресурсів – Азаров С., Кисельов Ю., Ковач В., Колмакова В., Крайнюков О., Пономаренко Р., земельних ресурсів – Азімов О., Іващенко В., Ігнацевич С., Іщенко М., Крохтяк О., Кузін Н., Моклячук Л., Нагурський О. та ін. Коло досліджуваних питань в публікаціях зазначених науковців дуже широке, можна говорити про різносторонність підходів до проблеми забруднення та охоплення різних її аспектів, вивчення особливостей, притаманних сучасному етапу розвитку суспільства, та розв'язання окремих завдань, що сьогодні на часі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень, можемо говорити про необхідність продовження невинного моніторингу стану довкілля, що викликано постійними змінами як в житті суспільства, так і в наслідках його активності. Не викликає сумніву тісний зв'язок між темпами економічного розвитку та рівнями забруднення, рівнями забруднення та станом здоров'я населення, інтенсивністю забруднення та змінами клімату на планеті тощо. Зокрема, вітчизняними дослідниками виявлено сильний прямий кореляційний зв'язок між ступенем забруднення повітря пилом і загальним рівнем захворюваності дорослого населення на бронхіальну астму ($r = 0,88$), системи кровообігу ($r = 0,91$), ішемічні хвороби серця ($r = 0,89$), на алергічний риніт ($r = 0,72$) [2; 8]. Маючи реальну картину забруднення довкілля, ми отримуємо можливість прогнозувати зміни стану здоров'я населення, тривалості та якості його життя, а отже і планувати систему заходів та їх фінансування щодо запобігання негативним наслідкам, і, в кінцевому підсумку, сформулювати уявлення про кумулятивний вплив цих факторів на життя та здоров'я не лише громадян нашої країни, а і сусідніх країн. Крім того, ми отримуємо інформацію щодо місця нашої держави в інтегральному глобальному забрудненні планетарного простору.

Постановка завдання. Головним завданням дослідження є формування уявлення щодо реальної картини в Україні стосовно забруднення основних компонентів довкілля та виявлення тенденцій, що склалися, з метою прогнозування можливого розвитку подій, очікуваного кумулятивного ефекту і, в кінцевому підсумку, формування інформаційної бази для прийняття ефективних управлінських рішень щодо вирішення проблеми забруднення навколишнього природного середовища і нівелювання його наслідків для здоров'я населення.

Викладення основного матеріалу. Основним компонентом довкілля, що визначає не лише якість, а і саму можливість нашого життя, є атмосферне повітря. Сьогодні можна говорити, що чистого повітря не існує, проте порівнювати його якість, визначаючи регіони з найгіршою і найкращою ситуацією, ми можемо. Зокрема, встановлено, що якщо взяти чистоту атмосферного повітря над рівнем океану за одиницю, то у сільських місцевостях забруднення буде в 10, у невеликих містах – в 35, великих містах – в 150, а у великих промислових центрах – у 1000 разів вище [4].

Основними джерелами забруднення атмосферного повітря є природні й антропогенні. І якщо перші, до яких відносять пилові бурі, лісові та степові пожежі, виверження вулканів тощо, мають випадковий, стихійний та тимчасовий характер, то другі, що обумовлені діяльністю людини, здійснюють постійний, безперервний негативний вплив на атмосферне повітря, забруднюючи його шкідливими речовинами. Завдяки роботі підприємств різних галузей промисловості, енергетики, сільського господарства, сфери послуг, пересуванню великої кількості транспортних засобів, опалюванню будинків домашніми господарствами, військовим випробуванням та іншим

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

видам людської діяльності атмосферне повітря “збагачується” тисячами найрізноманітніших шкідливих хімічних сполук, важкими металами, токсичними речовинами, небезпечними аерозолями та суспензіями.

На світовій мапі забруднення повітря [5] Україна позначена зеленим та жовтим кольором, що на шкалі якості повітря відповідає рівням забруднення “добре” та “помірно”, проте, у великих містах він набагато вищий, особливо у Києві та Харкові – відповідає червоній ділянці шкали, що означає шкідливий рівень забруднення.

За даними Державної служби статистики України в 2019 р. кількість викидів в атмосферне повітря становила 4119 тис. т – це найменший показник за останні 10 років (Рис. 1) [3]. Загалом, з 2010 р. сумарні обсяги викидів скоротилися на 38,3% в основному за рахунок стаціонарних джерел (їх викиди знизилися на 40,5%). Причина такого зменшення, в першу чергу, криється в зміні кількості таких джерел – внаслідок початку воєнних дій на Сході України та втрати частини території, що характеризується високою концентрацією крупних промислових підприємств. Натомість, викиди від пересувних джерел забруднення за останні декілька років демонструють тенденцію до зростання: порівняно з 2010 р. їх обсяг у 2019 р. скоротився на 34,8%, проте порівняно з 2016 р. – зріс на 3,2%. Тут слід зазначити, що до 2016 р. до складу пересувних джерел Державна служба статистики України включала автомобільний, залізничний, авіаційний, водний транспорт і виробничу техніку, а починаючи з 2016 р. – лише автомобільний транспорт, тому коректнішим буде порівняння обсягів викидів саме по ньому. Зокрема, викиди автотранспорту за останні 10 років скоротилися на 28,3%, але за останні 5 років вони зросли на 14,8% [6].

Найбільша кількість забруднюючих речовин в атмосферне повітря потрапляє від підприємств енергетики – у 2019 р. в цілому по Україні вони викинули 960,7 тис. т забруднюючих речовин, що становить 39,1% від загальних обсягів викидів. Друге місце займала переробна промисловість – 890,3 тис. т (36,2%), третє – добувна промисловість – 418,9 тис. т (17,0%). Далі йдуть сільське, лісове та рибне господарство – 82,1 тис. т (3,3%), складське господарство та підприємства, що надають послуги доставки – 53,9 тис. т (2,2%), водопостачання та водовідведення – 18,9 тис. т (0,8%), державне управління та оборона – 13,1 тис. т (0,5%), заклади охорони здоров'я – 6,6 тис. т (0,3%), заклади освіти – 5,1 тис. т (0,2%) та інші [6].

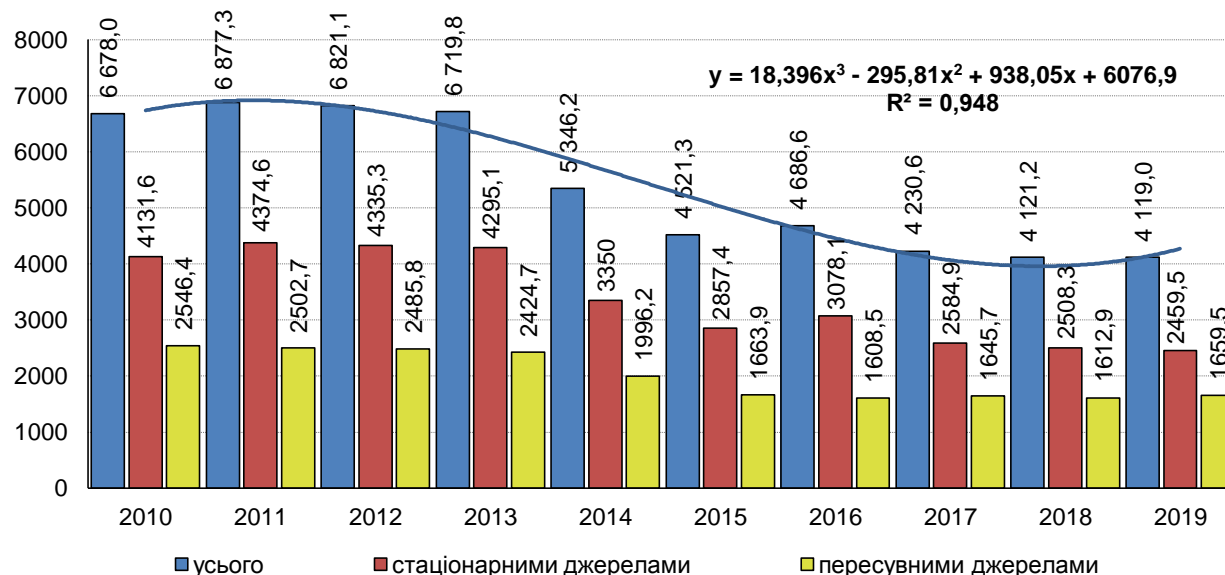

Рис. 1. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в Україні, тис. т
Джерело: [3]

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Найбільшими забруднювачами атмосферного повітря в Україні у 2019 р. стали ПАТ “Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча” – 247,32 тис. т, що становить 10,1% від загальних викидів, Відокремлений підрозділ “Бурштинська ТЕС” Акціонерного товариства “ДТЕК Західенерго” – 169,89 тис. т (6,9%), ПАТ “АрселорМіттал Кривий ріг” (металургійне виробництво промисловий майданчик №2) – 150,9 тис. т (6,1%), Відокремлений підрозділ “Курахівська ТЕС” ТОВ “ДТЕК Східенерго” – 131,39 тис. т (5,3%), Відокремлений підрозділ “Запорізька ТЕС” Акціонерного товариства “ДТЕК Дніпроенерго” – 98,651 тис. т (4,0%) [7].

Розподіл викидів у регіональному розрізі представлено на (Рис. 2).

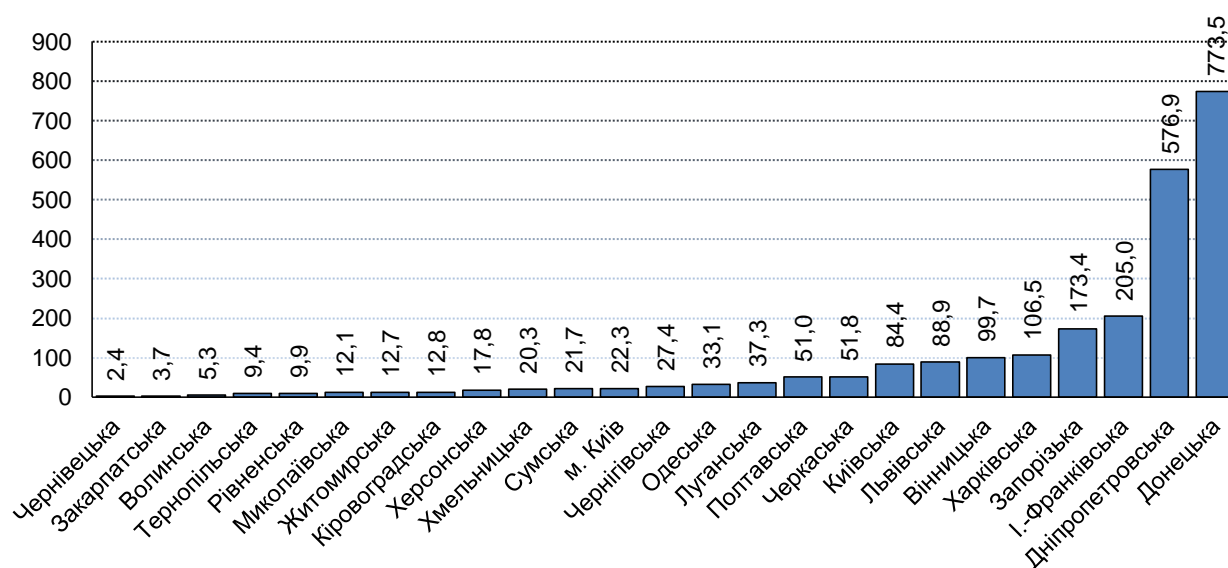

Рис. 2. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення в 2019 р. за регіонами, тис. т

Джерело: [6]

В 2019 р. найбільша кількість викидів в атмосферне повітря була локалізована в Донецькій області – 773,5 тис. т, що становило 31,5% загальних обсягів викидів по країні, з незначним відривом йде і Дніпропетровська область – 576,9 тис. т (23,5%), тобто 55% викидів продукувалося лише в двох областях. Найменшою кількістю викидів була в Чернівецькій – 2,4 тис. т (0,1%), Закарпатській – 3,7 тис. т (0,15%) та Волинській областях – 5,3 тис. т (0,22%). Подібна нерівномірність розподілу викидів в атмосферне повітря по території України пояснюється особливостями розміщення продуктивних сил, відмінностями в щільності населення, кліматичних умовах та розташуванням природних копалин.

У структурі викидів від стаціонарних джерел забруднення за складом речовин переважають оксид вуглецю, діоксид сірки та метан, викиди ж від пересувних джерел (автомобільного транспорту) майже на 84% складаються з оксиду вуглецю (Рис. 3).

Слід зазначити, що оксид вуглецю утворюється в результаті неповного згоряння природного газу, а також при згорянні вугілля, коксу або нафти, діоксид сірки – при згорянні викопних видів палива на електростанціях та інших промислових установках, оскільки сірка часто присутня як домішок у складі вугілля й нафти. Саме тому частка цих двох оксидів у викидах стаціонарних джерел складає майже 60% від загального обсягу, оскільки це викиди переважно промисловості та енергетичної сфери.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

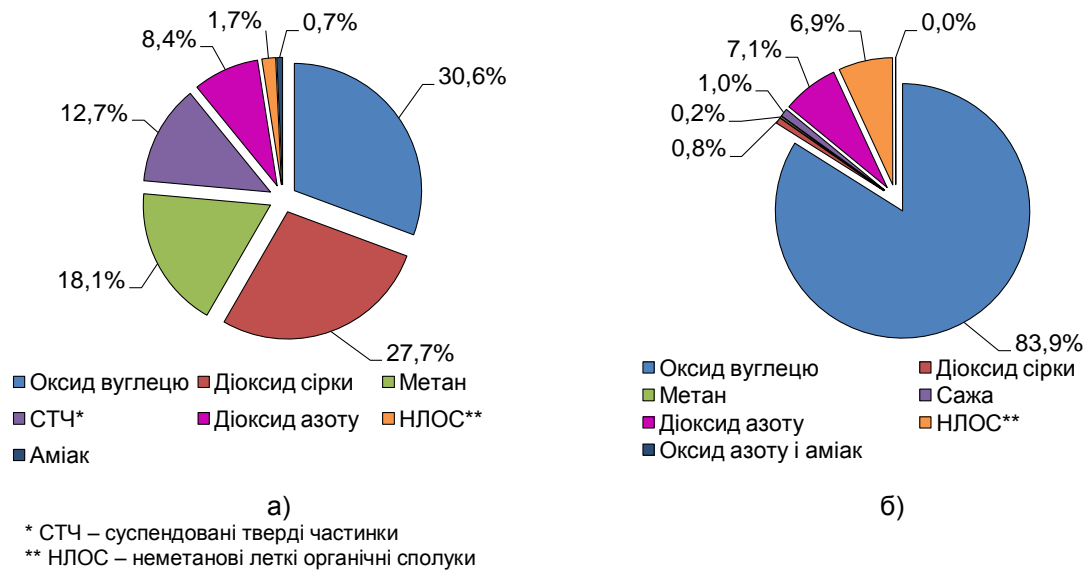

Рис. 3. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в 2019 р., тис. т:
а) від стаціонарних джерел забруднення
б) від пересувних джерел забруднення (автомобільного транспорту)
 Джерело: [6]

В 2019 р. найбільшу кількість викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря здійснили стаціонарні джерела Донецької та Дніпропетровської областей – 23528,1 і 23496,6 тис. т відповідно, що становило по 19,4%, Закарпатської області – 13663,3 тис. т (11,27%), а найменшу кількість таких викидів було здійснено в Чернівецькій – 142,3 тис. т (0,12%), Закарпатській – 262,8 тис. т (0,22%) та Волинській областях – 311,2 тис. т (0,26%) [6].

Якщо розглядати викиди перерахованих речовин в динаміці, то можна бачити, що протягом останніх 10 років відбувається поступове зниження їх обсягів за всіма складовими (Рис. 4). Це можна пояснити скороченням виробництва, спричиненим не лише економічними, але і геополітичними факторами [8].

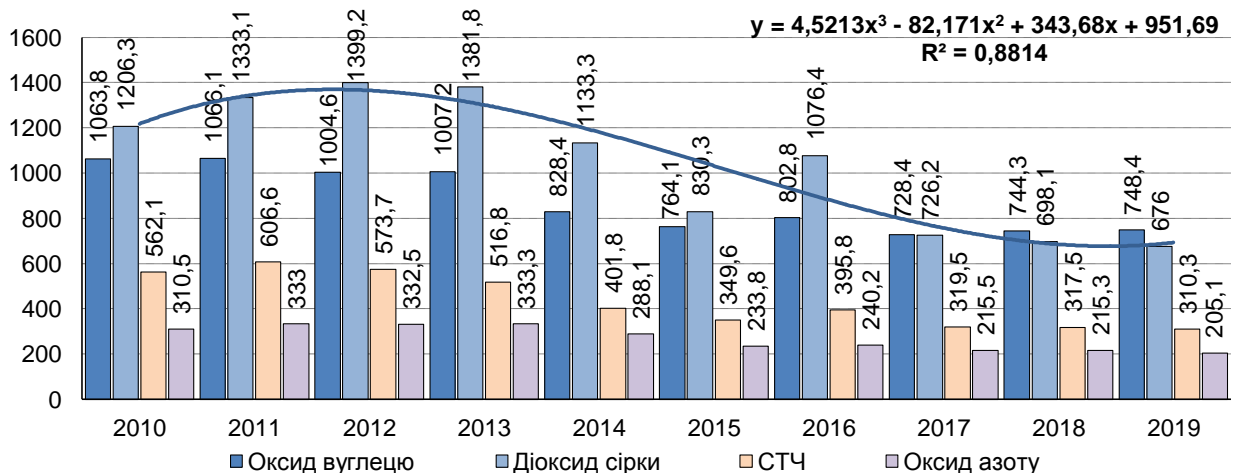

Рис. 4. Динаміка викидів окремих забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, тис. т
 Джерело: [6]

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Наша держава відноситься до вододефіцитних країн, тим більш гострою є проблема забруднення її водних ресурсів. За даними Держводагентства України протягом 2019 р. у поверхневі води було скинуто 48,5 тис. т шкідливих забруднюючих речовин II та III класів небезпеки. А взагалі разом зі зворотними водами скидаються величезні обсяги різноманітних забруднюючих речовин (Рис. 5).

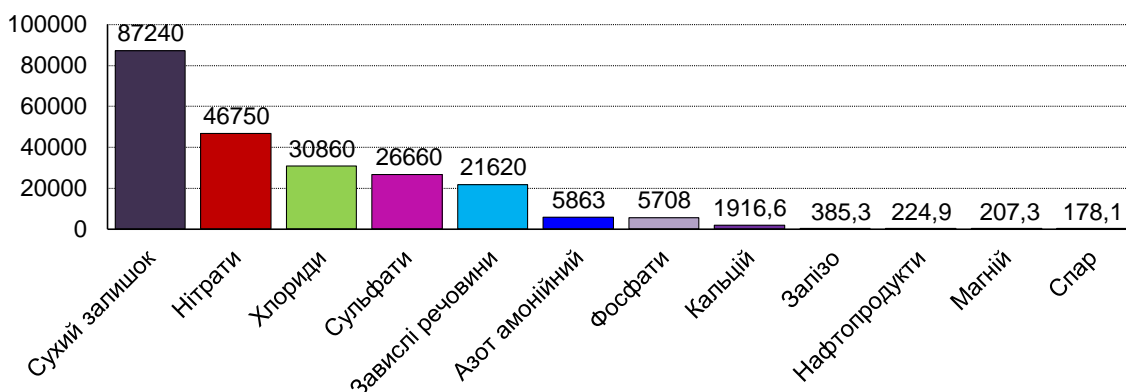

Рис. 5. Забруднення води забруднюючими речовинами, що скидалися разом зі зворотними (стічними) водами у 2019 році, т

Джерело: [6]

Основними забруднювачами є підприємства комунального господарства, які скидають більше 60% від загального об'єму забруднених стічних вод [9]. Зокрема, до ТОП-100 найбільших підприємств-забруднювачів у 2018 р. (останні дані) увійшло 33 суб'єкти господарювання, які є найбільшими забруднювачами довкілля по скидах забруднених стічних вод у водні об'єкти [7; 9]. Найкрупнішими серед них були ПАТ АК "Київводоканал" з обсягом скидів 283,3 млн. м³, ПрАТ "Меткомбінат "Азовсталь" (139,8 млн. м³), ПАТ "Дніпровський Меткомбінат" (64,57 млн. м³) – їх скиди склали 58,2% від сумарного обсягу скидів указаних 33 суб'єктів [7].

У 2019 р. з природних водних об'єктів було забрано 11111 млн. м³ води, у тому числі 10596 млн. м³ прісної (9439 млн. м³ з поверхневих джерел і 1157 – з підземних) та 515 млн. м³ морської, 7318 млн. м³ з цього обсягу було використано, що становить 65,9%, у тому числі прісної – 6821 млн. м³. Прісна вода використовується на виробничі (62%), питні і санітарно-гігієнічні потреби (16,8%), зрошення (19,7%), сільськогосподарське водопостачання (1,1%) та інші потреби (0,4%).

В галузевому розрізі найбільший забір води в 2019 р. здійснювали підприємства сільського господарства – 4372 млн. м³ (41,26%), електроенергетика – 2854 млн. м³ (26,93%), житлово-комунальне господарство – 2411 млн. м³ (22,75%), а найменший – галузі машинобудування, нафтогазової промисловості, транспорту – 13 млн. м³ (0,12%), 13 млн. м³ (0,12%) та 18 млн. м³ (0,17%) відповідно.

У 2019 р. було скинуто 5573 млн. м³ зворотних (стічних) вод, разом з якими до природних водних об'єктів потрапляють і забруднюючі речовини. Тим не менш найбільшу частку у зворотних водах складають нормативно чисті без очистки води (Рис. 6).

В 2019 р. 16 областей не здійснювали скидання забруднених зворотних вод без очищення у поверхневі водні об'єкти, проте 33,33% областей все ж скидають неочищені зворотні води: Закарпатська, Луганська, Львівська, Херсонська, Чернівецька області – по 1 млн. м³ кожна, що становить 0,72% від загального обсягу скидання неочищених вод та сумарно складає 3,6% від загального обсягу скидання неочищених вод. Найбільше забруднених вод у поверхневі водні об'єкти скидалося у м. Києві (287 млн. м³) – 38,9% від загального обсягу по Україні – та Дніпропетровській області (200 млн. м³) – 27,1%, у тому числі без очищення найбільше скидається в Дніпропетровській (75 млн. м³) – 54%, Одеській області (32 млн. м³) – 23% та м. Києві (18 млн. м³) – 12,9% від загального обсягу по Україні [6].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

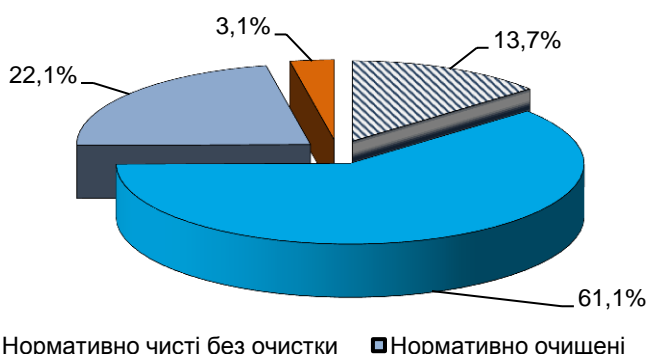

Рис. 6. Структура скинутих зворотних вод у водні об’єкти в 2019 р.
Джерело: [6]

В 2019 р. не скидали недостатньо очищені забруднені зворотні води у поверхневі води три області: Закарпатська, Тернопільська та Чернівецька, проте 87,5% здійснюють подібні скиди.

Протягом останніх десяти років спостерігається загальна тенденція до скорочення обсягів скидання забруднених стічних вод у водні об’єкти, яка описується достовірним ($R^2 = 0,8379$) поліноміальним трендом (Рис. 7). Це в першу чергу пов’язано із занепадом промисловості, що є основним забруднювачем вод, втратою частини промислових об’єктів у зв’язку з подіями на Сході України, загальним економічним спадом в країні та світі і лише частково – завдяки підвищенню якості очищення скидів.

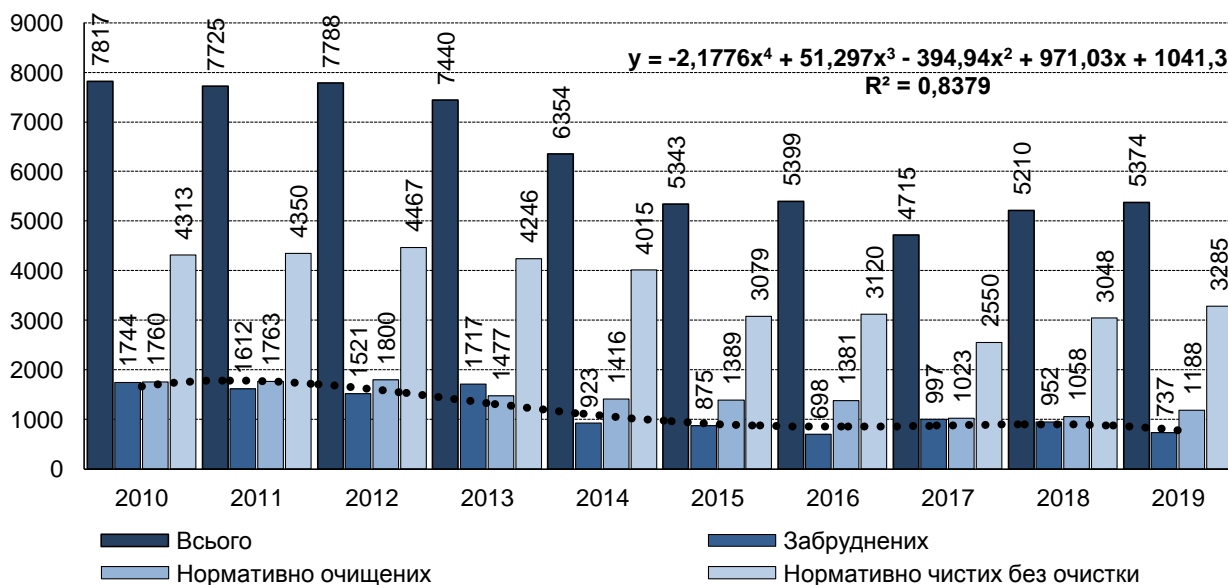

Рис. 7. Динаміка скинутих зворотних вод у водні об’єкти, млн. м³
Джерело: [6]

Слід зауважити, що потужності очисних споруд за вказаний період також зменшилися – з 7425 млн. м³ у 2010 р. до 5546 млн. м³ у 2019 р., тобто на 25,3%, проте намітилася тенденція до збільшення обсягів скидання нормативно очищених вод – за останні три роки вони зросли на 16,1%.

Найбільші потужності очисних споруд зосереджені в місцях локалізації крупних промислових об’єктів – Дніпропетровській та Донецькій областях, а також в містах-мільйонниках, де

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

найбільшими забруднювачами вод є комунальні підприємства, що обслуговують населення (Рис. 8).

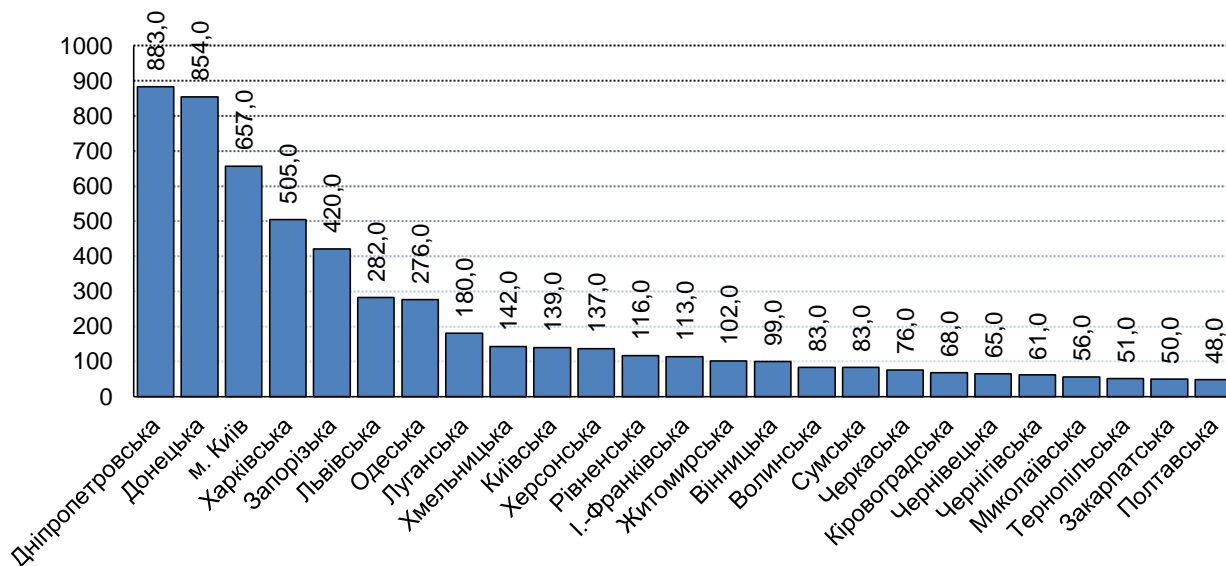

Рис. 8. Потужність очисних споруд за регіонами в 2019 р., млн. м³

Джерело: [6]

Ще однією проблемою в сфері охорони довкілля в Україні є забруднення земель. Її актуальність обумовлена тим, що крім негативного впливу на довкілля, вона спричиняє ще й економічні втрати, оскільки через забруднення ґрунтів останні втрачають свою родючість.

Особливістю сучасного землеробства є використання органічних і мінеральних добрив, пестицидів та інших сторонніх для ґрунту речовин. В Україні в 2019 р. було удобрено 91% посівних площ. Щорічно кількість внесених добрив зростає: так в 2019 р. було внесено 1467,5 тис. т азотних добрив, що становить 69% від загального обсягу внесених добрив, і це в той час, коли європейські колеги прагнуть зменшити внесення азотних добрив до мінімальних значень. Фосфорних добрив внесено 367,2 тис. т, що становить 17% від загального обсягу, калійні добрива займають третє місце – 307,8 тис. т (14%). Динаміка обсягів внесених добрив у сільськогосподарські землі в Україні за останні десять років представлена на (Рис. 9).

Аналіз регіонального розрізу показує, що майже всі області мають приблизно однаковий показник внесення поживних речовин, проте найбільшу кількість добрив вносять Чернігівська область – 1622,3 тис. ц поживної речовини, що становить 7,6% від загальної кількості внесених поживних речовин, Одеська – 1547,1 тис. ц, Вінницька – 1535,3 тис. ц (7,2%), а найнижчу – Закарпатська область – 40 тис. ц поживної речовини (0,2%), Чернівецька – 73,4 тис. ц (0,3%), Івано-Франківська – 222,4 тис. ц поживної речовини (1%). В розрахунку ж на один гектар уточненої посівної площі сільськогосподарських культур найбільше мінеральних добрив вноситься у Волинській – 195 кг/га та Тернопільській – 182 кг/га областях [6].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

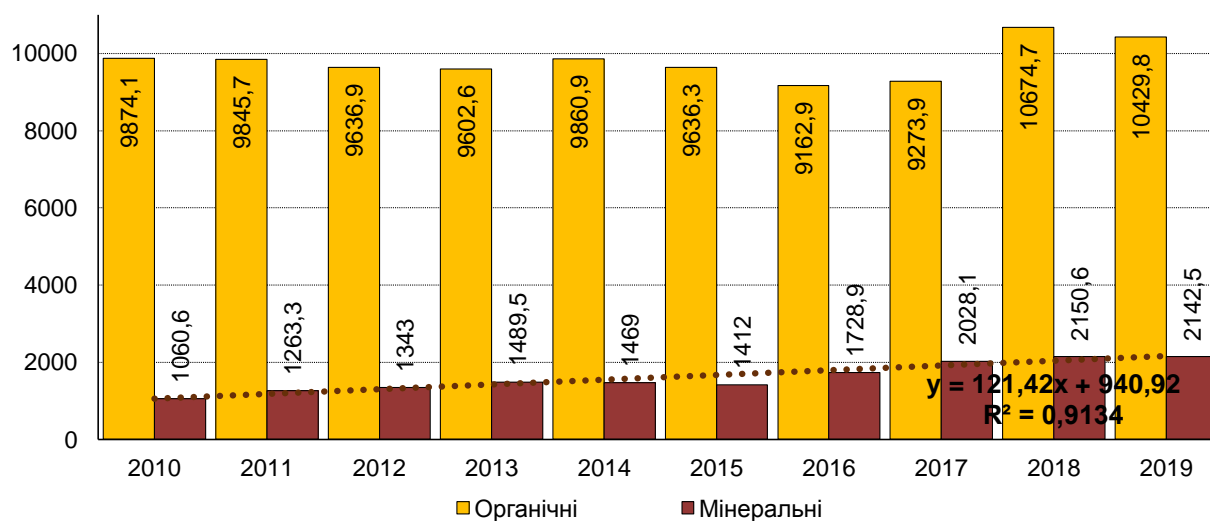

Рис. 9. Внесення мінеральних та органічних добрив, тис. т
Джерело: [6]

Найбільш небезпечними забрудниками ґрунтів є пестициди – вони вкрай негативно впливають на різні елементи біосистем, потрапляючи до харчових ланцюгів, досить довго зберігаються в ґрунті, вимиваються в підземні та поверхневі води тощо. Протягом останніх десяти років розміри площ, на яких застосовувалися засоби захисту рослин, понад 95% яких складають пестициди, постійно зростають. За цей період загальне їх збільшення склало 48,9% і за умов збереження тенденції буде продовжуватися з прискоренням – побудована достовірна модель тренду з високим значенням коефіцієнту детермінації ($R^2 = 0,9017$) це доводить (Рис. 10).

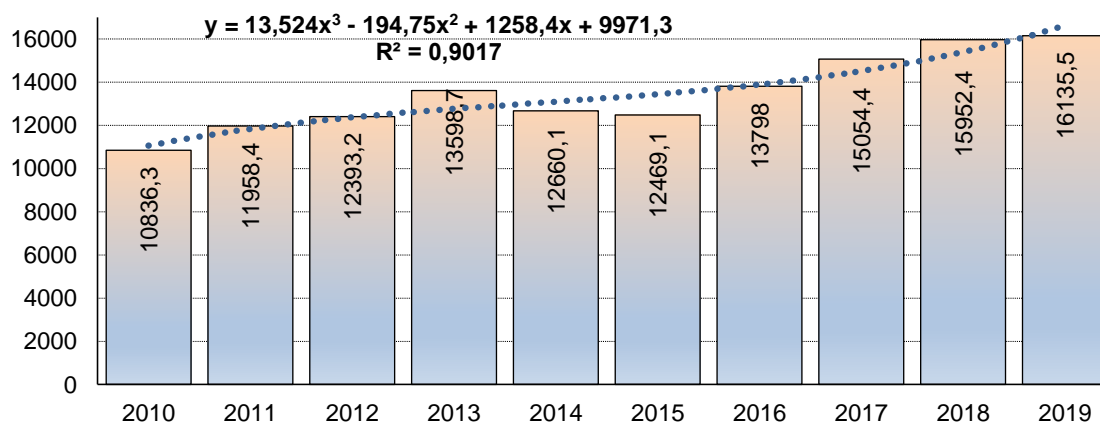

Рис. 10. Площа, на якій застосовувалися пестициди, тис. га
Джерело: [6]

В 2019 р. показник внесення пестицидів по областях варіюється від 0,3% до 6,8% від загального обсягу по Україні. Найбільші обсяги пестицидів було внесено в ґрунти Вінницької (1660,3 т), Полтавської (1648,1 т), Хмельницької (1627,1 т), Чернігівської (1597,2 т), Харківської (1584 т) областей, що складає від 6,8 до 6,5% від загального обсягу внесених по Україні пестицидів відповідно, а найменшу кількість пестицидів використовують Закарпатська (69 т), Чернівецька (184 т) та Івано-Франківська (288,2 т) області – від 0,3 до 1,2% відповідно (Рис. 11).

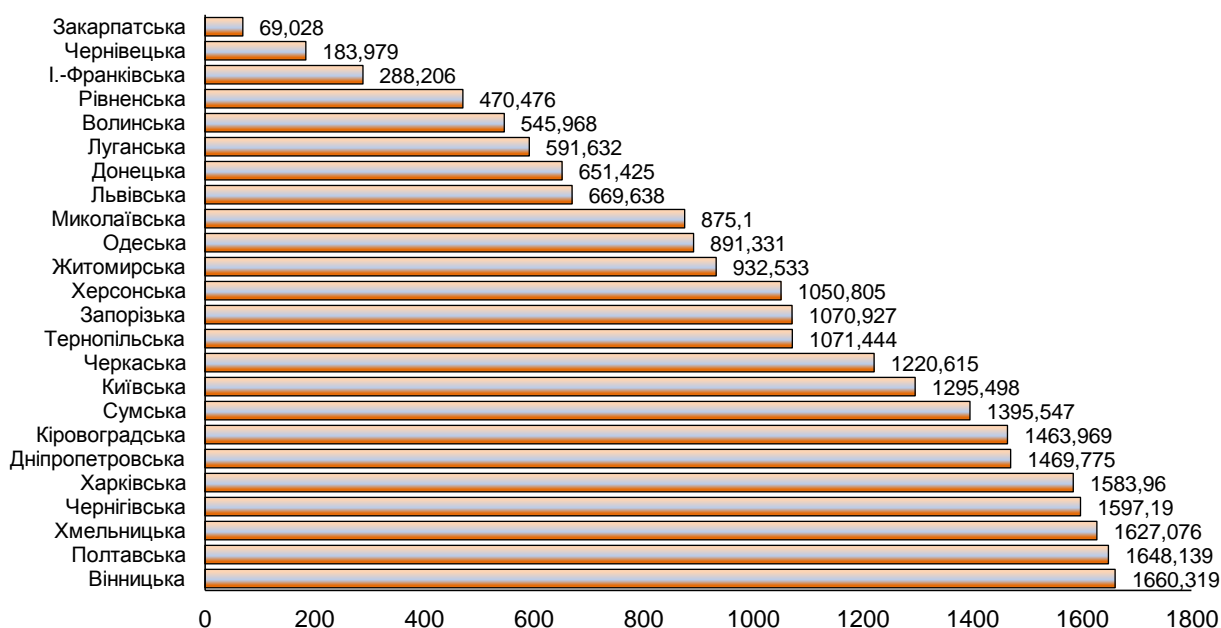
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Рис. 11. Обсяг внесених пестицидів, т
Джерело: [6]

Термінового вирішення вимагає ситуація, яка склалася в Україні з непридатними та забороненими до використання пестицидами, що накопичені в різних місцях і чинять токсичний вплив на прилеглі ґрунти, підземні та поверхневі води. За офіційними даними, тільки в системі Мінагрополітики в Україні накопичено 21 тис. т непридатних пестицидів, які знаходяться в 5123 складах, що належать юридичним особам різних форм власності, або не належать нікому [7].

Крім сільськогосподарської діяльності до забруднення ґрунтів призводять й інші види антропогенного впливу: викиди токсичних речовин, важких металів, інших хімічних елементів, твердих частинок, продуктів горіння тощо від транспортних засобів, промислових підприємств, побутової діяльності домашніх господарств [10].

Реагуючи на виклики часу і вимоги світової спільноти, Україна постійно фінансує природоохоронні заходи та здійснює капітальні інвестиції на охорону довкілля і вирішення проблем зміни клімату (Рис. 12).

Якщо порівняти номінальні значення фінансових показників, то можна спостерігати їх постійне зростання, проте в приведених цінах вони не демонструють такої тенденції. Зокрема, капітальні інвестиції на охорону атмосферного повітря і вирішення проблем клімату, що за величиною є найбільшими, у 2011 р. вдвічі зросли порівняно з 2010 р., проте наступні чотири роки вони постійно зменшувалися і в 2015 р. були втричі меншими, ніж у 2011 р. Останні п'ять років вони почали зростати, збільшившись на 68,2% порівняно з 2015 р. та досягли рівня 2010 р., номінальні ж значення показника зросли за цей час втричі. Частка інвестицій за даним напрямом у 2010 р. складала 42,1% від загального обсягу капітальних інвестицій на охорону довкілля, за 10 років вона суттєво зменшилася і на кінець 2019 р. досягла рівня 26,3%.

Частка інвестицій на очищення зворотних вод зменшилася більше, ніж удвічі – з 26,6% у 2010 р. до 10,8% у 2019 р., а їх обсяг скоротився за цей час на 35,3% – з 734,7 до 474,9 млн. грн.

Найменшу частку в загальному обсязі коштів займають інвестиції, що спрямовуються на захист і реабілітацію ґрунту, підземних та поверхневих вод, вона залишається майже незмінною протягом останніх 10 років – на рівні 10-11%. Обсяги цих інвестицій демонструють аналогічну до інших видів тенденцію – скорочуються до 2016 р., проте останні три роки спостерігається зростання. За весь період обсяг інвестицій за даним напрямом зріс на 45,8%.

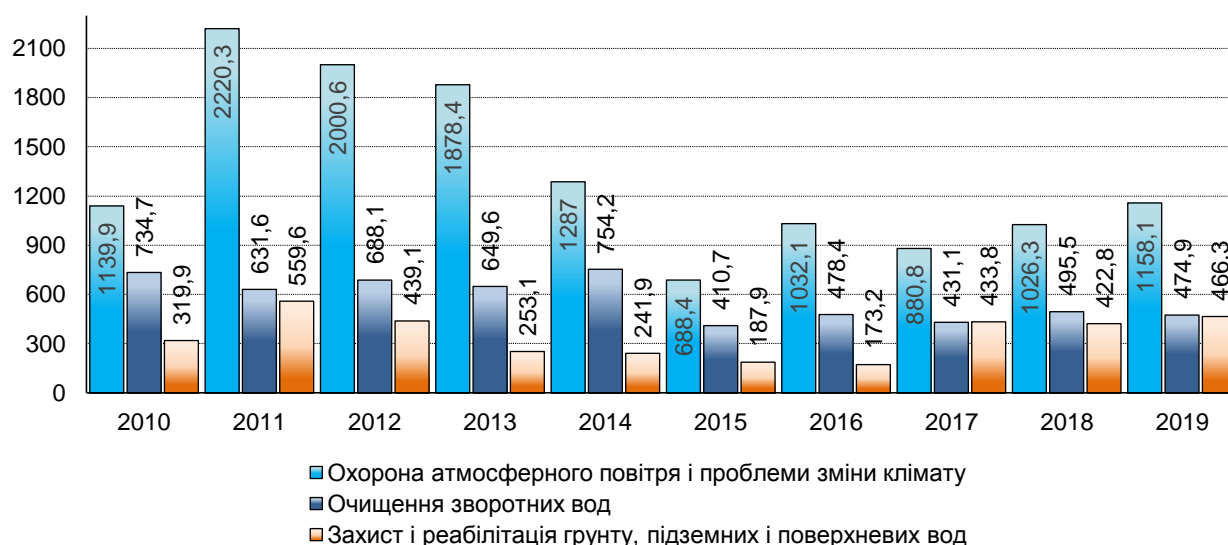
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Рис. 12. Капітальні інвестиції на охорону довкілля за видами природоохоронних заходів, млн. грн. (у цінах 2010 р.)

Джерело: [6]

Слід зазначити, що фінансування природоохоронних заходів в Україні є вкрай недостатнім. У 2019 р. на охорону довкілля виділялось 0,4%, а обсяг капітальних інвестицій в цю сферу складав лише 0,108% від обсягу ВВП. В той же час у найбільш розвинених країнах Європи всі витрати на охорону природи щорічно перевищують 2,5%, частка ж екологічних інвестицій у ВВП в прогресивних країнах світу коливається в межах від 1,1% до 1,5%, а в розрахунку на одного жителя країни їх обсяг в 10-25 разів більше, ніж в Україні.

Висновки. Для вирішення проблеми забруднення довкілля в Україні необхідна не лише модернізація промисловості, енергетики, комунального господарства та інших галузей економіки, але і "переструктурування" мислення, зміна підходів до управління виробництвом на засадах сталого розвитку, екологічних пріоритетів та енергетичних обмежень. Це непросте завдання, вартісне і довгострокове, реалізація всіх необхідних дій вимагає комплексного підходу, фахової підготовки, підтримки з боку держави. Крім того, успіх у боротьбі із забрудненням навколишнього природного середовища напряму залежить від свідомості кожного окремого громадянина, ступеню його стурбованості за долю майбутніх поколінь. Вирішення проблеми забруднення довкілля в Україні – це не лише потреба нашого суспільства і здорового глузду в цілому, що усвідомлює загрози, але і вимога світової спільноти, оскільки в планетарному масштабі ми стаємо заручниками безвідповідальної поведінки один одного по відношенню до нашого спільного простору існування.

Список використаних джерел:

1. Prüss-Üstün, Annette. Preventing disease through healthy environments. Towards an estimate of the environmental burden of disease / Prüss-Üstün A., Corvalán C. – World Health Organization. 2016. p. 105.
2. Борисенко, А. В. Стан атмосферного повітря і неінфекційна захворюваність [Електронний ресурс] / Проблематика громадського здоров'я. – Державна установа "Вінницький обласний лабораторний центр МОЗ України". – Режим доступу: cgz.vn.ua/problematika-gromadskogo-zdorovya/problematika-gromadskogo-zdorovya_455.html.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Швиденко, А. Й. Екологічні основи природокористування / А. Й. Швиденко, В. П. Руденко, В. К. Євдокименко – К.: ІЗМН, 1999. – 200 с.
5. Забруднення повітря у світі: Індекс якості повітря в реальному часі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Забруднення повітря у світі: Індекс якості повітря в реальному часі (waqi.info).
6. Довкілля України 2019. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2020. – 200 с.
7. Міністерство захисту довкілля і природних ресурсів. Офіційний портал [Електронний ресурс].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

– Режим доступу: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (mepg.gov.ua).

8. Шадура-Никипорець, Н. Т. Дослідження впливу масштабів виробництва на екологічні характеристики регіону на основі стохастичного факторного аналізу / Н. Т. Шадура-Никипорець, Ю. І. Никипорець // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 2 (18). – С. 129-136.

9. Державне агентство водних ресурсів України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Державне агентство водних ресурсів України (davr.gov.ua).

10. Купчик, О. Ю., Дерій, Ж. В. Екологічний стан придорожньої смуги за біоіндикаційними та хімічними показниками / О. Ю. Купчик, Ж. В. Дерій // Вісник Чернігівського національного технологічного університету. Технічні науки: зб. – Чернівці: ЧНТУ, 2016. – № 2 (4). – С. 221-227.

UDC 504.4

JEL Classification : Q56

O. V. Minina, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,

O. S. Shevchenko, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,

Y. A. Moroz, Master Student

ENVIRONMENTAL POLLUTION AS A COMPONENT OF THE GLOBAL ECOLOGICAL CRISIS: NATIONAL LEVEL

Abstract. *Every year, the problem of environmental pollution is exacerbated, and is undoubtedly a global problem. However, the effectiveness of its solution depends on the efforts of individual countries, their awareness of impending threat, responsible and systematic control, continuous monitoring and study of trends.*

Given the urgency and scale of coverage, the impact on health and quality of life, interdependence and interaction on a global scale, environmental pollution needs to be addressed gradually and simultaneously in each country, ultimately ensuring a synergistic global impact.

Numerous modern studies on this issue have significantly supplemented the theoretical and practical basis of environmental and economic sciences, formed not only the conceptual apparatus, but also added analytical tools, but the world continues to grow, the world's population grows, consumption, production and, consequently, pollution environment increases, which is an integral part of the anthropogenic impact of society. That is why the analysis, identification of trends, modeling of pollution processes and possible consequences remains relevant today.

The main task of this study is to monitor the environment of Ukraine in terms of pollution of its main components, to identify major sources and trends, to build trends of further prediction of the situation development, which will be an information base for management decisions aimed at leveling the negative consequences for our country and its population, and for the global ecological system.

The analysis conducted within the work revealed unfavorable trends in environmental pollution in Ukraine and the problem of insufficient funding for environmental measures, especially in terms of environmental investment. The attention of the state, taking into consideration the requirements of the outside world, the degree of interdependence of countries on each other's behavior in the environmental sphere, should be focused on solving this problem.

Keywords: *environmental pollution; environmental crisis; environmental measures; environmental investments.*

References:

1. Prüss-Ustün, A., Corvalán, C. (2016). *Preventing disease through healthy environments. Towards an estimate of the environmental burden of disease.* World Health Organization [in English].
2. Borysenko, A. V. (2020). Problematyka hromadskoho zdorovia [Public health issues]. *cgz.vn.ua*. Retrieved from cgz.vn.ua/problematyka-gromadskogo-zdorovya/problematyka-gromadskogo-zdorovya_455.html [in Ukrainian].
3. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Shvydenko, A. I., Rudenko, V. P., Yevdokymenko, V. K. (1999). *Ekolohichni osnovy pryrodokorystuvannya [Ecological bases of nature use]*. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].
5. Zabrudnennia povitria u sviti: Indeks yakosti povitria v realnomu chasi [World air pollution: Real-time air quality index]. *waqi.info*. Retrieved from <https://waqi.info/uk/> [in Ukrainian].
6. *Dovkillia Ukrainy 2019. Statystychniy zbirnyk [Environment of Ukraine 2019. Statistical collection]*. (2020). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
7. Ofitsiyniy portal Ministerstva zakhystu dovkillia i pryrodnykh resursiv. [Official portal of Ministry of Environmental Protection and Natural Resources]. *mepg.gov.ua*. Retrieved from <https://mepg.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Shadura-Nykporets, N. T., Nykporets, Yu. I. (2019). Doslidzhennia vplyvu masshtabiv vyrobnytstva na ekolohichni kharakterystyky rehionu na osnovi stokhastychnoho faktornoho analizu [Investigation of the impact of production scales on the ecological characteristics of the region on the basis of stochastic factor analysis]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2(18), 129-136 [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

9. Ofitsiyni sait Derzhavnoho ahentstva vodnykh resursiv Ukrainy [Official site State Agency of Water Resources of Ukraine]. *www.davr.gov.ua*. Retrieved from <https://www.davr.gov.ua> [in Ukrainian].

10. Kupchuk, O. Iu., Derii, Zh. V. (2016). Ekolohichni stan prydorozhnoi smuhy za bioindykatsiynymi ta khimichnymi pokaznykamy [Ecological condition of the roadside strip according to bioindication and chemical indicators]. *Visnyk Chernivskoho natsionalnoho tekhnolohichnoho universytetu. Tekhnichni nauky – Bulletin of Chernihiv National Technological University. Technical sciences*, 2(4), 221-227 [in Ukrainian].

Надійшла 05.11.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Мініна О. В., Шевченко О. С., Мороз Є. А. Забруднення довкілля як складова глобальної екологічної кризи: національний рівень. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 39-51.

Мініна Оксана Валеріївна	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки Національний університет «Чернігівська політехніка»; orcid.org/0000-0002-5919-1599; ResearcherID:H-1167-2016; E-mail: minina.ok.v@gmail.com;
Minina Oksana Valeriivna	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University; orcid.org/0000-0002-5919-1599; ResearcherID:H-1167-2016; E-mail: minina.ok.v@gmail.com;
Шевченко Ольга Степанівна	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри математики та економіки, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка; orcid.org/0000-0003-3439-2631; E-mail: shevchenko_olya@ukr.net;
Shevchenko Olha Stepanivna	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Mathematics and Economics, Taras Shevchenko National University «Chernihiv Collegium»; orcid.org/0000-0003-3439-2631; E-mail: shevchenko_olya@ukr.net;
Мороз Євгенія Андріївна	магістр, ТОВ «Технолоджи Україна» ; orcid.org/0000-0002-5684-8014; E-mail: evgeniamoroz@gmail.com;
Moroz Yevhiniia Andriivna	Master Student, LLC «Technology Ukraine»; orcid.org/0000-0002-5684-8014; E-mail: evgeniamoroz@gmail.com.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-52-56

УДК 338.43

JEL Classification : Q18

О. Г. Коритний, аспірант

ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. *Полягає в необхідності постійного моніторингу існуючих практик підвищення ефективності функціонування аграрного сектору та виокремлення важливих орієнтирів подальшого розвитку даної сфери.*

Використання сучасного досвіду країн ЄС для підвищення ефективності функціонування національного аграрного сектору.

Практичні та теоретичні питання розвитку аграрного сектору та використання існуючого практичного досвіду в даній сфері розглядали О. Бородіна, О. Бублієнко, В. Грановська, Н. Карасьова, І. Клименко, Р. Косодій, М. Скорик та інші.

Активний розвиток економічних процесів в аграрній галузі вимагає актуальних досліджень наявного практичного досвіду розвинутих країн.

Аналіз практичного досвіду забезпечення ефективного функціонування аграрного сектору країн ЄС.

Визнано, що ефективним напрямом переходу до сталого розвитку сільських територій виступає органічне виробництво (нормативні засади відображені у Спільній аграрній політиці ЄС). Інституційні норми Спільної аграрної політики (Common agricultural policy, CAP ЄС) виступають гарантом позитивних перетворень та "заступником" інтересів виробників в умовах ринкової конкуренції. У практичній діяльності відповідальність за здійснення спільної політики несуть Рада і Комісія ЄС. Європейська політика розвитку аграрного сектору фінансується за рахунок Європейського Аграрного Фонду Розвитку Сільських Районів.

Країни ЄС для розвитку аграрної сфери використовують різноманітні механізми (субсидування, дотації, гарантування кредитів державою тощо). Найкращих результатів у напрямі сталого розвитку аграрного сектору домоглися країни, які здійснили радикальні кроки швидко, рішуче, комплексно. Досвід країн ЄС засвідчує, що виправдані є також обмеження державного втручання в даний сектор, або здійснення його за допомогою механізмів ринкового типу.

Ключові слова: *аграрний сектор; Спільна аграрна політика; сталий розвиток.*

Актуальність теми дослідження. Сталий розвиток аграрного сектору національної економіки характеризується впливом багатьох детермінант. Як засвідчують проведені дослідження, взаємодія та вага всіх факторів розрізнені й незбалансовані, а практичне впровадження концепції сталого розвитку та її дієвість на рівні аграрного сектору регіонів України, потребує на лише використання «класичних» методів ведення аграрного господарювання, а й постійного пошуку інноваційних підходів та дієвих механізмів забезпечення такого розвитку.

Постановка проблеми. Глобальне співтовариство на базі зростання темпів чисельності населення в світі з паралельною деградацією навколишнього природного середовища та посилення загроз продовольчій безпеці вимагає розвитку аграрної галузі. Одержання економічних, екологічних та соціальних вигід у даному випадку зумовлює дослідження сучасних напрямів реалізації аграрної політики Європейського Союзу, що є найбільш впливовим гравцем світового ринку та використання існуючого досвіду для національного аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження загальних аспектів розвитку аграрного сектору знайшли відображення в працях О. Бородіної, Л. Васильєвої, Р. Косодій, Є. Мішеніна, Ю. Полтавського, М. Скорик, Д. Стеченко, І. Чайківського та багатьох інших науковців. Практичні шляхи удосконалення функціонування аграрного сектору України висвітлювали В. Андрійчук, О. Бородіна, О. Бублієнко, В. Грановська, В. Єрмоленко, Н. Карасьова, І. Клименко, О. Клокар, Б. Пасхавер, В. Тарасенко та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Не применшуючи значення існуючих наукових досліджень зазначимо, що актуальності набуває постійний пошук якнайкращих шляхів розвитку аграрного сектору України на базі наявних практичних досягнень країн європейської спільноти.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз практичного досвіду країн ЄС у сфері забезпечення ефективності функціонування аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу. Україна знаходиться на шляху інтеграції до ЄС, де

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

важливими орієнтирами виступають процеси впровадження у практичну діяльність екологічних засад задля збереження природних ресурсів та безпеки суспільства. В аграрному секторі значна увага фахівців також зосереджена на безпечності харчових продуктів. Наразі визнано, що ефективним напрямом переходу до сталого розвитку сільських територій виступає органічне виробництво (нормативні засади відображені у Спільній аграрній політиці ЄС). Україна, рухаючись у даному напрямі, має врахувати багаторічний досвід Європейських країн. Детальне вивчення європейського досвіду у напрямі визначення спільних рис, має велике значення для узагальнення наявного досвіду, виявлення відповідних тенденцій та закономірностей, розробки принципів вітчизняної державної політики в аграрній сфері.

Інституційні норми Спільної аграрної політики (Common agricultural policy, САП ЄС) виступають гарантом позитивних перетворень та “заступником” інтересів виробників в умовах ринкової конкуренції. Соціо-економічні позитивні зрушення в агропродовольчому секторі ЄС забезпечуються функціонуванням фермерської моделі господарювання (з приватною власністю на землю). Сімейні фермерські господарства є основним провідником формування та реалізації сучасних пріоритетів САП ЄС, ключовими учасниками агробізнесу [1].

У практичній діяльності відповідальність за здійснення спільної політики несуть Рада і Комісія ЄС. Реалізація САП відбувається за допомогою визначених інструментів, які прийнято групувати у «стовпи». Перший «стовп» містить спільну організацію ринків (експортні субсидії, зберігання продукції, митний тариф, підтримку ринкових цін) та підтримку фермерів (єдиний платіж на ферму, на площу земель, платежі, що частково пов'язані з рівнем виробництва, додаткові платежі). Другий «стовп» включає розвиток сільської місцевості, шляхом збереження сільських ландшафтів, поліпшення якості життя та диверсифікацію сільської економіки.

У структурі бюджету ЄС САП залишається найбільшою статтею витрат на період 2014-2020 років (Рис. 1.). Таким чином загальний рівень підтримки в рамках САП ЄС на період нового етапу розвитку (2014-2020 роки) складає майже половину всього бюджету ЄС [2]. Причому існує прогресивність змін за напрямом фінансування заходів, що забезпечують розвиток сільських територій.

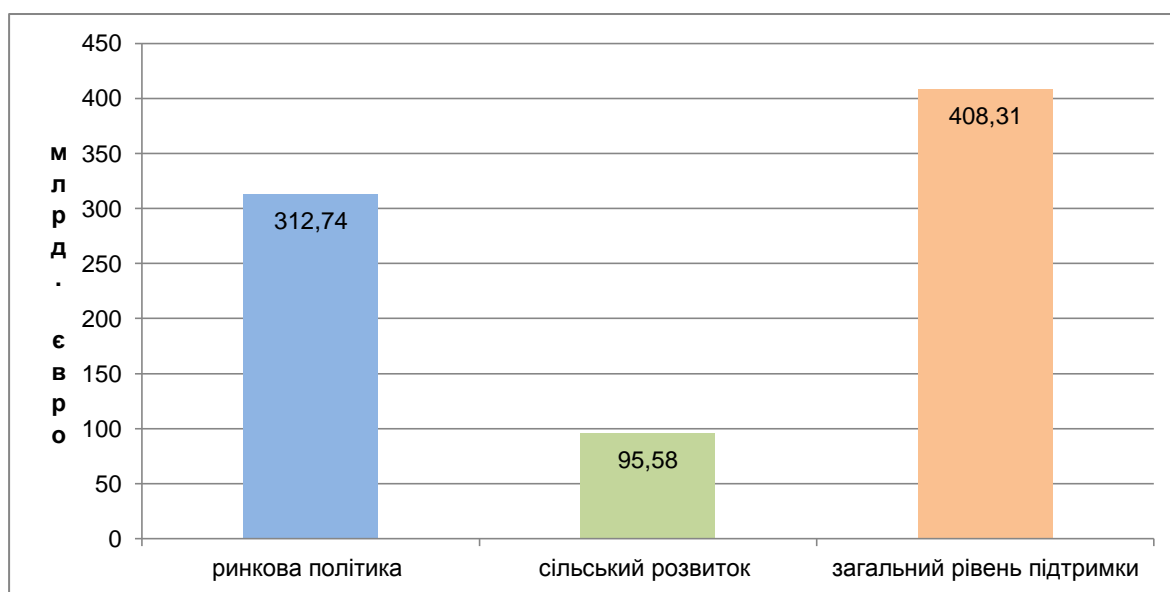

Рис. 1. Трансфер коштів у межах САП ЄС серед країн-членів ЄС на період 2014-2020 рр., млн євро
Джерело: [3]

Європейська політика розвитку аграрного сектору фінансується за рахунок Європейського Аграрного Фонду Розвитку Сільських Районів (the European Agricultural Fund for Rural

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Development (EAFRD), який спрямував € 99,6 млрд. за період 2014 – 2020 рр. на розвиток агропродовольчого сектору. За той же період розроблено 118 програм розвитку сільських територій у 28 країнах-членах Європейського Союзу (20 програм – одиничні національні програми, 8 країн мають по дві та більше регіональних програм).

Як відомо з квітня 2014 року ЄС в односторонньому порядку скасував мита для українських експортерів, а Україна надає безмитний режим для товарів з ЄС в межах Угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) з 1 січня 2016 року. Домовленості щодо співпраці України та країн-членів ЄС в аграрному напрямі містяться у Главі 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про Асоціацію і ЗВТ України з ЄС та визначають сфери співробітництва у сільськогосподарській галузі (Рис. 2). Відповідно, Україна має гармонізувати свої регулятивні норми з правом та стандартами ЄС [4].

Рис. 2. Сфери співробітництва у галузі сільського господарства у рамках Угоди про асоціацію України з ЄС

Джерело: [5]

Говорячи про вигоди аграрного сектору України від даної угоди, хочемо відзначити й те, що тісна співпраця з розвинутими країнами в розрізі інтеграційного об'єднання створює основу для запровадження цивілізованих відносин, без яких неможлива подальша реалізація принципів сталого розвитку аграрної сфери.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

У 2018 році Україна зайняла позиції четвертої за розміром країни, що постачає сільськогосподарську продукцію до країн ЄС. Найбільші обсяги експорту при цьому серед мали сільськогосподарська і харчова продукція.

Висновки. Країни ЄС для розвитку аграрної сфери використовують різноманітні механізми (субсидування, дотації, гарантування кредитів державою тощо). Дані механізми реалізуються в рамках Програми розвитку сільських районів, яка запропонована та реалізовується Європейським Союзом. Економічні трансформації в аграрному секторі відбуваються в різних країнах без винятку. Вивчення наявного європейського досвіду має значення з точки зору його узагальнення та визначення характерних тенденцій і закономірностей. Найкращих результатів у напрямі сталого розвитку аграрного сектору домоглися країни, які здійснили радикальні кроки швидко, рішуче, комплексно. Досвід країн ЄС засвідчує, що виправданими є також обмеження державного втручання в даний сектор, або здійснення його за допомогою механізмів ринкового типу. Нова система ведення агровиробництва у розрізі сталого розвитку повинна відповідати національним інтересам та пов'язуватись з реаліями сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Зінчук, Т. О. Сучасна парадигма Спільної аграрної політики ЄС як протидія глобальним викликам та дезінтеграції / Т. О. Зінчук. // Економіка АПК. - 2017. - № 10. - С. 78-85.
2. Overview of CAP Reform 2014-2020 [Електронний ресурс] // Agricultural Policy Perspectives Brief. - 2013. - № 5. – Р. 1-10. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agri-policy-perspectives-brief-05_en.pdf.
3. Dumitru M. Implementation of Rural Development Policy. URL: https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/uploaded-files/s2_state-of-play_dumitru.pdf.
4. Угода про асоціацію [Електронний ресурс] / Урядовий портал. - Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yeuropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu/>.
5. Співробітництво у сфері сільського господарства [Електронний ресурс] / Представництво України при Європейському союзі. - Режим доступу : <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivotnictvo-ukrayina-yes/spivotnictvo-u-sferi-sil'skogo-gospodarstva>.

UDC 338.43

JEL Classification : Q18

О. Н. Korytnyi, Postgraduate Student

FEATURES OF EU AGRICULTURAL POLICY: OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

Abstract. *The need for constant monitoring of existing practices to improve the efficiency of the agricultural sector and identify important guidelines for further development of this area.*

Using modern experience of EU countries to increase the efficiency of the national agricultural sector.

Practical and theoretical issues of development of the agricultural sector and the use of existing practical experience in this field were considered by O. Borodin, O. Bublienko, V. Granovska, N. Karaseva, I. Klymenko, R. Kosodiy, M. Skoryk and others.

Active development of economic processes in the agricultural sector requires current research on the existing practical experience of developed countries.

Analysis of practical experience in ensuring the effective functioning of the agricultural sector of the EU.

An effective direction of the transition to sustainable development of rural areas is organic production (regulatory principles are reflected in the Common Agricultural Policy of the EU). The institutional norms of the CAP EU act as a guarantor of positive transformations and a "substitute" for the interests of producers in conditions of market competition. In practice, the Council and the EU Commission are responsible for implementing the common policy. European policy for the development of the agricultural sector is funded by the European Agrarian Fund for Rural Development.

EU countries use various mechanisms (subsidies, grants, state loan guarantees, etc.) for the development of the agricultural sector. The best results in the direction of sustainable development of the agricultural sector were achieved by countries that took radical steps quickly, decisively, comprehensively. The experience of the EU countries shows that it is also justified to limit government intervention in this sector, or to implement it through market-type mechanisms.

Keywords: *Agricultural Sector; Common Agricultural Policy; Sustainable Development.*

References:

1. Zinchuk, T. O. (2017) Suchasna paradyhma Spilnoi ahrarnoi polityky YeS yak protydiia hlobalnym vyklykam ta dezintehratsii [The modern paradigm of the EU Common Agricultural Policy as a response to global challenges and disintegration]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, 10, 78-85 [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

2. Overview of CAP Reform 2014-2020 (2013). *Agricultural Policy Perspectives Brief*, 5. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agri-policy-perspectives-brief-05_en.pdf [in English].

3. Dumitru, M. (n.d.). Implementation of Rural Development Policy. *enrd.ec.europa.eu*. Retrieved from https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/uploaded-files/s2_state-of-play_dumitru.pdf [in English].

4. Uгода pro asotsiatsiiu [Association Agreement]. (n.d.). *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> [in Ukrainian].

5. Spivrobitnytstvo u sferi silskoho hospodarstva [Cooperation in the field of agriculture]. (2020). *ukraine-eu.mfa.gov.ua*. Retrieved from <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/spivrobitnictvo-u-sferi-silskogo-gospodarstva> [in Ukrainian].

Надійшла 01.12.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Коритний О. Г. Особливості аграрної політики ЄС: можливості для України. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 52-56.

**Коритний
Олексій Григорович**

аспірант, Національний університет «Чернігівська політехніка»;
<https://orcid.org/0000-0002-4241-2623>;
E-mail: zakaz@mail.cn.ua;

**Корутни
Oleksii Hryhorovych**

Postgraduate Student, Chernihiv Polytechnic National University;
<https://orcid.org/0000-0002-4241-2623>;
E-mail: zakaz@mail.cn.ua.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-57-66

УДК 378.014.543

JEL Classification: I 22, I 23

О. Б. Білявська, начальник
планово-фінансового відділу**ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ НАДХОДЖЕНЬ ЯК УМОВА ФІНАНСОВОЇ АВТОНОМІЇ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

***Анотація.** У статті проаналізовано сучасний стан наповнення спеціального фонду бюджету державними навчальними закладами, досліджено фінансові інструменти диверсифікації джерел власних надходжень державних закладів вищої освіти. Розглянуто досвід зарубіжних університетів щодо напрямів оптимізації фінансування з метою забезпечення їх фінансової автономії. Запропоновано ряд заходів із розширення спектру джерел надходжень українськими закладами вищої освіти.*

***Ключові слова:** диверсифікація, заклади освіти, автономія.*

Актуальність теми дослідження. Майже 10 років триває реформа вищої освіти: реформується система державного замовлення і, відповідно, система фінансування закладів вищої освіти (далі – ЗВО). Одним із напрямків реформи є надання цим закладам автономії, зокрема, фінансової. На сьогодні поняття фінансової автономії науковцями в цілому досліджено, не вироблені механізми діяльності закладів вищої освіти в умовах автономії. З метою збереження фінансової стабільності ЗВО в перехідний період в умовах невизначеності і високого ризику необхідно впровадити систему фінансування вищої освіти, яка б змогла підтримати забезпечити функціонування закладів вищої освіти без втрати їх фінансової автономії. Актуальність дослідження інструментів диверсифікації джерел надходжень закладів вищої освіти дозволить продовжити науковий пошук ефективної моделі бюджетування в умовах фінансової автономії таких закладів.

Постановка проблеми. Недостатній рівень бюджетного фінансування закладів вищої освіти, зношеність матеріально-технічної бази, і при цьому відсутність фінансових механізмів оперативного реагування на виклики, що постають перед ЗВО, жорстке регулювання витрат коштів за джерелами їх надходжень зумовлює впровадження механізмів фінансової автономії закладів вищої освіти, яка дозволить забезпечити здатність університетів адаптуватись до змін та підвищити конкурентоспроможність закладів вищої освіти. Фінансову незалежність ЗВО, на нашу думку, можливо забезпечити не лише за рахунок збільшення фінансування з державного бюджету, а і за рахунок розширення спектру джерел інших надходжень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми фінансування вищої освіти і науки в Україні досліджували Т. Боголіб, О. Василик, З. Варналій, С. Даниленко, Т. Єфименко, К. Йокояма, І. Каленюк, О. Красільник, Е. Лібанова, І. Лютий, М. Ситницький, Н. Сушко, В. Тропіна та інші.

Зокрема, освітній та науковий фандрайзинг як один із вагомих джерел багатоканальності фінансування, досліджувалися Т. Боголіб [1].

Досліджуючи способи оптимізації фінансування державних вищих навчальних закладів України З. Варналій та О. Красільник дійшли висновку, що для збереження своєї фінансової стійкості університети повинні вживати певні заходи для пошуку додаткових джерел фінансування. Диверсифікацію надходжень учені визначають як спосіб формування додаткових джерел надходжень ВНЗ при використанні нових чи діючих напрямків фінансування для досягнення фінансової стійкості [2].

Розвиток дефініції університетської автономії на прикладі Англії та Японії досліджувала К. Йокояма [3]. У публікації [4] автори досліджують фінансові відносини та диверсифікацію надходжень, узагальнюючи європейський досвід.

Ситницьким запропоновано авторську модель забезпечення фінансової автономії дослідницького університету, яка складається з чотирьох компонентів: функціонування бізнес-школи і закладів післядипломної освіти, незалежного центру надання консалтингових

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

послуг, центру інноваційних технологій і підтримки стартапів, та фінансова співпраця із випускниками [5].

Сутність освітніх послуг в контексті діяльності ЗВО та аспекти їх споживчої цінності досліджено Сушко Н. І. та Даниленко С. В. [6]

Механізми фінансування ЗВО, зокрема шляхом кредитування здобуття вищої освіти, досліджували О. Єрфорт та І. Єрфорт. [7]

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені наукові праці розкривають окремі проблеми та аспекти фінансування закладів вищої освіти в умовах фінансової автономії. Проте, дослідження спектру надходжень та інструментів їх диверсифікації ЗВО дозволить виокремити напрямки зі зниження залежності закладів вищої освіти від бюджетного фінансування.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є виявлення проблем, які впливають на диверсифікацію надходжень закладів вищої освіти, переосмислення останніх тенденцій діяльності ЗВО в умовах фінансової автономії, обґрунтування заходів із диверсифікації власних надходжень бюджетних ЗВО.

Викладення основного матеріалу. Розглядаючи економічні аспекти автономізації університетської діяльності деякі дослідники наголошують, що «в сучасній університетській освіті зійшлися у двобой ліберальна та утилітарна тенденції. Ліберальна тенденція тривалий час обстоює класичну, фундаментальну освіту і наполягає на прийнятті цінності знання як такого, безвідносно до його корисності. Освіта є сферою виробництва, в процесі навчання відбувається формування людей – інтелектуальний розвиток студентів шляхом універсального навчання, вільної циркуляції думки і особистого спілкування. Натомість утилітарна тенденція означає професіоналізацію освіти, зумовлену потребами ринку праці в добре підготовлених фахівцях. Освіта визнається сферою послуг, яка задовольняє потреби «клієнтів» в подальшому працевлаштуванні. Обстоюється консюмеризація вищої освіти» [8, с. 328-329].

У Законі України «Про освіту» освіта розглядається як основа інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [9].

Отже, в самому понятті «освіта» законодавцем закладено, що в результаті здобувач освіти отримує вигоди не тільки як особистість, а також і як громадянин, діяльність якого в майбутньому впливає на конкурентоздатність країни, тому і витрати на освіту, зокрема, на вищу освіту, мають здійснюватися з державних та приватних джерел.

Водночас, державні структури все частіше намагаються скоротити видатки з державного та/або місцевих бюджетів і запроваджують нові форми фінансування, перекладаючи фінансовий тягар з утримання закладів вищої освіти на приватних осіб, а заклади вищої освіти, відповідно, стикаються з регресивним державним фінансуванням та зниженням реальних доходів населення, що впливає на фінансову діяльність ЗВО, і, відповідно, на якість освіти.

Серед напрямів оптимізації фінансування Варналій З. С. зазначає наступні: диверсифікація джерел надходжень фінансових ресурсів; фінансування за результатами діяльності (Performance based funding) та фінансова автономія ВНЗ (формування фондів фінансових ресурсів, створення керуючих компаній та/або наглядових рад, що займаються питаннями формування та використання фінансів ВНЗ) [2, с. 7].

На нашу думку, автономія закладів вищої, зокрема фінансова, дозволяє гармонійно поєднати приватні і публічні інтереси з метою забезпечення реалізації права людини на вищу освіту.

З метою належного реагування на численні виклики середовища автономні ЗВО змушені:

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- посилювати свою активність у конкурентній боротьбі на ринку освітніх послуг;
- забезпечувати ефективну кооперацію з іншими інституціями, а також бізнесом та урядовими структурами, що, однак, може загрожувати автономним ЗВО можливою втратою їх дійсної незалежності (автономності);
- швидше адаптуватися до постійно змінюваних чинників зовнішнього середовища [10, с. 46].

Фінансова автономія та диверсифікація джерел надходжень, на нашу думку, є взаємозалежними поняттями, адже, здатність закладів вищої освіти самостійно створювати і ефективно використовувати додаткові джерела надходжень залежить від рівня фінансової автономії, зарегульованості ринків освітніх та супутніх ним послуг. Диверсифікація надходжень можлива лише за умов інституційної автономії. Водночас, рівень фінансової автономії зростає за наявності диверсифікованих надходжень.

У ході проведеного Асоціацією європейських університетів дослідження було встановлено, що «частка надходжень, що генеруються через послуги, позитивно пов'язана зі ступенем відсутності кадрової автономії, а точніше зі здатністю університету вільно наймати штат (академічний або адміністративний)» [11, с. 45].

Суттєву роль у запровадженні та підтримці диверсифікації надходжень в університетах відіграють органи державної влади. Сферою державного регулювання дедалі більше стає макрорівень, і загальною світовою тенденцією є децентралізація управління ВНЗ та перенесення важелів регулювання на мікрорівень із переходом до більшої економічної самостійності навчальних закладів, передусім на базі розвитку нових відносин власності.

Бюджетний кодекс України [12] визначає наступні джерела власних надходжень державних закладів вищої освіти: 1) надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством, у тому числі: а) плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю; б) надходження бюджетних установ від додаткової (господарської) діяльності; в) плата за оренду майна бюджетних установ; г) надходження бюджетних установ від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна); 2) інші джерела власних надходжень, у тому числі: а) благодійні внески, гранти та дарунки; б) кошти, що отримують бюджетні установи від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів, у тому числі заходів з відчуження для суспільних потреб земельних ділянок та розміщених на них інших об'єктів нерухомого майна, що перебувають у приватній власності фізичних або юридичних осіб; в) кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право; г) кошти, отримані від реалізації майнових прав на фільми, вихідні матеріали фільмів та фільмокопій, створені за бюджетні кошти за державним замовленням або на умовах фінансової підтримки.

За даними Міністерства освіти і науки України загальна сума надходжень до спеціального фонду бюджету закладів вищої освіти за 2019 рік склала 23,11 млрд. грн., з яких 77,3 % це надходження від освітньої та господарської діяльності закладів вищої освіти (Рис. 1).

Ураховуючи, що власні надходження державних закладів вищої освіти є коштами спеціального фонду державного бюджету, до них діють усі обмеження щодо їх отримання, використання та обліку, як до бюджетних коштів.

Перелік платних послуг, що можуть надаватися бюджетними ЗВО, обмежено Кабінетом Міністрів України [13]. Не сприяють ініціативі закладів вищої освіти у наданні платних послуг і безліч інших обмежень, такі як встановлення граничної торговельної надбавки (націнки на продукцію громадського харчування, що реалізується в закладах вищої освіти [14]; граничної вартості проживання студентів у гуртожитках [15], відсутність єдиної методики розрахунку вартості платних послуг тощо.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

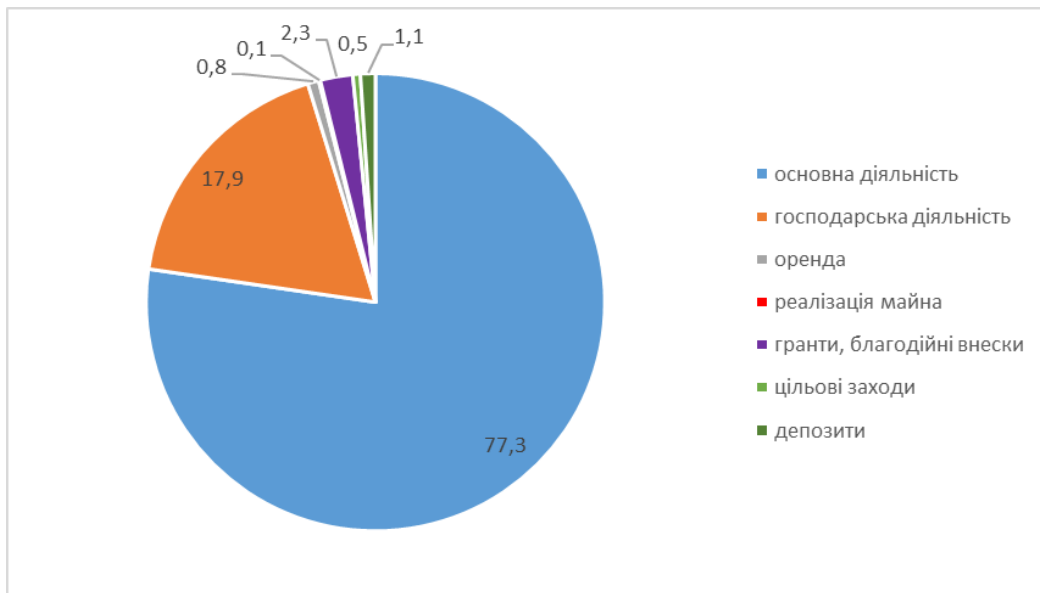

Рис. 1. Структура власних надходжень закладів вищої освіти у 2019 році, у відсотках
Джерело: складено автором

Однак, іноземний досвід діяльності закладів вищої освіти говорить, що часто платні послуги, як і бюджетне фінансування, не є основними джерелами бюджету ЗВО.

Так, в цілому по Великобританії частка надходжень від основної (освітньої та наукової діяльності) складає 79,3 %. (Рис. 2)

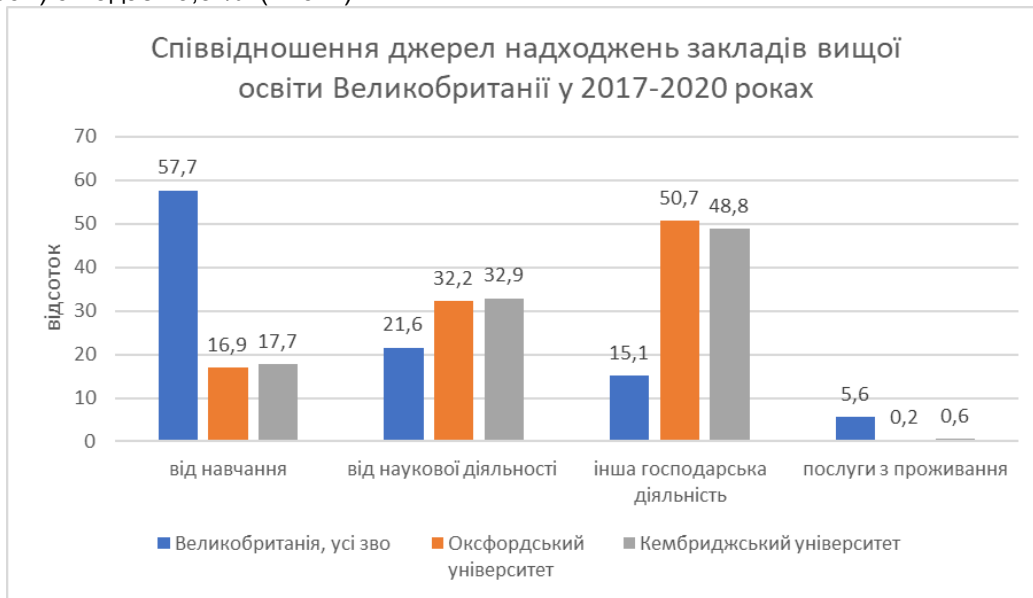

Рис. 2. Співвідношення часток різних джерел надходжень закладів вищої освіти Великобританії у 2017-2020 роках, у відсотках
Джерело: складено автором

Примітно навіть, що за останні 5 років заклади вищої освіти Великобританії збільшили часту доходів від освітньої діяльності майже на 30 відсотків з 15541 до 19919 млн. фунтів стерлінгів. [16] (Рис. 3).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

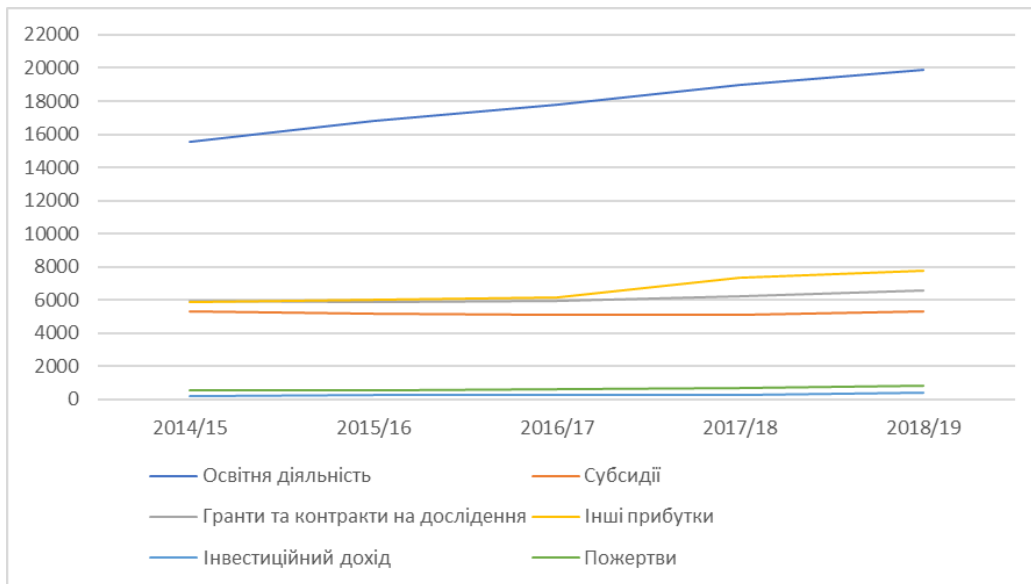

Рис. 3. Динаміка надходжень закладів вищої освіти Великобританії у розрізі видів діяльності за 2014-2019 роки, млн. фунтів стерлінгів

Джерело: складено автором

Проте, найбільшим джерелом доходу від основної діяльності Оксфордського університету [17] (32,2%) є фінансування наукових досліджень (26%), а також надходження до таких організацій, як благодійні фонди, наукові ради, трести та промисловість. Доходи від навчання (як для студентів, так і для аспірантів) за договорами про освіту становлять 15 %, а майже 8% припадає на державні гранти, отримані через Управління для студентів та наукових досліджень Англії.

Інші доходи стосуються діяльності, яка не є викладацькою та дослідницькою діяльністю: навчальне видавництво, комерціалізація науково-дослідних результатів, благодійна підтримка та інвестиційний дохід фондів університету (Рис. 4).

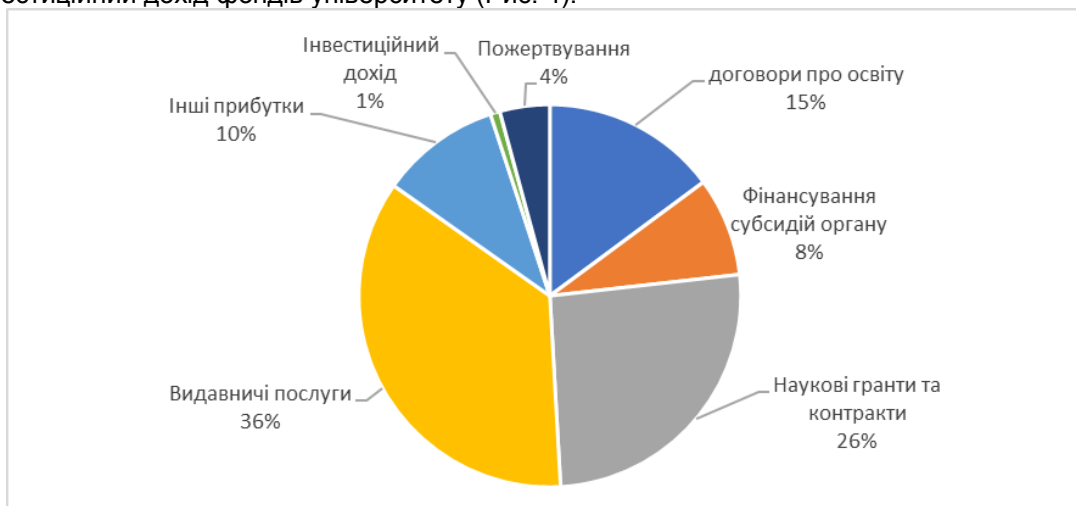

Рис. 4. Структура надходжень Оксфордського університету в 2018-2019 навчальному році, у відсотках

Джерело: складено автором

Схожа структура надходжень і Кембріджського університету, де вдало функціонує відділ розвитку і зв'язків із випускниками університету [18].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Джерела фінансування університетів США, як і в Україні, залежать від форми власності: публічні університети мають додаткові надходження від федерального уряду або урядів штатів. На відміну від європейських та українських університетів, найбільші надходження до закладів вищої освіти США здійснюються через ендавмент-фонди (Рис. 5).

Рис. 5. Структура доходів закладів вищої освіти США, у відсотках

Джерело: складено автором

В умовах нестачі фінансування практика залучення благодійних коштів закладами вищої освіти України може значно поліпшити їх фінансовий стан.

Можливість формування закладом вищої освіти сталого фонду (ендавмент) передбачена Законом України «Про вищу освіту». Під ендавмент-фондом розуміється сума коштів або вартість майна, призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються закладом вищої освіти з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою [19].

У податковому законодавстві термін «ендавмент» означає суму коштів або цінних паперів, які вносяться благодійником у банк або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на використання процентів або дивідендів, нарахованих на суму такого ендавменту. При цьому такий набувач не має права витратити або відчужувати основну суму такого ендавменту без згоди благодійника [20].

Проценти та дивіденти від управління благодійними ендавментами призначені для:

- надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеним благодійниками або уповноваженими ними особами;
- виконання благодійних програм;
- спільної благодійної діяльності.

При цьому, зміна цілей, порядку та строків використання благодійного ендавменту можливі лише на підставі згоди благодійника або його правонаступників, а також за рішенням суду, якщо благодійний ендавмент створено на підставі заповіту [21].

Серед проблем створення українськими закладами вищої освіти сталих фондів можна визначити наступні:

- недосконалість законодавства, наявність великої кількості обмежень у використанні благодійних коштів;
- нестабільність макроекономічної ситуації в Україні;
- невизначеність пріоритетів розвитку вищої освіти;
- низький рівень благодійницької та добродійної діяльності як проблема культури багатства та соціальних взаємовідносин між людьми різних статків;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- політична ситуація, військові дії на Сході України перенаправляють діяльність потенційних благодійників на допомогу армії;
- складне адміністрування, архаїчні інструменти контролю використання коштів, низький рівень державного стимулювання благодійної діяльності;
- зниження купівельної спроможності населення внаслідок пандемії.

Ще одним фактором неможливості розвитку благодійництва в Україні, зокрема створення і використання ендавмент-фонду, на думку М. Дмитришин, є проблеми «інвестування на фінансовому ринку нашої держави», а саме: «незначна кількість фондових бірж та невеликий обсяг їх торгів, недосконалість роботи та низька довіра до електронної позабіржової торгівлі фінансовими активами, непопулярність та невелика дохідність державних цінних паперів ускладнює управління коштами ендавменту» [22, с. 238].

Створення підрозділів у закладах вищої освіти, основною функцією яких є фандрайзингова діяльність, особливо важливо в умовах фінансової автономії. Функціонування таких підрозділів має здійснюватися в двох напрямках: пошук грантодавців і благодійників.

Інтернаціоналізація вищої освіти також відкриває можливість закладам вищої освіти диверсифікувати надходження. Експорт українськими університетами освітніх послуг у формі освітніх франшиз і відкриття університетських філій за кордоном дозволить збільшити не тільки масштаби міжнародної діяльності та зміцнити престиж зовні, а і розкрити нові можливості отримання додаткових доходів та покращити якість освіти, адже відповідальність за якість послуг по фрайчайзингових освітніх програмах та наукових дослідженнях несуть заклади вищої освіти країни-«експортера»

За даними Транскордонної дослідницької групи з питань освіти (Cross-Border Education Research Team, C-Bert) [23] найбільшими експортерами освітніх послуг є США (86), Об'єднане королівство Великої Британії та Північної Ірландії (43), Франція (38), Росія (29), Австралія (20). Всього у світі 83 країни-імпортери. Україна у звітності C-Bert фігурує лише як країна, що імпортує освітні послуги.

На сьогодні не створено відповідної законодавчої бази для здійснення українськими закладами вищої освіти фрайчайзингової діяльності.

Одним із принципів державної політики у сфері вищої освіти є сприяння здійсненню державно-приватного партнерства. Впорядкування відповідної законодавчої бази могло б допомогти закладам вищої освіти реалізувати інвестиційні проекти, зокрема соціально значущі проекти, і в результаті, оновити матеріально-технічну базу, здійснити будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення будівель та приміщень закладів вищої освіти.

На нашу, думку, впровадження Міністерством освіти і науки України відкритих пілотних проектів державно-приватного партнерства під контролем громадськості дозволило б залучити приватного інвестора у сферу вищої освіти.

Висновки. В умовах недостатності бюджетного фінансування та незалежності ЗВО від держави пошук додаткових джерел фінансування, необхідних для здійснення різноманітних програм і проектів, є дієвим засобом здійснення змін у вищій освіті. Реформування системи вищої освіти має полягати у сприянні конкуренції шляхом дерегуляції, орієнтації на ефективність та створення відповідних стимулів, а також у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел:

1. Боголіб, Т. М. Освітній та науковий фандрайзинг в Україні / Т. М. Боголіб // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер. : Економічна. - 2014. - № 5. - С. 11-17.
2. Варналій, З. Оптимізація фінансування державних вищих навчальних закладів України / З. С. Варналій, О. В. Красільник // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2017. - Вип. 5. - С. 6-13.
3. Yokoyama, K. Changing Definitions of University Autonomy: The Cases of England and Japan / K. Yokoyama. – Higher Education in Europe. – 2007. – Vol. 32. – 4. – С. 399-409.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

4. Stachowiak-Kudłaa, M., Kudła, J. Financial regulations and the diversification of funding sources in higher education institutions: selected European experiences / M. Stachowiak-Kudłaa M., J. Kudła. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/action/journalInformation?journalCode=cshe20>. – DOI: 10.1080/03075079.2015.1119109.
5. Ситницький, М. В. Стратегічне управління розвитком дослідницьких університетів : монографія / М. В. Ситницький. – Київ, Видавництво Ліра-К, 2018. – 302 с.
6. Сушко, Н. І. Удосконалення регулювання державних видатків на послуги вищої освіти / Н. І. Сушко, С. В. Даниленко. // Фінанси України. – 2018. – № 4. – С. 56–74.
7. Єрфорт, О. Ю. Розвиток механізмів кредитування здобуття вищої освіти в Україні / О. Ю. Єрфорт, І. Ю. Єрфорт. // Фінанси України. – 2018. – №3. – С. 67–79.
8. Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні : монографія / кол. авт.: Г. П. Клімова, С. М. Іванов, Л. С. Шевченко та ін. ; за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. – Х. : Право, 2015. – 452 с.
9. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
10. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія / [А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова, Д. О. Ільницький та ін.] ; За заг. ред. д.е.н, проф. А. Ф. Павленка та д.е.н, проф. Л. Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2014. – 550, [2] с.
11. Естерманн Т. Фінансово стійкі університети II. Диверсифікація джерел надходжень європейських університетів / Т. Естерманн, Інора Беннетот Прюво, 2011. – 104 с.
12. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>.
13. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності : постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text>.
14. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) : постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-%D0%BF#Text>.
15. Про встановлення граничного розміру плати за проживання в студентських гуртожитках вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства фінансів України, Міністерства охорони здоров'я України від 28.03.2011 № 284/423/173 1548 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0520-11#Text>.
16. Open data and official statistics [Електронний ресурс] / Офіційний сайт HESA. - Режим доступу : <https://www.hesa.ac.uk/data-and-analysis>.
17. Archive of University and Colleges Financial Statements[Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://www.ox.ac.uk/about/organisation/finance-and-funding/archive-of-financial-statements>
18. Лютий, І. О. Фінансова автономія університетів: історичний огляд та міжнародний досвід / І. О. Лютий, О. Б. Білявська, Г. А. Поляновський. // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка" : науковий журнал . Острог : Вид-во НаУОА. – 2020. – № 18. – С. 68–78.
19. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
20. Податковий кодекс України : Закон України 2 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
21. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України 5 липня 2012 року № 5073-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.
22. Дмитришин М. В. Ендавменти у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи. / М. В. Дмитришин // Економічний вісник університету. – 2017. – Вип. 34 (1). – С. 233-241.
23. Cross-Border Education Research Team (2020, Nov 20). C-BERT International Campus Listing. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://cbert.org/resources-data/intl-campus/>.

UDC 378.014.543

JEL Classification: 378.014.543

O. B. Biliavska, Chief of the Planning
And Finance Department

**DIVERSIFICATION OF SOURCES OF INCOME AS A CONDITION
OF FINANCIAL AUTONOMY BY UNIVERSITIES**

Abstract. *The article analyzes the current state of filling the special budget of the budget with state educational institutions, examines the financial instruments for diversifying the sources of own revenues of state institutions of higher education. The experience of foreign universities in the areas of financing optimization in order to ensure their financial autonomy is considered. A number of measures have been proposed to expand the range of sources of income for Ukrainian universities.*

Keywords: *diversification, educational institutions, autonomy.*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**References:**

1. Boholib, T. M. (2014). Osvitnii ta naukovyi fandraizynh v Ukraini [Educational and scientific fundraising in Ukraine]. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichna – Scientific works of Donetsk National Technical University. Ser.: Economic*, 5, 11-17 [in Ukrainian].
2. Varnalii, Z. S., Krasilnyk, O. V. (2017). Optyimizatsiia finansuvannia derzhavnykh vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Optimization of financing of state higher educational institutions of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Visnyk of Kyiv National Taras Shevchenko University. Economy*, 5, 6-13 [in Ukrainian].
3. Yokoyama, K. (2007). Changing Definitions of University Autonomy: The Cases of England and Japan. *Higher Education in Europe*, 32(4), 399-409 [in English].
4. Stachowiak-Kudłaa, M., Kudła, J. (2017). Financial regulations and the diversification of funding sources in higher education institutions: selected European experiences. *Studies in Higher Education*, 42(9), 1718-1735. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03075079.2015.1119109> [in English].
5. Sytnytskyi, M. V. (2018). *Stratehichne upravlinnia rozvytkom doslidnytskykh universytetiv [Strategic management of research university development]*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
6. Sushko, N. I., Danylenko, S. V. (2018). Udoskonalennia rehuliuwannia derzhavnykh vydatkiv na posluhy vyshchoi osvity [Improvement of regulation of state expenditures on higher education services]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 4, 56-74 [in Ukrainian].
7. Yerfort, O. Yu., Yerfort, I. Yu. (2018). Rozvytok mekhanizmiv kredytuvannia zdobuttia vyshchoi osvity v Ukraini [Development of mechanisms of crediting higher education in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 3, 67-79 [in Ukrainian].
8. Klimova, H. P., Ivanov, S. M., Shevchenko, L. S., et al. (2015). *Kontseptualni zasady stanovlennia innovatsiinoho suspilstva v Ukraini [Conceptual principles of formation of innovative society in Ukraine]*. Yu. Ye. Atamanova, H. P. Klimova (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" : vid 05.09.2017, № 2145-VIII [Law of Ukraine "On education" from 05.09.2017, № 2145-VIII]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
10. Pavlenko, A. F., Antoniuk, L. L., Vasykova, N. V., Ilnytskyi, D. O., et al. (2014). *Doslidnytski universytety: svitovy dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Research universities: world experience and development prospects in Ukraine]*. A. F. Pavlenko, L. L. Antoniuk (Eds.). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
11. Estermann, T., Pruvo, I. B. (2011). Finansovo stiiiki universytety II. Dyversyfikatsiia dzherel nadkhodzenh yevropeyskykh universytetiv [Financially stable universities II. Diversification of sources of income of European universities]. Brussels: Asotsiatsiia Yevropeyskykh Universytetiv [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy "Biudzhethnyi kodeks Ukrainy" : vid 08.07.2010 № 2456-VI [Law of Ukraine "Budget Code of Ukraine" from 08.07.2010 № 2456-VI]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text> [in Ukrainian].
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki mozhut nadavatysia zakladamy osvity, inshymy ustanovamy ta zakladamy systemy osvity, shcho nalezhat do derzhavnoi i komunalnoi formy vlasnosti" : vid 27 serpnia 2010 r., № 796 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the list of paid services that can be provided by educational institutions, other institutions and educational institutions belonging to the state and communal form of ownership" from August 27, 2010, № 796]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro vstanovlennia povnovazhen orhaniv vykonavchoi vlady ta vykonavchykh orhaniv miskykh rad shchodo rehuliuwannia tsin (taryfiv)" : vid 25 hrudnia 1996 r., № 1548 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the establishment of powers of executive authorities and executive bodies of city councils to regulate prices (tariffs)" from December 25, 1996 № 1548]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
15. Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy, Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy "Pro vstanovlennia hranychnoho rozmiru platy za prozhyvannia v studentskykh hurtozhytkakh vyshchyykh navchalnykh zakladiv derzhavnoi ta komunalnoi form vlasnosti" : vid 28.03.2011, № 284/423/173 [Order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine "On establishing the maximum amount of payment for accommodation in student dormitories of higher educational institutions of state and communal forms of ownership" from 28.03.2011, № 284/423/173]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0520-11#Text> [in Ukrainian].
16. Open data and official statistics. www.hesa.ac.uk. Retrieved from <https://www.hesa.ac.uk/data-and-analysis> [in English].
17. Archive of University and Colleges Financial Statements. www.ox.ac.uk. Retrieved from <https://www.ox.ac.uk/about/organisation/finance-and-funding/archive-of-financial-statements> [in English].
18. Liutyi, I. O., Biliavska, O. B., Polianovskiy, H. A. (2020). Finansova avtonomiia universytetiv: istorychnyi ohliad ta mizhnarodnyi dosvid [Financial autonomy of universities: historical review and international experience]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seria "Ekonomika" – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Economics"*, 18, 68-78 [in Ukrainian].
19. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" : vid 1 lypnia 2014 roku, № 1556-VII [Law of Ukraine "On higher education" from July 1, 2014, № 1556-VII]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
20. Zakon Ukrainy "Podatkovyi kodeks Ukrainy" : vid 2 hrudnia 2010 roku, № 2755-VI [Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine" from December 2, 2010 № 2755-VI]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

21. Zakon Ukrainy "Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii" : vid 5 lypnia 2012 roku, № 5073-VI [Law of Ukraine "On charitable activities and charitable organizations" from July 5, 2012, № 5073-VI] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> [in Ukrainian].

22. Dmytryshyn, M. V. (2017). Endavmenty u vyshchyykh navchalnykh zakladakh: problemy ta perspektyvy [Endowments in higher educational institutions: problems and prospects]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 34(1), 233-241 [in Ukrainian].

23. *Cross-Border Education Research Team*. (2020). C-BERT International Campus Listing. Retrieved from <http://cbert.org/resources-data/intl-campus/> [in English].

Надійшла 1.11.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Білявська О. Б. Диверсифікація джерел надходжень як умова фінансової автономії закладів вищої освіти. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 57-66.

Білявська Ольга Борисівна	начальник планово-фінансового відділу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; https://orcid.org/0000-0002-9945-957X ; E-mail: biliavska.o@gmail.com ;
Biliavska Olha Borysivna	Chief of the Planning And Finance Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv; https://orcid.org/0000-0002-9945-957X ; E-mail: biliavska.o@gmail.com .

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-67-72

УДК 338.43:330.837(477)
JEL Classification : Q18, B52**О. Л. Гальцова**, д. е. н.,
професор,
О. І. Трохимець, д. е. н.,
професор**ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Анотація. Актуальність інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки зумовлена тим, що інституціональні перетворення в цій сфері здійснюються у процесі реформування аграрних відносин.

У сучасних умовах проведення державної аграрної політики передбачає розробку й впровадження стратегічної концепції розвитку села та існування інституційної мережі для її реалізації.

Такі вчені як О. Л. Гальцова, П. Т. Саблук, М. І. Пугачов, О. В. Анисенко, Ю. М. Лопатинський, В. І. Кицяк, С. Урба у своїх наукових працях приділили увагу даному питанню.

Не до кінця залишаються вивченими інституційне забезпечення та розвиток аграрного сектору в умовах трансформаційних змін національної економіки, а також проблеми, що стосуються закономірностей і особливостей ринкових аграрних перетворень.

Основною метою статті є аналіз особливостей інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України.

У статті досліджено нормативно-правове забезпечення процесу інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України. Визначено сучасний стан та основні проблеми при здійсненні інституційних перетворень за умов трансформаційних змін. Встановлено, що прогресивні інституціональні зміни аграрного сектору не дадуть бажаного ефекту без аналогічних змін у всій економіці України.

Проблема щодо повільного інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору залежить від наступних факторів, а саме небажання займатися складними питаннями, інерційність застарілих установ та процедур, сприйняття загрози з боку відповідних частин державного сектору, зокрема самого дослідницького сектору.

Ключові слова: інституційне забезпечення; аграрний сектор; національна економіка; інститут; соціально-економічний розвиток.

Актуальність теми дослідження. Актуальність інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки зумовлена тим, що інституціональні перетворення в цій сфері здійснюються у процесі реформування аграрних відносин. Ці напрями реформування взаємопов'язані між собою, оскільки впливають на загальний стан та розвиток аграрного сектору України.

Інституційна структура аграрного сектору - це складна соціально-економічна система, що містить економічні, організаційні, правові, морально-етичні елементи. Розвиток суспільства в процесі ринкової трансформації призводить до зміни ролі окремих інститутів та їх значення. За останні десятиліття у світовій і українській економічній науці набули поширення ідеї інституціоналізму. Вивчення системи відносин між державою й господарюючими суб'єктами, індивідуумами й державою, господарюючими суб'єктами й іншими індивідуумами, а також між організаціями, що забезпечують функціонування цієї системи, у широкому значенні включається в поняття інституціоналізму.

Постановка проблеми. У сучасних умовах проведення державної аграрної політики передбачає розробку й впровадження стратегічної концепції розвитку села та існування інституційної мережі для її реалізації. Нові перспективи ринкових перетворень аграрної сфери, безумовно, пов'язані з наступними інституціональними змінами. При цьому визначальна роль належить інституційному забезпеченню розвитку аграрного сектору України.

Розвиток теоретичних і методичних основ сучасних інституціональних перетворень в АПК в умовах перехідної економіки пов'язаний з пошуком найбільш раціональних шляхів вирішення завдань соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки. Незадовільні результати реформи українського села є уроком неприпустимості зневаги сучасним рівнем економічного знання, ігнорування необхідності інституціональних змін як основи радикальних перетворень.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Проте, сучасний стан аграрного сектору, не дозволяє дати достовірну оцінку змінам, що відбулися під впливом реформ, і зумовлює необхідність застосування комплексного підходу до трансформаційних змін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливу увагу інституційному забезпеченню та розвитку аграрного сектора економіки України в умовах інституційних змін присвятив свої наукові дослідження О. Л. Гальцова, П. Т. Саблук, М. І. Пугачов, О. В. Анисенко, Ю. М. Лопатинський, В. І. Кифяк, С. Урба. Так, у своїх працях М. І. Пугачов «визначав шляхи розвитку аграрної сфери національної в контексті змін інституційного характеру з урахуванням ризиків і можливостей імплементації державної політики» [7]. Також особливу увагу приділено визначенню періодам змін інституційного середовища.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. На жаль, економічна наука недостатньо активно досліджує це важливе соціально-економічне явища на сучасному етапі формування суспільного устрою. Водночас, поглибленого дослідження потребують проблеми, що стосуються закономірностей і особливостей ринкових аграрних трансформацій в Україні як частини загального процесу інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору.

Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз особливостей інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпорядженням КМУ від 17 жовтня 2013 року була затверджена програма розвитку аграрного сектору на період до 2020 року [7, с. 16]. На той час Стратегія виступала як майбутнє бачення розвитку аграрного сектору України.

Так, на думку вчених Ю. М. Лопатинського та В. І. Кифяк [6, с. 113] «для аналізу інституційного забезпечення необхідно проаналізувати прийняття та реалізацію управлінських рішень. Верховна рада України відповідно до Конституції України є законодавчим органом, яка формує законодавче забезпечення аграрного розвитку та механізм процесуальних дій їх реалізації. Верховна рада України визначає механізм реалізації загальнодержавних програм соціально-економічного розвитку через формування системи видів відповідальності та фінансового забезпечення. Регулятивну політику в аграрному секторі здійснюють Президент України, Кабінет міністрів України, Національний банк України, органи державної влади та спеціалізовані державні установи» [6, с. 114]. Необхідно наголосити, що спеціалізованим органом регулювання аграрного сектора є Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, яке відіграє одну з ключових ролей у формуванні забезпечення розвитку аграрного сектора інституційного характеру.

Водночас існує низка установ, які є учасниками процесу забезпечення розвитку аграрного сектора, а саме Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [2], утворена у вересні 2014 на базі Державної ветеринарної та фітосанітарної служби і приєднанням до Служби, що утворилася, Державної інспекції з питань захисту прав споживачів і Державної санітарно-епідеміологічної служби – є центральним органом виконавчої влади; Національна академія аграрних наук України, основним завданням якої згідно Статуту є наукове забезпечення розвитку галузей агропромислового комплексу; Сільськогосподарське дорадництво виступає важливим елементом для подальшого розвитку аграрної сфери, має мережу сільськогосподарських дорадчих служб (працюють і надають дорадчі послуги на постійній основі 692 професійних сільськогосподарських дорадники, а також 777 експертів-дорадників, які внесені до державного Реєстру) [3].

С. Урба розглядає інституційне забезпечення розвитку аграрної сфери «як вплив інституцій з компонентами правового поля та організаційного механізму з його інфраструктурним, фінансовим, інвестиційним, інформаційним та іншими складовими» [5, с. 334]. Також, вчений наголошує, що «основними складовими, що формують інституційне забезпечення аграрної сфери національної економіки є такі складові як інституційно-правова та інституційно-організаційна. На нашу думку, повноцінність і достатність інституційно-правового поля регулювання розвитку аграрної сфери визначається ступенем охоплення конституційними нормами, законами та нормативно-правовими актами» [5, с. 334].

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

У цьому плані варто звернути увагу на правильність наступного зауваження Д. Норта щодо інституційних змін. «Навіть поверхневий перегляд варіантів політичного та економічного вибору на протязі історії і тепер чітко вказує на широкий розрив між намірами і досягненнями. Однак здатність інституційної моделі призводить до збільшення прибутків і додаткові суб'єктивні моделі гравців підказують, що, незважаючи на непередбачуваність короткострокових шляхів, загальний напрямок інституційної зміни на тривалий період можна передбачити і важко змінити на протилежний» [11].

Дослідження О. Л. Гальцової показують, що економічні інститути сільського господарства не можна розглядати ізольовано від економічних інститутів держави. Їх склад визначає в цілому економічну систему країни. Одним з основних і принципових питань в інституціональних перетвореннях економіки й для АПК зокрема є розвиток інституту власності. Зміни у формах власності й рівні усупільнення торкнулися не тільки агропромислового комплексу, а й інших сфер і галузей економіки країни. У результаті цього настав певний перелом у розвитку процесів діалектичної взаємодії форми й змісту, зумовлений власністю на основні засоби виробництва. Це положення має стати в сучасних умовах методичною основою для вдосконалювання форм організації в цілому й агропромислового виробництва зокрема.

Разом з тим сучасний етап розвитку АПК характеризується вдосконалюванням організаційних форм не тільки кооперації, а й інтеграції. Універсальне розгортання інтернаціоналізації базується на вимогах сучасного етапу розвитку продуктивних сил. Їх еволюція привела до появи величезної кількості нових виробництв і ускладнення продукції, яка випускається, у результаті чого навіть у межах великих промислово розвинутих країн виявилось економічно неефективним виробляти всі види продукції. Найважливіший фактор прогресу – міжнародний поділ праці, який набуває внутрішньогалузевого характеру й супроводжується підвищенням ролі спеціалізації та кооперації виробництва (у сучасних умовах на деталі, вузли й іншу проміжну продукцію припадає до 40% світової торгівлі машинами та обладнанням). Величезне значення для інтернаціоналізації має прорив в інформаційно-комунікаційній сфері. З одного боку, він спричиняє появу пов'язаного із цією сферою нового ринку товарів і послуг, з іншого – формування систем дає змогу з одного центру управляти розташованим у різних країнах виробництвом. Кінцевий результат цих процесів – поглиблення інтернаціоналізації виробництва, що полягає у створенні кінцевого продукту в різних країнах, коли на різних стадіях беруть участь виробники багатьох країн світу.

Згідно дослідженням В. Кифяк найслабшими ланками інституційного механізму розвитку аграрного сектора України є суспільна політична довіра, політика аграрної підтримки, забезпечення прав власності, доступність кредитних ресурсів, фаворитизм у рішеннях уряду [6, с. 127-128].

Розглядаючи інституційне забезпечення розвитку аграрного сектору неможливо не розглянути загальне економічне становище домогосподарств та країн в цілому, особливо тих, що розвиваються. Протягом останніх чотирьох десятиліть сільськогосподарські дослідження були основним інструментом політики у боротьбі з бідністю в країнах, що розвиваються. Спочатку це було розроблено з точки зору зменшення бідності продовольством. Однак, оскільки політична економія донорської допомоги та національна державна політика еволюціонували, так само змінюються і цілі політики сільськогосподарських досліджень. Мета виробництва більше їжі швидко перейшла до збільшення продуктивності сільського сектору; припускаючи, що стійкі темпи економічного зростання знизять випадки бідності як у сільській, так і в міській місцевості. Зрештою, захист навколишнього природного середовища був доданий до завдань, яких повинні досягти сільськогосподарські дослідження. Зовсім недавно сільськогосподарські дослідження попросили переглянути і посилити їх вплив на набагато ширше визначену концепцію бідності та фактори, що її спричиняють. Такі зміни цілей політики цілком справедливо відображають наше зростаюче розуміння природи та причин бідності та складності зв'язку між новими технологіями, економічним зростанням та скороченням бідності. Вони також відображають вплив дедалі різноманітнішого набору груп інтересів як на міжнародній, так і на національній арені

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

державної політики. Як результат, системи досліджень сільського господарства у країнах, що розвиваються, знаходять свій внесок у національний добробут.

Висновки. Основною відмінністю інституціонального середовища аграрної сфери України є те, що його інституціональна основа визначає засадничу структуру виробництва, яка має тенденцію, як вже відзначалося, увічнювати економічну слаборозвинутість. Тому організації, що створюються, за всього різноманіття їх форм та видів у різні періоди трансформаційних або стабілізаційних процесів, виникають незалежно від декларованих мотивів політичних та економічних керівників, саме для закріплення цього, або ж ця ситуація є домінуючою на фоні поодиноких виключень.

Прогресивні інституціональні перетворення аграрного сектору економіки України мають сформувані «мультиплікативний ефект» для інших галузей АПК. У свою чергу, прогресивні інституціональні зміни аграрного сектора не дадуть бажаного ефекту без аналогічних змін у всій економіці України і, насамперед, суміжних з аграрним сектором економічних галузях АПК.

Інституційні механізми досліджень аграрного сектору, безсумнівно, постають ключовим обмеженням у зусиллях із застосування досконалості в науці до зусиль, спрямованих на подолання бідності. За останні сорок років цій перспективі приділялося мало уваги. Як наслідок, не лише зростають кризи в багатьох системах досліджень сільського господарства, але й дуже мало комфорту в сучасних політичних трактуваннях цієї проблеми. З точки зору політики, багато недоліків існуючих концептуальних підходів до розвитку технологій можуть бути доповнені аналітичними принципами. Ключовим уроком для політичних аналітиків є необхідність вміти брати участь у суті процесу інновацій та дисциплінарних викликах, які може спричинити його якісний характер. Для тих, хто відповідає за реформування системи, потрібно бути готовим забезпечити достатній простір для безперервного процесу інституційних змін, що передбачається в більшості сучасних думок про те, як насправді працюють інновації. Чому існує небажання займатися інституційними питаннями, відповісти непросто. Однак ми підозрюємо, що це багато в чому пов'язане із взаємодією трьох факторів.

Перший - це небажання займатися складними питаннями. Набагато простіше оперувати простим розпорядком дня просто тому, що всі можуть зрозуміти та ідентифікувати його з очевидних причин. Проблема, звичайно, полягає в тому, що якщо місія або завдання насправді неправильна (або лише частково), то втрата ресурсів може бути значною.

Другим фактором є інерційність застарілих установ та процедур. У випадку сільського господарства з найменш розвиненими країнами, установи, запроваджені для здійснення «зеленої» революції, могли бути доречними на той час, але очевидно, що ці часи вже давно минули, тоді як самі установи все ще демонструють помітне небажання пристосовуватися та змінюватися.

Третім фактором є сприйняття загрози з боку відповідних частин державного сектору, зокрема самого дослідницького сектору. Хоча насправді часто помиляються, складається враження, що на карту поставлені робочі місця, і що зароблений інтелектуальний капітал раптом знеціниться. Звичайно, реальність така, що такі руйнівні результати набагато більш імовірні за продовження нинішнього стану, але історія говорить нам, що часто власні інтереси неохоче змирюються з необхідністю радикальних змін. З цієї причини ми вважаємо, що до потягу до інституційної реформи слід ставитися з великою обережністю, особливо там, де чутливість є сильною. Але сказавши це, нам також цілком ясно, що порядок денний сільськогосподарських досліджень змінився безповоротно. Питання є більш різноманітними, всеохоплюючими, складнішими і, зрештою, більш безпосередньо стосуються того, як боротися зі значною бідністю в багатьох країнах.

Список використаних джерел:

1. Анисенко, О. В., Вакар К. В. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах інституційних змін / О. В. Анисенко, К. В. Вакар // Агросвіт, 2018. № 9. - С. 27–32.
2. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. – Режим доступу : <https://www.consumer.gov.ua> (дата звернення: 11.01.2020).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

3. Інформаційно-аналітичний портал АПК України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskogospodar.ske-doradnictvo> (дата звернення: 11.01.2020).
4. Національна академія аграрних наук України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naas.gov.ua/> (дата звернення: 11.01.2020).
5. Урба, С. І. Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 / Урба Світлана Іванівна; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів, 2019. - 562 с.
6. Лопатинський, Ю. М. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах: монографія / Ю. М. Лопатинський, В. І. Кифяк; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. - Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2014. - 246 с.
7. Пугачов, М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін / М. І. Пугачов // Економіка АПК. - 2017. - № 5. - С. 12-18.
8. Гальцова, О. Л. Інституційне використання ресурсного потенціалу АПК в реалізації аграрної політики регіону / О. Л. Гальцова // Інституціональний вектор економічного розвитку = Institutional Vector of Economic Development: Збірник наукових праць МІДМУ «КПУ». - 2012. - Вип. 5 (1). – С. 143-158.
9. Гальцова, О. Л. Інституціональна інтеграція аграрного сектора України / О. Л. Гальцова // Причорноморські економічні студії. - 2017 – Вип. 13, Ч. 1. - С. 210–214.
10. Zinchuk, T., Kutsmus, N., Kovalchuk, O., Dankevych, V., Usiuk, T. Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector. REVIEW OF ECONOMIC PERSPECTIVES – NÁRODOHOSPODÁRSKÝ OBZOR VOL. 17, ISSUE 1, 2017, pp. 57–80, DOI: 10.1515/revser-2017-0003.
11. Норт, Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. Э. Мильнера. - Москва: Начала, 1997. - 180 с.

UDC 338.43

JEL Classification : Q18, B52

O. L. Galtsova, Doctor of Economics,
Professor,

O. I. Trokhymets, Doctor of Economics,
Professor

PECULIARITIES OF INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract. *The urgency of institutional support for the development of the agro sector of the economy is due to the fact that institutional transformations are carried out in the process of reforming agricultural relations.*

In up-to-date conditions, the implementation of state agricultural policy involves the development and introduction of a strategic concept of rural development and the existence of an institutional network for its implementation.

Such researchers as O. L. Galtsova, P. T. Sabluk, V. I. Puhachov, O. V. Anysenko, Ju. M. Lopatyntyki, V. I. Kyfiak, S. Urba paid attention to this issue in their scientific works.

Institutional support and development of the agro sector in the context of transformational changes in the national economy, as well as problems related to the patterns and features of market agrarian transformations are not fully studied.

The main purpose of the article is to analyze the features of institutional support for the development of the agro sector of Ukraine's economy.

The article examines the regulatory and legal support of the process of institutional support for the development of the agro sector of Ukraine's economy. The current state and main problems in the implementation of institutional transformations under the conditions of transformational changes are determined. It is established that progressive institutional changes in the agro sector will not give the desired effect without similar changes in the entire economy of Ukraine.

The problem of slow institutional support for the development of the agricultural sector depends on the following factors: reluctance to deal with complex issues, inertia of outdated institutions and procedures, perception of threats from relevant parts of the public sector, including the research sector.

Keywords: *institutional support; agricultural sector; national economy; institute; socio-economic development.*

References:

1. Anysenko, O. V., Vakar, K. V. (2018). Development of the agricultural sector of Ukraine's economy in the conditions of institutional changes. *Agroworld*, 9, 27–32 [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan bezpechnosti kharchovykh produktiv ta zakhystu spozhyvachiv [State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection]. www.consumer.gov.ua. Retrieved from <https://www.consumer.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Informatsiino-analitychnyi portal APK Ukrainy [Information and analytical portal of the AIC of Ukraine]. [agro.me.gov.ua](https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskogospodarske-doradnictvo). Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskogospodarske-doradnictvo> [in Ukrainian].
4. Natsionalna akademiia ahrarnykh nauk Ukrainy [National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine]. naas.gov.ua. Retrieved from <http://naas.gov.ua/> [in Ukrainian].

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

5. Urba, S. I. (2019). *Priorytety ta instrumenty rozvytku ahrarnoho sektora v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Priorities and tools for the development of the agricultural sector in the system of economic security of Ukraine]. *Doctor's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
6. Lopatynskiy, Yu. M., Kyfiak, V. I. (2014). *Rozvytok ahrarnoho sektora natsionalnoi ekonomiky na instytutsiinykh zasadakh* [Development of the agrarian sector of the national economy on institutional principles]. Chernivtsi: Chernivtsi national. un-t [in Ukrainian].
7. Puhachov, M. I. (2017). *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh instytutsiinykh zmin* [Agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of institutional changes]. *Ekonomika APK – Economics of APC*, 5, 12–18 [in Ukrainian].
8. Galtsova, O. L. (2012). *Instytutsiine vykorystannia resursnoho potentsialu APK v realizatsii ahrarnoi polityky rehionu*. *Instytutsionalnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Institutional use of resource potential of agro-industrial complex in realization of agrarian policy of the region]. *Institutional Vector of Economic Development – Institutional Vector of Economic Development*, 5 (1), 143–158 [in Ukrainian].
9. Haltsova, O. L. (2017). *Instytutsionalna intehratsiia ahrarnoho sektora Ukrainy* [Institutional integration of the agricultural sector of Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 13(1), 210-214 [in Ukrainian].
10. Zinchuk, T., Kutsmus, N., Kovalchuk O., Dankevych, V., Usiuk, T. (2017). *Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector*. *REVIEW OF ECONOMIC PERSPECTIVES – NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ OBZOR*, 17(1), 57–80. DOI: 10.1515/revecp-2017-0003 [in English].
11. North, D. (1997). *Instituty, institucionalnye izmeneniia i funkcionirovanie ekonomiki* [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]. Moskva: Nachala [in Russian].

Надійшла 15.09.2020

Гальцова О. Л., Трохимець О. І. Особливості інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 67-72.

Гальцова Ольга Леонідівна	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин, Класичний приватний університет; orcid.org/0000-0003-0012-0371; E-mail:olgagaltsova67@gmail.com;
Galtsova Olga Leonidivna	Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of National Economy, Marketing and International Economic Relations, Classic Private University; orcid.org/0000-0003-0012-0371; E-mail:olgagaltsova67@gmail.com;
Трохимець Олена Іванівна	доктор економічних наук, професор, професор кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин, Класичний приватний університет; orcid.org/0000-0001-7587-7948; E-mail:Yelena.Trohim@gmail.com;
Trokhymets Olena Ivanivna	Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of National Economy, Marketing and International Economic Relations, Classic Private University, Zaporizhzhia, Ukraine; orcid.org/0000-0001-7587-7948; E-mail:Yelena.Trohim@gmail.com.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-73-82

УДК [338.242:334]625

JEL Classification : R42, L52

І. О. Хоменко, д. е. н., професор,
Л. М. Волинець, к. е. н., доцент,
Г. О. Лисенко, бакалавр

**ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ
НОВОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТА РОЗВИТКУ ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА**

Анотація. У даній статті розкрито основні поняття, принципи, значення діяльності державно-приватного партнерства (ДПП), його значимість, головні положення та вагомість для функціонування та розвитку дорожнього господарства в Україні. Також наведено основні переваги функціонування системи державно-приватного партнерства, проаналізовано законодавчу базу та головні принципи для ефективної діяльності. Окреслено приклади успішних світових проєктів державно-приватного партнерства у сфері дорожнього господарства, які є основою для визначення розміру плати за проїзд по автомобільним дорогам загального користування для транспортних засобів. Охарактеризовано договори, які були укладені адміністративними установами на засадах державно-приватного партнерства.

Досліджено основну діяльність державного дорожнього фонду, джерела його фінансування та розподілу коштів. Визначено основні боргові зобов'язання дорожнього господарства та подальший їхній вплив на розвиток державно-приватного партнерства в Україні. З'ясовано головні проблеми, причини неефективності державно-приватного партнерства в сфері дорожнього господарства та запропоновано ефективні шляхи розвитку, вирішення складних питань. Проведено аналіз основних факторів, які впливають на розвиток державно-приватного партнерства України та наведено шляхи усунення негативних чинників. Розглянуто принципи дії та суть перших шести пілотних транспортних проєктів України і подальше збільшення їхньої кількості, які були розроблені з урахуванням світових стандартів на основі вимог обох сторін. Розкрито вплив світової пандемії на трафіки різних країн світу. Наведено приклади компаній, які в час послаблення карантинних обмежень змогли відновити свою діяльність і підвищити економічний рейтинг. Запропоновано основні шляхи покращення функціонування дорожнього господарства України.

Ключові слова: державно-приватне партнерство; публічно-приватне партнерство; державний сектор; транспортна інфраструктура; фінансування.

Актуальність теми дослідження. Державно-приватне партнерство допомагає зменшити державні видатки на фінансування транспортної інфраструктури. Україна знаходиться на початковому етапі впровадження політики ДПП, тому важливо дослідити механізм та особливості, розглянути принципи дії, проаналізувати досвід провідних країн світу.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день транспортна інфраструктура постійно зазнає змін та вдосконалюється. Модернізація, оновлення та реалізація транспортних проєктів потребують значних державних капіталовкладень, тому для зменшення видатків важливо запустити механізм ДПП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головні дослідження в сфері державно-приватного партнерства в транспортній сфері зробили такі вчені і фахівці як: М. В. Корінь, Н. М. Бондарь, Б. А. Волкова, Г. В. Обруч, О. А. Гавриленкова, В. В. Чулинова, В. Л. Диканя. Теоретичні та методологічні основи формування та використання фінансових ресурсів дорожньої галузі висвітлюються у працях А.В. Базиліук, О. В. Жулин, І. П. Садловської, В. П. Ільчука, Н. А. Боровик, Ю. С. Вдовенка, Ф. П. Гончаренка, В.І. Котелянця, О. Т. Ланового, А. М. Новикової, Є. Д. Прусенка, В. Ф. Скорченка та інших вчених.

Виділення не досліджених частин загальної проблеми. Реформування дорожньої галузі України не можливе без удосконалення механізму фінансування дорожнього господарства та адаптації його до ринкових умов господарювання. На сучасному етапі стан дорожньої мережі на 97% не відповідає потребам економіки та потребує капітального та поточного ремонту і відповідно залучення додаткових фінансових коштів до бюджету, а тому проблематика статті є актуальною і потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Обґрунтування теоретичних, методологічних і практичних підходів до визначення місця й ролі державно-приватного партнерства для розвитку дорожнього господарства, а також розробка сучасної концепції його механізму розвитку з урахуванням

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

світового досвіду в контексті нової регіональної політики. Аналіз законодавчої бази ДПП України, діяльності органів підтримки ДПП, дослідженні тенденції світових проєктів їх розвитку, виявленні причин неефективності дії ДПП в Україні та оцінка методів, які планує запровадити влада для покращення загальної ситуації.

Виклад основного матеріалу. Для підвищення конкурентоспроможності і стійкості національної економіки перед викликами сучасності, випереджального розвитку підприємств інфраструктури, створення сучасних виробництв і будівництва нових об'єктів соціального сектора застосовується механізм державно-приватного партнерства (ДПП) в протизагальної приватизації державного майна або повної її відсутності, для реалізації стратегічних проєктів, таких як, розвиток дорожнього господарства.

Економічно-правові відносини між суб'єктами ДПП в Україні регулюються згідно ЗУ «Про державно-приватне партнерство» укладається: концесійний договір, управління майном, договір про спільну діяльність, інші договори [1].

ДПП можна характеризувати як сукупність правових, договірних відносин, які виникають між державою та підприємством, в процесі яких об'єднуються фінансові ресурси обох сторін, чітко розподіляються права та обов'язки, ризики, відповідальність для реалізації проєктів на середньо і довгостроковій основі з збільшенням надходжень до бюджету [18-20].

В Україні державно-приватне партнерство, що в дослідженнях закордонних науковців трактується як «Public-Private Partnership», тобто публічно-приватне партнерство, в цілому розширює погляд на партнерство, дозволяє отримати переваги всім учасникам процесу [22]. Також, воно може мати назву муніципально-приватне партнерство. Для України цей механізм відкриває більш дешеве фінансування, тому що фінанси залучені через механізм державно-приватного партнерства мають дуже низький відсоток і великий термін окупності, що зменшує вірогідність взяття кредитів.

Головна проблема партнерства полягає у недовірі підприємців до органів влади, проте вона буде зменшуватись за рахунок збільшення кількості укладених угод. Якщо підприємець не впевнений в своїх можливостях, правовому кліматі, то він може звернутися до комісії Українського союзу промислових підприємств (УСПП), Агенції з питань підтримки ДПП, яка допоможе і роз'яснить всю ситуацію [21].

Також, в Україні діє Проектний офіс з розвитку державно-приватного партнерства при Міністерстві інфраструктури, який створений для розробки та реалізації проєктів з ДПП, внесення змін до законодавства. Якісна інфраструктура є запорукою стрімкого розвитку країни, галузей економіки. Проєкт було реалізовано за допомоги фонду Western NIS Enterprise Fund (WNISEF) США [17].

Одним із факторів який стримує розвиток ДПП в Україні є корумпованість системи, що відлякує іноземних інвесторів. Станом на 2020 рік рівень тіньової економіки на січень-березень 2020 року становить 31% від обсягу ВВП. Список підприємств, що працюють за тіньовими схемами, очолює ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» - 54% від ВДВ у ВЕД. Лідерство тіньової економіки за видами діяльності зайняв сектор транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – 24% від ВДВ [2].

У 2019 році журнал «Forbes Україна» опублікував результати дослідження топ найбільш придатних країн для ведення бізнесу. Україна зайняла 77 місце з 161. А у 2020 році «Forbes Україна» опублікував результати рейтингу найкращих міст України для ведення бізнесу. Найвищу позицію зайняло м. Івано-Франківськ, потім Вінниця, Львів і Київ [3]. За результатами «Doing Business» за легкістю ведення бізнесу у 2020 році Україна зайняла 64 місце з 190 країн [4]. Benchmarking Infrastructure Development провів глобальне дослідження в сфері ДПП і державних інвестицій. Для аналізу використовувались такі показники: підготовка – Україна зайняла 68 місце серед країн світу, закупівлі – 51 місце, управління контрактами - 66, незадоволені пропозиції – 75 місце [5].

На 01.01.2021 було укладено на умовах ДПП 192 договори, що на 2,67% більше ніж у 2020 році. З них, низка проєктів з будівництва або експлуатації автострад, доріг, шляхових естакад,

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури, злітно-посадкових смуг на аеродромах в Івано-Франківській, Миколаївській, Житомирській областях (Рис. 1) [2].

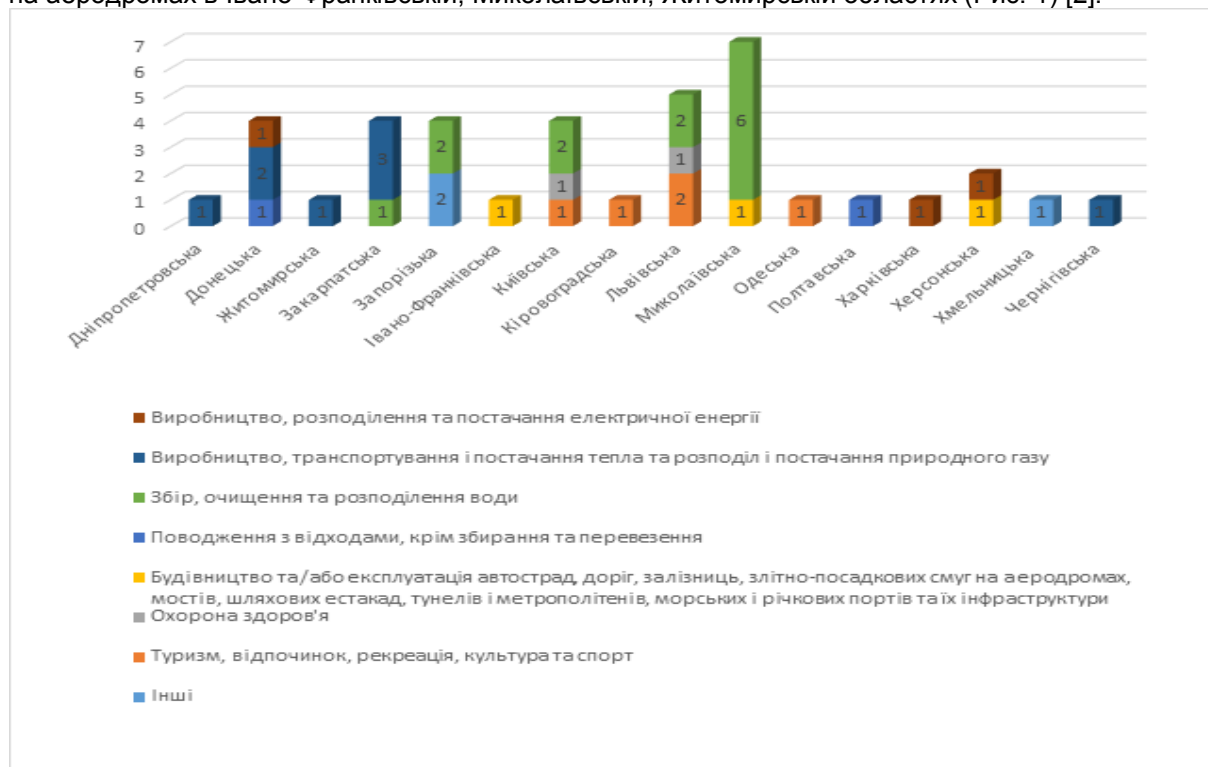

Рис. 1. Договори, укладені на засадах ДПП на 01.01.2021

Джерело: складено авторами на основі джерела [2]

У 2019 році сукупна вартість трансакцій ДПП на європейському ринку становила 9,8 млрд. євро, проте це на 31% у вартісному вираженні менше ніж у 2018 і на 24% у кількісному вираженні. Найбільш активними були Велика Британія у вартісному вираженні (3,3 млрд. євро у 2019 році і 427 млн. євро у 2018 році) і Франція у кількісному вираженні (8 проєктів у 2019 році і 15 проєктів у 2018 році). Транспорт був найбільшим сектором, як з точки зору вартості, так із точки зору кількості проєктів. У 2019 році вартість транспортних проєктів склала більше 6 мільярдів євро, а в 2018 році понад 7 мільярдів євро. У 2019 році закрилось десять проєктів, 2018 році – сім. Зокрема, досяг закриття великий транспортний проєкт Сполученого Королівства по побудові тунеля «Silvertown», який передбачає появу окремих автобусних смуг з нульовим рівнем викидів [6;15].

Топ п'ять країн, які займають світове лідерство у застосуванні ДПП: Велика Британія, Німеччина, Франція, Іспанія [16].

Статистичні данні за 2014 - 2019 р. (Табл. 1.) показують, що найдорожчий проєкт здійснився у сфері транспорту Італією у 2014 році і склав 300 млн. євро. Найдешевший проєкт у Греції (2015 р.) у сфері навколишнього середовища, 13 млн. євро. За кількістю і вартістю проєктів у ДПП переміг транспортний сектор, тридцять проєктів на загальну суму 6355 млн. євро. Потім охорона здоров'я - п'ять проєктів на суму 895 млн. євро. По чотири проєкти освіта вартістю 215 млн. євро. і навколишнє середовище 565 млн. євро. Два проєкти телекомунікації – 248 млн. євро., один житлово-комунальні послуги 61 млн. євро.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 1

Найбільші угоди вкладені країнами світу за 2014 - 2019 р.

Рік	Країна	Назва проєкту ДПП	Сектор	Сума (млн. Євро)
2019	Австрія	Vienna Schools Campus PPP	Освіта	47
	Бельгія	Tram de Liège	Транспорт	193
	Німеччина	Netz Elbe Spree Rolling Stock	Транспорт	151
	Греція	New Heraklion International Airport (Kasteli)	Транспорт	180
	Ірландія	Irish Social Housing Programme (Bundle)	ЖК послуги	61
	Нідерланди	A9 Amsterdam 1	Транспорт	349
2018	Франція	Strasbourg West Bypass A355	Транспорт	229
	Німеччина	Autobahn A10 A24 Neuruppin - Pankow	Транспорт	258
	Ірландія	Grangegorman Campus	Освіта	110
	Йорданія	Red Sea Dead Sea Phase 1	Навколишнє середовище	30
	Нідерланди	Blankenburg Tunnel	Транспорт	328
	Нідерланди	Flood Defence	Навколишнє серед.	326
2017	Австрія	Campus Berresgasse	Освіта	22
	Франція	Nord Pas de Calais Broadband	Телекомунікації	185
	Німеччина	A7 Salzgitter - Goettingen	Транспорт	213
	Греція	Greek Regional Airports	Транспорт	280
	Італія	Triviso Hospital Refurbishment	Транспорт	68
	Туреччина	Bursa Integrated Health Campus	Охорона здоров'я	150
2016	Франція	Alsace Broadband	Телекомунікації	63
	Німеччина	A6 Wiesloch - Motorway	Транспорт	299
		A94 Motorway	Транспорт	158
	Ірландія	N25 New Ross Road Bypass	Транспорт	22
		Primary Care Bundle	Охорона здоров'я	70
	Нідерланди	A6 Almere Motorway	Транспорт	79
	Словаччина	D4/R7 Motorway	Транспорт	427
	Туреччина	Gaziantep Health Campus	Охорона здоров'я	120
Велика Британія	Priority Schools Building Programme	Транспорт	72	
2015	Фінляндія	Hamina - Vaalimaa E18 Motorway Section	Транспорт	102
	Франція	Calais Port	Транспорт	50
	Греція	Western Macedonia Waste	Навколишнє середовище	13
	Ірландія	M11 Gorey to Enniscorthy Motorway	Транспорт	109
	Нідерланди	Ijmuiden Sealock	Транспорт	163
	Велика Британія	Dumfries and Galloway Hospital	Охорона здоров'я	155
2014	Австрія	Zwettl Road Bypass	Транспорт	29
	Бельгія	A11 Brugge - Zeebrugge Motorway	Транспорт	260
	Німеччина	A7 Bordesholm - Hamburg Motorway	Транспорт	157
		University Hospital of Schleswig-Holstein	Охорона здоров'я	400
	Греція	Attica Schools (Bundles I and II)	Освіта	36
	Ірландія	N17 - N18 Motorway	Транспорт	143
	Італія	Milan Metro	Транспорт	300
		Milan Eastern Ring Road	Транспорт	700
	Нідерланди	A9 Gaasperdammerweg Motorway	Транспорт	201
	Велика Британія	Aberdeen Western Peripheral Route	Транспорт	340
		Intercity Express Programme II	Транспорт	283
		M8 Motorway	Транспорт	212
North Yorkshire and York Waste		Навколишнє серед.	196	

Джерело: складено авторами на основі джерела [7]

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Держава самостійно здійснює фінансово-економічну підтримку дорожнього сектору без участі ДПП. Згідно з державною цільовою економічною програмою розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки джерелами фінансування дорожнього господарства є (Рис. 2.) [12].

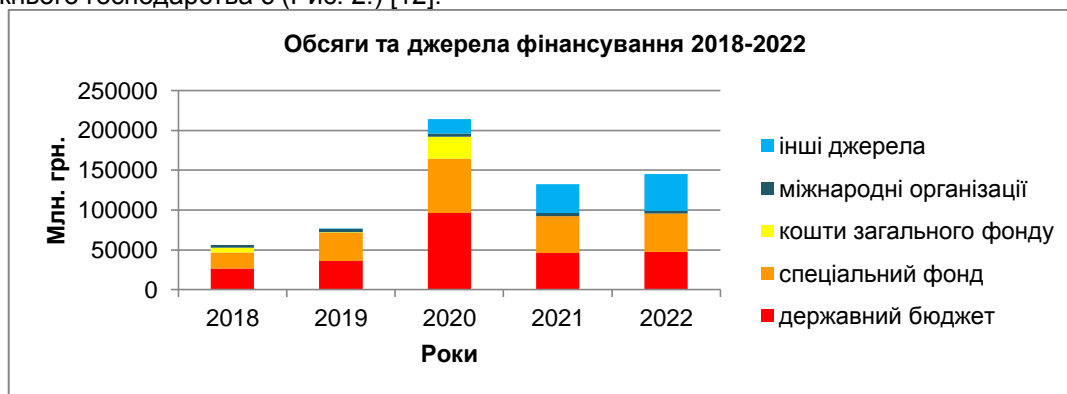

Рис. 2 Джерела фінансування дорожнього господарства

Джерело: складено авторами на основі джерела [12]

З (Рис. 2) бачимо, що найбільша сума фінансування дорожнього господарства припадає на 2020 рік, найменша на 2018 рік. Державний бюджет займає найбільшу частку джерел фінансування і становить 40%, кошти спеціального фонду становлять 35% від усіх джерел фінансування, інші джерела надходжень – 16%, кошти загального фонду – 6%, міжнародних фінансових організацій – 3%.

Державний дорожній фонд — цільовий фонд, який акумулює фінансові ресурси для реконструкції та будівництва, поточного, капітального ремонту, утримання в належному стані доріг [13].

Аналізуючи очікувані результати будівництва та реконструкції на 2018-2022 р. бачимо, що найбільшу частку має поточний, середній ремонт 43%, потім забезпечення гарантійного строку 28%, капітальний ремонт – 24%, нове будівництво – 3%, реконструкція – 2% автомобільних шляхів [13].

Деякі автомобільні дороги знаходяться в жахливому стані, тому для збільшення коштів фінансування і покращення стану потрібно запустити мережу платних доріг.

На 2020-2023 роки уряд України планує запустити шість пілотних проєктів (Табл. 2) [14].

Таблиця 2

Основні характеристики проєктів

Ділянка дороги	Довжина, км	Категорія, км	Поточний ремонт, км	Капітальний ремонт, км	Середній трафік (на добу)	Початкові витрати, млн. \$	Реконструкція, км
Харків - Дніпро - Запоріжжя (М-29, М-04, М-18)	276	(1) 195 (2) 81	143	107	4 800	370	-
Бориспіль – Полтава (М-03)	292	(1) 292	137	-	10 700	180	-
Миколаїв - Херсон (М-14)	64	(1) 33 (2) 31	4	25	9 150	310	31
Київ – Житомир – Рівне (М-06)	308	(1) 308	247	39	14 400	370	-
Яготин – Ковель – Луцьк (М-07, М-19)	146	(1) 26 (2) 77 (3) 43	26	2	5 300	240	33
Дніпро – Кривий Ріг – Миколаїв (М-04, Н-11)	312	(1) 113 (2) 158 (3) 40	-	12	4 300	290	42

Джерело: складено авторами на основі джерела [14]

Держава планує поступово збільшувати кількість інвесторів, залучених коштів та проєктів. Реалізація буде проходити в три етапи з 2020 по 2030 рік. Загалом, при фінансуванні

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

транспортних шляхів державою, спостерігається перевитрата коштів 27%, затримка – 25%, а за рахунок системи ДПП перевитрати сягнуть 9%, затримка – 10%. Для формування програми ДПП, було проаналізовано успішні проєкти провідних країн світу, враховано інтереси зацікавлених сторін та виділено ключові етапи здійснення. При реалізації цих проєктів прогнозують збільшення фондів дорожнього фонду на 95% [14].

COVID-19 виник в грудні 2019 року в місті Ухань. Стрімке поширення по всьому світі і велика смертність змусила уряди країн приймати жорсткі обмеження, а саме: обмеження вільного відвідування громадських місць, парків, скверів, спортивних майданчиків, зменшення скупченості людей, тимчасове закриття кордонів, важливих транспортних, повітряних, залізничних сполучень, обмеження кількості пасажирів в громадському транспорті, переведення закладів освіти на дистанційну форму навчання, обов'язкове носіння масок і так далі. Всі ці обмеження посприяли закриттю більшості підприємств, через відсутність прибутків і неможливість сплати податків. Деякі країни зменшували податкові платежі, або скасовували на тимчасовій основі, але це не унеможливило закриття підприємств, як наслідок падіння економіки. Доказом може слугувати зменшення розміру ВВП у 2020 році порівняно з 2019 роком. Діаграма GNP у 2019-2020 (Рис. 3).

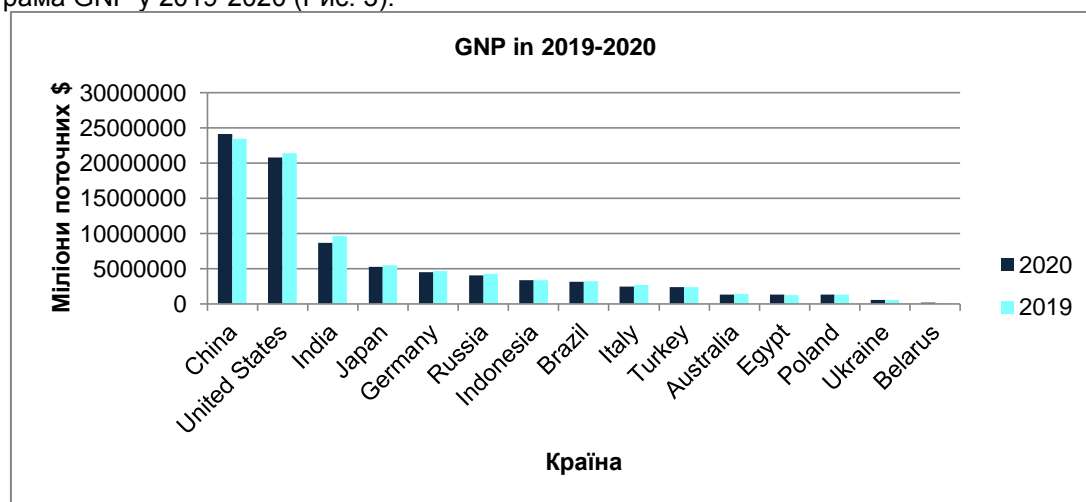

Рис. 3 GNP in 2020

Джерело: складено авторами на основі джерел [9-10]

Закриття кордонів в перші тижні COVID-19 спричинило припинення, зменшення руху транспортних засобів на 40-85%. Значна частина поїздок припинилася через дотримання громадянами карантинних заходів і так само скоротились дискреційні поїздки. Як наслідок, почали зменшуватись надходження до бюджету. Глобальний трафік і доходи впали по всьому світі на 40-80%, а в Італії, Іспанії та Франції за кілька тижнів він впав на 80-85% [11].

Національна економіка Китаю постраждала від спалаху хвороби. Платні дороги складають 3% від усіх доріг Китаю. Блокувальні заходи почались наприкінці січня, потім дорожній рух почав скорочуватись через сорокаденні місячні новорічні канікули. Уряд Китаю посилив карантинні заходи, починаючи з 17 лютого 2020 року, призупинив стягнення плати, щоб покращити економічну ситуацію [11].

Страшні наслідки COVID-19 відчула на собі і Австралія. Велика частка платних доріг знаходиться в великих містах: Сідней, Мельбурн, Брісбен. Transurban Group – головний оператор платних доріг Австралії, який зазнав великих збитків. З середини березня трафік впав на 35-55%, потім знизився до 40-60%. Але починаючи з середини травня, він почав відновлюватись, через пом'якшення карантинних заходів і обмеження кількості пасажирів в міському транспорті, тому що вони стали пересідати на особистий транспорт [11].

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

S&P Global Ratings очікує, що глобальним платним дорогам може знадобитися 12 місяців для відновлення, в деяких випадках і більше, і що значна кількість компаній вийде з кризи зі зменшеними операціями і рейтингами. Наприклад проєкт Північної Америки «407 International Inc» має резерв обслуговування боргу один рік, «ITR Concession Company LLC» - шість місяців, «Toll Road Investors Partnership II LP» - один рік. А деякі компанії мають уже позитивні результати своєї діяльності і великі резерви для відновлення (Табл. 3) [11].

Таблиця 3

Результати дій компаній після початку пандемії

Країна	Платна дорога	Рейтинг до	Рейтинг після
Австралія	Transurban Finance Co. Pty Ltd.	BBB+/Negative/--	BBB+/Stable/--
Китай	Yuexiu Transport Infrastructure Ltd.	BBB-/Negative/--	BBB-/Stable/--
Франція	VINCI S.A.	A-/Stable/A-2	A-/Positive/A-2
Греція	Ellaktor S.A.	B-/Negative/B	B/Stable/B
Іспанія	Abertis Infraestructuras S.A.	BBB-/Negative/A-3	BBB-/Stable/A-3
Країна	Платна дорога -проєктне фінансування	Рейтинг до	Рейтинг після
Чилі	Sociedad Concesionaria Vespucio Norte Express S.A.: Senior Secured	BBB-/Watch Neg	BBB/Stable
Чилі	Sociedad Concesionaria Autopista Central S.A.: Senior Secured	A-/Watch Neg	A-/Stable
Франція	Verdun Participation 2 S.A.: S&P Underlying Rating	BBB-/Watch Neg	BBB-/Stable
Мехіко	Libramiento Plan del Rio: Subordinated	mxB+/Negative	mxB+/Stable
Мехіко	Organizacion de Proyectos de Infraestructura S.A.P.I. de C.V.: Subordinated	mxA/Watch Neg	mxAA-/Stable
Мехіко	Concesionaria Autopista Perote-Xalapa, S.A. de C.V.: Subordinated	mxBBB+/Negative	mxA+/Stable
Мехіко	Fideicomiso 1784 (Autopista Rio Verde y Libramiento La Piedad): Subordinated	mxA+/Negative	mxA+/Stable
Мехіко	Autovia de la Mancha, S.A.: S&P Underlying Rating	BB+/Stable	BBB-/Stable
Об'єднане Королівство	Autolink Concessionaires (M6) PLC: S&P Underlying Rating	A/Stable	A/Positive
Об'єднане Королівство	Road Management Consolidated PLC: Senior Secured	BBB/Stable	BBB/Positive
Об'єднане Королівство	CountyRoute (A130) PLC: Senior Secured	B/Negative	B+/Stable

Джерело: складено авторами на основі джерела [11]

Висновки. На сьогоднішній день, діяльність ДПП в Україні немає значних позитивних результатів, особливо, в сфері транспортного обслуговування. Хоча, в Україні діє ЗУ «Про державно-приватне партнерство», існує департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, також діє Агенція з питань підтримки державно-приватного партнерства, Комісія союзу промислових підприємств.

Фактори, які стримують розвиток ДПП: нестабільне економічно-правове середовище, світова криза, зміна влади та повна недовіра громадян до чиновників через корупцію, хабарництво, розкрадання майна, не готовність нації до приходу іноземних інвесторів та захоплення ними ринку, відсутність чіткого універсального підходу, повного розуміння концепції дії ДПП, висока вартість будівництва, COVID-19.

Для покращення загальної ситуації потрібно вдосконалити, зробити більш гнучкою та чіткою нормативно-правову базу на основі досвіду провідних країн, з можливістю усунення недоліків за допомогою уніфікованих контрактів та договорів. Також, не менш важливо вести переговори з зацікавленими сторонами, аналізувати пропозиції та вимоги і вносити зміни до законодавства.

Переваги державно-приватного партнерства: збільшення надходжень до бюджету та його прогнозованість; скорочення державних видатків; наявність додаткового джерела фінансування дорожнього сектору; довготривалий термін окупності при низькому відсотку вкладів; зменшення вірогідності взяття кредитів; підтримка українського бізнесу; збільшення кількості робочих місць;

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

висока якість транспортних шляхів та їх обслуговування; скорочення тривалості поїздки; для підприємців, довготривала можливість перебування на прибутковому ринку.

На ефективне функціонування, формування ДПП в дорожній галузі України можуть вплинути такі фактори: нестабільний соціально-політичний клімат країни, зокрема, ведення військово-окупаційних дій; запровадження обмежувальних заходів пересування громадян територією країни внаслідок COVID-19; недостатня обізнаність потенційних партнерів у спроможності розвитку бізнесу в Україні; залежність від постачання паливно-енергетичних ресурсів, нафтопродуктів; нестача висококваліфікованих працівників через зростання трудової міграції, як наслідок втрата трудових можливостей.

Головним завданням розвитку дорожньої галузі є визначення та розробка стратегії ефективного фінансування транспортної інфраструктури. Тому слід приділити особливу увагу стану дорожньої сфери, направити кошти на більш ефективний її розвиток. В сучасних умовах необхідно посилити роль державно-приватного партнерства для досягнення ефективного фінансування дорожньої галузі через залучення коштів інвесторів для будівництва нових автомобільних доріг та реконструкції існуючих. ДПП дозволяє впроваджувати у державний сектор досвід приватних компаній, залучати їх ресурси, використовувати їх систему управління ризиками і здешевити вартість фінансових ресурсів для реалізації інфраструктурних проєктів.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 40, ст.524) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>.
2. Міністерство розвитку економіки, торівлі та сільського господарства України URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
3. Forbes.ua URL: <https://subscribe.forbes.ua>.
4. Doing Business URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>.
5. Benchmarking Infrastructure Development URL: https://bpp.worldbank.org/?fbclid=IwAR1bumrLDy6oBxyB5FTI4OYYEOf78yiqxZRxmwxz3fgrBdXzY_GQb5UtgP4.
6. Market Update Review of the European PPP Market in 2019. URL: https://www.eib.org/attachments/epec/epec_market_update_2019_en.pdf.
7. European Investment Bank URL: <https://www.eib.org/en/publications/epec-ppps-financed-by-the-european-investment-bank-since-1990-2019>.
8. Укравтодор URL: <https://ukravtodor.gov.ua>.
9. World Economic Outlook Database, October 2020 URL: "World Economic Outlook Database, October 2020"
10. "World Bank, International Comparison Program database: GDP, PPP (current international \$)" URL: https://databank.worldbank.org/data/download/GDP_PPP.pdf.
11. Infrastructure: Global Toll Roads' Steep Climb Out Of COVID URL: <https://www.spglobal.com/ratings/en/research/articles/200619-infrastructure-global-toll-roads-steep-climb-out-of-covid-11531767>.
12. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018-2022 роки URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/382-2018-p#Text>
13. Державний дорожній фонд URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Державний_дорожній_фонд.
14. Road PPP program URL: <https://roadppp.in.ua>.
15. Estache, Antonio and Juan, Ellis and Trujillo-Castellano, Lourdes, Public-Private Partnerships in Transport (December 1, 2007). World Bank Policy Research Working Paper No. 4436, URL: https://www.researchgate.net/publication/23550436_Public-Private_Partnerships_in_Transport.
16. Verhoest, K. How Do Governments Support the Development of Public Private Partnerships? Measuring and Comparing PPP Governmental Support in 20 European Countries. Transport Reviews: A Transnational Transdisciplinary Journal. 2015. Volume 35, Issue 2. P. 118-139.
17. Міністерство інфраструктури URL: <https://mtu.gov.ua>.
18. Данилишин Б. Державно-приватне партнерство: стратегічна форма взаємодії влади і бізнесу. Збірник наукових праць економічного інституту Мінекономрозвитку України. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/derzhavno-privatne-partnerstvo-yak-forma-institutnyunalnoyi-vzaemodiyi-organiv-vladi-z-biznesom/viewer>.
19. Качала, Т. М. Розвиток державно-приватного партнерства в житлово-комунальному господарстві регіону: проблеми та перспективи. Збірник наукових праць Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана. Київ: КНЕУ, 2010. Випуск 23. С. 218-223.
20. Фільченков, В. А. Свідectво про реєстрацію авторського права на науковий твір № 04205 від 06.03.2001. «Формування державно-приватного партнерства в соціальній сфері», 2008. С. 11.
21. Shkarlet, S. M., Khomenko, I. O., Kontseva, V. V. Actual problems of formation and funding of the state road funds. Науковий вісник Полісся. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С.16-20.
22. Khomenko, I. O., Kontseva, V. V., Bezuglyi, A. O. Current state and features of financing of the road sector. Науковий вісник Полісся. 2017. № 4 (12). Ч.2. С. 201-205.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

23. Хоменко, І. О., Гурнак, В. М., Волинець, Л. М. Пріоритетні напрямки підвищення фінансової стійкості підприємств транспортної інфраструктури України. Фінансові дослідження. 2018. № 1 (4). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/110.pdf>.

УДК [338.242:334]625

JEL Classification : R42, L52

I. O. Khomenko, Doctor of Economics,
Professor,

L. M. Volynets, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,

H. O. Lysenko, Bachelor

**FEATURES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A MECHANISM FOR IMPLEMENTING
A NEW REGIONAL POLICY FOR THE FUNCTIONING AND DEVELOPMENT
OF THE ROAD SECTOR**

Abstract. This article reveals the basic concepts, principles, significance of public-private partnership (PPP), its significance, main provisions and importance for the functioning and development of the road sector in Ukraine. The main advantages of the functioning of the public-private partnership system are also given, the legal framework and the main principles for effective activity are analyzed. Examples of successful global public-private partnership projects in the field of road management, which are the basis for determining the amount of tolls on public roads for vehicles, are outlined. The agreements concluded by administrative institutions on the basis of public-private partnership are described.

The main activity of the state road fund, sources of its financing and distribution of funds are investigated. The main debt obligations of the road industry and their further impact on the development of public-private partnership in Ukraine have been identified. The main problems, the reasons for the inefficiency of public-private partnership in the field of road management are clarified and effective ways of development and solution of complex issues are suggested. The analysis of the main factors influencing the development of public-private partnership of Ukraine is carried out and the ways of elimination of negative factors are given. The principles of operation and essence of the first six pilot transport projects of Ukraine and further increase of their number, which were developed taking into account world standards on the basis of requirements of both parties, are considered. The impact of the global pandemic on the traffic of different countries is revealed. There are examples of companies that were able to resume their activities and increase the economic rating during the easing of quarantine restrictions. The main ways to improve the functioning of the road industry of Ukraine are proposed.

Keywords: public-private partnership; public sector; transport infrastructure; financing.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo» vid 1 lypnia 2010 roku № 2404-VI [Law of Ukraine "On public-private partnership" of July 1, 2010, № 2404-VI]. (2010). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40. Art. 524. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#text> [in Ukrainian].
2. Sait Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy [Site of Ministry of economic development, trade and Agriculture of Ukraine]. www.me.gov.ua. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> [in Ukrainian].
3. Forbes. *subscribe.forbes.ua*. Retrieved from <https://subscribe.forbes.ua> [in Ukrainian].
4. Ease of Doing Business rankings. *doingbusiness.org*. Retrieved from <https://www.doingbusiness.org/en/rankings> [in English].
5. Benchmarking Infrastructure Development. *bpp.worldbank.org*. Retrieved from https://bpp.worldbank.org/?fbclid=IwAR1bumrLDy6oBxyB5FTI4OYYEOf78yiqxZRxmwxz3fgrBdXzY_GQb5UtqP4 [in English].
6. Market Update Review of the European PPP Market in 2019. (2020). *www.eib.org*. Retrieved from https://www.eib.org/attachments/epcc/epcc_market_update_2019_en.pdf [in English].
7. Public-private partnerships (PPPs) financed by the European Investment Bank from 1990 to 2019. (2020). *www.eib.org*. Retrieved from <https://www.eib.org/en/publications/epcc-ppps-financed-by-the-european-investment-bank-since-1990-2019> [in English].
8. Ukravtodor [State Agency of Motor Roads of Ukraine]. *ukravtodor.gov.ua*. Retrieved from <https://ukravtodor.gov.ua> [in Ukrainian].
9. World Economic Outlook Database. (2020). *www.imf.org*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October> [in English].
10. Gross domestic product 2019, PPP. (n.d.). *databank.worldbank.org*. Retrieved from https://databank.worldbank.org/data/download/GDP_PPP.pdf [in English].
11. Infrastructure: Global Toll Roads & Steep Climb Out of COVID. (2020). *www.spglobal.com*. Retrieved from <https://www.spglobal.com/ratings/en/research/articles/200619-infrastructure-global-toll-roads-steep-climb-out-of-covid-11531767> [in English].
12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku avtomobilnykh dorih zahalnoho korystuvannia derzhavnoho znachennia na 2018-2022 roky" : vid 21 bereznia 2018 r., № 382 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State target economic program for the

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

development of public roads of state importance for 2018-2022" from March 21, 2018 № 382]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/382-2018-n#Text> [in Ukrainian].

13. Derzhavnyi dorozhnii fond [State Road Fund]. *uk.wikipedia.org*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Державний_дорожній_фонд [in Ukrainian].

14. Prohrama DPP avtodorih [Road PPP program]. *roadppp.in.ua*. Retrieved from <https://roadppp.in.ua> [in Ukrainian].

15. Estache, Antonio and Juan, Ellis and Trujillo-Castellano, Lourdes, Public-Private Partnerships in Transport. (2007). *World Bank Policy Research Working Paper*, 4436. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/23550436_Public-Private_Partnerships_in_Transport [in English].

16. Verhoest, K. (2015). How Do Governments Support the Development of Public Private Partnerships? Measuring and Comparing PPP Governmental Support in 20 European Countries. *Transport Reviews: A Transnational Transdisciplinary Journal*, 35(2), 118-139 [in English].

17. Ministerstvo infrastruktury [Ministry of infrastructure]. *mtu.gov.ua*. Retrieved from <https://mtu.gov.ua> [in Ukrainian].

18. Danylyshyn, B. (2014). Derzhavno-pryvatne partnerstvo: stratehichna forma vzaiemodii vlady i biznesu [Public-Private Partnership: a strategic form of interaction between government and business]. *Zbirnyk naukovykh prats ekonomichnoho instytutu Minekonomrozvytku Ukrainy – Collection of scientific papers of the Economic Institute of the Ministry of economic development of Ukraine*, 1(152), 27-31. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/derzhavno-pryvatne-partnerstvo-yak-forma-institutnyunalnoyi-vzaemodiyi-organiv-vladi-z-biznesom/viewer> [in Ukrainian].

19. Kachala, T. M. (2010). Rozvytok derzhavno-pryvatnoho partnerstva v zhytlovo-komunalnomu hospodarstvi rehonu: problemy ta perspektyvy [Development of Public-Private Partnership in housing and communal services of the region: problems and prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu imeni V. Hetmana – Collection of scientific papers of the V. Hetman Kyiv National Economic University*, 23, 218-223 [in Ukrainian].

20. Filchenkov, V. A. (2008). Certificate of copyright registration for a scientific work No. 04205 dated 06.03.2001. "formation of Public-Private Partnership in the social sphere" [Svidotstvo pro reiestratsiiu avtorskoho prava na naukovyi tvir # 04205 vid 06.03.2001. «Formuvannia derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sotsialnii sferi»]. [in Ukrainian].

21. Shkarlet, S. M., Khomenko, I. O., Kontseva, V. V. (2017). Actual problems of formation and funding of the state road funds. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 3(11)(1), 16-20 [in English].

22. Khomenko, I. O., Kontseva, V. V., Bezuglyi, A. O. (2017). Current state and features of financing of the road sector. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 4(12)(2), 201-205 [in English].

23. Khomenko, I. O., Gurnak, V. M., Volynets, L. M. (2018). Priorityetni napriamky pidvyshchennia finansovoi stiiokosti pidpriemstv transportnoi infrastruktury Ukrainy [Priority areas for increasing the financial stability of transport infrastructure enterprises of Ukraine]. *Finansovi doslidzhennia – Financial research*, 1(4). Retrieved from <http://fr.stu.cn.ua/tmppdf/110.pdf> [in Ukrainian].

Надійшла 19.11.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Хоменко І. О., Волинець Л. М., Лисенко Г. О. Особливості державно-приватного партнерства як механізм реалізації нової регіональної політики для функціонування та розвитку дорожнього господарства. *Науковий вісник Полісся*. -2020. № 2 (21). С. 73-82.

Хоменко Інна Олександрівна	доктор економічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет «Чернігівська політехніка»; orcid.org/0000-0002-0839-4636; ResearcherID:F-3881-2014; E-mail:innakhomenko28@gmail.com;
Khomenko Inna Oleksandrivna	Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University; orcid.org/0000-0002-0839-4636; ResearcherID:F-3881-2014; E-mail:innakhomenko28@gmail.com;
Волинець Людмила Миколаївна	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри транспортного права та логістики, Національний транспортний університет; orcid.org/0000-0002-5064-2349; E-mail:Volinec_3@ukr.net;
Volynets Lyudmila Nikolaevna	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Transport Law and Logistics, National Transport University; orcid.org/0000-0002-5064-2349; E-mail:Volinec_3@ukr.net;
Лисенко Галина Олегівна	бакалавр, Національний університет «Чернігівська політехніка» ; orcid.org/0000-0002-4614-016X; E-mail:glax@ukr.net;
Lysenko Halyna Olehivna	Bachelor, Chernihiv Polytechnic National University; orcid.org/0000-0002-4614-016X; E-mail:glax@ukr.net.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-83-88

УДК 631.5

JEL Classification : Q15, Q24

О. В. Мамєєва, аспірантка**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ**

Анотація. Чи не найголовнішим завданням нашої країни є збереження та примноження природного багатства, і як невід'ємна частина цього процесу – вірне та раціональне використання поверхневого шару ґрунту. Чим раціональніше та відповідальніше ми будемо відноситись до використання земельних угідь, тим продуктивніше та рентабельніше буде наш вклад та матеріальні витрати.

Нажаль, на теперішній час, в наших фермерських господарствах спостерігається неабиякий хаос щодо використання земельних угідь, які перебувають у їхніх користуваннях. Дуже часто спостерігаються випадки, коли поля які виснажені тривалою посадкою однієї культури, або навпаки, поле яке б мало розорюватись та давати багатий врожай посівних культур, поростає чагарником та використовується як пасовище для рогатого скота, тобто використовується не за цільовим призначенням.

Деякі зухвалі та недобросовісні сільськогосподарські товариства, навпаки, використовують сіножаті або пасовиська як рілля, але вбачаючи при цьому лише економічну вигоду, не зважаючи на стан ґрунтового шару покриву земної поверхні, не розробляючи вірної на те програми поліпшення ґрунту. Тому, наша держава має на законодавчому рівні змусити сільськогосподарські підприємства підходити до використання тих чи інших угідь, обов'язково враховуючи можливий стан використання цих угідь, як мінімум на 7 найближчих років.

Зобов'язання нести відповідальність за користування найважливішим багатством України – землею, має бути розробленням "проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь", контроль за дотриманням умов даного проекту, а також дотримання черговості проведення ґрунтових обстежень, (повинні проводитись не рідше одного разу на п'ять років). При виконанні всіх агротехнічних і агрохімічних заходів, сільськогосподарськими підприємствами та іншими власниками і користувачами земельних ділянок, можна отримувати більш високі врожаї сільськогосподарських культур.

Ключові слова: ґрунт; підприємство; економіка; ефективність.

Актуальність теми дослідження. Моніторинг, контроль та зобов'язання раціонального використання природного ресурсу для отримання максимальної кількості сільськогосподарської продукції за умови збереження і підвищення родючості ґрунтів.

Постановка проблеми. Сучасна економічна система складається з багатьох галузей, але земельні ресурси займають визначне місце в умовах ринкової моделі господарювання. Перед суспільством стоїть складне завдання: організувати використання земель так, щоб, з одного боку, зупинити процеси деградації ґрунтів, відновити і поліпшити їх, а з другого, забезпечити підвищення ефективності виробництва шляхом організації раціонального землеволодіння і землекористування. Зазначене можна реалізувати в ході розбудови системи землеустрою, головною метою якого є організація раціонального використання і охорона ґрунтів, створення сприятливого екологічного середовища, поліпшення природних ландшафтів і реалізація земельного законодавства.

Закон України "Про оренду землі" (стаття 19, частина 3) передбачає, що: "При передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 7 років" [1]. Така потреба спрямовується на утворення стійких володінь і землекористувань та організацію в них раціонального використання і охорону земель. Основою для цього повинні стати науково обґрунтовані сівозміни з гнучким чергуванням сільськогосподарських культур, що забезпечуватиме власнику землі (землекористувачу) можливість динамічного господарювання й використання землі в ринкових умовах та суворого дотримання екологічних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження присвячені розв'язанню ключових питань трансформації земельних угідь викладаються в сучасних працях вітчизняних вчених, серед яких: Н. Палапа, В. Будяк, В. Галушко, В. Горлачук, Н. Грабак, А. Дудник, Ж. Зарецька.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Неможливість досконального вивчення багаторічного використання земельних ділянок у зв'язку з відсутністю обов'язкового

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ведення обліку та обміну обліковою документацією між сільськогосподарськими товаровиробниками.

Постановка завдання. З метою дотримання земельного законодавства важливо донести до сільськогосподарських товаровиробників наслідки не ефективного використання природних надр та шляхи вирішення можливих проблемних питань у сфері землеустрою.

Метою статті є розробка пропозицій щодо організації угідь і науково обґрунтованого чергування культур, що передбачає підвищення інтенсивності і виявлення резервів зростання ефективності використання землі на основі врахування економічних інтересів землевласників і землекористувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з важливих показників ефективності використання землі є збільшення площі більш цінних угідь за рахунок менш цінних, залучення в сільськогосподарський оборот земель, що не використовуються.

Основним завданням організації землекористування фермерського господарства, що досліджується є створення на його ділянках належних умов для підвищення культури землеробства і продуктивного використання землі, наявної ґрунтообробної техніки і робочої сили з урахуванням конкретних ґрунтово-кліматичних особливостей території, рельєфу, придатності ґрунтів для вирощування основних сільськогосподарських культур та екологічної напруги в агроландшафтах.

Відповідно до вимог статті 52 Закону України “Про землеустрій” з метою організації сільськогосподарського виробництва і впорядкування сільськогосподарських угідь у межах землеволодінь та землекористувань для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів [2], у 2020 році багатопрофільним приватним підприємством “Позитив” розроблено проєкт землеустрою щодо еколого-економічного обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.

Роботи по складанню проєкту землеустрою проводилися в певній послідовності, окремими частинами, які називаються стадіями: підготовчі роботи, складання проєкту, розгляд та затвердження проєкту, перенесення проєкту землеустрою в натуру (на місцевість) або підготовка відповідних матеріалів, внесення відомостей затвердженого проєкту землеустрою до Державного земельного кадастру і авторський нагляд за втіленням проєкту.

Обов'язковими умовами, які забезпечують якість розробки проєкту, є використання матеріалів останніх ґрунтових обстежень. Ґрунтові карти та супроводжувальні їх документи є основою для вирішення питань раціонального розміщення угідь, правильного проєктування і розміщення сівозміни та інших виробничих ділянок, вибору сільськогосподарських угідь, диференційного застосування агротехніки та добрив, розробки протиерозійних і культуртехнічних заходів, тощо. Для уточнення місця розташування земельних ділянок, меж, складу угідь, метричних даних, суміжних землекористувачів та землевласників проводилось коригування планових матеріалів зйомок минулих років.

Зазначимо про те, що землекористування фермерського господарства, що досліджується, формується в результаті оренди земель приватної власності на підставі відповідних договорів оренди земельних ділянок, укладених з громадянами, власниками земельних часток (паїв).

Після аналізу та систематизації вихідних даних – планово-картографічних матеріалів, документації із землеустрою, а також інших наявних у виконавця матеріалів складається план існуючого стану використання земель фермерського господарства, що досліджується з табличними додатками.

Агровиробничі групи ґрунтів є основною формою агрономічної інтерпретації і узагальнення матеріалів великомасштабного обстеження. Агровиробничим групам ґрунтів присвоєно єдині для всієї країни номери. Головними критеріями, за якими ґрунти об'єднуються в агрогрупи, є: належність ґрунтів до однієї ґрунтово-кліматичної зони, генетична близькість, рельєф, ступінь виявлення негативних ознак, рівень родючості.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Відтак, номенклатурний список агровиробничих груп ґрунтів включає всі важливі для сільськогосподарського виробництва ґрунти з розбивкою їх на підгрупи за механічним складом і з наступним розподілом їх на категорії за умовами залягання рельєфу.

Зазначимо про те, що землі підрозділяються на три агротехнологічні групи:

До I групи відносяться нееродовані й слабоеродовані землі, розташовані на схилах крутизною до 3, характер рельєфу і якісний стан яких (механічний склад, відсутність перезволоження, інтенсивного засолення, солонцюватості, відсутність засмічення камінням, ступінь дефляційної стабільності тощо) дозволяють вирощувати районовані сільськогосподарські культури за інтенсивними технологіями, включаючи просапні. На цих землях розміщуються польові сівозміни з максимальним, за необхідності, насиченням просапними культурами.

II агротехнологічна група орних земель (далі – II група) включає землі, розташовані на схилах 3–7° з перевагою незмитих ґрунтів (за наявності також слабо- і середньозмитих, у деяких випадках – незмитих).

На землях II групи проєктуються зерно-трав'яні та ґрунтозахисні сівозміни з виключенням розміщення чорного пару, просапних (технічні, овочеві, баштанні, кормові коренеплоди, картопля) та інших ерозійно нестійких культур.

На землях агротехнологічної підгрупи IIa – розміщують зерно-трав'яні сівозміни, а підгрупи IIб – травопільні ґрунтозахисні сівозміни.

Землі III агротехнологічної групи орних земель (далі – III група) включають схили крутизною понад 7° та деградовані і малопродуктивні землі, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним.

Ці землі виключаються з інтенсивного використання, підлягають залуженню та виведенню з орних земель і трансформації їх у природні кормові угіддя або лісові насадження. Опрацювавши наявний планово-картографічний матеріал, а також дані останніх ґрунтових обстежень, на територію проєктування складено схему агротехнологічних груп ґрунтів (графічна частина проєкту). Експлікацію агротехнологічних груп ґрунтів наведено в (Табл. 1).

Таблиця 1

Експлікація агротехнологічних груп ґрунтів

Шифр агротехнологічної групи ґрунту	Загальна площа, га
I технологічна група орних земель	164,26
Усього по фермерському господарству	164,26

Джерело: [9]

Полісся – окрема ґрунтово-кліматична зона, яка охоплює частину Волинської, Львівської, Рівненської, Житомирської, Київської, Чернігівської, Івано-Франківської, Сумської та Закарпатської областей, займає близько 24,5 % земельного фонду України. Ґрунтоутворний процес тут пов'язаний з особливостями географічного положення, а саме: м'який і вологий клімат, легкі материнські породи і бідність їх основами, близькість до поверхні ґрунтових вод. Розповсюджені колись змішані і широколисті ліси з багатим трав'яним покривом обумовили три основні напрями ґрунтоутворення: дерновий, підзолистий і болотний. Різні прояви цих процесів зумовили формування різноманітного ґрунтового покриву. Орні землі в цій зоні представлені здебільшого дерново-підзолистими ґрунтами різного гранулометричного складу – піщаними, зв'язно-піщаними, супіщаними, суглинковими тощо. Зустрічаються також ґрунти, що утворилися на вапняках, ясно-сірі та сірі лісові. У річкових заплавах і широких понижених місцях сформувалися болотні, торфові і лучні ґрунти. Як правило, ґрунтові відміни залягають у комплексі (часте чергування двох-трьох відмін на відносно невеликих ділянках), вони мають здебільшого низький вміст гумусу (0,8–1,5 %) та рухомих форм фосфору й калію, підвищену кислотність ґрунтового розчину.

За рівнем родючості ґрунти Полісся поступаються в 2,5–3,4 раза порівняно з Лісостепом. Незважаючи на це, на Поліссі є всі умови для успішного вирощування традиційних сільськогосподарських культур.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Розміщення території Чернігівської області в межах двох ґрунтово-кліматичних зон обумовило значну строкатість ґрунтового покриву. Загалом експлікація ґрунтів сільськогосподарських земель області включає 253 ґрунтові відміни, які об'єднують в 10 агропромислових груп ґрунтів.

У (Табл. 2) наведено агропромислові групи ґрунтів, які зустрічаються на землеволодіннях досліджуваного фермерського господарства в адміністративних межах Слобідської сільської ради Менського району Чернігівської області.

Таблиця 2

Агропромислові групи ґрунтів

Шифр агропромислових груп ґрунтів	Назва агропромислової групи ґрунтів	Площа, га
133в	лучні ґрунти та їх слабосолонцюваті і слабоосолоділі відміни супіщані	86,29
177б	дерново-підзолисті і підзолисто-дернові глейові глинисто-піщані ґрунти	8,38
178в	дерново-підзолисті сильноглейові глинисто-піщані ґрунти	67,96
178г	дерново-підзолисті оглеєні засолені глинисто-піщані ґрунти	1,63
Усього		164,26

Джерело: [9]

Дані ґрунти сформувалися на давньоалювіальних відкладах в основному супіщаного і глинисто-піщаного гранулометричного складу в умовах надлишкового ґрунтового та поверхневого зволоження, під трав'янистою рослинністю.

Ефективне поліпшення ґрунтів фермерського господарства можливе тільки при комплексному застосуванні агротехнологічних заходів та проведенні хімічної меліорації, в даному випадку – внесення вапнякових матеріалів. Меліорант краще вносити під оранку під просапні культури, що сприятиме кращому його перемішуванню з ґрунтом.

Необхідно застосовувати нові ґрунтозберігаючі (структурозберігаючі) технології обробітку ґрунту, у тому числі – мінімальні.

Обробіток ґрунту і посів культур слід проводити при досягненні ними агрономічної стиглості.

Виходячи із технічного завдання на розробку проєкту землеустрою, що базується на спеціалізації товариства, відповідно до вимог Законів України “Про охорону земель”, “Про землеустрій”, Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах” від 11 лютого 2010 р. № 164 та Методичних рекомендацій щодо розроблення проєктів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, затверджених наказом Держземагентства України від 02.10.2013 № 396, враховуючи рельєф місцевості та розташування земельних ділянок, що перебувають в оренді, наявність ґрунтових відмін та їх площу, особливості інженерної та соціальної інфраструктури, на землеволодіннях досліджуваного фермерського господарства в адміністративних межах Слобідської сільської ради Менського району доцільно сформулювати одне поле та запровадити одну короткоротаційну 4-пільну польову зерно-просапну сівозміну, де культури будуть чергуватися лише в часі [2-7].

При цьому межі полів будуть збігатися з межами земельних часток (паїв) відповідно до проєкту землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв).

Це дасть можливість досліджуваному фермерському господарству найбільш раціонально використовувати сільськогосподарську техніку та трудові ресурси, отримувати високі врожаї сільськогосподарських культур та забезпечить ефективне використання та охорону земель.

Окрему важливу групу складають показники, які є результатом дії людини на екосистеми і що зумовлюють екологічний стан ґрунтів. До них відносяться: ступінь і характер ерозії ґрунтів, дози добрив, що вносяться, контурність, розораність територій, якість і кількість органічних і мінеральних сполук, що надходять.

В умовах інтенсифікації сільського господарства трансформація полягає в переведенні менш цінних угідь в більш цінні (пасовищ і сінокосів – в ріллю). Основні завдання трансформації –

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

підвищення інтенсивності використання земель, приведення складу та площ угідь у відповідність зі спеціалізацією господарства та планованим обсягом виробництва.

В процесі проведення трансформації створюються умови для подальшого раціонального влаштування території сільськогосподарських угідь, організації виробництва, механізації польових робіт, підвищення родючості земель, запобігання і припинення процесів ерозії.

Висновки. Територія землекористування досліджуваного фермерського господарства характеризується різноманітним ґрунтовим покривом та при виконанні всіх агротехнічних і агрохімічних заходів, на даних ґрунтах можна отримувати більш високі для даної зони врожаї основних сільськогосподарських культур. Проектом землеустрою передбачено трансформацію (переведення) в установленому порядку Законом України "Про Державний земельний кадастр" земельні угіддя сіножаті площею 164,2605 га в земельні угіддя рілля [8; 9].

У результаті досліджень проведених на прикладі діяльності БПП "Позитив" розроблено пропозиції щодо ефективності використання земельних ділянок для отримання максимальної кількості сільськогосподарської продукції за умови збереження і підвищення родючості ґрунтів.

Список використаних джерел:

1. Про оренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 р. № 161-ХІV // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 46–47. Ст. 280 (із змінами).
2. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 №858-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 36. - Ст. 282.
3. Про визначення поліських територій України : Постанова від 25 грудня 1998 року № 2068 / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр.–1998.– 29 грудня.
4. Мартин, А. Г. Природно-сільськогосподарське районування України: монографія / А. Г. Мартин, С. О. Осипчук, О. М. Чумаченко. – К. : ЦП "Компринт", 2015. – 328 с.
5. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.nau.ua.
6. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах [Електронний ресурс] : Постанова від 11 лютого 2010 р. № 164 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/164-2010n>.
7. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, затверджених наказом Держземагентства України від 02.10.2013 № 396.
8. Про Державний земельний кадастр [Електронний ресурс] : Закон України / Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.
9. БПП "Позитив". Проект землеустрою що забезпечує еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь землеволодіння". - смт. Куликівка 2020.

UDC 631.5

JEL Classification Q15, Q24

O. V. Mamieieva, Postgraduate Student

STUDY OF LAND TRANSFORMATION PROCESS

Abstract. *Perhaps the most important task of our country is to preserve and increase natural resources, and as an integral part of this process - the correct and rational use of the topsoil. The more rational and responsible we will be in the use of land, the more productive and profitable our contribution and material costs will be.*

Unfortunately, at present, our farms are experiencing considerable chaos regarding the use of land that is in their use. Very often there are situations when fields that are depleted by prolonged planting of one crop, or vice versa, a field that should be ploughed and give a rich crop, grows shrubs and it used as pasture for cattle, namely, is not used for its intended purpose.

Some daring and unscrupulous agricultural societies, on the other hand, use hayfields or pastures as arable land, but seeing only economic benefits, regardless of the condition of the soil layer of the earth's surface, and not developing a proper soil improvement program. Therefore, at the legislative level, our state must force agricultural enterprises to approach the use of certain lands, always taking into account the possible state of use of these lands for at least the next 7 years.

The obligation to be responsible for the use of Ukraine's most important wealth - land, should be the development of "land management projects that provide environmental and economic justification of crop rotation and land management", monitoring compliance with the terms of this project, as well as the order of soil surveys, at least once every five years. With the implementation of all agro-technical and agrochemical measures, agricultural enterprises and other owners and users of land, we can get higher yields of crops.

Keywords: *soil; entrepreneurship; economy; efficiency.*

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**References:**

1. Zakon Ukrainy "Pro orendu zemli" : vid 6 zhovtnia 1998, № 161-XIV [Law of Ukraine "On land lease" from October 6 1998, № 161-XIV]. (1998). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 46-47. Art. 280 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy "Pro zemleustrii" : vid 22.05.2003 № 858-IV [Law of Ukraine "On land management" from 22.05.2003, № 858-IV]. 2003. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 36. Art. 282 [in Ukrainian].
3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro vyznachennia poliskykh terytorii Ukrainy" : vid 25 hrudnia 1998 roku, № 2068 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the definition of Polissya territories of Ukraine" from December 25 1998, № 2068]. (1998). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45-98-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Martyn, A. H. Osypchuk, S. O., Chumachenko, O. M. (2015). *Pryrodno-silskohospodarske raionuvannia Ukrainy [Natural-agricultural zoning of Ukraine]*. Kyiv: TsP "Komprynt" [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy "Pro okhoronu zemel" : vid 19 chervnia 2003 roku [Law of Ukraine "On land protection" from June 19, 2003]. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 39. Art. 349. Retrieved from www.zakon.nau.ua [in Ukrainian].
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia normatyviv optimalnoho spivvidnoshennia kultur u sivozminakh u riznykh pryrodno-silskohospodarskykh rehionakh" : vid 11 liutoho 2010, № 164 [Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of standards for optimal ratio of crops in crop rotations in different natural and agricultural regions" from February 11 2010, № 164]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/164-2010n> [in Ukrainian].
7. Nakaz Derzhzemahentstva Ukrainy "Metodychni rekomendatsii shchodo rozroblennia proektiv zemleustroi, shcho zabezpechuiut ekoloho-ekonomichne obgruntuvannia sivozminy ta vporiadkuvannia uhid" : vid 02.10.2013, № 396 [Order of the State Land Agency of Ukraine "Methodical recommendations on the development of land management projects that provide ecological and economic justification of crop rotation and land management" from 02.10.2013, № 396]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0396821-13#Text> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy "Pro Derzhavnyi zemelnyi kadastr" from 7 lypnia 2011 roku, № 3613-VI [Law of Ukraine "On the State Land Cadastre" from 07.07.2011, № 3613-VI]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> [in Ukrainian].
9. *Proiekt zemleustroi shcho zabezpechuie ekoloho-ekonomichne obgruntuvannia sivozminy ta vporiadkuvannia uhid zemlevolodinnia [Land management project that provides ecological and economic justification of crop rotation and land management]*. (2020). Kulykivka: BPP "Pozytyv" [in Ukrainian].

Надійшла 11.11.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Мамєєва О. В. Дослідження процесу трансформації земельних угідь. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 83-88.

**Мамєєва
Ольга Василівна**

аспірантка кафедри публічне управління та адміністрування, Національний університет «Чернігівська політехніка»;
<https://orcid.org/0000-0002-1577-0847>;
E-mail: mameevaolyas@gmail.com;

**Мамієєва
Ольга Василівна**

Postgraduate Student at the Department of Public Administration and Management, Chernihiv Polytechnic National University;
<https://orcid.org/0000-0002-1577-0847>;
E-mail: mameevaolyas@gmail.com.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-89-101

УДК 330.322.2:330.341.1]621

JEL Classification : E22, O32, L62

В. П. Ільчук, д. е. н., професор,
Т. О. Шпомер, к. е. н.**ІНВЕСТИЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМНИХ УТВОРЕНЬ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ**

Анотація. У статті досліджуються процеси інтеграції суб'єктів наукової, інноваційної, інвестиційної та виробничої сфер, які задіяні в інноваційному оновленні підприємств машинобудівної галузі.

Виявлені причини технологічного відставання вітчизняних підприємств машинобудівної галузі і України в цілому від розвинених країн світу. Показана важливість інноваційного оновлення саме машинобудівної галузі, як базової для технологічного переоснащення інших провідних галузей національної економіки. Визначена роль фінансового забезпечення інноваційного оновлення машинобудівних підприємств, виявлені напрямки найбільш ефективного використання інвестиційних ресурсів. Показана значущість процесу інвестиційної взаємодії учасників інноваційного оновлення машинобудівних підприємств.

Доведено, що посилення інвестиційної взаємодії, яке веде до стійких організаційно-економічних зв'язків, сприяє активізації інтеграційних процесів і формуванню системних утворень у відновлювальній сфері національної економіки.

Значна увага приділяється інвестиційній взаємодії, яка є визначальною в процесі інноваційного оновлення машинобудівних підприємств. Показано, що саме інвестиційна взаємодія є мотиваційним і стимулюючим фактором інноваційних перетворень, сприяє ефективним рішенням у сфері визначення інноваційних пріоритетів, ресурсного забезпечення інновацій, та результативності інноваційно-інвестиційного процесу.

Виявлено ряд чинників, які зумовлюють інтеграційні процеси суб'єктів інноваційної, інвестиційної і виробничої сфер машинобудівної галузі. Досліджено процеси формування інноваційно-інвестиційних виробничих комплексів, які знаходяться на різних стадіях свого життєвого циклу та визначена їх структура. Охарактеризовані можливості зазначених комплексів у прискоренні темпів інноваційного оновлення машинобудівних підприємств.

Ключові слова: машинобудівна галузь; інтеграційні процеси; системні утворення; суб'єкти інноваційного оновлення; інноваційно-інвестиційні виробничі комплекси.

Актуальність теми дослідження. Реалізація завдань прискорення соціально-економічного розвитку України, виходу її на шлях економічного зростання вимагає інтенсифікації інноваційних процесів насамперед у базових галузях вітчизняного виробництва.

Інноваційні зрушення як головний фактор підвищення ефективності суспільного виробництва мають стати пріоритетом у розвитку виробничих підприємств, у створенні нових поколінь машин та устаткування, здатних реалізувати сучасні екологічно безпечні, ресурсо- та енергозберігаючі технології. Створення високотехнологічних виробничих потужностей, модернізація та інноваційне оновлення основних виробничих засобів спрямовано на підвищення технологічного рівня вітчизняних підприємств, суттєве нарощування їх техніко-технологічного потенціалу.

Особливість інноваційного розвитку підприємств реального сектора економіки в сучасних умовах господарювання полягає у створенні гнучких виробництв з можливістю їх перенастроювання на випуск тієї продукції, яку потребує ринок. Сучасні підприємства, які повинні бути інноваційно-орієнтованими, мають забезпечити прискорення процесів створення і впровадження принципово нової техніки і технологій, які здатні забезпечити зростаючі вимоги споживачів до інноваційної продукції.

Постановка проблеми. Перспективи подальшого розвитку вітчизняної економіки мають бути пов'язані з інтенсивним розвитком галузі машинобудування як базової в нарощуванні виробничого потенціалу України. Реалізація довгострокових програм інноваційного розвитку національної економіки пов'язана з формуванням належного обсягу інвестиційних ресурсів. Мова йде про розвиток інвестиційної сфери національної економіки, мобілізацію ряду організаційно-економічних факторів, які забезпечать пошук, залучення, формування та використання інвестиційних ресурсів за визначеними пріоритетами інноваційних зрушень.

Велике значення для розвитку інвестиційної сфери реального сектора національної економіки є ефективне використання інвестиційних ресурсів, очікувана віддача на вкладений

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

капітал, скорочення терміну окупності інвестицій, що забезпечується реалізацією прибуткових інноваційних проектів за пріоритетними напрямками розвитку національної економіки.

Практика інноваційної діяльності показала, що саме базисні інновації здатні кардинально підвищити технологічний рівень виробництва. Але, інноваційне оновлення на основі базисних інновацій потребує значних обсягів інвестиційних ресурсів, що пов'язано з додатковими витратами на проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, виробництвом дослідних зразків (партій) інноваційної продукції, їх випробуванням, налагодженням і доведенням експлуатаційних характеристик до запланованих показників. Тільки за належних умов інвестування можливе технологічне переоснащення вітчизняного виробництва на основі створення нових поколінь техніки і технологій, що відповідають останнім досягненням науково-технічного прогресу.

Подолання технологічного відставання від провідних країн світу можливо за умови переходу до інтенсивного інноваційного оновлення вітчизняних підприємств, що забезпечить суттєві темпи економічного зростання України. Це передбачає формування ефективного інвестиційного забезпечення всіх етапів інноваційного процесу – від генерації інноваційних ідей і до створення інноваційної продукції.

Виходячи з особливої ролі інвестиційного забезпечення і його зростаючого впливу на інноваційне відтворення суспільного виробництва, слід передбачати випереджаючу по відношенню до інноваційних зрушень інтенсифікацію інвестиційних процесів. Саме ця обставина стає визначальною для прискорення темпів інноваційного розвитку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням прискорення інноваційного розвитку підприємств реального сектора економіки присвячена значна кількість наукових праць відомих вчених, а саме: А. Абрамова, А. Амоши [1], І. Бланка, В. Бодрова [2], П. Буряка [3], Б. Буркинського, О. Воронцовського, А. Гальчинського [4], В. Гейця, В. Глазунова, Б. Губського [5], Б. Єфімова, П. Завліна, В. Іванова [6], С. Ілляшенко, С. Іщука [7], А. Казанцева, В. Козика, О. Колодізева, Т. Лукінова [8], В. Ляшенко, В. Павлюченка, М. Пархомця, А. Пересади, Є. Сича [9] та ін., які зробили вагомий внесок у розвиток теорії інновацій, інтенсифікації інноваційно-інвестиційних процесів, фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне фундаментальним дослідженням зазначених вчених та високо оцінюючи їх внесок у розвиток теоретико-методологічних та науково-методичних засад інноваційного розвитку реального сектору економіки, слід зазначити, що залишаються ще невирішеними питання прискорення інноваційних процесів, пошуку засобів і методів ефективного фінансового забезпечення інновацій, формування системних утворень в інноваційно-інвестиційній та виробничій сферах, здатних активізувати інноваційні зрушення в базових галузях вітчизняного виробництва.

Метою даної статті є пошук ефективних шляхів, засобів та методів прискореного інноваційного оновлення підприємств машинобудівної галузі як базової для відновлення технологічного потенціалу національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Технологічне оновлення вітчизняного виробництва потребує значних обсягів інвестицій, що за їх дефіциту вимагає суттєвого підвищення ефективності їх використання і спрямування за пріоритетними напрямками розвитку економіки.

В умовах економічної ситуації, що склалась в Україні, занепадом і знищенням ряду галузей суспільного виробництва, послабленням підтримки вітчизняної науки, що стало загрозою знищення всесвітньовідомих наукових шкіл, згортанням інноваційної діяльності виробничих підприємств, гальмуванням інвестиційних процесів стає актуальним і необхідним перегляд державної науково-технічної та інноваційної політики в Україні. Головним напрямом зусиль з боку держави має бути інституційна і фінансова підтримка критично важливих галузей економіки, зокрема, машинобудування, створення в Україні сприятливого інвестиційного клімату для залучення в економіку країни коштів вітчизняних та зарубіжних інвесторів.

Основними складовими техніко-технологічного оновлення вітчизняного виробництва мають бути:

1. Спрямування інвестиційних ресурсів на інноваційний розвиток машинобудування з першочерговим охопленням основних його складових: транспортного машинобудування,

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

енергетичного, авіабудування, суднобудування, верстатобудування і т. ін., що визначають розвиток інших галузей національної економіки.

2. Створення основних засобів виробництва на принципово новій техніко-технологічній базі, у відповідності до останніх досягнень науково-технічного прогресу.

3. Реалізація програм інноваційно-технологічного розвитку виробництва з використанням регіональних особливостей та їх спеціалізації на пріоритетних напрямках їх інноваційного розвитку.

4. Збалансоване інвестування у відповідності до потреб всіх етапів інноваційного процесу створення наукоємних товарів від генерації інноваційних ідей і до виробництва інноваційної продукції.

5. Підвищення зацікавленості всіх суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності в досягненні високих кінцевих результатів у процесі створення інноваційної продукції.

6. Реалізація науково-технічних програм за участю інвестиційної підтримки держави (приватно-державне партнерство), що є дієвою підтримкою в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів.

7. Використання світового досвіду в реалізації інноваційних проектів та їх фінансового забезпечення, що є дієвим фактором інтенсифікації інноваційного процесу та підвищення його ефективності.

8. Забезпечення державного замовлення на створення інноваційної продукції соціально значущої для суспільства.

9. Концентрація інвестиційних ресурсів на найбільш потужних і значущих об'єктах, які визначають результативність інноваційних змін в базових галузях національної економіки, що є ефективним напрямом інтенсифікації інноваційного процесу.

Загалом інвестиційний процес тільки тоді забезпечує прискорення інноваційного оновлення вітчизняного виробництва, коли спрямовується на створення принципово нових і перспективних галузей або виробництв, чи діючих виробництв на базі останніх досягнень науково-технічного прогресу.

Темпи інноваційного оновлення національної економіки залежать від тривалості окремих етапів інноваційно-інвестиційного циклу, а рівень інноваційних зрушень, їх технологічність – від рівня НДДКР, технологічної підготовки виробництва, техніко-технологічного рівня організації випуску інноваційної продукції.

Інноваційне оновлення основних виробничих засобів підприємств базових галузей національної економіки, тобто підвищення технологічного рівня суспільного виробництва, перехід до вищих технологічних укладів залежить саме від машинобудівної галузі. Тому деіндустріалізація суспільного виробництва, знищення цілих підгалузей машинобудування нанесло відчутної шкоди економіці України, перетворивши її з розвинутої індустріальної в аграрну, яка за своїм технологічним рівнем залишилась на узбіччі науково-технічного прогресу, що поставило під загрозу економічний суверенітет країни та її обороноздатність.

Динаміка інноваційної активності вітчизняних машинобудівних підприємств (Рис. 1) показує, що галузь машинобудування і далі деградує: зменшується кількість інноваційно-активних підприємств; підприємств, які впроваджують інновації та нові технологічні процеси, зменшуються обсяги реалізації інноваційної продукції.

Головною причиною зниження інноваційної активності машинобудівних підприємств є недостатні обсяги фінансування їх інноваційної діяльності.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

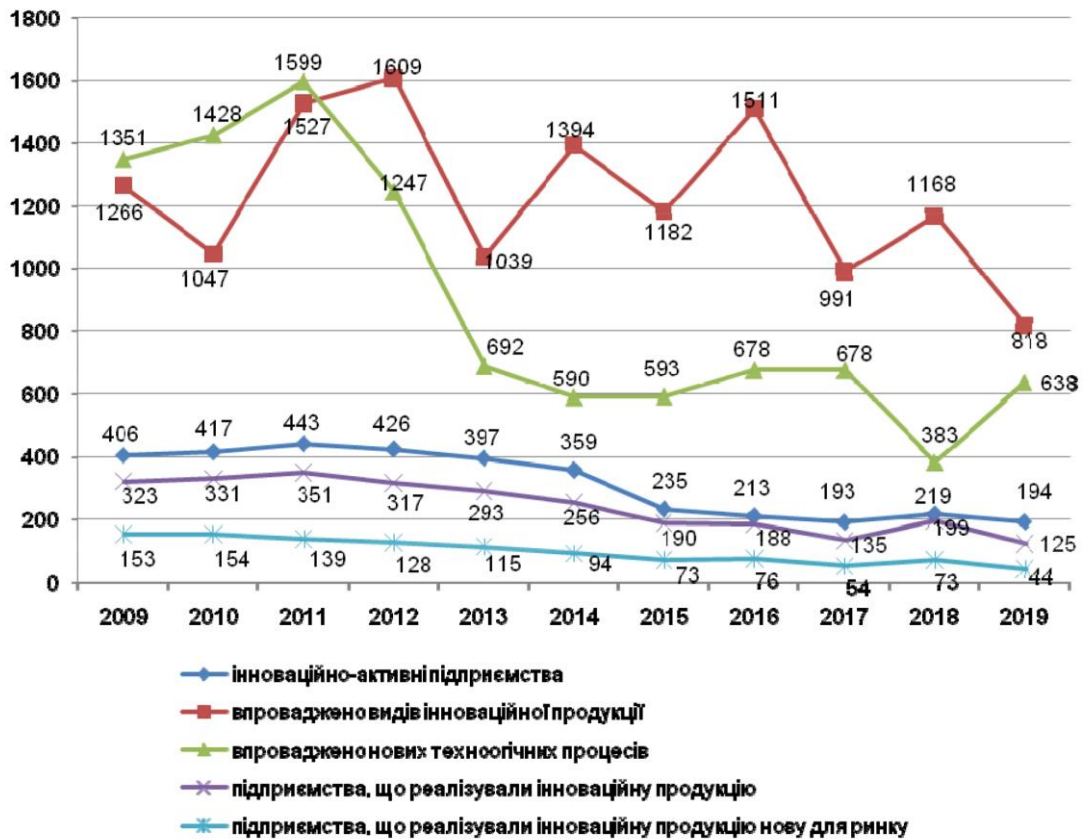

Рис. 1. Динаміка інноваційної активності вітчизняних машинобудівних підприємств
Джерело: побудовано авторами на основі даних [10]

Розробка та впровадження конструктивно і технологічно складних машин і обладнання, створення техніки і технологій нових поколінь потребує суттєвого збільшення обсягів інвестицій. Проте, як показує динаміка витрат на інновації (Рис. 2), обсяги інвестицій суттєво не збільшуються, а з 2017 року простежується тенденція до їх зменшення.

Звідси для подолання технологічного відставання України від розвинених країн світу необхідно передбачити належне фінансування процесів відновлення ряду підгалузей машинобудування: верстатобудування, приладобудування, суднобудування, авіабудування, автомобілебудування, енергетичного машинобудування, радіоелектронного машинобудування, електротехнічного машинобудування і т. ін. з метою відновлення виробничого і техніко-технологічного потенціалу країни. Тобто інноваційний розвиток національної економіки можливий за умов належного інвестування інноваційного оновлення машинобудування як бази інноваційних зрушень у всіх галузях вітчизняного виробництва.

Маючи визначальний вплив на інноваційний розвиток всіх галузей суспільного виробництва машинобудування потребує інноваційного оновлення насамперед власної техніко-технологічної бази виробництва. Тому на сьогодні надзвичайно актуальним є розв'язання важливої проблеми стрімкого інноваційного розвитку галузі машинобудування.

Розв'язання проблем технологічного переоснащення машинобудівної галузі пов'язано зі значними витратами на проведення НДДКР, спрямованих на створення техніки і технологій нових поколінь, на розробку та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, робототехніки, автоматизації технологічних процесів і т. ін. Звідси національні інноваційні пріоритети повинні фокусуватись на галузі машинобудування і, відповідно, необхідна

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

концентрація інвестиційних ресурсів на реалізації інвестиційних проектів і програм, спрямованих на інноваційне оновлення зазначеної галузі.

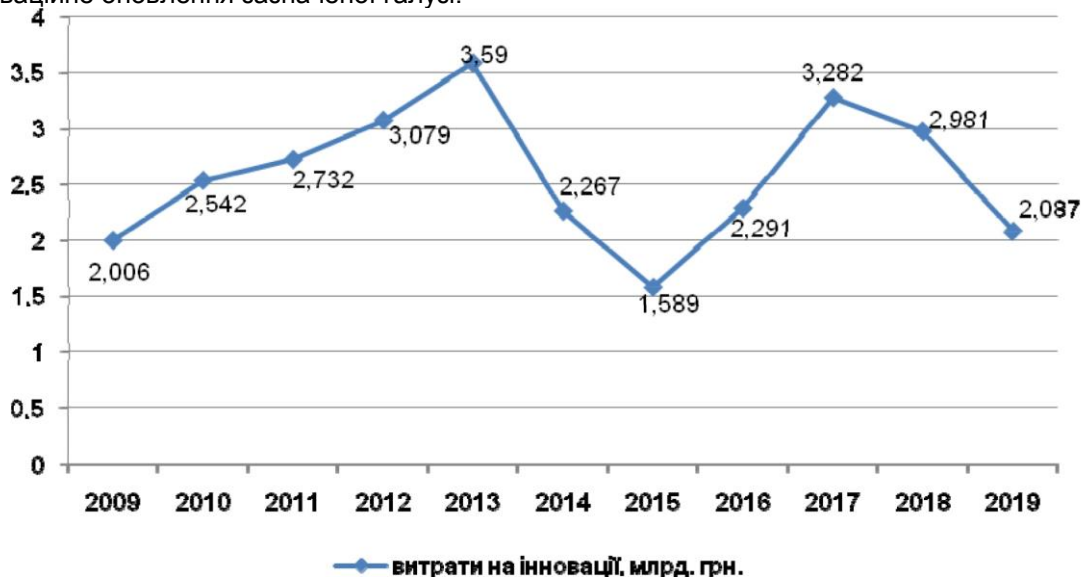

Рис. 2. Динаміка витрат інвестиційних ресурсів на інноваційну діяльність машинобудівних підприємств

Джерело: побудовано авторами на основі даних [10]

При цьому необхідно в повному обсязі враховувати інвестиційні витрати, необхідні для кардинальної перебудови значної кількості машинобудівних підприємств, а не тільки оновлення фізично та морально зношених машин та обладнання. Тобто мова йде не тільки про реконструкцію або технологічне переоснащення підприємств машинобудування, а й про забезпечення випереджаючого в технологічному плані розвитку машинобудівної галузі, впровадження прогресивних, ресурсозберігаючих та екологічно-чистих технологій.

Для прискорення технологічного переоснащення підприємств машинобудівної галузі, створення виробничих потужностей, здатних до технологічного оновлення інших базових галузей національної економіки, необхідно об'єднати в єдину систему ряд суб'єктів інвестиційної, науково-технічної і виробничої сфер економіки, які задіяні в процесі інноваційного оновлення виробництва, в цільових науково-технічних програмах по відновленню втраченого машинобудівного потенціалу України.

Інвестиційна взаємодія і співробітництво підприємств і установ зазначених сфер сприяють інтеграційним процесам і формуванню системних утворень в тих галузях економіки, де вказана взаємодія має постійний характер.

При поглибленні інвестиційної взаємодії слід очікувати збільшення темпів інноваційного оновлення машинобудівної галузі внаслідок інтенсифікації інноваційно-інвестиційних процесів. Критерієм досконалості інвестиційної взаємодії є швидке інноваційне оновлення основних виробничих засобів машинобудівних підприємств. Поглиблення інвестиційної взаємодії між учасниками інноваційного процесу (науки, бізнесу, виробництва) з метою ефективного інноваційного оновлення машинобудівної галузі є об'єктивним явищем. Досконалість інвестиційної взаємодії визначає обсяги і темпи інноваційного оновлення. Саме досконала інвестиційна взаємодія з одного боку поглиблює і зміцнює співробітництво між учасниками інноваційного процесу, з іншого – забезпечує постачання інвестиційних ресурсів у визначених обсягах на всіх етапах створення інноваційної продукції. Інвестиційна взаємодія з найбільшим ефектом може виявитись у базових галузях національної економіки, які визначають науково-технічний і виробничий потенціал, від яких залежить економічна безпека і суверенітет країни.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Інвестиційна взаємодія відіграє провідну роль у підвищенні пропорційності і збалансованості інноваційно-інвестиційних процесів у плані узгодженого попиту інновацій на інвестиції і пропозиції інвестиційних ресурсів на інноваційні цілі.

Удосконалення інвестиційної взаємодії спрямоване на реалізацію цільових науково-технічних програм розвитку базових галузей національної економіки, передбачає прискорене інноваційне оновлення наукоємних галузей як умови подолання технологічного відставання економіки України від провідних країн світу.

Синергетичний ефект від інвестиційної взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційного процесу, узгоджене функціонування яких здійснюється в умовах взаємовигідних відносин з метою інноваційного оновлення вітчизняних підприємств, дає підстави говорити про необхідність і об'єктивність формування нових системних утворень у реальному секторі національної економіки.

Подальший розвиток інвестиційної взаємодії учасників інноваційного процесу, поглиблення їх організаційно-економічних, науково-технічних і техніко-технологічних зв'язків сприяє нарощуванню їхнього сукупного потенціалу інноваційного оновлення національної економіки.

Розвиток інтеграційних процесів між суб'єктами інвестиційної взаємодії і виникнення в результаті посилення їх взаємозв'язків системних утворень, які охоплюють в єдину систему учасників процесу інноваційного оновлення, є закономірним явищем і дозволяє наблизитись до розв'язання проблеми прискореного інноваційного розвитку вітчизняного виробництва та повернення Україні статусу високотехнологічної держави.

Інтеграцію на базі інвестиційної взаємодії суб'єктів інвестиційної, наукової, інноваційної і виробничої сфер можна розглядати як об'єктивний процес формування нових системних утворень, покликаних суттєво прискорити процес інноваційного оновлення підприємств реального сектора національної економіки (Рис. 3).

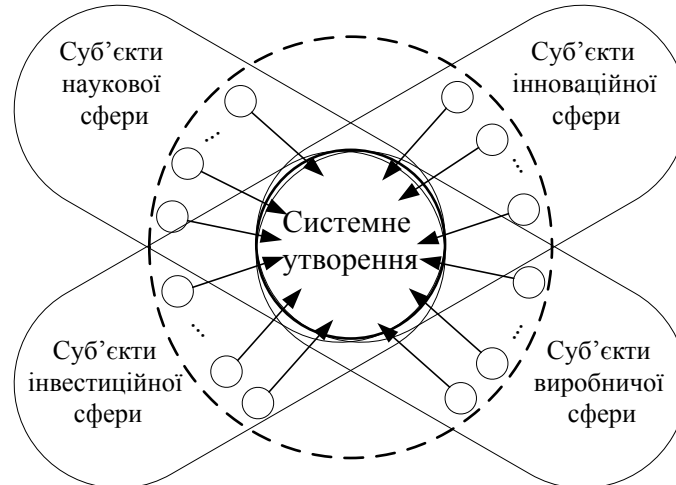

Рис. 3. Схема формування системних утворень в процесі інноваційного оновлення базових галузей національної економіки

Джерело: авторська розробка

Важливу роль у створенні та зміцненні взаємодії має відігравати держава, яка визначає і реалізує інноваційні пріоритети розвитку національної економіки.

Інтеграційний період розвитку інвестиційної взаємодії тісно пов'язаний з термінами реалізації цільових науково-технічних програм по відновленню окремих підгалузей машинобудування.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Інвестиційна взаємодія посилює інтеграційні процеси, об'єднуючи інвестиційні, інтелектуальні, інноваційні, виробничі та інші ресурси з метою досягнення запланованих цілей по інноваційному оновленню машинобудівної галузі.

Інтеграційним процесам між суб'єктами інвестиційної взаємодії машинобудівної галузі сприяє ряд чинників, а саме:

- довготермінове партнерство фінансово-кредитних установ з науково-дослідними інститутами, конструкторськими, технологічними і проектними установами, виробничими підприємствами машинобудівної галузі;

- концентрація інвестиційних ресурсів суб'єктів інвестиційної сфери за різними схемами і механізмами інвестування на певних об'єктах, які відносяться до інноваційних пріоритетів розвитку машинобудівної галузі;

- удосконалення та поглиблення організаційно-економічних, техніко-технологічних та науково-виробничих зв'язків між учасниками процесу інноваційного оновлення галузі машинобудування;

- можливість суттєвого зниження інноваційно-інвестиційних ризиків за умов узгодженої взаємодії учасників інноваційного процесу при реалізації інноваційних проектів і програм, що реалізуються на підприємствах галузі машинобудування;

- економічна доцільність та висока ефективність тривалого співробітництва учасників інноваційного процесу з узгодженням спільних планів та дій щодо використання своїх можливостей і ресурсів в інноваційному оновленні машинобудівної галузі.

Інтеграційний період інвестиційної взаємодії має забезпечити зростання ефективності інноваційного оновлення матеріально-технічної бази машинобудування, шляхом формування системних утворень та удосконалення їх структури.

В якості основних етапів інноваційного процесу можна виділити: етап створення інноваційного продукту (патенти, винаходи, ноу-хау, методи, способи, технології і т. ін.) як результату науково-інноваційної діяльності, де задіяні держава, як інвестор, та інноватори, в ролі яких виступають інститути академії наук, науково-дослідні інститути, університетська наука. Їх інтеграційна взаємодія, яка має переважно стійкий характер, сприяє формуванню на першому етапі інноваційного процесу системних утворень – інноваційно-інвестиційних систем (ІІС-1).

На другому етапі інноваційного процесу створюється інноваційна продукція (дослідні зразки або партії інноваційних товарів (послуг) як результат техніко-технологічної діяльності суб'єктів інвестиційної, інноваційної і виробничої (дослідних заводів і виробництв) сфер, інтеграційна взаємодія яких приводить до формування більш емних системних утворень – інноваційно-інвестиційних систем (ІІС-2).

Третій етап інноваційного процесу стосується тиражування інноваційної продукції, її комерційної реалізації та дифузії інновацій, що є результатом виробничо-комерційної діяльності.

При інтеграційній взаємодії всіх учасників зазначених етапів інноваційного процесу формуються найбільш емні системні утворення – інноваційно-інвестиційні виробничі комплекси (ІІВК).

Інвестиційна взаємодія підприємств і установ в межах ІІВК (Рис. 4) сприяє підвищенню техніко-технологічного рівня та інших якісних показників машинобудівних підприємств шляхом належного інвестиційного забезпечення всіх етапів інноваційного процесу.

В сучасних умовах важливість інвестиційної взаємодії в процесі інноваційного оновлення машинобудівної галузі визначається рядом факторів техніко-технологічного, соціально-економічного та оборонно-безпекового характеру. Слід мати на увазі значущість машинобудівної галузі для збереження суверенітету України, її цілісності та обороноздатності.

Сучасні умови інноваційного оновлення машинобудівної галузі ускладнюються у зв'язку зі стрімким скороченням кваліфікованих кадрів, що пов'язано з відтоком робочої сили за кордон, подорожчанням всіх видів ресурсів, зокрема палива, електроенергії, сировини, комплектуючих і т. ін., що суттєво збільшує інвестиційні витрати на технологічну реанімацію всіх підгалузей машинобудування. Саме зростання інвестиційного навантаження на суб'єкти інвестиційної сфери потребує розробки схем і механізмів інвестування, які б забезпечили раціональне використання інвестиційних ресурсів, їх високу ефективність.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

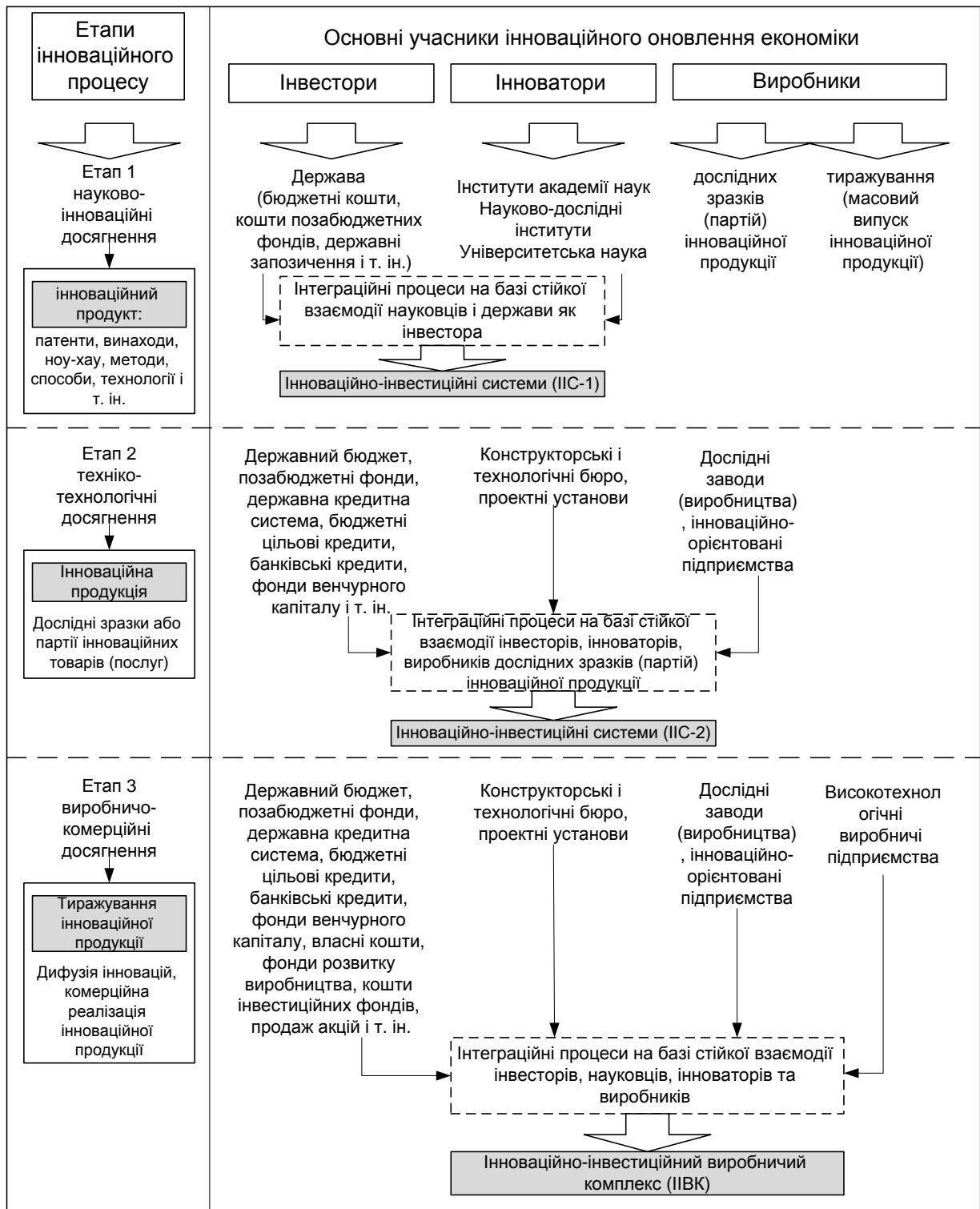

Рис. 4. Схема інтеграційних процесів в інноваційно-інвестиційній та виробничій сферах економіки

Джерело: авторська розробка

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Це вимагає удосконалення структури інвестиційних вкладень та їх концентрації на визначених інноваційних пріоритетах. Слід спрямувати науково-технічну політику держави у напрямку посилення інвестиційної та інституційної підтримки суб'єктів інноваційного процесу, задіяних у програмах інноваційного оновлення машинобудівної галузі. Необхідно забезпечити таку динаміку інноваційних зрушень, щоб компенсувати наслідки згубної для економіки України деіндустріалізації, що призвело до критичного технологічного відставання вітчизняного машинобудування від провідних країн світу. Саме ІІВК покликаний розв'язати інноваційно-інвестиційні проблеми інноваційного оновлення національної економіки, відновити та примножити виробничо-технологічний потенціал України.

Основними складовими компонентами ІІВК є:

- суб'єкти інвестиційної сфери (інвестування всіх етапів інноваційного процесу: НДДКР, створення дослідних зразків інноваційної продукції, тиражування інноваційної продукції);
- суб'єкти наукової та інноваційної сфери (проведення наукових досліджень та розробок, генерація інновацій та їх матеріалізація);
- суб'єкти виробничої сфери (тиражування інноваційної продукції, їх комерційна реалізація, дифузія інновацій);
- інфраструктура (науково-технічна, інноваційна, інвестиційна, виробнича);
- ресурси (наукові, інформаційні, матеріально-технічні, кадрові, інвестиційні).

Інноваційно-інвестиційний виробничий комплекс – це система взаємопов'язаних суб'єктів наукової, інноваційної, інвестиційної і виробничої сфер державного і приватного секторів економіки, функціонування і взаємодія яких генерує знання, забезпечує інноваційну активність, виробництво інноваційної продукції (нової техніки та технологій), комерціалізацію нововведень з необхідним інвестуванням зазначених етапів з метою технологічного переоснащення виробничих підприємств різних галузей національної економіки.

Схема інноваційно-інвестиційного виробничого комплексу наведена на (Рис. 5). У процесі свого функціонування ІІВК машинобудівної галузі має реалізувати такі завдання:

- збільшити обсяг наукових досліджень і розробок з більш результативним виходом на створення інноваційної техніки і технології для технологічного переоснащення підприємств машинобудівної галузі;
- суттєво прискорити темпи інноваційного оновлення основних засобів підприємств машинобудівної галузі та скоротити технологічне відставання України від розвинених країн світу;
- підвищити економічну ефективність інноваційного оновлення матеріально-технічної бази машинобудівної галузі та скоротити темпи окупності інвестицій при реалізації інноваційних проектів на машинобудівних підприємствах;
- забезпечити економію та раціональне використання всіх видів ресурсів (інвестиційних, енергетичних, матеріальних, трудових та ін.) в процесі інноваційного оновлення підприємств машинобудівної галузі;
- вивести машинобудівну галузь на якісно новий техніко-технологічний рівень для забезпечення статусу України як технологічно розвинутої держави.

Процес формування ІІВК може здійснюватись за різними схемами та сценаріями і є досить складним і суперечливим. На сьогодні ІІВК знаходяться на різних стадіях свого життєвого циклу, що виявляється у вигляді як певних інтеграційних утворень – інноваційно-інвестиційних, інноваційно-виробничих і т. ін., що мають нестійкі та епізодичні зв'язки, так і у вигляді більш організованих структур з певною ієрархією відносин, сталими організаційно економічними зв'язками та визначеною спеціалізацією щодо створення машин і устаткування в певних підгалузях машинобудування.

Комерціалізація інновацій накладає свій відбиток на процес технологічного оновлення машинобудівної галузі, що виявляється у підвищенні вимог до економічної ефективності інноваційних проектів, у створенні структур, що займаються реалізацією інноваційної продукції, у посиленні маркетингових досліджень попиту на інноваційну продукцію, у дослідженні тенденцій розвитку відповідного ринку і т. ін.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

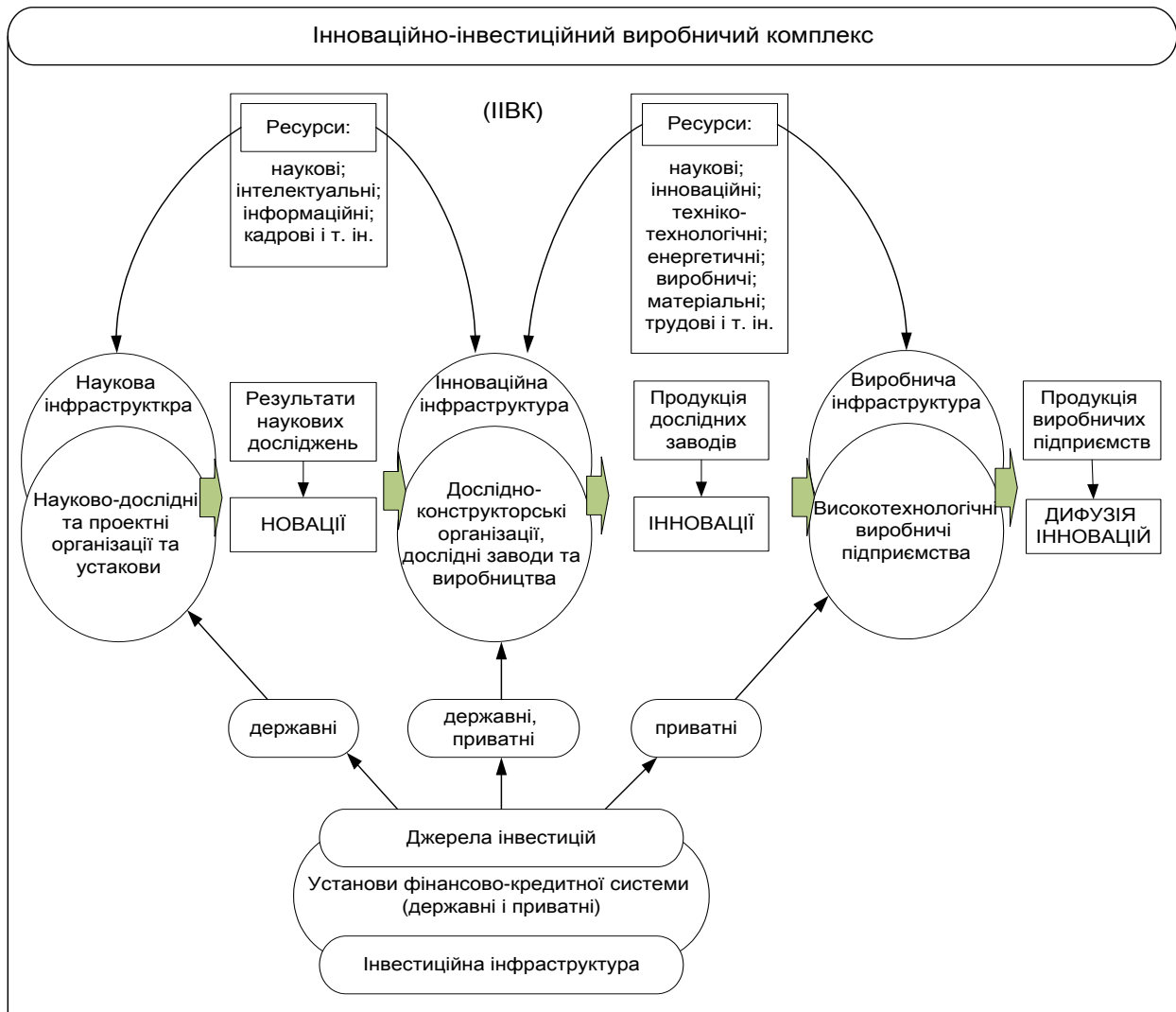

Рис. 5. Схема інноваційно-інвестиційного виробничого комплексу
 Джерело: авторська розробка

З нарощуванням темпів інноваційно-інвестиційних перетворень, з появою нових можливостей інноваційного пошуку, інформаційного забезпечення і т. ін., змінюються умови функціонування і посилюються вимоги щодо підвищення ефективності ІІВК, що призводить до необхідності удосконалення його структури, раціоналізації організаційно-економічних зв'язків між суб'єктами інноваційно-інвестиційної і виробничої сфер.

Раціональна структура ІІВК повинна забезпечити [9]:

- прискорення темпів інноваційного розвитку підприємств машинобудування у відповідності до останніх досягнень світової науки і техніки;
- раціональну організацію інноваційного процесу починаючи від генерації інноваційних ідей і закінчуючи впровадженням на машинобудівних підприємствах нової техніки і технологій;
- орієнтація машинобудівної галузі на випуск нових машин та обладнання для технологічного переоснащення інших базових галузей національної економіки;

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

- гнучкість і здатність адаптуватись до зміни кон'юнктури на ринку інноваційної продукції, нових цілей і завдань, які можуть з'явитись в результаті зміни інноваційних пріоритетів, появою нових технічних або технологічних рішень;

- постійне підвищення якості всіх видів робіт на всіх етапах інноваційного циклу, нарощування темпів інноваційного оновлення машинобудівної галузі, створення наукоємної, конкурентоспроможної продукції;

- узгоджену та ефективну взаємодію всіх складових комплексу, всіх підсистем та елементів, оптимізацію їх функціональних зв'язків у процесі інноваційного оновлення машинобудівної галузі;

- економію всіх видів ресурсів та їх раціональне використання на всіх етапах інноваційного циклу;

- використання світового досвіду в інноваційному оновленні виробничих підприємств та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі створення нової техніки та технологій;

- ефективне використання наукових здобутків, інноваційно-інвестиційного потенціалу та виробничих потужностей у процесі створення інноваційної продукції, збалансоване навантаження всіх учасників інноваційного процесу.

Найбільш оптимальною вважається така структура ІІВК, яка забезпечує високу якість інноваційної продукції, прийнятний термін її створення, мінімально можливий обсяг інвестицій на виконання всіх етапів інноваційного циклу.

Висновки:

1. Формування системних утворень у реальному секторі економіки, зокрема у машинобудівній галузі, ґрунтується на інвестиційній взаємодії суб'єктів наукової, інноваційно-інвестиційної та виробничої діяльності, сутність якої зводиться до більш тісних і тривалих взаємозв'язків зазначених суб'єктів в процесі інноваційного оновлення машинобудівних підприємств.

2. Формування системних утворень ІІС, ІІВК та ін. є об'єктивним процесом поглиблення організаційно-економічних, техніко-технологічних та науково-виробничих зв'язків суб'єктів відновлювальної сфери машинобудівної галузі, що зумовлюється необхідністю прискорення інноваційного розвитку машинобудівних підприємств.

3. Головна роль у матеріалізації результатів наукових досліджень та розробок належить інноваційно-інвестиційним виробничим комплексам (ІІВК). Такі комплекси охоплюють всі етапи інноваційного процесу від генерації інноваційних ідей і до тиражування інноваційної продукції. ІІВК виступають ефективним інструментом інноваційного оновлення машинобудівної галузі, від ефективного функціонування якої залежить технологічне переоснащення інших базових галузей національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Амоша, А. И. Инновации в производстве (социально-экономический аспект) / А. И. Амоша, Н. А. Лобанов, Л. Н. Саломатина. – К.: Наук. думка, 2004. – 295 с.
2. Бодров, В. Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління: навч. посібник / В. Г. Бодров. - К.: УАДУ, 2002. 104 с.
3. Буряк, П. Ю. Інтегровані підприємницькі структури: перспективи розвитку в Україні / П. Ю. Буряк. – Л.: Логос, 2003. - 564 с.
4. Гальчинський, А. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. - К.: Знання України, 2002. - 336 с.
5. Губський, Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі: монографія / Б. В. Губський. - К.: Наукова думка, 1998. - 390 с.
6. Иванов, В. В. Национальные инновационные системы: опыт формирования и перспективы развития / В. В. Иванов // Инновации. – 2002. – № 4. - С. 14-18.
7. Іщук, С. І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія) / С. І. Іщук. - Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996. - 244 с.
8. Лукинов, І. Інвестиційна активність в економічному зростанні й оновленні / І. Лукинов // Економіка України. - 1997. - № 8. - С. 4-8.
9. Сич, Є. М. Інноваційно-інвестиційні комплекси транспортної галузі: методологія формування та розвитку: монографія / Є. М. Сич, В. П. Ільчук. - Київ: Логос, 2006. - 264 с.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Ільчук, В.П. Інноваційно-інвестиційні системи залізничного транспорту: становлення та розвиток / В. П. Ільчук; за ред. д-ра екон. наук, проф. Сича Є. М. - Київ: Логос, 2004. - 381 с.
12. Кичко, І. І. Стратегічні орієнтири інвестиційно-інноваційного розвитку в Україні, В. Ф. Савченко // Здобутки і проблеми євроінтеграційних зрушень в Україні на сучасному етапі: монографія; за заг. ред. В. Ф. Савченка, Л. М. Мекшун. Чернівці: ЧНТУ, 2018. - С. 8-29.
13. Кичко, І. І. Перспективи реалізації моделі венчурного інвестування в Україні / І. І. Кичко // *Проблеми і перспективи економіки і управління*. - 2016. - № 3. - С. 171-177.
14. Тихомін, О. М. Стимулювання інноваційного процесу на підприємствах / О. М. Тихомін, К.М. Бровко // *Фінанси України*. - 2002. - № 10. - С. 53-55.

UDC 330.322.2:330.341.1]621

JEL Classification : E22, O32, L62

V. P. Ilchuk, Doctor of Economics,
Professor,**T. O. Shpomer**, Candidate of Economic Sciences**INVESTMENT INTERACTION OF PARTICIPANTS IN THE INNOVATION PROCESS
IN THE FORMATION OF SYSTEM ENTITIES OF THE MACHINE-BUILDING INDUSTRY**

Abstract. *The article explores the processes of integration of scientific, innovative, investment and production sectors that are involved in the innovative renewal of enterprises in the engineering industry.*

The reasons for the technological backwardness of domestic engineering enterprises in Ukraine as a whole compared to developed countries of the world have been identified. The importance of innovative renewal of the engineering industry, as a basis for technological re-equipment of other leading branches of the national economy is shown. The role of financial support for the innovative renewal of machine-building enterprises has been identified, and the most efficient use of investment resources has been identified. The significance of the process of investment interaction of participants in innovative renewal of machine-building enterprises is shown.

It has been proved that the strengthening of investment interaction, which leads to stable economic and institutional ties, is contributing to the intensification of integration processes and the formation of systemic structures in the reconstruction of the national economy.

Considerable attention is paid to investment cooperation, which is a defining factor in the process of innovative renewal of machine-building enterprises. Investment collaboration is shown to be a motivational and incentive driver of innovation change, contributing to effective decision-making in the areas of innovation priorities, resourcing of innovation, and innovation performance investment process.

A number of factors that determine the integration processes of entities in the innovation, investment and manufacturing sectors of the engineering industry have been identified. The processes of formation of innovation and investment production complexes that are at different stages of their life cycle and their structure are investigated. The possibilities of the above-mentioned complexes in accelerating the rate of innovative renewal of machine-building enterprises are described.

Keywords: *machine building industry; integration processes; system entities, subjects of innovative renewal; innovation and investment production complexes.*

References:

1. Amosha, A. I. (1992). *Innovatsii v proizvodstve (socialno-ekonomicheskii aspekt) [Manufacturing innovations (socio-economic aspect)]*. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
2. Bodrov, V. H. (2002). *Transformatsiia ekonomichnykh system: kontseptsii, modeli, mekhanizmy rehuliuвання ta upravlinnia [Transformation of economic systems: concepts, models, mechanisms of regulation and management]*. Kyiv: UADU [in Ukrainian].
3. Buriak, P. І. (2003). *Intehrovani pidpriemnytski struktury: perspektyvy rozvytku v Ukraini [Integrated business structures: prospects for development in Ukraine]*. Lviv: Lohos [in Ukrainian].
4. Halchynskiy, A., Heiets, V., Semynozhenko, V. (2002). *Innovatsiina stratehiia ukraïnskykh reform [Innovative strategy of Ukrainian reforms]*. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
5. Hubskeyi, B. V. (1998). *Investytsiini protsesy v hlobalnomu seredovyshchi [Investment processes in the global environment]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
6. Yvanov, V. V. (2002). *Natsyonalnye innovatsyonnye sistemy: opyt formirovaniia i perspektyvy razvytyia [National innovation systems: experience of formation and prospects of development]*. *Innovatsyi – Innovations*, 4, 14-18 [in Russian].
7. Ishchuk, S.I. (1996). *Terytorialno-vyrobnychi komplekxy i ekonomichne raionuvannia (metodolohiia, teoriia) [Territorial production complexes and economic zoning (methodology, theory)]*. Kyiv: Ukraïnsko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu [in Ukrainian].
8. Lukinov, I. (1997). *Investytsiina aktyvnist v ekonomichnomu zrostanti y onovlenni [Investment activity in economic growth and renewal]*. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, 8, 4-8 [in Ukrainian].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

9. Sych, Ye. M., Ilchuk, V. P. (2006). *Innovatsiino-investytsiini kompleksy transportnoi haluzi: metodolohiia formuvannia ta rozvytku [Innovation and investment complexes of the transport industry: methodology of formation and development]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].

10. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Site of State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

11. Ilchuk, V. P. (2004). *Innovatsiino-investytsiini systemy zaliznychnoho transportu: stanovlennia ta rozvytok [Innovation and investment systems of railway transport: formation and development]*. Ye. M. Sych (Ed.). Kyiv: Lohos [In Ukrainian].

12. Kychko, I. I., Savchenko, V. F. (2018). Strategic guidelines for investment and innovation development in Ukraine. V. F. Savchenko, L. M. Mekshun (Eds.). *Achievements and problems of European integration changes in Ukraine at the present stage* (pp. 8-29). Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

13. Kychko, I. I. (2016). Perspektyvy realizatsii modeli venchurnoho investuvannia v Ukraini [Prospects for the implementation of the venture investment model in Ukraine]. *Problems and prospects of economics and management*, 3, 171-177 [In Ukrainian].

14. Tykhomin, O. M., Brovko, K. M. (2002). Stymulivannia innovatsiynoho protsessu na pidpriemstvakh [Stimulating the innovation process in enterprises]. *Finansy Ukrainy – Finace of Ukraine*, 10, 53-55 [In Ukrainian].

Надійшла 18.11.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Ільчук В. П., Шпомер Т. О. Інвестиційна взаємодія учасників інноваційного процесу у формуванні системних утворень машинобудівної галузі. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 89-101.

Ільчук Валерій Петрович	доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка»; http://orcid.org/0000-0003-4844-1326 ; ResearcherID:F-4864-2016; E-mail:ivp5@ukr.net;
Ilchuk Valerii Petrovych	Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, National University Chernihiv Polytechnic; http://orcid.org/0000-0003-4844-1326 ; ResearcherID:F-4864-2016; E-mail:ivp5@ukr.net;
Шпомер Тетяна Олександрівна	кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка»; orcid.org/0000-0001-6680-5889 ; ResearcherID:L-9323-2015; E-mail:tanya_shpomer@ukr.net;
Shpomer Tetiana Oleksandrivna	Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of Department of Finance, Banking and Insurance, National University Chernihiv Polytechnic; orcid.org/0000-0001-6680-5889 ; ResearcherID:L-9323-2015; E-mail:tanya_shpomer@ukr.net.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-102-113

UDC 005.32:331.101.3

JEL Classification : J33, M12

O. V. Popelo, Doctor of Economics,
Assistant Professor,**T. V. Zabashtanska**, Candidate of Economic
Sciences, Associate Professor,**K. O. Chorna**, Master Student**THEORETICAL FUNDAMENTALS OF FORMATION
OF THE MOTIVATION SYSTEM AT ENTERPRISE**

Abstract. *In modern conditions of aggravation of competition the question of creation of effective system of motivation of the personnel at the enterprise acquires extreme urgency. The level of employees' thirst for work depends on the chosen system of motivation. That is why company executives need to rationally combine tangible and intangible methods of staff motivation. Foreign experience proves that intangible and tangible methods of motivation play an equally important role in organizing the work of subordinates. That is why the study of the process of choosing a method of staff motivation in the enterprise is becoming increasingly important, which confirms the relevance of the chosen to research topic.*

The article investigates the theoretical foundations of the formation of an effective system of motivation in the enterprise. The main motives that underlie motivation are highlighted. Motivation theories are outlined and analyzed. The analysis of the main components of the motivation system: tangible and intangible. The factors contributing to the formation of an effective system of motivation in the enterprise are revealed. Possibilities of combination of tangible and intangible types of motivation at the enterprise are substantiated.

It has been proven that motivation has a significant impact on the life of every person and is a driving force in any economic activity. Everyone is an individual, so the goal of company leaders is to choose motivational factors in accordance with the individual qualities of employees. To get the maximum effect from the work of subordinates, the manager must determine the motives of each employee.

Keywords: *motivation; motive; material motivation; intangible motivation.*

Urgency of the research. In modern conditions of aggravation of competition, the question of creation of effective system of motivation of the personnel at the enterprise acquires extreme urgency. The level of employees' thirst for work depends on the chosen system of motivation. That is why company executives need to rationally combine tangible and intangible methods of staff motivation.

Target setting. Domestic experience shows that at this stage of development of the motivational component, the material methods of stimulating employees are more important. At the same time, foreign experience proves that intangible and tangible methods of motivation play an equally important role in organizing the work of subordinates. That is why the study of the process of choosing a method of staff motivation in the enterprise is becoming increasingly important, which confirms the relevance of the chosen to research topic.

Actual scientific researches and issues analysis. The theoretical foundations of motivation are highlighted in the works of such famous scientists as F. Herzberg, K. Alderfer, A. McKelland, A. Maslow and others. Many researches are devoted to the actual question of today, search of tools of formation of effective system of motivation V. Bocharov, O. Magopets, M. Polyuk, A. Ustilovskaya, O. Shubna.

Uninvestigated parts of general matters defining. Despite the large number of studies on the problems of staff motivation, the issue of a systematic approach to the theoretical foundations of the motivation system in the enterprise needs further study and analysis.

The research objective. The purpose of the article is to study the theoretical foundations of the formation of an effective system of staff motivation in the enterprise.

The statement of basic materials. Motivation is essential in everyone's life. That is why it is considered that motivation is the driving force that motivates an employee to perform job responsibilities.

Throughout the history of mankind, many definitions of the concept of motivation have been formed. Summarizing, in our opinion, motivation is a certain stimulus that motivates a person to action in order to meet their own needs through certain activities. Motivation is based on psychophysiological aspects that control human behavior and determine how organized, activity-oriented, stress-resistant and active in everyday life [2].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

In psychology, there are six types of motivation, which are presented in (Fig. 1).

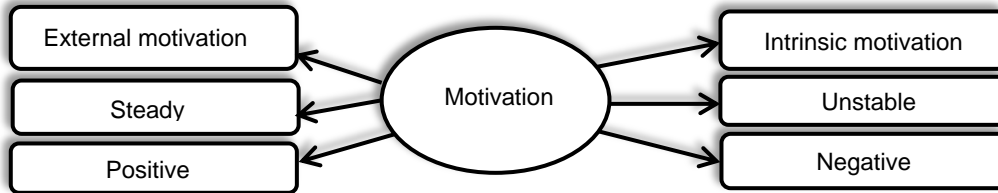

Fig. 1. Types of motivation in psychology

Source: * developed by the authors

As a rule, external motivation is not related to certain activities and is aimed at certain external circumstances, which are the driving force for a person. A characteristic feature of external motivation is the activity of the employee under the influence of certain external factors (tangible and intangible). External motivating factors can be high salaries, career growth, power opportunities, respect among colleagues, and so on (Fig. 2).

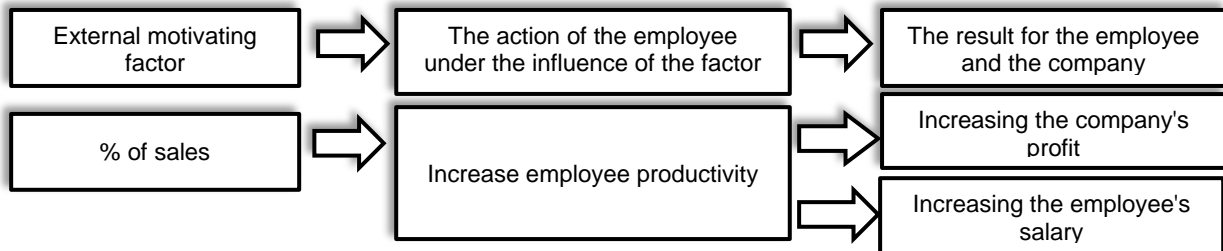

Fig. 2. Schematic example of the influence of external motivation

Source: * developed by the authors

As for *intrinsic motivation*, on the contrary, it is activity-oriented and unrelated to external factors. Internal motivation arises in the middle of the person and does not depend on external factors. A characteristic feature of intrinsic motivation is the presence of employee satisfaction with their own work. Internal motivating factors can be the desire for self-realization, self-development, achieving dreams and goals. A striking example of external motivation is to participate in corporate events in order to obtain positive emotions.

Steady motivation is based on the physiological needs of man, such as hunger and thirst, the need to have a healthy sleep, the need to communicate and more. Steady motivation requires the individual to perform clear conscious actions without forced additional reinforcements. Factors that can form a stable motivation are the lack of monotonous work, creativity and novelty in work, collective forms of work.

Unstable motivation, on the other hand, requires constant additional support. For example, in order to move up the career ladder, an employee must acquire certain knowledge and experience and perform their own work productively. Unstable motivation can change over time.

The basis of **positive motivation** is positive incentives, ie the expectation of the employee to get a positive effect by performing certain actions. Positive motivation is primarily aimed at obtaining positive emotions by the employee from the tasks. A typical example is the performance of successive stages on the way to achieving a global goal and receiving a reward at the finish of each stage.

Negative motivation is based on negative incentives, ie the employee performs certain activities to avoid punishment. A clear example of negative motivation can be the punctuality of the employee and as a consequence of avoiding disciplinary action by the manager.

It is known that motivation is a set of motives, which in turn affect human behavior and push it to certain actions.

A **motive** is a certain tangible or intangible object that acts as a meaning of achievement and is characterized as an internal phenomenon that motivates a person to action. The subject, in turn, may

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

experience positive or negative emotions depending on the achievement of the desired or, conversely, dissatisfaction with the existing situation.

Varieties of motives that motivate a person to action are presented in (Fig. 3).

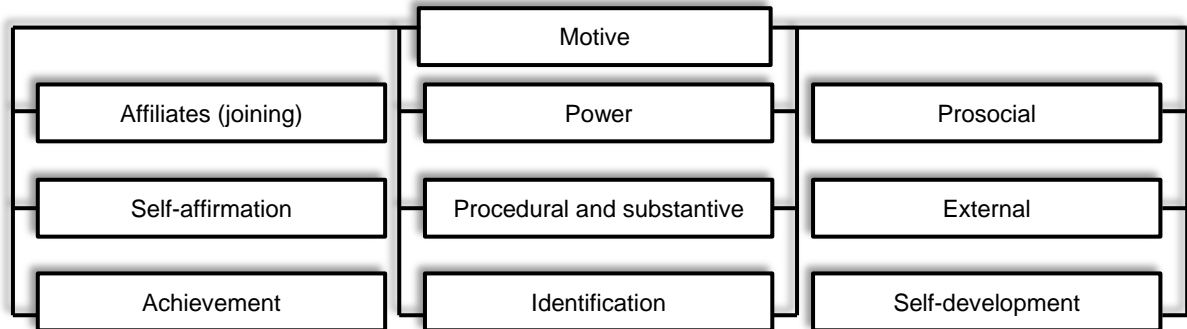

Fig. 3. The set of motives that underlie motivation

*Source:** developed by the authors

The motive of affiliation or joining is a motive that motivates a person to establish and maintain constant contact with other individuals. In today's world, interpersonal contacts play an important role, it is at the heart of affiliation is the desire to work in a team and improve relations between colleagues. The leader as a leader must create and maintain a friendly atmosphere in the team. It is under such conditions that employees will have a friendly relationship with each other and teamwork will become more productive.

The motive of self-affirmation motivates the individual to actions, which in turn are aimed at obtaining a certain status in life and self-affirmation in society. Every employee seeks respect from colleagues and superiors. Sometimes such employees strive to achieve their goals in any way that is not always good for the organization.

The motive of achievement causes the desire of the individual to achieve the best success in their own activities and avoid any failures. Employees are aimed at quality performance of tasks received from the manager in order to obtain recognition. Managers can entrust such employees with tasks of any complexity and be sure that the tasks will be performed efficiently and on time.

The motive of power is characterized by the desire of the individual to influence others, in his actions there is a desire not to enjoy work, but primarily to obtain power to manage a group of people. This type of motive is clearly expressed in the leaders and directly in the leaders of organizations. Sometimes a person driven by the motive of power becomes obsessed, so when appointing line managers should pay attention to the basis of the motivation of a potential candidate were laid and other motives.

Procedural and substantive motives are clearly expressed in individuals who enjoy their own work. They are interested in the process itself and, as a rule, such individuals succeed in their own activities, because for them both the process and the content of work are equally important. Employees who are driven by a procedural and substantive motive are good performers, so the manager can safely delegate some powers to such employees.

The motive of identification forces a person to strive to acquire similarities with a certain other individual. In the business environment, it can be well-known investors and entrepreneurs, whose success impresses and motivates a person to take actions aimed at achieving similar results. Therefore, the leader must be an example for his subordinates, constantly strive for self-development, be punctual and responsible.

At the heart of prosocial motives is the responsibility of the individual to others. An employee with prosocial motives feels a sense of belonging to a certain group and strives to achieve the goal. Employees driven by prosocial motives strive to perform their tasks well. Often prosocial motives can be found in leaders who are not afraid to take responsibility for their own actions and even the actions of their team.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

External motives as well as external motivation are not aimed at activity, the main purpose of the individual, which is driven by external motives is to obtain certain material benefits. Most employees in any organization are driven by external motives, because the goal of each employee is to make a profit. Performing certain work, the employee seeks to receive material remuneration. In a team where employees strive for material rewards, motivation must be built on material factors, such as basic wages and additional payments.

Every successful individual has a motive for self-development, because he is responsible for personal development and the desire to constantly develop in any environment. The main goal is to realize one's own potential. Modernity dictates such rules that if a person wants to be successful, he must develop every minute, try something new to gain his own experience and absorb useful information that can be used in their own activities.

Thus, motivation is directly a phenomenon, which is the driving force on the way to activity in order to achieve the desired result. Having considered the main types of motivation and motives that are allocated in psychology and manage individuals, we can move on to aspects of the formation of a system of motivation of employees in the enterprise. Staff motivation is an integral part of management. The system of staff motivation is a system that is designed to stimulate employees to work through moral and material incentives. The incentives are based on external factors influencing the employee, this is the main difference between the incentive and the motive [5].

The goal of each manager is to create a system of motivation in their own organization, which is able to increase employment and ensure maximum effect from the activities of each employee.

In the process of developing such a phenomenon as motivation, many theories of staff motivation have emerged. Motivation theories are designed to identify employee needs and explain the relationship between employee needs and actions. Theories study what motivates employees to perform their duties effectively. As a rule, there are three groups of motivation theory: meaningful motivation theories; theories are based on the principles of a specific picture of the employee; procedural theories of motivation (Fig. 4).

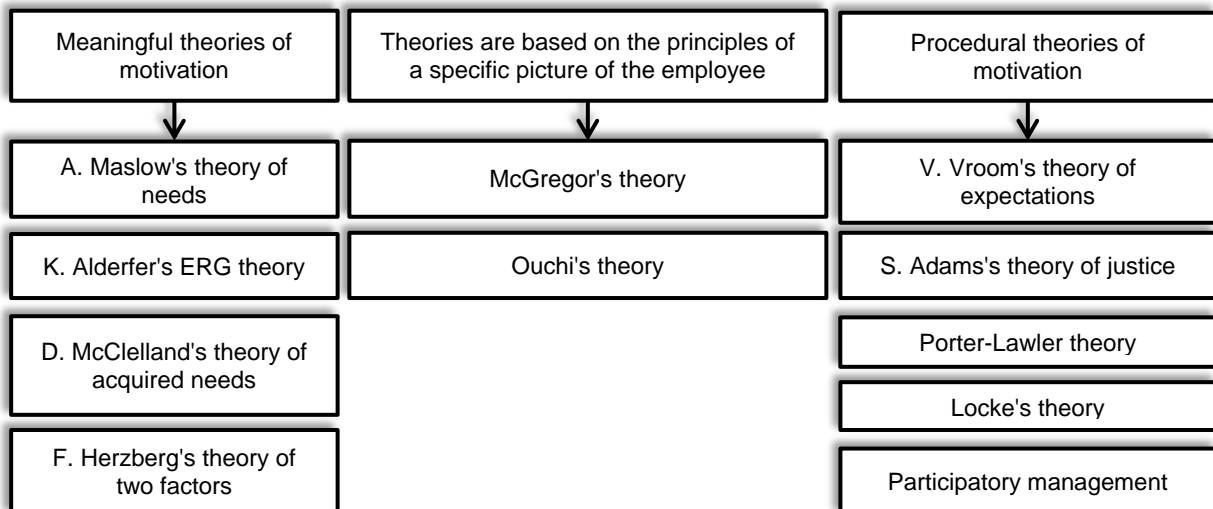

Fig. 4. Theories of motivation

Source:* developed by the authors based on [7; 9]

Substantive theories of motivation, as a rule, study the needs of the individual and are designed to clarify the internal motives that motivate the individual to action. The relationship between the physiological needs of the individual and motivation is a major issue studied in meaningful theories of motivation (Tab. 1).

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Table 1

Meaningful theories of motivation

Theory	Author	Substantive provisions
Needs theory	Abraham Maslow	Every individual has a certain need all the time. The needs of the individual can be grouped into structured groups, which in turn are arranged in a specific hierarchy (thus the pyramid of needs of A. Maslow was developed). Satisfaction of needs motivates a person to action. In place of the needs that have already been met by the individual, there are needs that still require certain actions to meet them. The best motivation is needs that have not yet been met by the individual. The first needs that a person tries to satisfy are placed at the base of the pyramid - a group of physiological needs. Satisfying physiological needs, a person directs his actions to meet the highest group of needs, namely self-realization. Most importantly, there are more ways to meet the needs of higher groups.
ERG theory	Clayton Paul Alderfer	Alderfer developed a theory by classifying needs into three main groups. Existence - a group that includes physiological needs and the need for security. Relatedness - a group of needs that reflects the social component of the individual, namely the feeling of belonging to a certain group, recognition in society. Growth - a group based on the needs of growth, self-realization and development. Maslow's and Alderfer's theories are similar, but the main difference is that according to Maslow satisfaction of needs can be carried out only from the bottom up, and according to Alderfer needs can be met in both directions, but if the individual can not meet the needs of a higher group, there is a phenomenon called frustration. Frustration occurs when a person is defeated in meeting the needs of a higher order and then he tries to meet the needs that require less effort.
Theory of acquired needs	David McClelland	According to McClelland's theory, there are three types of needs that are acquired by individuals during life and then motivate action: achievement, complicity and power. People with a predominant need for power are divided into two groups: the former seek power for the sake of influence, and the latter for the sake of achieving a common goal.
The theory of two factors	Frederick Herzberg	The theory shows the influence of two material and moral factors on human motivation. Materials are related to internal needs and self-expression (wages, living standards and status). Morality is related to the nature of human activity (success and achievement).

Source:* developed by the authors based on [9]

Theories based on the principles of a specific picture of the employee study the motives that motivate the employee to activities aimed at the common result of the organization. Each of the theories describes certain qualities that an employee must possess. In this way, the leader has the opportunity to use certain tools of motivation to achieve common goals (Tab. 2).

Table 2

Motivation theories are based on the principles of a specific picture of the employee

Theory	Author	Substantive provisions
1	2	3
XY-theory	Douglas McGregor	The theory is based on two main propositions: – Authoritarian management of employees (X) – Democratic leadership of workers (Y) According to Theory X - workers tend to be lazy and try to avoid any activity and responsibility for a particular job. In order to increase motivation, managers must constantly monitor the work of subordinates and direct their activities. In some cases, it is appropriate to use coercive methods in order to realize the company's goals. According to Theory Y, employees are ambitious from the beginning and have intrinsic self-motivation. They are focused on work and enjoy the tasks. The task of managers is to provide conditions for self-realization of subordinates and show that they have some freedom of action and then the potential of employees will be fully realized.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Continuation of Table 2

1	2	3
Theory Z	William Ouchy	Theory Z is based on collectivism. The team is perceived as a certain family and each individual is important in it. Decisions are made by the team and the responsibility for the decisions lies with all members of the team. The main task of the head is to coordinate the goals of employees with the goals of the organization and ensure the continuous development of subordinates. For theory Z, the portrait of the worker looks like this: the worker is focused on working in a team; he enjoys helping colleagues; strives for continuous development and aims to advance in the career ladder. The career advancement of an employee directly depends on the number of years he has worked in the organization.

*Source:** developed by the authors based on [7]

Procedural theories of motivation study how a person distributes efforts to achieve goals and which model of behavior is chosen. The pattern of behavior describes certain expectations and how a person perceives his environment (Tab. 3).

Table 3

Procedural theories of motivation

Theory	Author	Substantive provisions
Theory of expectations	Victor Vroom	According to Vroom's theory, human needs are not the main motivation and driving force. It is the model of behavior chosen by a person influences the achievement of goals. It is believed that a person always has several choices and it is his choice that determines the further achievement of goals. According to Vroom's theory, motivation is based on the ratio of the number of human desires and the ability to achieve them. Managers of the organization to increase the motivation of subordinates must take into account the needs, capabilities and availability of certain resources to perform tasks.
Theory of Justice	John Adams on	According to Adamson's theory, motivation is considered in terms of comparing a particular individual with another. A person evaluates his work and the received reward with the work of others in the same given conditions. There are three options: underestimation, fair valuation and revaluation. The goal of the manager is a fair assessment of employees in relation to others.
Complex theory of motivation	Porter-Lawler	Complex theory has 5 components: effort, perception, results, rewards and satisfaction. The effort that an employee spends depends on the value of the remuneration. The other side is a fair assessment of the results, the satisfaction itself will further affect the perception of the employee.
Target theory of motivation	Edwin Locke	According to this theory, human behavior depends on its goal, it is to achieve it that a person performs a penalty. For effective motivation, the manager must apply the following principles: clearly set a goal for the employee; the level of complexity of the task should be medium or high; the employee must agree to perform the task; feedback; allow you to set goals yourself.
Партисипативне управління		The essence of the concept is that if the employee takes an active part in the life of the organization and enjoys the activity, then he will work more efficiently and productively.

*Source:** developed by the authors based on [7]

Theories of motivation are the information foundation in the formation of an effective system of motivation in the enterprise, the success of which directly depends on the efficiency of each employee. The leader as a leader is obliged to provide an effective system of motivation that would motivate subordinates to action. In a global sense, as defined in our study, motivation is a psychological process in which stimuli and motives lie, which are the driving force.

The introduction of an effective system of motivation will provide a solution to many tasks set before the head, namely (Fig. 5):

- improving labor productivity, efficiency and effectiveness of subordinates;
- attracting highly qualified specialists, increasing the number of qualified personnel in the company;

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

- retention of existing specialists (managers, marketers, economists, analysts), minimization of staff turnover;
- ensuring a comfortable climate inside the company;
- increasing the interest of subordinates in the development of the company;
- ensure compliance with subordinates of a high level of discipline.

When developing an effective system of motivation, the leader must take into account the instability of the team and take into account demotivational aspects that may adversely affect the further actions of the team. The ideal system of motivation should include six factors on which the leading criteria of efficiency of a parity of activity and needs of the worker are based. It is based on the criteria of effectiveness that the appropriate method of motivation is chosen.

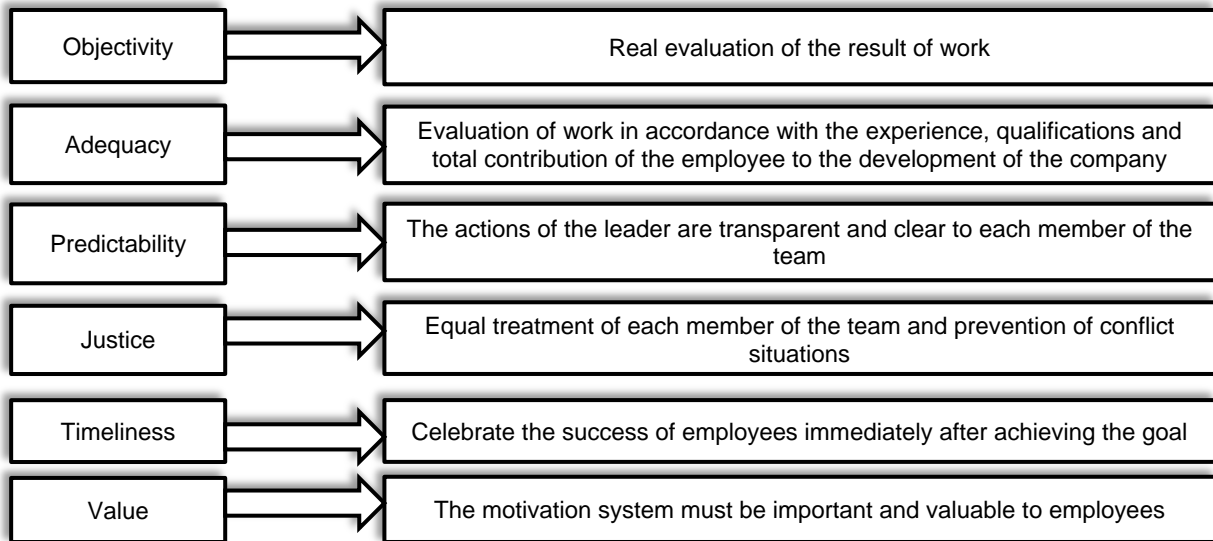

Fig. 5. Factors of an effective motivation system
 Source:* developed by the authors

There are two main methods of motivation in personnel management - the material method and the intangible method. Receiving tangible or intangible incentives is usually associated with the interests of the company. Thus, both employees and managers of the company win (Fig. 6).

Material methods of motivation (economic) - involve employees to perform the tasks assigned to them for a certain financial reward. Material methods of motivation are considered the most common and more effective. This method of motivation includes any economic methods of incentives based on the financial component. A reasonable approach to material motivation increases productivity at times [2].

Varieties of material method of motivation include monetary and compensatory incentives. Monetary incentives are additional payments for high achievements in work in the form of bonuses, interest and salary increases; payment of medical and social insurance; increased wages, under harmful working conditions; cash payments in emergencies; compensation of transport costs; pension allowances for highly qualified retired workers.

Varieties of monetary motivation:

A decent salary is the best motivation for an employee. The manager must set the salary according to the level of efficiency of the subordinate. Impartially low wages lead to high staff turnover. Wages are the basis of motivation, if the company can not provide a decent wage, other methods of motivation will not be effective. The task of the head is to establish an appropriate fixed salary for each subordinate and provide a flexible part of it.

Cash bonuses - an effective type of motivation, the main difference from wages is that bonuses are issued unstable and directly depend on the level of work of the subordinate. It is the stability of the

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

payment of bonuses and their quantitative value characterize the image of the employer. If the company has a clear scheme of payment of bonuses and it is clear to employees, as a result the company will receive high productivity and economic effect from work of subordinates.

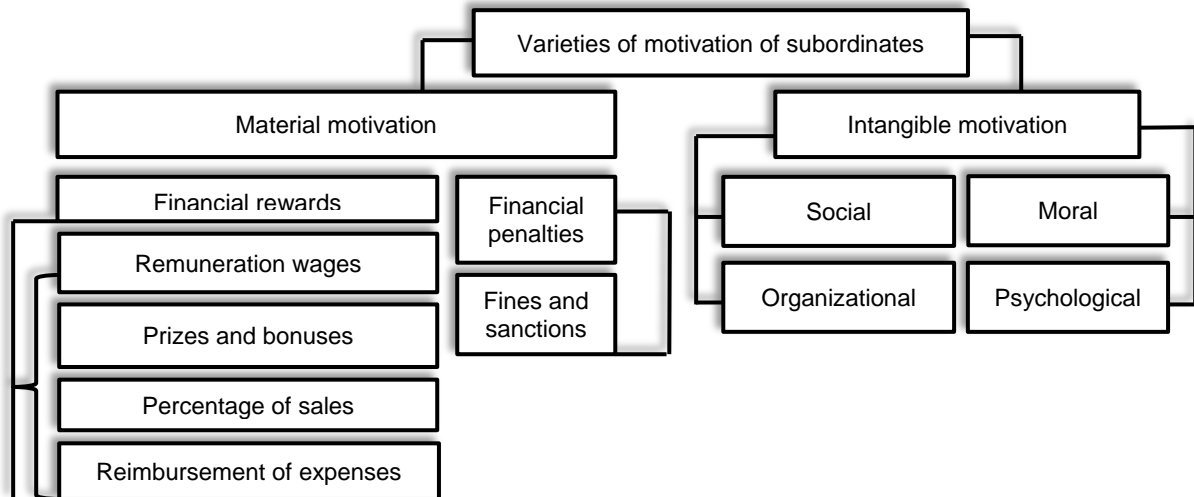

Fig. 6. Varieties of motivation of subordinates

Source:* developed by the authors based on [4]

Additional interest is a common way to motivate in trade. Due to the fact that there is no fixed wage and pay depends directly on the efforts of the employee, the work of workers becomes more productive. Subordinates understand that the more they sell goods, the higher their wages - this is a great incentive to work.

Bonus system of motivation is of two types fixed and variable "floating". As a rule, the company sets a plan for a month, quarter or year, employees in turn must implement it. Bonus payments are accrued for the implementation of the plan. The manager's task is to develop a bonus program and explain its goals and objectives to employees.

Selling shares is a newer method of motivation. The essence of this method is that an employee who has increased sales by n-quantity, has the opportunity to buy shares of the company at a price below market. Thus, becoming a shareholder of the company will increase interest in its development, because the success of the organization depends on the share price and in turn the material well-being of the employee.

Compensatory incentives are one of the types of staff motivation. Reimbursement is an additional social package that successful companies can provide to their employees. Typically, these costs include: rent, gym memberships, vacation vouchers, training sessions and seminars, transportation costs, mobile communications and meals. Enterprises can also provide the opportunity to use social institutions of the enterprise (kindergartens, schools, sanatoriums); free or partially paid vouchers; preferential terms for purchasing the company's products; improving working conditions and logistics; free tickets to the cinema, theater or concert.

Monetary and compensatory incentives are usually referred to as incentives. There is also a system of fines.

The system of fines is certain financial sanctions for violation of discipline, namely lateness, non-fulfillment of the current plan and provocation of conflict situations in the team. Sanctions are designed to prevent negligent attitude of employees to work and are a kind of compensation to the company in case of illegal actions of employees. The system of fines is based on the principle of influencing a particular employee and thus prevents such actions among colleagues. The manager must understand that financial penalties should not affect the basic salary. Financial penalties, as well as bonuses, are additional incentive funds that can be issued for a certain result or, conversely,

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

withdrawn. Some companies make the mistake of imposing innumerable sanctions, which in turn adversely affect the work of employees, because they understand that punishment is inevitable and cease to be taught to the maximum, and some are fired altogether.

Thus, financial rewards are designed to encourage employees to take the initiative in work, to implement the plan and tasks, to take an active part in the development of the company and to strictly adhere to discipline. Thanks to the financial reward, employees are full of enthusiasm and feel that they are a valuable employee of the company. The system of material motivation must be constantly improved in order not to lose efficiency in the long run.

Intangible methods of motivation are usually not expressed in monetary terms but carry certain incentives that encourage improved productivity. As a rule, there are the following types of intangible motivation: social, organizational, moral and psychological [2].

Social stimulation is a method of motivation, the characteristic features of which are giving the head of his subordinates certain powers, assigning an important level of tasks and giving the opportunity to advance in the career [10]. Employees should know that for certain achievements they will be able to advance in their careers, but the manager's task is to find a measure, otherwise it will lead to competition among subordinates and teamwork will not be possible. An important incentive is professional development at the expense of the company, providing opportunities to develop and improve their professional qualities.

Organizational incentives are a method of motivation whose characteristic features are the provision of decent working conditions, the arrangement of a comfortable working month for the subordinate, providing a place to rest and dining, providing the opportunity to work with the latest technology [10]. For a large number of employees, the organizational incentive is a flexible work schedule. Organizational incentives systematize the work of the enterprise. There are such subgroups of organizational incentives as:

The organization of meetings and planned activities for the team, the involvement of all employees in the current work of the enterprise, informing about the current tasks and goals of the organization, contribute to the involvement of employees in the process of achieving common goals.

Administration includes the formalization of the functional responsibilities of subordinates; creation of a code of ethics for the company's employees; study of the regulatory framework related to the functioning of the enterprise; creating rules for a culture of communication with clients and colleagues; formation of a system of personnel incentives.

Grading is one of the newest methods of increasing the productivity of subordinates. The purpose of which is to form a hierarchical structure based on the value of employees for the company. On the basis of which a system of incentives and distribution of remuneration among employees is created. *The evaluation criteria include: qualifications, level of education, responsibility, productivity and diligence.*

Moral stimulation is a method of motivation whose characteristic features are the celebration of the achievements of subordinates, as a kind of public or personal praise, the expression of gratitude by the leader for significant achievements in the work and performance of tasks [10]. The leader must note not only the failures but also the achievements of employees, in turn, subordinates seek not to disappoint the leader. That is why even nowadays boards of honor are used, where the worker of the month, quarter or year is celebrated. Awarding certain diplomas and giving gifts is another effective moral stimulus. Gifts to employees for certain achievements, as a rule, increase trust in managers and demonstrate the company's image. Gifts can be functional (electronic devices, small appliances), corporate (souvenirs with company symbols, products of own production) and symbolic (diplomas, awards, diplomas, medals). Moral stimulation also includes constructive criticism, thanks to constructive criticism the company's employees improve their professional qualities.

Psychological stimulation is a method of motivation whose characteristic features are the provision of organizational conversations with a psychologist, stimulating employees by personal example of success of the leader, the organization of corporate events for communication in an informal setting [10]. Corporate events such as holiday banquets, team games, outdoor activities and cultural events contribute to the formation of a trusting relationship between the leader and subordinates and creates a friendly atmosphere in the team. An important element of psychological stimulation is feedback,

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

providing employees with the opportunity to express themselves, contributes to the formation of a quality socio-psychological climate in the team, and as a rule, a good atmosphere helps to increase productivity. The task of the leader is to make it clear to his subordinates that their opinion is important for the organization.

Intangible ways of motivation are designed to correctly set goals, priorities and create incentives that will encourage employees to take an active part in the work process. This method of motivation helps employees to express themselves and be more proactive. However, the peculiarity of intangible motivation is that the leader must find a personal approach to each subordinate separately, and for this you need to understand the self-motivation of subordinates.

So, as a rule, there is no single right method of motivation that suits any company and team. The choice of tangible or intangible ways of motivation is left to the head of the company. Only the manager has the right to choose which methods of motivation will be more effective in order to achieve maximum productivity in his company and in today's market. Based on the experience of many successful companies, we can conclude that the system of motivation should be comprehensive and combine tangible and intangible methods of motivation.

Conclusions. Motivation has a significant impact on everyone's life and is the driving force in any economic activity. Everyone is an individual, so the goal of company leaders is to choose motivational factors in accordance with the individual qualities of employees. To get the maximum effect from the work of subordinates, the manager must determine the motives of each employee.

It is studied that the most useful for company managers are theories of motivation, which are based on the principles of a specific picture of the employee, because they reveal the essence of internal incentives that motivate employees to work to achieve organizational goals and personal needs.

An effective system of staff motivation should include tangible and intangible ways of motivation. It is proved that to create a successful system of motivation it is appropriate to combine both tangible and intangible ways of motivation. Domestic practice shows that first of all employees are still interested in the material aspect, namely wages, interest on sales, bonuses. But intangible ways of motivating staff also play an important role in shaping the motivation system, especially aspects such as workplace organization, friendly atmosphere in the team, respect for superiors affects the productivity of workers and the overall economic effect of the company.

References:

1. Andriichuk, Yu. A. (2016). Zarubizhnyi dosvid motyvatsii personalu v rozrizi yaponskoi modeli [Foreign experience in staff motivation by Japanese model]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Lohistyka – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": Logistics*, 846, 11-15 [in Ukrainian].
2. Vynohradova, O. V., Pilihrim, K. I. (2013). Sutnist motyvatsii personalu yak osnovy rozvytku pidpriemstva [Essence of Personnel Motivation as the Basis of Enterprise Development]. *Biznes Inform – Business Inform*, 12, 339–347 [in Ukrainian].
3. Yeskov, O. L., Darchenko, N. D. (2010). Systema motyvatsii personalu, oriyentovana na tsili ta rezultaty yoho roboty [The system of personnel motivation, focused on the goals and results of his work]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, 2(1), 194–198 [in Ukrainian].
4. Zastavniuk, L. I., Lypovetska, T. R. (2019). Problematyka systemy motyvatsii personalu v suchasnomu menedzhmenty pidpriemstva [Staff motivation system problems in modern enterprise management]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk – Priazovsky Economic Bulletin*, 3(14), 166–172 [in Ukrainian].
5. Mahopets, O. A. (2011). Teoretyko-metodolohichni osnovy motyvatsii i stymulivannia trudovoi diialnosti [Theoretical and methodological bases of motivation and stimulation of labour activity]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific works of Kirovograd National Technical University*, 20(II), 15–21 [in Ukrainian].
6. Nesterovych, A. V. (2015). Teoretyko-metodolohichni aspekty motyvatsii pratsi u silskomu hospodarstvi [Work motivation at the agricultural factories]. *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 14(4), 75–78 [in Ukrainian].
7. Poliuk, M. I. (2020). Teoretychni pidkhody do motyvatsii personalu u pidpriemnytstvi [Theoretical approaches to motivation of staff in entrepreneurship]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7836> [in Ukrainian].
8. Smirnova, D. V., Diachek, V. V., Diachek, O. Yu. (2018). Udoskonalennia systemy motyvatsii personalu pidpriemstva v umovakh rozshyrennia zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Staff motivation system improvement at the enterprise in the conditions of foreign economic activity extension]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 16, 135–153 [in Ukrainian].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

9. Ustilovska, A. S. (2017). Motyvatsiia personalu yak odyn z osnovnykh instrumentiv uspishnoho upravlinnia personalom [Staff motivation as one of the main tools for successful personnel management]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 4.4 (44.4), 112–115 [in Ukrainian].

10. Shchetinina, L. V., Rudakova, S. H., Lobunets, I. S. (2018). Nehroshova motyvatsiia personalu yak sposib pidvyshchennia efektyvnosti yoho roboty [Non-Monetary Motivation of Staff as a Way to Increase Efficiency of its Work]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 2(36), 268–275 [in Ukrainian].

11. Herzberg, F. (1968). *Onemore time: How do you motivate people?* Harvard Business Review, Brighton, USA [in English].

12. Maslow, A. (1946). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396 [in English].

13. McClelland, D. C. (1988). *Human Motivation*, Cambridge University Press, Cambridge, UK [in English].

14. McGregor, D. (1957). The human side of enterprise. *Management Review*, 46, 22-28 [in English].

УДК 005.32:331.101.3

JEL Classification: J33, M12

О. В. Попело, д. е. н. доцент,
Т. В. Забаштанська, к. е. н., доцент,
К. О. Чорна, магістр

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. В умовах загострення конкуренції надзвичайної актуальності набуває питання створення ефективної системи мотивації персоналу на підприємстві. Від обраної системи мотивації залежить рівень жаги працівників до роботи. Саме тому керівникам компанії необхідно раціонально поєднувати матеріальні й нематеріальні методи мотивації персоналу. Закордонний досвід доводить, що нематеріальні та матеріальні методи мотивації відіграють однаково важливу роль в організації праці підлеглих. Саме тому дослідження питання процесу обрання методу мотивації персоналу на підприємстві набуває дедалі більшого значення, що підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

У статті досліджено теоретичні засади формування дієвої системи мотивації на підприємстві. Виокремлено основні мотиви, які лежать в основі мотивації. Окреслено та проаналізовано теорії мотивації. Здійснено аналіз головних складових системи мотивації: матеріальних та нематеріальних. Розкрито фактори, що сприяють формуванню дієвої системи мотивації на підприємстві. Обґрунтовано можливості поєднання матеріальних та нематеріальних видів мотивації на підприємстві.

Доведено, що мотивація має значний вплив на життя кожної людини та є рушійною силою в будь-якій господарській діяльності. Людина – це особистість, тому ключовим завданням керівників компанії є обрання мотиваційних важелів відповідно до індивідуальних якостей працівників. Для отримання максимального ефекту від праці підлеглих, керівнику необхідно визначити мотиви кожного працівника.

Ключові слова: мотивація; мотив; матеріальна мотивація; нематеріальна мотивація.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук, Ю. А. Зарубіжний досвід мотивації персоналу в розрізі японської моделі / Ю. А. Андрійчук // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика. – 2016. – № 846. – С. 11-15.
2. Виноградова, О. В. Сутність мотивації персоналу як основи розвитку підприємства / О. В. Виноградова, К. І. Пілігрим // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. С. 339–347.
3. Єськов, О. Л. Система мотивації персоналу, орієнтована на цілі та результати його роботи / О. Л. Єськов, Н. Д. Дарченко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2, Т. 1. – С. 194–198.
4. Заставнюк, Л. І. Проблематика системи мотивації персоналу в сучасному менеджменті підприємства / Л. І. Заставнюк, Т. Р. Липовецька // Приазовський економічний вісник. – 2019. – Вип. 3 (14). – С. 166–172.
5. Магопець, О. А. Теоретико-методологічні основи мотивації і стимулювання трудової діяльності / О. А. Магопець // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 20, ч. II. С. 15–21.
6. Нестерович, А. В. Теоретико-методологічні аспекти мотивації праці у сільському господарстві / А. В. Нестерович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 14. – Ч. 4. – С. 75–78.
7. Полюк, М. І. Теоретичні підходи до мотивації персоналу у підприємстві / М. І. Полюк // Ефективна економіка. – 2020. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7836>.
8. Смірнова, Д. В. Удосконалення системи мотивації персоналу підприємства в умовах розширення зовнішньоекономічної діяльності / Д. В. Смірнова, В. В. Дячек, О. Ю. Дячек // Інфраструктура ринку. – 2018. – Вип. 16. – С. 135–153.
9. Устіловська, А. С. Мотивація персоналу як один з основних інструментів успішного управління персоналом / А. С. Устіловська // Молодий вчений. – 2017. – № 4.4 (44.4). – С. 112–115.
10. Щетініна, Л. В. Негрошова мотивація персоналу як спосіб підвищення ефективності його роботи / Л. В. Щетініна, С. Г. Рудакова, І. С. Лобунець // Проблеми економіки. – 2018. – № 2 (36). – С. 268–275.
11. Herzberg, F. *Onemore time: How do you motivate people?* Harvard Business Review, Brighton, USA, 1968.
12. Maslow, A. A theory of human motivation / Maslow A. // *Psychological Review*. – 1946. – № 50(4). – Pp. 370–396.
13. McClelland, D. C. *Human Motivation*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1988.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

14. McGregor, D. The human side of enterprise / McGregor D. // Management Review. – 1957. – № 46. – Pp. 22-28.

Received for publication 12.11.2020

Бібліографічний опис для цитування

Popelo O. V., Zabashtanska T. V., Chorna K. O. Theoretical fundamentals of formation of the motivation system at the enterprise. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 102-113.

Попело Ольга Володимирівна	доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка»; https://orcid.org/0000-0002-4581-5129 ; ResearcherID:I-8572-2016; E-mail:popelo.olha@gmail.com;
Popelo Olha Volodymyrivna	Doctor of Economics, Assistant Professor, Associate Professor Department of Management and Civil Service, Chernihiv Polytechnic National University; https://orcid.org/0000-0002-4581-5129 ; ResearcherID:I-8572-2016; E-mail:popelo.olha@gmail.com;
Забаштанська Тетяна Володимирівна	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Національний університет «Чернігівська політехніка»; https://orcid.org/0000-0002-5086-3651 ; ResearcherID:M-4471-2014; E-mail:tamza.cn@gmail.com;
Zabashtanska Tetiana Volodymyrivna	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of of Marketing, PR-Technologies and Logistics, Chernihiv Polytechnic National University; https://orcid.org/0000-0002-5086-3651 ; ResearcherID:M-4471-2014; E-mail: tamza.cn@gmail.com;
Чорна Катерина Олександрівна	магістр кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка»; https://orcid.org/0000-0002-1075-9489 ; E-mail:chornaya373katya@gmail.com;
Chorna Kateryna Oleksandrivna	Master Student Department of Management and Civil Service, Chernihiv Polytechnic National University; https://orcid.org/0000-0002-1075-9489 ; E-mail:chornaya373katya@gmail.com.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-114-120

УДК 364.35

JEL Classification : J32

В. В. Виговська, д. е. н.,
професор**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:
МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ВИМІР**

Анотація. Виокремлення проблем та переосмислення підходів до розбудови ефективної пенсійної системи України є актуальним завданням, що вимагає всебічного аналізу особливостей її функціонування в Україні та світі.

Функціонування вітчизняної пенсійної системи супроводжується багатьма проблемами, з-поміж яких: розбалансованість фінансових потоків і дефіцит Пенсійного фонду України, нерозвинутість та відсутність довіри до накопичувального пенсійного забезпечення з боку населення. Важливим є пошук напрямів модернізації вітчизняної пенсійної системи та її адаптації до сучасних умов економічного розвитку держави.

Становлення та розвиток вітчизняної системи пенсійного забезпечення висвітлено у наукових працях таких учених як: Н. Баланюк, Н. Бахмач, О. Бобирь, В. Воскобойніков, О. Кириленко, Г. Козак, А. Свиридовська, В. Прокопенко, Н. Ткаченко та інших.

Дослідження потребують особливості функціонування вітчизняної накопичувальної складової пенсійної системи та позитивний досвід розбудови подібних систем у зарубіжних країнах.

Необхідним є висвітлення механізмів пенсійного забезпечення в Україні, характеристика міжнародного досвіду такого забезпечення для окреслення стратегічних орієнтирів подальшого вдосконалення вітчизняної пенсійної системи.

У цій статті автором охарактеризовано два основних підходи до формування структурної будови систем пенсійного забезпечення, які набули поширення у світовій практиці, зокрема: розподільчий та накопичувальний. Окреслено їхні переваги та недоліки. Надано комплексну оцінку проблем модернізації вітчизняної пенсійної системи. Надано пропозиції щодо активізації накопичувального пенсійного забезпечення в Україні.

Вказано на необхідність розроблення та практичного впровадження сукупності заходів, спрямованих на активізацію розвитку накопичувальної складової пенсійної системи.

Ключові слова: пенсійна система; накопичувальна система пенсійного забезпечення; недержавні пенсійні фонди; індивідуальні пенсійні плани; державні гарантії; пенсія; інвестиційні активи; фінансовий ринок.

Актуальність теми дослідження. Ефективність пенсійної системи України значною мірою визначає ступінь вирішення проблем соціального захисту пенсіонерів у довгостроковому періоді в умовах нестабільності економіки країни. Отже, переосмислення підходів до розбудови ефективної пенсійної системи України є актуальним завданням, що вимагає всебічного аналізу особливостей її функціонування в Україні та світі.

Постановка проблеми. Функціонування вітчизняної пенсійної системи супроводжується багатьма проблемами, з-поміж яких: розбалансованість фінансових потоків і дефіцит Пенсійного фонду України, нерозвинутість та відсутність довіри до накопичувального пенсійного забезпечення з боку населення. Ситуація ускладнюється нестабільністю економічної та політичної ситуації в країні, нарощенням неформальної зайнятості, посиленням трудової міграції, скороченням чисельності населення та його старінням, відсутністю надійних інструментів інвестування та достатніх гарантій збереження вартості пенсійних накопичень громадян тощо. Розгортання окреслених проблем призвело до погіршення фінансового забезпечення пенсійних виплат та зменшення їхньої вартості. Саме тому актуалізується питання пошуку надійних механізмів пенсійного забезпечення громадян України, які сприятимуть добробуту останніх у пенсійному віці, в тому числі за рахунок активізації розвитку накопичувальної складової пенсійної системи країни. У цьому контексті корисним є дослідження вітчизняного та міжнародного досвіду пенсійного забезпечення і пошук, на цій основі, напрямів модернізації вітчизняної пенсійної системи та її адаптації до сучасних умов економічного розвитку держави.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням дослідження теоретичних та практичних аспектів становлення та розвитку вітчизняної системи пенсійного забезпечення присвячені наукові праці багатьох учених-економістів, серед яких: Н. Баланюк, Н. Бахмач, О. Бобирь, В. Воскобойніков, О. Кириленко, Г. Козак, В. Прокопенко, А. Свиридовська, М. Теренс, С. Теслюк, Н. Ткаченко, В. Роїк, К. Штепенко, А. Якимів. Проблеми розбудови системи

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

пенсійного забезпечення вивчали такі закордонні науковці: Р. Агун, А. Берг, М. Вінер, В. Дубровський, С. Єрошенко, М. Ісаєв, В. Мітчел, В. Роїк, М. Рутковські, В. Шахов, Ж. Шульц.

Важливість формування ефективного механізму фінансування пенсійних виплат обумовлюють необхідність пошуку ефективних підходів до розбудови пенсійної системи України з огляду на прогресивні практики пенсійного забезпечення, які набули поширення в економічно розвинутих країнах світу з високими соціальними стандартами.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Наукові результати згаданих учених є вагомим та формують необхідну наукову основу розбудови пенсійної системи країни. Водночас наявні проблеми у виконанні державою своїх зобов'язань перед громадянами щодо виплати пенсій формують потребу подальшого обґрунтування напрямів модернізації вітчизняної пенсійної системи. Отже, корисним є вивчення особливостей функціонування вітчизняної пенсійної системи, зокрема в частині її накопичувальної складової, та позитивного досвіду розбудови подібних систем у країнах із розвинутою економікою.

Метою статті є висвітлення механізмів пенсійного забезпечення в Україні, характеристика міжнародного досвіду такого забезпечення для окреслення стратегічних орієнтирів подальшого вдосконалення вітчизняної пенсійної системи.

Виклад основного матеріалу. Пенсійне забезпечення є найважливішою складовою системи соціального захисту населення. Структурна будова пенсійної системи України складається з трьох рівнів та має гарантувати соціальні стандарти громадянам, які досягли пенсійного віку. Цільовими орієнтирами функціонування такої системи є формування джерел фінансування пенсійних виплат, створення механізмів забезпечення стійкості таких виплат і відповідності їхніх розмірів життєвим потребам пенсіонерів.

У світовій практиці набули поширення два основних підходи до формування структурної будови систем пенсійного забезпечення, зокрема: розподільчий та накопичувальний. Головним механізмом фінансування розподільної пенсійної системи є покриття пенсійних виплат за рахунок поточних надходжень, тобто кожен працюючий громадянин бере участь у колективному страхуванні на випадок безробіття, набуття непрацездатності та старості. В основу таких систем покладено принцип відповідальності працездатного населення за матеріальну підтримку громадян пенсійного віку. Серед переваг розподільних пенсійних систем зазвичай виокремлюють такі: можливість отримання пенсії незалежно від ступеня участі в колективному нагромадженні коштів на пенсійні виплати; розміри пенсій напряму не залежать від ефективності функціонування фінансових ринків та інвестиційної активності пенсійних фондів; забезпечення соціальних стандартів пенсіонерів через механізм перерозподілу доходів від працівників з високими доходами до тих, що отримували низьку заробітну плату. Зазначимо, що розподільна пенсійна система є чутливою до дії макроекономічних, демографічних чинників та стану ринку праці, також є залежною від політичної ситуації в країні та ефективності державного менеджменту. Функціонування такої системи не дозволяє забезпечити високий рівень життя громадян пенсійного віку, а лише частково захищає їх від бідності.

Накопичувальні моделі, навпаки, є нечутливими до демографічних змін унаслідок індивідуального формування пенсійного капіталу учасниками, де виплати здійснюються за рахунок акумульованих коштів на особистих рахунках [1, с. 421]. Забезпечення пенсіями за віком (на базі такого фонду) являє собою специфічний довгостроковий інвестиційний процес, на першому етапі якого формуються заощадження та відбувається їх послідовне нарощування за рахунок доходів від інвестування, а на другому етапі здійснюється віддача від заощаджень у вигляді пенсій. У таких системах панує принцип «горизонтальної» солідарності, тобто солідарності в межах кожного покоління. Зазначимо, що пенсійна система, яка цілком перейшла на накопичувальну модель, збільшує сукупні нагромадження та логічно призводить до збільшення інвестицій і стабілізації економічного зростання національної економіки [2].

Основними позитивними властивостями накопичувальної системи державного пенсійного страхування є спроможність посилити мотиваційні чинники населення до участі в пенсійному страхуванні. У цій системі наявний набагато тісніший зв'язок між здійсненими внесками й одержаними виплатами, аніж у солідарній пенсійній системі, що дає змогу послабити

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

патерналістські настрої в суспільстві. Крім цього, накопичувальна пенсійна система служить потужним регулятором фінансової системи та ринку інвестиційних ресурсів [3]. Водночас накопичувальні пенсійні системи не позбавлені недоліків, ключовими з яких є залежність майбутніх пенсійних виплат від стану фінансових ринків, результатів інвестиційної діяльності пенсійних фондів та наявності інструментів гарантування збереження вартості пенсійних накопичень.

Накопичувальна пенсійна система в чистому вигляді функціонує в Чилі, Мексиці й Казахстані. У більшості розвинених країн пенсійні системи являють собою комбінацію розподільчої та накопичувальної систем, тобто змішану пенсійна система [4].

Порівняльний аналіз вітчизняної та закордонної практики становлення та розвитку пенсійних систем засвідчив їх подібність. Так, найбільш поширеною організаційною структурою системи пенсійного забезпечення є така, що передбачає наявність державної обов'язкової пенсії, професійні пенсії та накопичувальні програми. Особливості національних пенсійних систем проявляються через співвідношення вказаних складових, що залежить від макроекономічних умов, нормативно-правового забезпечення, інституційного середовища окремих країн.

Основою пенсійного забезпечення в Україні є солідарна система, яка реалізується на основі функціонування Пенсійного фонду України. Це дозволяє задовольняти мінімальні стандарти життя пенсіонерів, але не формує еквівалентного взаємозв'язку між розмірами пенсійних виплат та сплаченими пенсійними внесками. Таким чином, постає питання про необхідність модернізації структури пенсійної системи України та запровадження нових правил її функціонування. Більшість вітчизняних експертів з цього питання покладають надії на розвиток накопичувальної системи пенсійного забезпечення. Ідея для України не є новою, відповідна нормативно-правова база почала формуватися з 2003 року, але відчутного прогресу в цьому напрямі здобуто не було. Причин багато, але особливу увагу необхідно звернути на такі: відсутність надійних державних гарантій стійкості й добросовісності недержавних пенсійних фондів, недовіра громадян до страхової та банківської системи, звужений перелік надійних інструментів інвестування, висока ймовірність реалізації корупційних схем з розкрадання коштів недержавних пенсійних фондів (НПФ). Також звертають на себе увагу негативні тенденції у функціонуванні накопичувальних систем пенсійного забезпечення у низці країн Європейського Союзу, на досвід яких прийнято орієнтуватися в Україні. У декількох країнах Центральної та Східної Європи (Естонія, Латвія, Литва, Польща та Румунія) зменшили або заморозили розмір внесків до 2-го рівня пенсійної системи [5].

У реаліях сьогодення повноцінними фінансовими інститутами, що забезпечують можливість формування пенсійних накопичень громадян, є НПФ, функціонування яких відбувається відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Станом на 31.12.2019 року в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 61 недержавний пенсійний фонд (НПФ) та 22 адміністратори НПФ. Діючі НПФ не досягли великих успіхів у залученні значної чисельності учасників. Результати діяльності недержавних пенсійних фондів охарактеризовано за допомогою сукупності показників, які наведені на (Рис. 1 та Рис. 2).

Станом на кінець 2019 року загальна вартість активів, що були сформовані НПФ, становила 3143,3 млн грн – це на 127,3 пункти вище, ніж у 2014 році. Зазначимо, що з огляду на період, за який відбулося зростання абсолютної вартості активів та рівень девальвації гривні, таке підвищення не можна оцінювати позитивно. Загальна кількість учасників збільшилась лише на 4 % і на кінець 2019 року дорівнювала 874,6 осіб. Структура пенсійних контрактів станом на кінець 2019 року така: з вкладниками – фізичними особами – 70,2 тис. шт.; з вкладниками фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.; з вкладниками – юридичними особами – 6,8 тис. шт.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

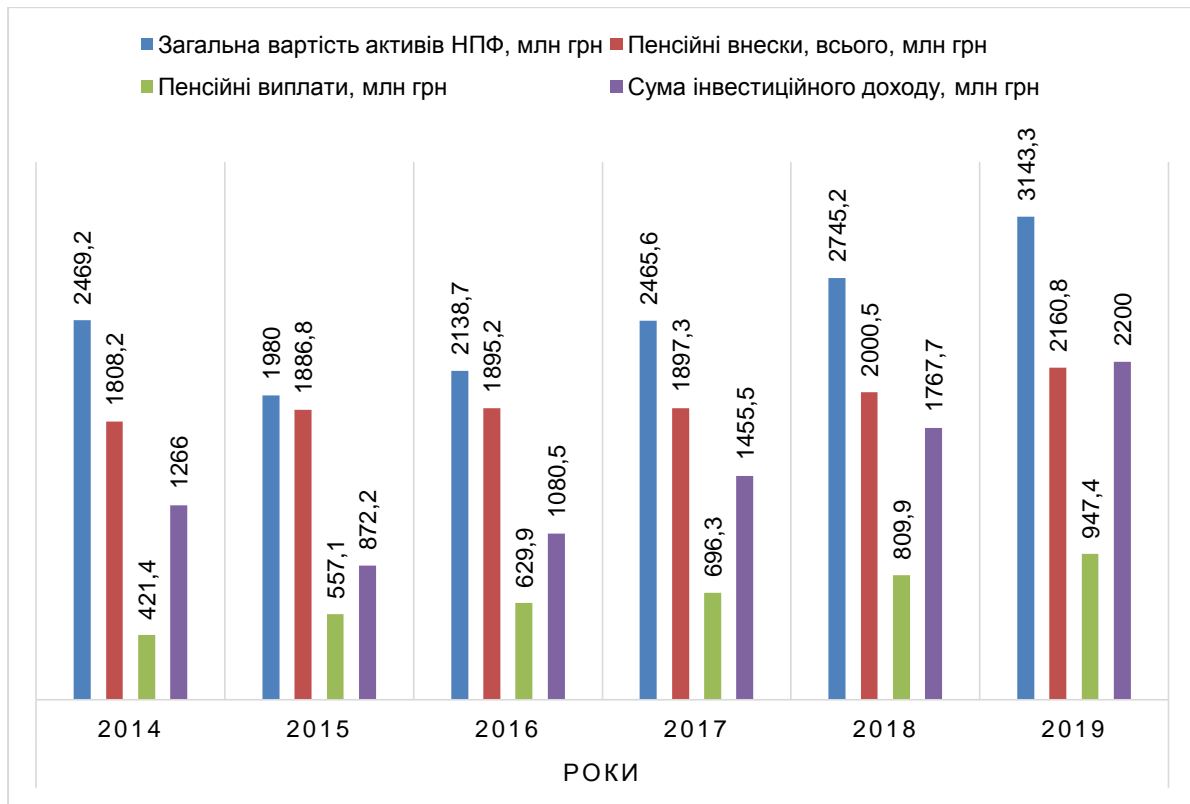

Рис. 1. Динаміка основних показників діяльності НПФв Україні у 2014-2019 роках
Джерело: складено на основі даних [5]

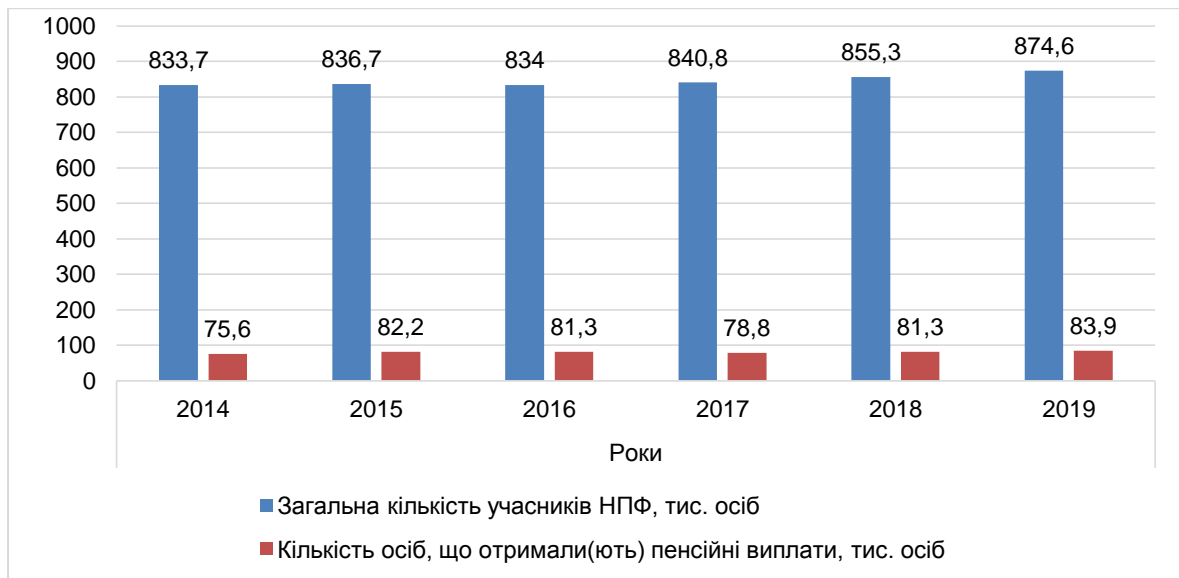

Рис. 2. Динаміка показників охоплення населення України діяльністю НПФ у 2014-2019 роках
Джерело: складено на основі даних [5]

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на кінець 2019 року було здійснено пенсійних виплат 83,9 тис. учасникам, що на 124,8 % більше, ніж у 2014 році. Також спостерігається суттєве зростання обсягів інвестиційного доходу (на 73,8 %), що свідчить про вдосконалення підходів до управління активами таких фондів.

В економіці України спостерігається значний дефіцит довгострокового інвестиційного ресурсу, що суттєво обмежує можливості її економічного піднесення. Важливо зазначити, що причинами відтоку зовнішніх інвестицій є нестабільність економічної та політичної ситуації в країні, високий рівень корупції, нестабільність законодавства на тлі невідповідної роботи судової гілки влади, відсутність надійних інструментів гарантування безпеки ведення бізнесу та повернення вкладених інвестиційних ресурсів. За цих умов необхідно зосередити увагу на пошуку механізмів самофінансування розвитку вітчизняної економіки, в тому числі й за участі таких фінансових інститутів, як недержавні пенсійні фонди.

Структуру напрямів інвестиційної активності НПФ, що діють на території України, можна охарактеризувати як консервативну (Табл. 1). Недержавні пенсійні фонди переважно інвестують у державні цінні папери (1443,50 млн грн, або 45,9 % станом на кінець 2019 року) та банківські депозити (1210,8 млн грн, або 38,5 %). Інвестиції в облігації українських підприємств дорівнюють 236,7 млн грн, або 7,5 %, в об'єкти нерухомості – 86,8 млн грн, або 2,8 %, та в акції українських та іноземних емітентів – 45,7 млн грн, або 1,5 %. Наведені дані дозволяють стверджувати, що внаслідок відсутності широкого переліку надійних інвестиційних інструментів та недорозвинутості вітчизняного фінансового ринку НПФ не відіграють помітної ролі в економічному піднесенні країни та розвитку мережі соціального захисту населення.

Результати проведеного аналізу тенденцій розвитку сфери недержавного пенсійного забезпечення засвідчують зростання більшості з наведених показників.

Таблиця 1

Напрями інвестування активів НПФ у 2016-2019 рр.

Активи	Од. виміру	Рік				Питома вага у 2019 р., (%)	Темп росту 2019/2016 рр. (%)
		2016	2017	2018	2019		
Грошові кошти, розміщені на вкладних банківських рахунках	млн грн	884,2	1083,3	985,5	1210,80	38,5	136,9
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	млн грн	275,8	1004,90	1263,50	1443,50	45,9	523,4
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	млн грн	200,8	202,4	298,6	236,7	7,5	117,9
Акції українських емітентів	млн грн	15,7	11,3	43,8	42,7	1,4	272,0
Об'єкти нерухомості	млн грн	86	62,6	47,3	86,8	2,8	100,9
Банківські метали	млн грн	8,7	10,1	9,8	5	0,2	57,5
Кошти на поточному рахунку	млн грн	18,5	22,2	18,5	4,7	0,1	25,4
Активи не заборонені законодавством України	млн грн	22,3	24	26,2	26,2	0,8	117,5
Дебіторська заборгованість	млн грн	26,2	41,8	48,3	72,3	2,3	276,0
Акції іноземних емітентів	млн грн	0,5	3	3,7	3	0,1	600,0
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства	млн грн	0	0	0	11,6	0,4	*
Загальна вартість активів	млн грн	2138,7	2 465,6	2745,20	3143,30	100	14,5

Джерело: складено на основі даних [5]

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Водночас спостерігається низький рівень охоплення населення України системою недержавного пенсійного забезпечення, що свідчить про звужені темпи її розвитку та низьку ефективність.

Висновки та пропозиції. Старіння населення на тлі скорочення чисельності працюючого населення зумовлює потребу радикальної зміни підходів до організації пенсійного забезпечення в Україні. Пенсійні системи переважної більшості європейських країн базуються на поєднанні солідарної (фінансується за рахунок обов'язкових цільових внесків) та накопичувальної складової (добровільної та обов'язкової). Забезпечення стійкості державної пенсійної системи ґрунтується на зниженні середньої суми пенсії, виплачуваної на одну особу. Серед напрямів підвищення ефективності пенсійного забезпечення в Україні перспективними є наступні: підвищення пенсійного віку, вдосконалення механізмів індексації пенсій, запровадження системи гарантій реалізації пенсійних прав громадян. Накопичувальна система пенсійного забезпечення є дієвим напрямом фінансування майбутнього добробуту громадян пенсійного віку та тих, хто втратив працездатність, оскільки дозволить компенсувати втрачені доходи її учасників при досягненні пенсійного віку. Досягнення цільових орієнтирів розвитку цієї сфери можливе за умови розроблення та практичного впровадження сукупності заходів, спрямованих на активізацію її розвитку, які мають знайти своє відображення в державній стратегії реформування національної системи пенсійного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Прокопенко В. Ю. Пенсійне забезпечення: вітчизняна практика та зарубіжний досвід / В. Ю. Прокопенко, В. С. Міщенко // Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. - 2018. - № 4. - С. 418-427.
2. Білоусов В. Огляд зарубіжного досвіду в сфері реформування системи пенсійного забезпечення. Перспективи для України / В. Білоусов // Україна: аспекти праці. - 2004. - № 3. - С. 39–45.
3. Петрушка О. Накопичувальна система державного пенсійного страхування: переваги та ризики запровадження в Україні / О. Петрушка // Світ фінансів. - 2015. - № 1. - С. 119-127. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/download/864/872>.
4. Махмудов, Х. З. Зарубіжний досвід формування пенсійного страхування в Україні [Електронний ресурс] / Х. З. Махмудов, В. В. Даценко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2011_1/Mahmudov.pdf.
5. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/Mandatory-Retirement-Savings_Pillar-2_February2018_ua.pdf.
6. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : офіційний сайт. URL: <https://www.nfp.gov.ua>.

UDC 364.35

JEL Classification : J32

V. V. Vyhovska, Doctor of Economics,
Professor**TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ACCUMULATIVE PENSION PROVISIONS:
INTERNATIONAL AND DOMESTIC DIMENSION**

Abstract. *Identifying problems and rethinking approaches to the development of an effective pension system in Ukraine is an urgent task that requires a comprehensive analysis of the features of its functioning in Ukraine and the world.*

The functioning of the domestic pension system is accompanied by many problems, including imbalance in financial flows and a deficit of the Pension Fund of Ukraine, underdevelopment and lack of confidence in the accumulative pension provision on the part of the population. It is important to search for directions of modernization of the domestic pension system and its adaptation to modern conditions of economic development of the state.

The formation and development of the domestic pension system are highlighted in the scientific works of such scientists as N. Balaniuk, N. Bakhmach, O. Bobyr, V. Voskoboinikov, O. Kyrylenko, H. Kozak, A. Svyrydovska, V. Prokopenko, N. Tkachenko and others.

Research requires the peculiarities of the functioning of the domestic funded component of the pension system and positive experience in the development of such systems in foreign countries.

It is necessary to cover the mechanisms of pension provision in Ukraine, to characterize the international experience of such provision in order to determine strategic guidelines for the further improvement of the domestic pension system.

In this article, the author describes two main approaches to the formation of the structural structure of pension systems, which have become widespread in world practice, in particular: pay-as-you-go and funded. Their advantages and disadvantages

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

are determined. A comprehensive assessment of the problems of modernization of the domestic pension system is provided. Proposals to activate accumulative pension provision in Ukraine are given.

The need for the development and practical implementation of a set of measures aimed at enhancing the development of the funded component of the pension system is pointed out.

Keywords: pension system; accumulative pension system; non-state pension funds; individual retirement plans; state guarantees; pension; investment assets; financial market.

References:

1. Prokopenko, V. Yu., Mishchenko, V. S. (2018). Pensiine zabezpechennia: vitchyzniana praktyka ta zarubizhnyi dosvid [Pension provision: domestic practice and foreign experience]. *Visnyk KhNAU. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of KhNAU. Series: Economic Sciences*, 4, 418–427. <http://doi:10.31359/2312-3427-2018-4-418> [in Ukrainian].
2. Bilousov, V. (2004). Ohliad zarubizhnoho dosvidu v sferi reformuvannia systemy pensiinoho zabezpechennia. Perspektyvy dlia Ukrainy [Review of foreign experience in reforming the pension system. Prospects for Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of work*, 3, 39–45 [in Ukrainian].
3. Petrushka, O. (2015). Nakopychuvalna systema derzhavnogo pensiinoho strakhuvannia: perevahy ta ryzyky zaprovadzhenia v Ukraini [Accumulative system of state pension insurance: advantages and risks of introduction in Ukraine]. *Svit finansiv – The world of finance*, 1, 119-127. Retrieved from <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/download/864/872> [in Ukrainian].
4. Makhmudov, Kh. Z., Datsenko, V. V. (2011). Zarubizhnyi dosvid formuvannia pensiinoho strakhuvannia v Ukraini [Foreign experience in the formation of pension insurance in Ukraine]. [www.nbu.gov.ua](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2011_1/Mahmudov.pdf). Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2011_1/Mahmudov.pdf [in Ukrainian].
5. Proekt USAID «Transformatsiia finansovoho sektoru» [USAID Financial Sector Transformation Project]. (2018). www.fst-ua.info. Retrieved from http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/Mandatory-Retirement-Savings_Pillar-2_February2018_ua.pdf [in Ukrainian].
6. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi ryнкiv finansovykh posluh [National Commission for State Regulation of Financial Services Markets]. nfp.gov.ua. Retrieved from <https://nfp.gov.ua/> [in Ukrainian].

Надійшла 14.10.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Виговська В. В. Тенденції розвитку накопичувального пенсійного забезпечення: міжнародний та вітчизняний вимір. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 114-120.

**Виговська
Валентина Вікторівна**

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка»;
<https://orcid.org/0000-0001-8632-9656>;
ResearcherID:D-5034-2015;
E-mail:vv.vygovska@gmail.com;

**Vyhovska
Valentina Viktorivna**

Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University;
<https://orcid.org/0000-0001-8632-9656>;
ResearcherID:D-5034-2015;
E-mail:vv.vygovska@gmail.com.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-121-128

УДК 336.6

JEL Classification : E22, H 61

М. М. Забаштанський, д. е. н.,
професор,
А. В. Роговий, д. е. н.,
професор,

**СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА**

Анотація. У статті розглянуто сучасні аспекти фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства. Обґрунтовано доцільність використання однієї з ключових форм державно-приватного партнерства – концесії у процесі фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання державної та комунальної форми власності. Обґрунтовано наявність значного впливу механізму трансформації руху фінансових ресурсів у результаті реалізації концесійних відносин, практична реалізація якого дає можливість отримати значний економічний ефект для національної економіки та державного бюджету. Запропоновано структуру механізму державного регулювання фінансового забезпечення розвитку концесійних відносин в Україні, а також виокремлено систему принципів державного регулювання фінансового забезпечення їх інвестиційно-інноваційного розвитку. Наголошено на надзвичайно важливій ролі держави у процесі фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства. З урахуванням наявних підходів науковців та практиків до трактування сутності категорій «державне регулювання», «державне регулювання інноваційного розвитку» запропоновано авторське трактування дефініції «державне регулювання інноваційного розвитку концесійної діяльності» як складову системи управління концесійною діяльністю відповідно до основних напрямів державної політики у сфері інновацій та підвищення фінансово-економічної безпеки. Обґрунтована необхідність виокремлення серед основних завдань механізму державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності таких завдань як: розвиток фінансово-економічних відносин концесійних суб'єктів; забезпечення практичної орієнтації науково-дослідних робіт; інноваційне оновлення виробничих потужностей концесійних об'єктів.

Доведено наявність системного впливу фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства на траєкторію майбутнього соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: фінанси, фінансові ресурси; фінансове забезпечення; інвестиції, інвестиційна діяльність; концесії; державно-приватне партнерство.

Актуальність теми дослідження. Забезпечення своєчасних та економічно ефективних трансформацій виробничих відносин в національній економіці повинно супроводжуватись належним їх фінансовим забезпеченням. Проте, низький рівень фінансової спроможності національної економіки, а також недостатня результативність її функціонування протягом останніх років не дозволяє сформувати необхідний обсяг фінансових ресурсів для повноцінного забезпечення інвестиційних процесів. Саме це, актуалізує питання розвитку інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства, як важливого фінансового інструменту вирішення складних соціально-економічних проблем.

Постановка проблеми. В сучасних умовах питання активізації функціонування національної економіки, відновлення її економічного та виробничого потенціалу набуває особливого значення, оскільки саме від її здатності швидко реагувати на наявні виклики глобалізованого та інформатизованого середовища залежатиме майбутня траєкторія її розвитку. Разом з тим, наявність постійно зростаючих потреб суспільства суттєво змінює вимоги до організації процесів виробництва, вимагає значної інфраструктурної модернізації економіки, що в свою чергу вимагає наявності додаткових обсягів фінансових ресурсів. Разом з тим, недостатній рівень конкурентоспроможності національної економіки, низька результативність функціонування реального сектору, а також економічна та політична нестабільність в країні протягом останніх років обумовили не лише низький рівень фінансового потенціалу економіки, але і спричинили зниження рівня бюджетної безпеки держави. З цих позицій, особливої ваги набуває необхідність посилення державної позиції щодо активізації інвестиційних процесів, подальший розвиток та посилення інвестиційної привабливості як окремих суб'єктів господарювання так і галузей економіки, використання новітніх підходів до фінансового забезпечення інвестиційної діяльності з метою забезпечення фінансовими ресурсами всіх сфер національної економіки.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фінансового забезпечення інвестиційної діяльності, використання в якості його (як) особливого інструменту державно-приватного партнерства присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених: О. Акіліна, М. Дубини, О. Кириленко, Г. Комарницька, І. Косач, С. Онишко, О. Полякова, В. Павлюк, Т. Савостенко, С. Шкарлета, А. Яценко та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Використання сучасних форм державно-приватного партнерства в процесі фінансового забезпечення інвестиційної діяльності виступає однією з найбільш ефективних методів залучення фінансових ресурсів до галузей та суб'єктів господарювання, які відносяться до важливої інфраструктури національної економіки. На даний час забезпечення результативності функціонування відповідних суб'єктів господарювання виступає запорукою формування базису майбутнього розвитку національної економіки, гарантування можливості повноцінного забезпечення населення послугами життєзабезпечення. Саме з цих позицій, дослідження особливостей фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на умовах державно-приватного партнерства, а також розробка комплексу заходів щодо їх активізації набуває особливого значення та актуальності.

Постановка завдання. Головною метою статті є узагальнення концептуальних засад фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства, обґрунтування доцільності розвитку даної форми фінансового забезпечення як однієї з ключових серед суб'єктів господарювання національної економіки.

Викладення основного матеріалу. На даний час Україна потребує негайної реконструкції, удосконалення та розвитку наявної інфраструктури національної економіки. За даними Світового банку, потреби на ці цілі перевищують 100 мільярдів доларів США на наступні 10 років. З метою активізації інвестиційної діяльності, покращення загальної системи управління інвестиціями та скорочення дефіциту фінансування виникає фундаментальна потреба у зміні підходів до фінансового забезпечення інфраструктурного розвитку національної економіки. Особливо гостро дані проблеми виникають серед галузей економіки, а також суб'єктів господарювання державної та комунальної форми власності, оскільки результативність їх функціонування безпосередньо формує базисні умови майбутнього розвитку національної економіки, визначає подальшу результативність реального сектору економіки, впливає на активність вітчизняних та іноземних інвесторів на території країни.

Досвід передових країн світу переконливо свідчить про достатньо високу ефективність вирішення даної проблеми за рахунок активізації державно-приватного партнерства, а також однієї з її ключових форм – концесії [1; 3; 5].

Водночас, першочерговою умовою забезпечення результативності функціонування суб'єктів господарювання на умовах державно-приватного партнерства є формування необхідного рівня їх фінансового забезпечення, достатнього не лише для фінансування поточної діяльності, а й для відновлення стану з урахуванням сучасних інноваційних розробок та технологій. Проте формування необхідного рівня їх фінансового забезпечення зусиллями держави, в умовах обмеженості бюджетного фінансування, є неможливим. Саме тому виникає потреба зміни підходів управління суб'єктами господарювання зазначених форм власності. Вивчення світового досвіду управління концесійними об'єктами дало змогу виокремити концесійну форму управління як одну з найбільш ефективних. Саме механізм трансформації руху фінансових ресурсів у результаті реалізації концесійних відносин, дає можливість отримати значний економічний ефект для національної економіки та державного бюджету. В результаті реалізації концесійної угоди всі її учасники отримують можливості щодо задоволення своїх фінансових інтересів. Концесіодавець, передаючи об'єкт в управління і залишаючись при цьому в більшості випадків його власником, має можливість спрямувати вивільнені кошти на реалізацію інших проектів чи завдань, які стоять перед ним чи органами державної та місцевої влади [1; 3; 5].

Це дає змогу додатково розв'язати соціальні, економічні чи інші проблеми, які виникають у суспільства. Суспільство в свою чергу отримує задоволення своїх соціальних та економічних потреб відповідної якості за оптимальну ціну, яку встановлює концесіонер за погодженням з органами державної влади. Саме цей механізм дає можливість узгодити інтереси суспільства і

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

концесіонера. В деяких випадках держава з метою підтримки концесійної діяльності може частково компенсувати втрати концесіонера через неспроможність суспільства компенсувати його витрати.

Концесіонер, вкладаючи кошти в концесійний об'єкт, отримує не лише економічний ефект від такої інвестиції, а й отримує гарантію державних органів щодо створення умов для ефективної реалізації концесійної угоди. Отже, саме концесійний механізм дає змогу створити такий фінансовий механізм, який у процесі руху фінансових ресурсів задовольняє всі фінансові інтереси учасників концесійної угоди. Саме це є унікальною перевагою концесії. Проте незважаючи на цю унікальність, практика застосування концесій в Україні є незначною, що не дає можливості використати всі переваги концесії в національній економіці

Враховуючи надзвичайну важливість інноваційного розвитку інфраструктури економіки країни, здійснити яку вбачається реально можливим лише за рахунок концесії, надзвичайної важливості набуває необхідність розроблення та реалізації механізму державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності. За даними центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні станом на 2020 рік на умовах ДПП укладено 192 договори, з яких реалізується 39 договорів (29 – концесійних договорів, 6 - договорів про спільну діяльність, 4 - інші договори), 153 договорів не реалізується (118 – не виконується, 35 - розірвані / закінчився термін дії).

Необхідність державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності обумовлена багатьма факторами: значною потребою суспільства та економіки в інноваціях; боротьбою з тінізацією економіки; забезпеченням фінансово-економічної безпеки, а також обмеженістю фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності концесіонерів. Враховуючи сучасні підходи до трактування сутності державного регулювання, державного регулювання інноваційного розвитку серед учених та практиків, пропонуємо розглядати державне регулювання інноваційного розвитку концесійної діяльності як складову системи управління концесійною діяльністю відповідно до основних напрямів державної політики у сфері інновацій та підвищення фінансово-економічної безпеки.

Механізм державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності розглядаємо як систему, яка має принципи (загальні, спеціальні, локальні), форми (пряму та опосередковану), важелі (економічні, фінансові, правові), інструменти (державна політика, цільові програми, концепції розвитку), функції (законодавча, інституційна, контролююча, регулююча, стимулююча, інтеграційна), (Рис. 1) [2; 6].

Оскільки адекватність державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності (ДПП) відповідає вимогам і пріоритетам державного управління, забезпечується реалізацією функцій державного регулювання та вирішенням поставлених завдань, то вважаємо за необхідне внести їх як компоненти у механізм державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності (ДПП). На державне регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності (ДПП) покладаються такі функції:

- законодавча – регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку концесійної діяльності має здійснюватися винятково в рамках існуючого правового поля;
- інституційна – правове та організаційне забезпечення державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності;
- контролююча – забезпечення постійного спостереження за процесом інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності, джерелами та обсягами його фінансового забезпечення;
- регулююча – забезпечення за допомогою податкових інструментів належного рівня фінансового забезпечення концесійних об'єктів з метою виконання ними програми інвестиційно-інноваційного розвитку концесійних об'єктів;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

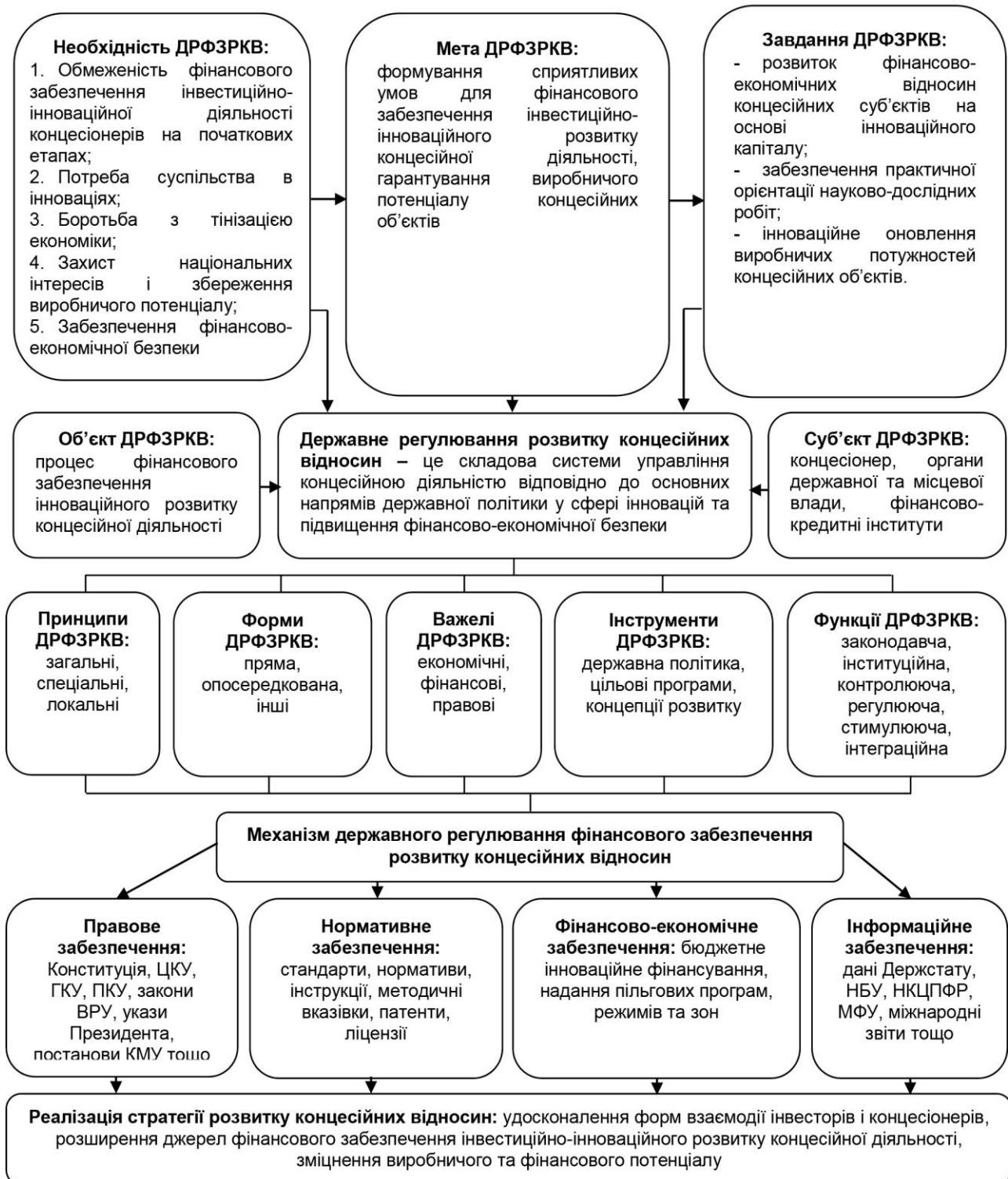

Рис. 1. Механізм державного регулювання фінансового забезпечення розвитку концесійних відносин в Україні

* Джерело: розроблено авторами

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- стимулююча – виявляється у заохоченні державою здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності концесійними об'єктами, а також закріпленні процесу її реалізації у концесійній угоді;

- інтеграційна – об'єднання зусиль держави та концесіонерів з метою формування необхідного рівня фінансового забезпечення здійснення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності [2; 4].

Форми державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку реалізуються таким способом:

- пряма форма реалізується шляхом розширення законотворчої діяльності та адміністративного впливу на процес фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності;

- опосередкована – здійснюється шляхом планування та прогнозування впливу державного регулювання на фінансове забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності із застосуванням таких методів (оподаткування, ціноутворення, кредитування тощо).

Серед основних завдань механізму державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності варто виділити такі: розвиток фінансово-економічних відносин концесійних суб'єктів; забезпечення практичної орієнтації науково-дослідних робіт; інноваційне оновлення виробничих потужностей концесійних об'єктів.

До структури механізму державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності необхідно включити низку принципів як основних вихідних положень, незаперечних вимог, дотримання яких сприятиме ефективному його функціонуванню.

Зазначені принципи можуть бути класифіковані на: загальні – визначення основних напрямів розвитку, спеціальні – для певних секторів економіки (комунальне господарство, житлове господарство, дорожнє господарство тощо), локальні – спрямовані на врегулювання окремих напрямів економічної діяльності (цінової політики, податкової, зовнішньоекономічної, політики фінансового забезпечення).

До загальних принципів державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності належать такі:

- наукової обґрунтованості – в основу процесу державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності мають бути покладені сучасні наукові розробки та підходи, спрямовані на підвищення ефективності його реалізації;

- системності та безперервності – державне регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку повинно мати комплексний та безперервний характер і поширюватись на всі концесійні об'єкти;

- макроекономічної стабілізації – забезпечення практичної реалізації

- економічної обґрунтованості і пріоритетності – визначення джерел фінансового забезпечення та пріоритетності інноваційних проектів є винятковою прерогативою концесіонера, в основі яких є їх економічне обґрунтування.

- погодження інтересів – в основу процесу державного регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку концесійної діяльності повинні бути покладені фінансові інтереси всіх його учасників (держави, суспільства, концесіонера, концесіодавця тощо) [2; 4].

Відповідно до представленого механізму, розкривається сутність державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності, яке виявляється у забезпеченні відносин між суб'єктами державного регулювання та концесійними об'єктами, які утворюють цілісну систему з асиметричним впливом її елементів.

Результатом реалізації механізму державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності є формування економічної політики та її складових як інструмента реалізації державної регулюючої функції у механізмі фінансового забезпечення розвитку концесійних відносин. Водночас необхідно зазначити, що впровадження форм державно-приватного партнерства повинно носити системний характер. Серед елементів реалізації концесійної діяльності варто виділити такі:

- модернізація державної економічної політики;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- модернізація виробничо-технологічної бази економіки;
- модернізація системи соціальної економіки.

Під політикою системної реалізації концесійної діяльності слід розуміти особливу діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та концесіонерів щодо визначення механізму її реалізації та поширення на загальнодержавному рівні, оцінки її впливу на результативність функціонування окремих концесійних об'єктів, галузей, економіки країни з метою забезпечення їх сталого економічного зростання.

Інструментом системної реалізації концесійної діяльності є здійснення низки реформ, спрямованих на запровадження найбільш ефективних принципів, механізмів та форм управління соціально-економічними процесами в країні. Системна реалізація концесійної діяльності передбачає істотну модернізацію державної економічної політики.

Враховуючи надзвичайно важливу роль державно-приватної форми у фінансовому забезпеченні інвестиційної діяльності, можливостей розвитку концесійної діяльності у частині залучення потенційних концесіонерів, гарантуванні незмінності стратегічних пріоритетів держави, дотриманні соціальних стандартів, головною умовою її системної реалізації є посилення фінансової спроможності бюджетів відповідних рівнів.

Можливість здійснення спільного фінансування створить підґрунтя для формування необхідного обсягу фінансового забезпечення, достатнього для комплексної модернізації концесійного об'єкта, що вплине на підвищення ефективності управління державним та комунальним майном.

Висновки. Неспроможність країни здійснити структурну перебудову економіки відповідно до новітніх інноваційних тенденцій не просто призводить до зупинення її ефективного функціонування, а й спричиняє економічну деградацію і унеможлиблює забезпечення її сталого економічного розвитку. Впровадження новітніх технологій надає можливість докорінно і швидко змінити структуру національної економіки, проте їх застосування потребує формування відповідного фінансового забезпечення, що особливо ускладнюється серед суб'єктів господарювання державної та комунальної форм власності, зважаючи на обмеженість бюджетного фінансування та їх істотну потребу у фінансових ресурсах.

Забезпечення сталого розвитку економіки країни та результативного функціонування державного та комунального секторів економіки залишається одними із пріоритетних завдань, на вирішення яких спрямовані зусилля всіх рівнів влади. Проте через обмеженість бюджетного фінансування, значне знецінення вартості національної грошової одиниці фінансове забезпечення більшості секторів економіки здійснюється не в повному обсязі, що спричиняє погіршення результативності їх функціонування, негативно впливає на якість товарів, робіт та послуг, створює умови для зупинення функціонування окремих суб'єктів господарювання. Водночас життєва, суспільна та соціальна значимість їх функціонування спричиняє необхідність запровадження сучасних підходів до управління ними.

Наявність значних світових процесів глобалізації економічних зв'язків, висока чутливість фінансової системи будь-якої країни світу до змін, які виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищі, поряд із відсутністю необхідного фінансового потенціалу реагування на їх наслідки, мають безпосередній вплив на переважну частину галузей економіки, а також суб'єктів господарювання.

Недостатня ефективність функціонування спричиняє поступове погіршення якості товарів, робіт та послуг, збільшує потребу у капіталі, обмежує можливості проведення необхідних заходів щодо модернізації виробничих потужностей. Крім того, збитковість галузей економіки, низька результативність їх функціонування безпосередньо впливає і на обсяги податкових надходжень бюджетів відповідних рівнів, що в умовах дефіциту бюджетних фінансових ресурсів, наявності значних обсягів зовнішнього та внутрішнього державного боргу в державі є надзвичайно гострою проблемою.

Саме тому, використання форм державно-приватного партнерства у процесі фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання державної та комунальної

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

форм власності дасть змогу сформувати необхідний фінансовий та економічний потенціал для подальшого розвитку національної економіки

Список використаних джерел:

1. Акіліна, О. В. Державно-приватне партнерство як інструмент управління змінами у сучасному місті / О. В. Акіліна, В. В. Павлюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2018. - Вип. 20(1). - С. 10-13.
2. Забаштанський, М. М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні : монографія / М. М. Забаштанський, Чернігів. нац. технолог. ун-т.– Київ : Кондор-Видавництво, 2017. - 380 с.
3. Кришталь, Т. М. Державно-приватне партнерство як основний механізм розвитку інфраструктури регіону / Т. М. Кришталь // Сталій розвиток економіки. - 2013. - № 3. - С. 137-141.
4. Онишко, С. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки / С. В. Онишко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. - 2017. - № 7. - С. 60-64.
5. Савостенко, Т. Застосування механізму державно-приватного партнерства під час реалізації регіональних інвестиційних програм / Т. Савостенко // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2015. - Вип. 3. - С. 179-189.
6. Шкарлет, С. Н., Гонта О.І., Дубина М. В. Системний підхід до вивчення економічних явищ / С. Н. Шкарлет, О. І. Гонта, М. В. Дубина // Науковий вісник Полісся. - 2016. - №4. - С. 9-17.

UDC 336.6

JEL Classification : E22, H 61

M. M. Zabashtanskyi, Doctor of Economic Sciences,
Professor,
A. V. Rogovyi, Doctor of Economic Sciences,
Professor

**MODERN ASPECTS OF FINANCIAL SUPPORT OF INVESTMENT ACTIVITY
ON THE PRINCIPLE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP**

Abstract. *The article considers modern aspects of financial support of investment activities on the basis of public-private partnership. The expediency of using one of the key forms of public-private partnership - concessions in the process of financial support of investment activities of state and communal economic entities is substantiated. The existence of a significant impact of the mechanism of transformation of the movement of financial resources as a result of concession relations, the practical implementation of which allows to obtain a significant economic effect for the national economy and the state budget. Financial support of their investment and innovation development. The extremely important role of the state in the process of financial support of investment activities on the basis of public-private partnership is emphasized. Taking into account the existing approaches of scientists and practitioners to the interpretation of the essence of the categories "state regulation", "state regulation of innovation development" the author's interpretation of the definition "state regulation of innovative development of concession activity" is proposed as a component of concession management system. Increasing financial and economic security.*

The necessity to single out among the main tasks of the mechanism of state regulation of financial support of investment and innovation development of concession activity such tasks as: development of financial and economic relations of concession subjects is substantiated; providing practical orientation of research works; innovative renewal of production facilities of concession facilities.

The existence of a systemic impact of financial support of investment activities on the basis of public-private partnership on the trajectory of future socio-economic development of the country is proved.

Keywords: *finance; financial resources; financial provision, investments; investment activity; concessions; public-private partnership.*

References:

1. Akilina, O., Pavliuk, V. (2018). Derzhavno-privatne partnerstvo yak instrument upravlinnia zminyamy u suchasnomu misti [Public-private partnership as a tool for managing change in a modern city]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy, 20/1, 10-13 [in Ukrainian].
2. Zabashtanskyi, M. M. (2016). Kontsesiini vidnosyny: finansovi determinanty rozvytku v Ukraini [Concessional relations: financial determinants of development in Ukraine]. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo [in Ukrainian].
3. Kryshthal T. (2013). Derzhavno-privatne partnerstvo yak osnovnyi mekhanizm rozvytku infrastruktury rehionu [Public-private partnership as the main mechanism for the development of the infrastructure of the region]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development*, 3, 137–141 [in Ukrainian].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

4. Onyshko, S. (2003). Finansovyi potentsial innovatsiinoho rozvytku ekonomiky. [Financial potential of innovative economic development]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seria: Ekonomika – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Economics*, 7, 60-64 [In Ukrainian].

5. Savostenko, T. (2015). Zastosuvannia mekhanizmu derzhavno-pryvatnoho partnerstva pid chas realizatsii rehionalnykh investytsiinykh prohram [Application of the mechanism of public-private partnership in the implementation of regional investment programs]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – Public administration and local government*, 3, 179–189 [in Ukrainian].

6. Shkarlet, S. N., Honta, O. I., Dubyna, M. V. (2016). Systemnyi pidkhid do vyvchennia ekonomichnykh yavlyshch [A systematic approach to the study of economic phenomena]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia*, 4, 9-17 [in Ukrainian].

Надійшла 04.10.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Забаштанський М. М., Роговий А. В. Сучасні аспекти фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 121-128.

Забаштанський Максим Миколайович	доктор економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту бізнесу, природокористування і туризму, Національний університет «Чернігівська політехніка»; https://orcid.org/0000-0002-8966-8116 ; E-mail:mazani@ukr.net;
Zabashtanskyi Maksum Mykolayovych	Doctor of Economics, Associate Professor, Director of the Educational-Scientific Institute of Business, Environmental Management and Tourism, Chernihiv Polytechnic National University; https://orcid.org/0000-0002-8966-8116 ; E-mail:mazani@ukr.net;
Роговий Андрій Віталійович	доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму, Національний університет «Чернігівська політехніка»; https://orcid.org/0000-0001-5445-214X ; ResearcherID:F-7319-2016; E-mail:rogovoy1976@ukr.net;
Rogovyi Andrii Vitaliyovych	Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Tourism, Chernihiv Polytechnic National University; https://orcid.org/0000-0001-5445-214X ResearcherID:F-7319-2016; E-mail:rogovoy1976@ukr.net.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-129-135

УДК 336.14:352(477)

JEL Classification: H61, H72

Л. О. Першко, к. е. н., доцент

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Передумовою підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні є децентралізація влади, оптимальний розподіл повноважень і законодавче врегулювання питань у сфері формування самодостатньої відповідної фінансової бази. Розділяючи погляди провідних науковців економістів і практиків, зазначимо, що однією із важливих передумов підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації є створення дієвої фінансової бази, спроможної достатньо забезпечувати виконання як власних, так і делегованих повноважень.

Для ефективного управління таким процесом варто застосовувати досить широкий спектр інструментів, які передбачають використання різних маркетингових інструментів, насамперед реклами, просування та спонсорства для підвищення іміджу відповідних адміністративно-територіальних одиниць, які призводять до поступового припливу інвестицій, що забезпечать економічне зростання відповідних територій. Це у свою чергу, дасть можливість визначити достатню фінансову базу для підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

У процесі розробки напрямів фінансового забезпечення місцевих бюджетів необхідно розробити сукупність заходів щодо інформування про перспективи ведення бізнесу, відповідного розвитку рекреаційних зон, налагодження трансграничного співробітництва й інше. Як переконує позитивний досвід більш інвестиційно привабливими є території, у яких зусилля відповідних органів місцевого самоврядування орієнтовані насамперед на комплексне вирішення проблем місцевого значення, зокрема таких як комплексний розвиток інфраструктури, покращення умов проживання, сприяння здійсненню господарської діяльності; значне підвищення рівня конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів тощо.

Передумовою для підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації є визначення рівня привабливості територіальних утворень з метою залучення інвестиційних ресурсів, які сприятимуть розширенню різних видів діяльності, розміщенню на різних територіях нових підприємств, забезпеченню підвищення рівня зайнятості місцевого населення, раціональному і результативному використанню факторів виробництва, які забезпечать зростання валового регіонального продукту, зростання добробуту та приплив інвестицій в соціальну сферу.

Ключові слова: фінансова децентралізація; фінансова самостійність органів місцевого самоврядування; територіальні утворення; територіальні громади; місцеві бюджети.

Актуальність теми дослідження. Реформи децентралізації, поведені в Україні, спричинили не лише появу нових територіальних утворень, але й розширили спектр повноважень та відповідальності місцевих органів влади. Що передбачає набуття ними самостійності, зокрема при ухваленні та реалізації фінансових рішень. В таких умовах набуває актуальності питання підвищення ефективності формування місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації.

Постановка проблеми. Для підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації варто розвивати самодостатність відповідних територіальних громад. Це обумовлює перспективність для розробки напрямів підвищення ефективності формування місцевих бюджетів, що сприятиме покращенню бюджетного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фінансової децентралізації та формування місцевих бюджетів присвячені роботи О. Кириленко, І. Луїної, Раделицького Ю., Надала С., Спасів Н., Лелеченко А., Васильєвої О., Куйбіди В., Ткачук А.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Не применшуючи значення наукових напрацювань у сфері формування місцевих бюджетів, не достатньо дослідженими залишаються питання деталізації та розробки конкретних заходів підвищення ефективності формування місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації.

Постановка завдання. Метою роботи є розробка і розкриття напрямів підвищення ефективності формування місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації.

Викладення основного матеріалу. Передумовою підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні є децентралізація влади, оптимальний розподіл повноважень і законодавче врегулювання питань у сфері формування самодостатньої відповідної фінансової

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

бази. Розділяючи погляди провідних науковців економістів і практиків, зазначимо, що однією із важливих передумов підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації є створення дієвої фінансової бази, спроможної достатньо забезпечувати виконання як власних, так й делегованих повноважень. Саме першочергові кроки такого підходу визначені в Бюджетному кодексі України, де в законодавчому порядку чітко розмежовано основні доходи і видатки бюджетів для усіх рівнів, представлено склад закріплених і власних доходів місцевих бюджетів, імплементовані формульні розрахунки відповідних обсягів міжбюджетних трансфертів [1-2].

Однак визначені заходи не забезпечили самодостатність місцевих бюджетів, а навпаки, призвели до значного збільшення обсягів дотаційних бюджетів, зростання частки дотацій і субвенцій у сукупних доходах відповідних бюджетів територіальних громад, насамперед це стосується сільських і селищних бюджетів. Саме тому, варто зазначити, що проведення бюджетного реформування дасть позитивні результати лише при умові зміни адміністративно-територіального устрою, яка сформує передумови для становлення фінансово стійких місцевих бюджетів.

Для ефективного управління таким процесом варто застосовувати досить широкий спектр інструментів, які передбачають використання різних маркетингових інструментів, насамперед реклами, просування та спонсорства для підвищення іміджу відповідних адміністративно-територіальних одиниць, які призводять до поступового припливу інвестицій, що забезпечать економічне зростання відповідних територій. Це у свою чергу, дасть можливість визначити достатню фінансову базу для підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

У процесі розробки напрямів фінансового забезпечення місцевих бюджетів необхідно розробити сукупність заходів щодо інформування про перспективи ведення бізнесу, відповідного розвитку рекреаційних зон, налагодження транскордонного співробітництва й інше. Як переконує позитивний досвід більш інвестиційно привабливими є території, у яких зусилля відповідних органів місцевого самоврядування орієнтовані насамперед на комплексне вирішення проблем місцевого значення, зокрема таких як комплексний розвиток інфраструктури, покращення умов проживання, сприяння здійсненню господарської діяльності; значне підвищення рівня конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів тощо.

Передумовою для підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації є визначення рівня привабливості територіальних утворень з метою залучення інвестиційних ресурсів, які сприятимуть розширенню різних видів діяльності, розміщенню на різних територіях нових підприємств, забезпеченню підвищення рівня зайнятості місцевого населення, раціональному і результативному використанню факторів виробництва, які забезпечать зростання валового регіонального продукту, зростання добробуту та приплив інвестицій в соціальну сферу.

Зростання частки валового регіонального продукту у розрахунку на душу населення насамперед свідчить про соціально-економічний розвиток територій, підвищення якості покриття видаткових потреб та нарощування доходів місцевих бюджетів. Як результат, все це дасть можливість значно зменшити залежність місцевих бюджетів від перерозподілу місцевих бюджетних ресурсів через державний бюджет і підвищити ефективність бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації.

Для реалізації напрямів підвищення ефективності формування місцевих бюджетів необхідно:

- розробити довгострокові стимули, які б комплексно заохочували місцеву владу здійснювати структурні реформи;
- сформувати стимули соціально-економічної активності вітчизняних суб'єктів господарювання, сприяння сталому розвитку територій і залучення інвестицій на відповідну територію;
- забезпечити повне та прозоре виконання відповідними органами місцевої влади своїх повноважень;

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

– здійснити чітке розмежування визначених бюджетних повноважень між всіма гілками влади;

– сприяти забезпеченню на всій території країни рівний доступ громадян до публічних послуг та соціальних гарантій.

У свою чергу, в сфері розподілу відповідних джерел бюджетних ресурсів варто чітко розподілити доходи між бюджетами так, щоб саме склад власних доходів формувався із тих податкових надходжень, які дозволять сформувати необхідну фінансову базу органів місцевої влади, а це, насамперед, потребує своєчасного реформування всієї системи місцевого оподаткування й підвищення рівня податкової автономії органів місцевої влади. Саме забезпечення фіскальної децентралізації орієнтовано на отримання автономії місцевих органів влади щодо фінансування та забезпечення населення якісними суспільними товарами та послугами [3-5].

На сучасному етапі підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації та забезпечення фінансової самостійності ключове значення надається саме місцевому оподаткуванню, яке орієнтоване на зміцнення місцевих бюджетів, розширюючи цим самим їх фінансову автономію. Слугуючи важливою складовою частиною всієї податкової системи держави, саме місцеві податки і збори повинні відповідати наявним інтересам органів місцевої влади, адже оцінюються як безпосередньо самостійне джерело відповідних власних доходів їх бюджетів. Проте існуюча система місцевого оподаткування в сучасних умовах є малоефективною, так як не в змозі сформувати необхідну фінансову базу.

У процесі формування доходів місцевих бюджетів визначений бюджетний ефект від системи оподаткування неоднаковий. Адже найменш відчутним він є у тих місцевих бюджетах, які утворюються за рахунок значної частини коштів, які надходять із інших бюджетів та державного бюджету і у них практично відсутні джерела для формування власних ресурсів бюджету. Значно відчутна фіскальна роль відповідних місцевих податків та зборів характерна насамперед для бюджетів територіальних громад, де надходження податків та зборів мають зростаючу динаміку, однак залишаються не суттєвими, насамперед це стосується сільських і селищних бюджетів.

В діючій структурі надходжень відповідних місцевих податків і зборів є значні територіальні відмінності, перш за все комунальний податок, зазвичай, забезпечує обсяги надходжень до бюджетів відповідних територіальних одиниць на території яких функціонує більше суб'єктів господарювання, у свою чергу вирішальне значення має їх фінансовий стан, та намагання фіскальних органів на місцях своєчасно і повноцінно мобілізувати податки й сплачувати недоотримання до місцевого бюджету [6-7].

Як свідчить практика щодо місцевого оподаткування, в його механізмі існує сукупність не вирішених проблем. Насамперед, інститут місцевих податків і зборів перебуває на етапі становлення, про що зазвичай свідчить їх незначна частка в обсягах доходів місцевих бюджетів. Також, недосконалим є механізм їх розрахунку, порядок надання пільг, система планування та прогнозування надходжень до місцевих бюджетів.

Варто зазначити, що суттєвими причинами неефективності існуючої системи місцевого оподаткування є наявність у її складі дріб'язкових й нераціональних для поповнення місцевих бюджетів податків та зборів, а також обмеження податкової автономії для органів місцевого самоврядування.

З метою формування необхідної фінансової бази, органам місцевої влади варто надати повноваження щодо проведення заміни малоефективних місцевих податків і зборів новими відповідними бюджетоутворюючими, враховуючи визначені норми допустимого податкового навантаження. У свою чергу за державою має все ж залишатись регулююча функція у сфері законодавчого визначення мінімальних і максимальних розмірів відповідних податкових ставок, у межах яких відповідні місцеві органи влади на власний розсуд визначатимуть розмір податкових ставок, враховуючи у свою чергу бюджетну результативність справляння податків і зборів.

Одним із напрямів реформування місцевого оподаткування є формування стимулів і підвищення зацікавленості відповідних органів місцевого самоврядування у напрямку

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

розширення податкової бази шляхом забезпечення умов для розвитку підприємницької діяльності, та підвищення якості системи адміністрування місцевих податків та зборів податковими органами на місцях.

За умови незначної фіскальної ролі місцевих податків та зборів, які не дають можливості повноцінно задовольнити всі потреби відповідних територіальних утворень, досить зростає значення наповнюваності саме дохідної частини місцевих бюджетів на основі сукупності податків [8].

Одним з джерел формування додаткових бюджетних ресурсів органів місцевої влади може стати реформування механізму самооподаткування, що матиме одноразовий характер і цільове призначення використання коштів, які акумульовані у такий спосіб. Це дасть змогу органам місцевого самоврядування забезпечити реалізацію заходів з благоустрою конкретних міст, селищ через систему оподаткування жителів відповідної територіальної громади, які отримуватимуть безпосередню користь від цього.

Досвід розвинутих країн світу засвідчує про високий рівень бюджетної результативності місцевого оподаткування, до складу якого включаються: фіксована частка прибуткових податків з доходів фізичних та юридичних осіб, майнові податки, податок на землю, окремі акцизи, спеціальні місцеві податки на купівлю і продаж землі, податок на полювання та рибальство, утилізацію побутових відходів, на цінні папери та біржові операції та інші. Впроваджуючи у вітчизняну практику зарубіжний досвід, варто вважати приймати рішення для розширення складу місцевого оподаткування, насамперед переглядаючи визначений перелік загальнодержавних податків та зборів з метою нейтралізації додаткового тягаря для відповідних платників податків.

Передумовою для зростання власних бюджетних ресурсів є насамперед розширення податкової автономії органів місцевого самоврядування, яка передбачає надання їм повноважень щодо визначення диференціації видів та ставок місцевих податків й зборів, введення режиму пільгового оподаткування. Саме диференційований підхід сприятиме використанню місцевих податків і зборів як вагомого фіскального та регулюючого інструменту впливу на соціально-економічну діяльність відповідної території, що в майбутньому дозволить розширити базу оподаткування і забезпечить зростання обсягів надходжень до бюджету.

При визначенні бази власних бюджетних ресурсів відповідних органів місцевого самоврядування ключову роль могли б відіграти податкові надходження саме від підприємств комунальної власності. У свою чергу в сучасних умовах господарювання такі підприємства є збитковими через наявність значних обсягів заборгованості споживачів комунальних послуг, що й породжує неспроможність своєчасного оновлення основних засобів, а тому – низький рівень надання відповідних комунальних послуг. Тому одним із пріоритетних напрямів для зміцнення фінансових основ органів місцевої влади є докорінне реформування комунального господарства.

Серед складових механізму подолання дефіциту місцевих бюджетів може бути надання органам самоврядування права самостійно визначати територіальні надбавки до місцевих податків та зборів виходячи із особливостей галузевої й територіальної структури виробництва, використання соціальної інфраструктури [9-10].

Висновки. Отже, проведені дослідження дозволяють зробити висновки щодо підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації шляхом розробки напрямів фінансового забезпечення таких бюджетів.

Варто здійснити чіткий розподіл функцій і бюджетних повноважень між різними органами влади, у свою чергу забезпечивши ефективну децентралізацію бюджетних ресурсів. Таким чином, розподіл податкових надходжень між державним та місцевими бюджетами варто здійснювати у відповідності до встановленої потреби у фінансуванні реалізації функцій відповідного органу влади. У свою чергу місцеві органи влади повинні покривати не менше 60 % своїх видаткових потреб насамперед власними доходами.

Доцільним є зниження рівня дотаційності місцевих бюджетів, реформування механізму фінансового вирівнювання, насамперед шляхом створення спеціальних бюджетних фондів для

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

фінансового вирівнювання територій. Також, вдосконалення потребують й формульні розрахунки через визначення більш об'єктивного і обґрунтованого нормативу щодо фінансової забезпеченості для всіх без винятку територіальних одиниць та їх об'єднань, враховуючи соціально-економічний, природний та екологічний стан таких територій. На думку автора, це дозволить збільшити реальний обсяг бюджетних ресурсів для органів місцевого самоврядування, потрібних для фінансового покриття необхідних видаткових потреб. Як результат, це сприятиме розширенню фінансової самостійності територій та підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в фінансовій децентралізації.

Варто забезпечити проведення дієвої адміністративно-територіальної реформи, яка дасть змогу зміцнити організаційно-інституційні, нормативно-правові й фінансові основи діяльності органів місцевої влади, створити потужні, досить самодостатні і дієздатні територіальні громади. Проте, щоб проведені зміни були ефективними щодо наповненості місцевих бюджетів, об'єднання територіальних громад на початковому рівні варто здійснювати шляхом залучення природно-ресурсного потенціалу, існуючих комунікаційних можливостей відповідних населених пунктів, враховуючи їх розташування, віддаленість від центру громади і чисельність населення. Загалом, чим більші територіальні громади, тим вони потужніші, що позитивно впливає на ефективність бюджетного процесу на місцевому рівні.

Доцільним є забезпечення економічного зростання відповідних територій і формування достатніх бюджетів розвитку з метою спрямування значної частини бюджетних ресурсів на систему розвитку місцевої інфраструктури і оздоровлення комунальних підприємств. Так як, в подальшому саме комунальна власність зможе забезпечувати необхідні надходження до місцевих бюджетів. З метою забезпечення соціально-економічного розвитку варто мобілізувати зусилля місцевого бізнесу, управлінської еліти, організованої громадськості шляхом формування партнерств між місцевими органами влади і неурядовими організаціями щодо надання громадських послуг, залучення можливостей муніципальних фондів розвитку; розвиток соціальної інфраструктури, урядове фінансування програм громадської освіти тощо [11-12].

Таким чином передумовами якісного розвитку територіальних утворень є: децентралізація бюджетних ресурсів та демократизація й прозорість управління; деконцентрація влади. У свою чергу, для формування необхідного фінансового забезпечення функціонування органів місцевої влади варто використовувати туристичний і рекреаційний потенціал окремих територій, також ресурси транс- і прикордонного міжрегіонального співробітництва.

Додатковим джерелом для фінансового забезпечення реалізації функцій органів місцевої влади є місцеві запозичення, які досить широко використовуються у міжнародній практиці. Їх результативність проявляється в тому, що відповідні сплачувані відсотки за використання позик не підлягають оподаткуванню.

Список використаних джерел:

1. Гріневська, С. М. Сучасні тенденції формування механізмів саморозвитку регіону в умовах децентралізації / С. М. Гріневська // Економіка промисловості. – 2016. – № 2 (74). – С. 5-16.
2. Золотоноша, О. В. Організаційно-правове забезпечення фінансово-економічної самостійності місцевих органів влади в умовах децентралізації / О. В. Золотоноша // Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Наукові Записки. Серія: Право. – 2018. – № 4. – С. 78-83.
3. Ізюмська, В. А. Реформування місцевих бюджетів в умовах запровадження бюджетної децентралізації / В. А. Ізюмська // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2016. – № 4 (46). – С. 183-187.
4. Кавунець, А. Особливості об'єднання територіальних громад в Україні (регіональний аспект). / А. Кавунець, В. Дорох. – Вінниця : ТОВ "Прес Корпорейшн Лімітед", 2016. – 96 с.
5. Кондрацька, Н. М. Основні системи і моделі місцевого самоврядування як різновиди системно-структурної організації муніципальної влади / Н. М. Кондрацька // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. – 2015. – Вип. 20. – С. 257-261.
6. Кузькін, Є. Ю. Вплив децентралізації на розвиток регіонів / Є. Ю. Кузькін // Наукові праці НДФІ. – 2016. – № 3 (76). – С. 39-53.
7. Лактіонова, О. А. Гнучкість фіскальної політики в умовах циклічного розвитку економіки / О. А. Лактіонова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 308-319.
8. Лопушняк, Г. С. Фіскальна децентралізація в Україні: декларації та практична реалізація / Г. С. Лопушняк // Економічний часопис-XXI. – 2016. – № 161. – С. 79-84.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

9. Дем'янчук, О. І. Територіальна та фінансова децентралізація в Україні: практичні результати / О. І. Дем'янчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка. – 2017. – № 5. – С. 90-95.

10. Луніна, І. О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи України / І. О. Луніна // Фінанси України. – 2010. – № 9. – С. 3-12.

11. Майданник, О. Становлення та розвиток української моделі місцевого самоврядування / О. Майданник // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. – 2018. – № 1. – С. 55-59.

12. Качула, С. В. Бюджетне планування як інструмент фінансового регулювання соціально-економічного розвитку суспільства / С. В. Качула // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2018. – № 3 (68). – С. 159-163.

UDC 336.14:352(477)

JEL Classification: H61, H72

L. O. Pershko, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor

DIRECTIONS OF INCREASE OF EFFICIENCY OF FORMING OF LOCAL BUDGETS OF UKRAINE ARE AT TERMS OF FINANCIAL DECENTRALIZATION

Abstract. Pre-condition of increase of efficiency of budgetary process at local level is decentralization of power, optimum distributing of plenary powers and legislative settlement of questions, in the field of forming of the self-sufficient proper capital base. Sharing the looks of leading research workers of economists and practical workers, we will mark that one of important pre-conditions of increase of efficiency of budgetary process at local level in the conditions of financial decentralization is creation of effective capital base, capable enough to provide implementation of both own and delegated, plenary powers.

For effective control of such it is necessary to use a wide range of tools that involve the use of various marketing tools, primarily to enhance the image of appropriate administrative units which lead to a gradual influx of investment that will ensure the economic well-being of the respective territories. This, in turn, will determine a sufficient capital base to increase the efficiency of the budget process at the local level in the transformation of inter-budgetary relations.

In the process of developing the areas of financial support of local budgets, it is necessary to take a set of measures to inform about the prospects of doing business, the corresponding development of business zones, the establishment of cooperation, et al. As positive experience shows, more attractive for investment are territories where efforts of the proper organs of local self-government are oriented on solution of the complex decision of problems of local value, in particular such as complex development of infrastructure, improvement of terms of dwelling, assistance realization of economic activity; a significant increase in the level of competitiveness of economic entities, etc.

The pre-condition for the increase of efficiency of budgetary process at local level in the conditions of financial decentralization is determination of level of attractiveness of territorial formations with a purpose of bringing in investment resources, which will contribute to expansion of different types of activity, placing new enterprises on different territories, providing of increase of level of employment of local population, rational and effective use of factors of production, which will provide growth of gross regional product, growth of welfare, and bring investments in a social sphere.

Keywords: financial decentralization; financial independence of organs of local self-government; territorial educations; territorial societies; local budgets.

References:

1. Hrinevska, S. M. (2016). Suchasni tendentsii formuvannya mekhanizmiv samorozvytku rehionu v umovakh detsentralizatsii [Modern tendencies of forming of mechanisms of samorozvytku of region are in the conditions of decentralization]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of industry*, 2(74), 5-16 [in Ukrainian].

2. Zolotonosha, O. V. (2018). Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi samostiinosti mistsevykh orhaniv vlady v umovakh detsentralizatsii [Organizational and legal supply of financial and economic self-governmentality of local authorities in the conditions of decentralization]. *Naukovi Zapysky. Seriya: Pravo – Scientific notes. Series: Law*, 4, 78-83 [in Ukrainian].

3. Iziumska, V. A. (2016). Reformuvannya mistsevykh biudzhativ v umovakh uprovdzhennia biudzhetnoi detsentralizatsii [The local budgets reforming in the context of fiscal decentralization]. *Visnyk ONU im. Mechnykova – Odessa National University Herald. Economy*, 4(46), 183-187 [in Ukrainian].

4. Kavunets, A., Dorokh, V. (2016). *Osoblyvosti obiednannya terytorialnykh hromad v Ukraini (rehionalnyi aspekt) [Features of association of territorial societies are in Ukraine (regional aspect)]*. Vinnytsia: Pres Korporeishn Limited [in Ukrainian].

5. Kondracka, N. M. (2015). Osnovni systemy i modeli mistsevoho samovriaduvannya yak riznovydy systemno-strukturnoi orhanizatsii munitsypalnoi vlady [The main systems and models of local self-government as varieties system structural organizations of municipal power]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Pravo – Announcer of the Kharkiv national university of the name of V.N. Karazina. Series: Law*, 20, 257-261 [in Ukrainian].

6. Kuzkin, Ye. Iu. (2016). Vplyv detsentralizatsii na rozvytok rehioniv [Decentralization impact on regional development]. *Naukovi pratsi NDFI – RFI scientific papers*, 3(76), 39-53 [in Ukrainian].

7. Laktionova, O. A. (2014). Hnuchkist fiskalnoi polityky v umovakh tsykhlichnoho rozvytku ekonomiky [Flexibility of Fiscal Policy in the Context of Cyclical Development of the Economy]. *Biznes Inform*, 6, 308-319 [in Ukrainian].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

8. Lopushniak, H. S. (2016). Fiskalna detsentralizatsiia v Ukraini: deklaratsii ta praktychna realizatsiia [Fiscal decentralisation in Ukraine: declaration and practical implementation]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Annals-XXI*, 161, 79-84 [in Ukrainian].

9. Demianchuk, O. I. (2017). Terytorialna ta fiskalna detsentralizatsiia v Ukraini: praktychni rezultaty [Territorial and Fiscal Decentralization in Ukraine: Practical Results]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia: Ekonomika – Scientific notes of Ostroh academy national university, "Economics" series*, 5, 90-95 [in Ukrainian].

10. Lunina, I. O. (2010). Formuvannia mistsevykh biudzhetyv na osnovi pryntsypu ekvivalentnosti: shliakh do efektyvnoi biudzhetnoi systemy Ukrainy [Forming of local budgets is on the basis of principle of equivalence: a way is to the effective budgetary system of Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 9, 3-12 [in Ukrainian].

11. Maidannyk, O. (2018). Stanovlennia ta rozvytok ukraïnskoi modeli mistsevoho samovriaduvannia / O. Maidannyk [Formation and development of ukrainian model of local selfgovernment]. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu – Journal of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism*, 1, 55-59 [in Ukrainian].

12. Kachula, S. V. (2018). Biudzhethne planuvannia yak instrument finansovoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku suspilstva [Budget planning as a financial regulation tool of social and economic development of society]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova – Odessa National University Herald. Economy*, 3(68), 159-163 [in Ukrainian].

Надійшла 20.06.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Першко, Л. О. Напрями підвищення ефективності формування місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (18). С. 129-135.

Першко Лариса Олександрівна	кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, професор кафедри фінансів та маркетингу, Інститут екології економіки і права; https://orcid.org/0000-0003-3105-3458 ; E -mail:larisa_pershko@ukr.net;
Pershko Larysa Oleksandrivna	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Senior Researcher, Professor at the Department of Finance and Marketing, Institute of Ecology, Economics and Law; https://orcid.org/0000-0003-3105-3458 ; E -mail:larisa_pershko@ukr.net.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-136-144

УДК 614.2:336

JEL Classification: I18

Н. В. Філіпова, к. е. н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВИХ МОДЕЛЕЙ ФІНАНСУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. Основна мета функціонування системи охорони здоров'я будь-якої країни – покращення стану здоров'я населення та тривалості життя. Вивчення досвіду розвинених країн дозволяє виробляти обґрунтовані пропозиції для удосконалення існуючої моделі охорони здоров'я в Україні.

Дослідження практичних аспектів функціонування охорони здоров'я, її фінансування та розвитку є пріоритетним напрямком.

Залишаються нерозкритими в повному обсязі питання адаптації досвіду розвинених країн в модель фінансування охорони здоров'я України з урахуванням соціально-економічного стану її розвитку.

Метою є аналіз існуючих світових моделей фінансування охорони здоров'я та країн-лідерів, а також визначення напрямів адаптації зарубіжного досвіду в українську модель фінансування охорони здоров'я.

Проведено аналіз трьох основних моделей системи охорони здоров'я у світі. Визначено переваги та недоліки по кожній з них, а також підходящі для України напрямки впровадження. Розглянуто досвід країн-лідерів по кожній з досліджених моделей – Великобританія, Німеччина, США.

Проведене дослідження дозволило отримати систематизовану інформацію по світовим моделям охорони здоров'я та визначити напрямки удосконалення для України (розвиток державних страхових програм, впровадження обов'язкового медичного страхування, підвищення рівня інновацій).

Ключові слова: модель; охорона здоров'я; фінансування; світовий досвід.

Актуальність теми дослідження. Світові системи охорони здоров'я мають спільну мету – підтримка та покращення стану здоров'я населення. Для досягнення такої мети в першу чергу необхідно виконання двох основних умов – доступність медичних послуг та якісне надання. В кожній країні система охорони здоров'я формувалась з урахуванням різних передумов. Дослідження особливостей функціонування системи охорони здоров'я сприяє розробці рішень щодо її вдосконалення та розвитку.

Постановка проблеми. Фінансування охорони здоров'я прямо впливає на рівень здоров'я населення. Навколо даного питання відбуваються постійні дискусії. Удосконалення та розвиток сфери охорони здоров'я залишається, а саме моделі фінансування та доступності медичних послуг, є пріоритетним напрямом для кожної країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу та оцінці функціонування світових моделей охорони здоров'я приділяється дуже багато уваги як зарубіжними так і вітчизняними науковцями, до таких відносять: Бондар А., Варнавського В., Васкес Х., Мелехин А., Оути Е., Пабст Б., Рикке В., Решота Н., Тошаків О., Paranicolas I., Nabicht T. Виокремлено основні характеристики для базових світових моделей, їх переваги та недоліки.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць показав, що залишаються нерозкритими повністю питання адаптації досвіду розвинених країн в модель фінансування охорони здоров'я України з урахуванням соціально-економічного стану її розвитку.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз існуючих світових моделей фінансування охорони здоров'я та країн-лідерів по кожній системі, а також визначення напрямів адаптації зарубіжного досвіду в українську модель фінансування охорони здоров'я.

Викладення основного матеріалу. В світі не існує загальної моделі системи охорони здоров'я, проте можна виділити основні три:

- Державна модель (модель Беверіджа);
- Модель обов'язкового медичного страхування;
- Модель приватної медицини.

Модель Беверіджа отримала свою назву на честь британського економіста та суспільного діяча. В 40-х роках вона бере початок свого функціонування як результат проведених реформ, пов'язаних з соціальним захистом населення. Характерної особливістю моделі є відведенню

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

ключової ролі участі держави в фінансуванні системи охорони здоров'я. Дана модель була сформовано зусиллями Британського міністра та значно спиралась на досвід Радянського союзу. Держава забезпечує оплату більше 70 % покриття витрат, також притаманна висока ступінь централізації. Приватному сектору лікарів виділена другорядна роль, а державні лікарняні заклади забезпечують надання більшості послуг [1]. Така система використовується в Великобританії, Ірландії, Данії, Італії, Греції, Португалії, Італії, Іспанії, Канаді. Система Беверіджа заснована на наступних принципах: централізоване планування, солідарність, професійний менеджмент, пряме оподаткування для фінансування, контроль якості, низькі адміністративні витрати, регіональне планування [2]. Медична допомога надається незалежно від матеріального становища та соціального статусу. Поширення трансфертних виплат лише тим категоріям людей, які не в змозі забезпечити себе. Відповідно до системи соціального страхування законодавством передбачено два типи виплат: за тимчасову непрацездатність та виплати для постраждалих на виробництві. Виплати для громадян, які отримали виробничу травму здійснюються з національного бюджету, роботодавець не залучається. В такому випадку страхова компанія не отримує прибутку, а застрахована особа не має права змінити страховальника. Кожен роботодавець повинен застрахувати свою відповідальність у страхової компанії, яка має відповідну ліцензію на проведення діяльності. Ведення бізнесу без наявності страховки є незаконною. Держава контролює діяльність страхової компанії лише у питанні її платоспроможності [3]. Варто зазначити, що страхові компанії зацікавлені в зменшенні виплат і мають право відмовити роботодавцю, який не поліпшує умови праці та не мінімізує ризики настання виробничої травми. На (Рис. 1) представлено взаємодію страхової компанії в системі соціального страхування.

Страхові компанії мають право користуватися страховими резервами, вони їх інвестують в фондові ринки, отримуючи до 10% річного доходу [4].

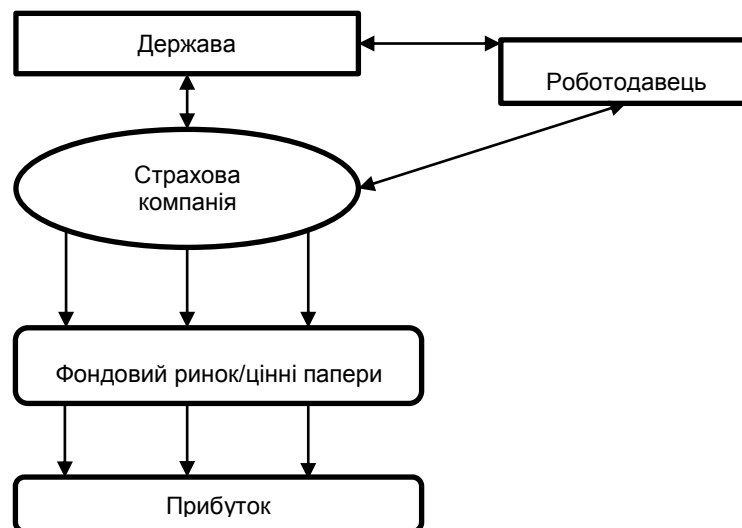

Рис. 1. Страхові компанії в системі соціального страхування

Джерело: побудовано на основі [10]

Модель Бісмарка. Це найбільш децентралізована форма охорони здоров'я. Вона була створена наприкінці 19 століття. Фінансування роботодавцями та службовцями медичного страхування за цією моделлю забезпечує працевлаштованим доступ до "лікарняних фондів", які мають обов'язкові посвідченнями про оплату праці. Страхові компанії охоплюють кожного

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

працюючого громадянина [5]. Соціально-страхова модель характеризується обов'язковим медичним страхуванням. Вона використовується таких країнах як Німеччина, Японія, Франція, Нідерланди, Голландія, Бельгія, Швейцарія, Австрії. Учасниками обов'язкового страхування виступають спеціалізовані страхові організації – лікарняні каси, фонди, страхові медичні компанії. Модель Бісмарка заснована на розподілі фінансування сфери охорони здоров'я у співвідношенні 60%:40%, 60% витрат покривається за рахунок фонду обов'язкового медичного страхування, а решта 40% з державного бюджету [6].

Програми обов'язкового медичного страхування охоплюють населення повністю або майже повністю. Форма управління сферою охорони здоров'я при такому типі моделі є децентралізованою, переважну кількість послуг надають приватні некомерційні установи. Практикуючи приватні сімейні лікарі надають первинну допомогу населенню. Характерним є високий рівень розвиненості ринку медичних послуг, провідним є державне медичне страхування, а приватне відіграє додаткову роль. Також держава контролює всіх учасників страхового ринку [1].

Остання третя модель притаманна для США, Південної Кореї, Ізраїлю. Характерними особливостями є високий рівень розвиненості страхової інфраструктури, децентралізація, майже повністю відсутнє державне регулювання, високий рівень конкуренції між надавачами страхових послуг. В залежності від віку та наявності хронічних захворювань диференціюється тариф на страховий платіж. В США діють дві програми, які забезпечують надання безоплатних медичних послуг для недієздатного та для осіб з низьким рівнем доходу, проте вони не покривають всіх витрат на лікування. Присутнє вікове обмеження, вік понад 65 років. Витрати на фінансування названих програм з федерального бюджету [6].

Можна виділити основні критерії, за якими відрізняються моделі охорони здоров'я:

- роль держави;
- джерела фінансування;
- контроль за якістю надання медичних послуг;
- доступність для населення;
- взаємовідносини держави та приватних учасників системи;
- механізми стимулювання працівників сфери охорони здоров'я;
- форми власності надавачів медичних послуг.

Також слід звернути увагу на відношення громадян до участі у покритті видатків на медицину, що може або сприяти підтримці медичних служб через додаткове залучення коштів або стримуванні та зниженню попиту на медичні послуги.

У (Табл. 1) узагальнено та виділено характерні особливості трьох основних моделей сфери охорони здоров'я та досвід використання в Україні.

По кожній системі існує як ряд переваг, так і недоліків. В більшості країн відбувається поєднання різних моделей з прийнятою базовою системою (з вищерозглянутих трьох). Далі проведемо аналіз систем охорони здоров'я по країнам – представникам розглянутих вище моделей.

Яскравим прикладом державної моделі охорони здоров'я моделі Беверіджа є Великобританія. Головним органом, який регулює систему охорони здоров'я є Національна служба охорони здоров'я (НСОЗ) – загальна для Англії, Шотландії Північної Ірландії та Уельсу, яка є стовідсотково державною і фінансується за рахунок загальних податкових надходжень. Для всіх проживаючих в НСОЗ надає послуги профілактики, первинної медичної допомоги, спеціалізованої допомоги. НСОЗ доступна для всіх, незалежно від статі, раси, інвалідності, віку, сексуальної орієнтації, релігії, переконань, зміни статі, вагітності та материнства чи статусу подружнього або цивільного партнерства [7].

Центральним органом виконавчої влади є Міністерство охорони здоров'я, основною функцією якого є підтримка дії Уряду щодо покращення здоров'я населення. Міністерство розробляє стратегію розвитку охорони здоров'я, займається розробкою нормативно-правових актів. Регіональні управління несуть відповідальність за роботу місцевих служб охорони здоров'я та за відповідність дотримання стандартів якості при наданні медичних послуг.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Відповідальність за надання послуг на регіональному рівні несуть заклади охорони здоров'я, які надають первинну медичну допомогу.

Таблиця 1

Ключові параметри моделей охорони здоров'я

Назва моделі	Країни, в яких використовується модель	Характерні особливості	Переваги	Недоліки	Досвід для України
Державна модель охорони здоров'я або Модель Беверіджа	Великобританія, Ірландія, Данія, Італія, Канада, Іспанія, Португалія, Греція	Державне фінансування (пряме оподаткування). Державне управління та контроль за якістю медичних послуг. Централізоване планування. Орієнтація на первинну допомогу.	Високий відсоток охоплення населення безоплатними послугами. Загальна доступність медичної допомоги. Вища ефективність при вирішенні стратегічних питань. Безоплатність. Економічність. Контроль за використання коштів.	Великі адміністративні витрати. Бюрократизація. Обмеженість при виборі лікаря. Дефіцит бюджету. Права медичних закладів обмежені. Не враховують інтереси споживачів. Плиньність кадрів. Технічне оснащення на низькому рівні.	Дана модель з'явилась спираючись на досвід Радянського Союзу та існуючу Модель Семашко.
Модель соціального медичного страхування або Модель Бісмарка	Німеччина, Франція, Нідерланди, Голландія, Бельгія, Швейцарія, Австрія, Японія	Опосередкована участь держави в процесах медичного обслуговування. Децентралізоване фінансування. Фінансування відбувається за рахунок цільових платежів учасників. Поєднується приватне та соціальне медичне страхування.	Надання якісної безкоштовної медичної допомоги. Високий рівень інновацій. Наявність додаткових джерел фінансування. Вільний вибір лікаря.	Розрахунок за надані послуги між різними регіонами. Надання послуг ризиковим категоріям населення. Високі адміністративні витрати.	Впровадження в Україні обов'язкового медичного страхування. Підвищення рівня інновацій.
Приватна Модель	США, Північна Корея, Ізраїль	Основне джерело фінансування – приватні кошти. Децентралізована система управління. Наявність державних страхових програм.	Висока інноваційність. Широке коло медичних закладів. Високий рівень доходу лікарів та медичних працівників. Контроль за якістю послуг. Висока ефективність.	Висока вартість послуг. Високі адміністративні витрати. Складність у комплексному обстеженні через автономність працюючих лікарів. Відсутність єдиної національної системи ОЗ	Розвиток державних страхових програм. Використання для платоспроможної категорії населення працюючих лікарів. Приватного медичного страхування.

Джерело: сформовано автором на основі [1; 5;6;10;14]

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Лікарні НСОЗ поступово отримують більшу незалежність від Міністерства охорони здоров'я за рахунок перетворення в трастові фонди, які підлягають зовнішньому аудиту та інспекції. Трасти первинної медико-санітарної допомоги, як і раніше, діють в рамках цільового планування, відображаючи їх відповідальність за використання державних коштів з метою задоволення потреб приписного населення в медичних послугах. Комісія, яка забезпечує контроль якості медичної допомоги, регулює діяльність сектора охорони здоров'я за допомогою реєстрації, щорічного інспектування, моніторингу скарг і їх виконання. Фінансування системи охорони здоров'я відбувається за рахунок державних коштів, а саме загального оподаткування та внесків із заробітної плати. Окремі види медичної допомоги фінансуються за рахунок приватних джерел, шляхом використання приватного медичного страхування, деякі за рахунок коштів пацієнтів, поділу вартості послуг або прямих платежів за отримання медичних послуг, які надаються продуцентами служби охорони здоров'я або приватними виробниками [8]. На охорону здоров'я витрачається близько 10% ВВП [9]. На початку функціонування НСОЗ в 1948 році бюджет становив 437 мільйонів фунтів стерлінгів (еквівалентно 16,01 млрд. фунтів стерлінгів у 2019 році). У 2016–2017 рр. - 122,5 млрд. Фунтів стерлінгів. У 1955-6 роках витрати на охорону здоров'я складала 11,2% бюджету, у 2015-16 році це становило 29,7%, що дорівнює середньому зростанню витрат за 60 приблизно на 4% на рік з урахуванням інфляції. Під час правління Блера рівень витрат збільшувався приблизно в середньому на 6% на рік. З 2010 року зростання видатків обмежалося лише трохи більше 1% на рік [10].

Близько 60% бюджету НСОЗ використовується на оплату праці персоналу, 20% - це ліки та інші медичні матеріали, а решта 20% розподіляється між будівлями, обладнанням, витратами на навчання, медичним обладнанням, харчуванням та прибиранням. Близько 80% загального бюджету розподіляються місцевими трастами відповідно до пріоритетних напрямків охорони здоров'я по кожному району. Починаючи з 2010 року, встановлено обмеження на 1% щодо підвищення заробітної плати персоналу, який продовжує виконувати ту саму роль. Профспілки, що представляють лікарів, стоматологів, медсестер та інших медичних працівників, закликали уряд припинити обмеження заробітної плати за медичну допомогу [11].

Німеччина є класичним прикладом моделі соціального страхування. Країна є лідером в наданні якісної медичної допомоги, тут розміщені великі медичні центри, оснащені високоякісним новітнім медичним устаткуванням. Якість підготовки спеціалістів на високому рівні, на розвиток сфери охорони здоров'я виділяються значні кошти. Розподіл джерел фінансування представлено на (Рис. 2).

Рис. 2. Розподіл джерел фінансування охорони здоров'я в Німеччині

Джерело: побудовано на основі [14]

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Майже 90% населення є учасниками програми соціального медичного страхування та лише 10% користуються приватним медичним страхуванням, яким можуть скористатися лише у випадку. Якщо річний дохід перевищує 50 тис. євро. В іншому випадку обов'язковим є соціальне медичне страхування. Із загальних видатків покривається 75% всіх видатків на охорону здоров'я.

Рух коштів охорони здоров'я виглядає наступним чином: перш вони акумулюються в державному фонді соціального медичного страхування, далі надходять на рахунки приватних некомерційних страхових організацій, які контролюють оплату послуг лікувально-профілактичної установі. Такі організації отримали назву лікарняних кас, їх об'єднання та об'єднання лікарів лікарняних кас утворюють основу системи соціального медичного страхування (Social Health Insurance). Лікарняні каси формуються шляхом сплати податку на прибуток роботодавцем та працівником, середня ставка податку становить 15%. Вони формують саморегулюючі структури, які, спираючись закон про обов'язкове медичне страхування, керують фінансуванням і наданням послуг в гарантованому обсязі. Лікарняні каси являють собою приватні некомерційні організації, займаються страхуванням ризиків, пов'язаних з хворобою. Комісії, які поєднують в собі представників лікарняних кас та надавачів послуг беруть участь у встановленні цін, тарифів, нормативів та пільг на медичні послуги [1; 12].

В країні високий ступінь децентралізації з розподілом повноважень в напрямку охорони здоров'я. Відповідно до кодексу соціального забезпечення лікарні, які хочуть отримати право на компенсацію витрат мають дотримуватись певних критеріїв, вони мають укласти договори з лікарняними касами щодо зовнішнього контролю якості. Також встановлені мінімальні обсяги на обслуговування та надання медичних послуг [13].

США – це країна-лідер щодо інновацій та досліджень в сфері охорони здоров'я. В цій країні витрачають на медицину значно більше коштів аніж в будь-якій іншій країні. Тут немає єдиної загальної системи страхування, яка б охоплювала все населення. Середній показник витрат на охорону здоров'я в розвинених країнах становить приблизно 9% від ВВП, а в США це більше 15% від ВВП [14; 15].

Медичне страхування купується на приватному ринку або надається Урядом певним категоріям населення. Приватне медичне страхування можна придбати в різних комерційних страхових компаніях або у некомерційних страховиків. Близько 84% населення охоплене державним (26%) або приватним (70%) медичним страхуванням. Приблизно 61% медичного страхування пов'язане із зайнятістю, в основному за рахунок економії витрат, пов'язаних із груповими програмами, які можна придбати через роботодавців, які добровільно фінансують програми медичного страхування. Замість того, щоб придбати страховий поліс у зовнішньої сторони (комерційної страхової компанії), премії роботодавців та працівників іноді фінансують у внутрішньо-організаційну програму медичного страхування. Повністю самострахована фірма бере на себе всі ризики, пов'язані з витратами на охорону здоров'я своїх працівників. Частково самостраховуюча фірма обмежує ризик, який вона бере на себе, купуючи страхове покриття "стоп-лосс", яке захищає її від виникнення витрат, які перевищують максимальну суму. У будь-якому випадку, фірма, як правило, укладає договори з третьою стороною для управління програмою медичного страхування. Як доповнення приватного медичного страхування, майже 26% населення США покривається державним медичним страхуванням. Існує два види державного медичного страхування, які почали свою діяльність у 1966 році - це Medicare та Medicaid. Medicare - уніфікована національна програма державного медичного страхування для людей похилого віку та інвалідів. Medicare є найбільшим страховиком у країні і керується федеральним урядом, охоплюючи близько 13% населення. План Medicare складається з двох частин:

1) Частина А є обов'язковою і передбачає медичне страхування стаціонарної лікарні, дуже обмежені послуги будинків для престарілих та деякі послуги охорони здоров'я вдома. Частина А Medicare фінансується за рахунок податку на Medicare, подібного до податку на соціальне страхування,

2) Частина Б - добровільний або додатковий план передбачає пільги на послуги лікарів, амбулаторних лікарняних служб, амбулаторних лабораторних та рентгенологічних служб та

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

послуг домашнього лікування. Частина В фінансується за рахунок щомісячних премій (25%) та загальних податків (75%).

Пацієнт Medicare також відповідає за сплату франшизи та доплату за послуги основної частини В та за тривалі лікарняні послуги за частиною А. Багато отримувачів Medicare також купують страховку Medigap - приватна програма медичного страхування, яка пропонується як комерційне страхування компанії, які сплачують за медичні рахунки, не повністю відшкодовані Medicare.

Другий тип страхування, Medicaid, забезпечує охоплення певних економічно неблагонадійних категорій населення. Medicaid фінансується спільно федеральним урядом та урядами штатів і управляється кожним штатом. Федеральний уряд забезпечує урядам штатів певний відсоток додаткових коштів, від 50 до 77%, залежно від доходу на душу населення в штаті. Покриття за програмою Medicaid різниться, оскільки штати встановили різні вимоги щодо отримання права на отримання виплат. Особи, які є літніми, незрячими, інвалідами або членами сімей, у яких є діти на утриманні, повинні охоплюватися Medicaid для отримання федеральних коштів. Федеральний уряд стимулює базовий пакет пільг на охорону здоров'я (наприклад, лікарні, лікарі та будинки престарілих), окремі штати надають більш вигідний пільговий пакет за програмою Medicaid. Це єдина державна програма, яка фінансує тривале перебування вдома для громадян похилого віку. Medicaid охоплює приблизно 12% населення.

В той же час, за оцінками експертів, близько 16% населення не мають медичного страхування та не мають доступу до медичних послуг. Чимало незастрахованих осіб отримують медичні послуги в державних клініках та лікарнях, через державні та місцеві програми охорони здоров'я або приватних постачальників послуг, які фінансуються через благодійність та іншими платниками (перекладаються витрати на інших) [16].

Отже, можна виділити основні пункти стосовно моделі охорони здоров'я в США:

1. Універсальної програми охорони здоров'я не існує.
2. Плата за медичні послуги дуже висока.
3. Переважна кількість населення США має медичне страхування.
4. Основну допомогу надає постачальник первинної медичної допомоги.

Висновки. Дослідження світових систем охорони здоров'я засвідчило, що не існує жодної ідеальної та досконалої моделі. По кожній є як переваги так і недоліки. Можна спостерігати, що основна увага приділяється фінансуванню первинної медичної допомоги, що також впроваджено в Україні. Для України, на нашу думку, необхідним є застосування обов'язкового медичного страхування, як варіант, на умовах державно-приватного партнерства, розробці державних програм попередження захворюваності населення, також варто взяти до уваги Центральну інформаційну систему Великобританії, в якій кожен пацієнт може записатися на прийом до лікаря, планову операцію та навіть замовити ліки.

Список використаних джерел:

1. Омеляновский, В. В. Зарубежный опыт: модели финансирования и организации систем здравоохранения / В. В. Омеляновский, Л. В. Максимова, А. П. Татаринов // Финансовый журнал = Financial journal. – 2014. – № 3. – С. 22-34. https://www.nifi.ru/images/FILES/Journal/Archive/2014/3/03_3_2014.pdf.
2. Васкес Абанто, Х. Э. Какую систему здравоохранения выберет Украина? / Х. Э. Васкес Абанто // Світ медицини та біології. – 2013. – № 4 – С. 99-104.
3. Мелехин, А. И. Практика страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний в отдельных странах Европейского союза (Германия, Финляндия, Франция) / А. И. Мелехин, О. Л. Тошаков // Вестник государственного социального страхования. – 2003. – № 10. – С. 71.
4. Системы обязательного социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний: Российский опыт сквозь призму зарубежного / Э. Оути, Б. Пабст, В. Рикке и др.; под общ. ред. Г. П. Декярева и др.; М-во труда и соц. развития РФ; Рос. фонд соц. реформ. – Москва : Просвещение, 2003.
5. Ришота, Н. Класифікація основних моделей медичних систем у світі та шлях України [Електронний ресурс] / Н. Ришота – Режим доступу : <https://ingeniusua.org/articles/klasifikaciya-osnovnikh-modeley-medichnikh-sistem-u-sviti-ta-shlyah-ukraini>.
6. Бондар, А. В. Фінансування сфери охорони здоров'я у зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / А. В. Бондар – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16620/1/344-587-588.pdf>.
7. The NHS Constitution for England. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gov.uk/government/publications/the-nhs-constitution-for-england/the-nhs-constitution-for-england>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

8. Системы здравоохранения: время перемен. Реферат обзора: Соединенное Королевство, 2010 г. Европейская обсерватория по системам и политике здравоохранения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/155558/E94836sumR.pdf.

9. John Appleby How does NHS spending compare with health spending internationally? 20 January 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.kingsfund.org.uk/blog/2016/01/how-does-nhs-spending-compare-health-spending-internationally>.

10. Берч, П. Фінансування первинної медичної допомоги / Патрік Берч // InnovAіT: Освіта та натхнення для загальної практики. - 2018. – 12 (2): – С. 100–104.

11. National Health Service. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://en.regionkosice.com/wiki/National_Health_Service.

12. Thomson, S. International Profiles of Health Care Systems: Australia, Canada, Denmark, England, France, Germany, Iceland, Italy, Japan, the Netherlands, New Zealand, Norway, Sweden, Switzerland, and the United States. 2012 [Электронный ресурс] / S. Thomson, R. Osborn, D. Squires, M. Jun — Режим доступа : http://www.commonwealthfund.org/~media/files/publications/fund-report/2012/nov/1645_squires_intl_profiles_hlt_care_systems_2012.pdf.

13. Tanner, M. The Grass Is Not Always Greener: A Look at National Health Care Systems Around the World // Policy Analysis. – 2008. – №613. – P. 48.

14. Papanicolas, I. Health Care Spending in the United States and Other high-income countries / I. Papanicolas, L. R. Woskie, A. K. Jha // Journal of American Medical Association. – 2018. – №319(10). – P. 1024-1039.

15. Habicht, T. Estonia: primary health care quality bonus system / T. Habicht // Paying for performance in health care. Implications for health system performance and accountability / ed. C. Cashin, Y.L. Chi, P. Smith, M. Borowitz, S. Thomson. – New York, 2014. – P. 127-140.

16. Ridic, G. Comparisons of Health Care Systems in the United States, Germany and Canada [Электронный ресурс] / Goran Ridic, Suzanne Gleason, Ognjen Ridic. – Режим доступа : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3633404/>.

UDC 614.2:336

JEL Classification: I18

N. V. Filipova, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor

THE SPECIFICS OF THE FUNCTIONING OF GLOBAL MODELS OF HEALTH CARE FINANCING

Abstract. *The main goal of any country's health care system is to improve the health of the population and life expectancy. Studying the experience of developed countries allows to make reasonable proposals for improving the existing model of health care in Ukraine.*

Research into the practical aspects of the functioning of health care, its financing and development is a priority.

The issues of adapting the experience of developed countries to the model of financing health care in Ukraine, taking into account the socio-economic state of its development, remain unsolved in full.

The purpose of the article is to analyze the existing global models of health care financing and leading countries, as well as to identify areas for adapting foreign experience to the Ukrainian model of health care financing.

There were analyzed the three major models of health care in the world. The advantages and disadvantages of each of them are identified, as well as the areas of implementation suitable for Ukraine. The experience of the leading countries in each of the studied models - Great Britain, Germany, USA is considered.

The study allowed to obtain systematic information on global models of health care and identify areas for improvement for Ukraine (development of state insurance programs, introduction of compulsory health insurance, increasing the level of innovation).

Keywords: *model; healthcare; financing; world experience.*

References:

1. Omelyanovskiy, V. V., Maksimova, L. V., Tatarinov, A. P. (2014). Zarubezhnyy opyt: modeli finansirovaniya i organizatsii sistem zdavoohraneniya [Foreign experience: models of financing and organization of health care systems]. *Finansovyy zhurnal – Financial journal*, 3, 22-34. Retrieved from https://www.nifi.ru/images/FILES/Journal/Archive/2014/3/03_3_2014.pdf [in Russian].

2. Vazkes, A. H. (2013). Kakuyu sistemu zdavoohraneniya vyberet Ukraina? [Which healthcare system Ukraine will choose?]. *Svit meditsyny ta biologii – World of medicine and biology*, 4, 99-104 [in Russian].

3. Melehin, A. I., Toschakov, O. L. (2003). Praktika strahovaniya ot neschastnyih sluchaev na proizvodstve i professionalnyih zabolevaniy v otdelnyih stranah Evropeyskogo soyuza (Germaniya, Finlyandiya, Frantsiya) [Practice of insurance against accidents at work and occupational diseases in some countries of the European Union (Germany, Finland, France)]. *Vestnik gosudarstvennogo sotsialnogo strahovaniya – Bulletin of State Social Insurance*, 10, 70-82 [in Russian].

4. Outi, E., Pabst, B., Rikke, V., et al. (2003). *Sistemy obyazatel'nogo sotsialnogo strahovaniya ot neschastnyih sluchaev na proizvodstve i professionalnyih zabolevaniy: Rossiyskiy opyt skvoz prizmu zarubezhnogo* [Systems of compulsory social

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

insurance against industrial accidents and occupational diseases: Russian experience through the prism of foreign. G. P. Dektyarev, et. al. (Eds.). Moscow: Prosveschenie [in Russian].

5. Ryshota, N. (2020). Klasyfikatsiia osnovnykh modelei medychnykh system u sviti ta shliakh Ukrainy [Classification of basic models of medical systems in the world and the way of Ukraine]. *ingeniusua.org*. Retrieved from <https://ingeniusua.org/articles/klasifikaciya-osnovnykh-modeley-medichnykh-sistem-u-sviti-ta-shlyakh-ukraini> [in Ukrainian].

6. Bondar, A. V. (n.d.). Finansuvannia sfery okhorony zdorovia u zarubizhnykh krainakh [Health care financing in foreign countries]. *ena.lp.edu.ua*. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16620/1/344-587-588.pdf> [in Ukrainian].

7. The NHS Constitution for England. *www.gov.uk*. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/the-nhs-constitution-for-england/the-nhs-constitution-for-england> [in English].

8. Sistemyi zdravooohraneniya: vremya peremen. Referat obzora: Soedinennoe Korolevstvo. (2010). *www.euro.who.int*. Retrieved from https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/155558/E94836sumR.pdf [in Russian].

9. Appleby, J. How does NHS spending compare with health spending internationally? (2016). *www.kingsfund.org.uk*. Retrieved from <https://www.kingsfund.org.uk/blog/2016/01/how-does-nhs-spending-compare-health-spending-internationally> [in English].

10. Berch, P. (2018). Finansuvannia pervynnoi medychnoi dopomohy [Financing of primary health care]. *InnovAiT: Osvita ta natkhnennia dlia zahalnoi praktyky – InnovAiT: Education and inspiration for general practice, 12(2)*, 100-104 [in Ukrainian].

11. National Health Service. *en.regionkosice.com*. Retrieved from https://en.regionkosice.com/wiki/National_Health_Service [in English].

12. Thomson, S., Osborn, R., Squires, D., Jun, M. (2012). International Profiles of Health Care Systems: Australia, Canada, Denmark, England, France, Germany, Iceland, Italy, Japan, the Netherlands, New Zealand, Norway, Sweden, Switzerland, and the United States. *www.commonwealthfund.org*. Retrieved from http://www.commonwealthfund.org/~media/files/publications/fund-report/2012/nov/1645_squires_intl_profiles_hlt_care_systems_2012.pdf [in Russian].

13. Tanner, M. (2008). *The Grass Is Not Always Greener: A Look at National Health Care Systems Around the World. Policy Analysis, 613*. Washington: Cato Institute [in English].

14. Papanicolas, I., Woskie, L. R., Jha, A. K. (2018). Health Care Spending in the United States and Other high-income countries. *Journal of American Medical Association, 319(10)*, 1024-1039 [in English].

15. Habicht, T. (2014). Estonia: primary health care quality bonus system. C. Cashin, Y. L. Chi, P. Smith, M. Borowitz, S. Thomson (Eds.). *Paying for performance in health care. Implications for health system performance and accountability*. (pp. 127-140). New York [in English].

16. Ridic, G., Gleason, S., Ridic, O. (2012). Comparisons of Health Care Systems in the United States, Germany and Canada. *Mater Sociomed, 24(2)*, 112-120. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3633404/> [in English].

Надійшла 15.11.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Філіпова, Н. В. Особливості функціонування світових моделей фінансування охорони здоров'я. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 136-144.

**Філіпова
Наталія Володимирівна**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій, НУ «Чернігівська політехніка»;
<https://orcid.org/0000-0002-5720-865X>;
E-mail: Nataliia-@ukr.net;

**Filipova
Nataliia Volodymyrivna**

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
Public administration and management of organizations, Chernihiv Polytechnic
National University;
<https://orcid.org/0000-0002-5720-865X>;
E-mail: Nataliia-@ukr.net.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-145-154

УДК 330.322.7:338.487(477)

JEL Classification : L83, E22

В. С. Демко, викладач

**ВПЛИВ МУЛЬТИПЛІКАТИВНОГО ЕФЕКТУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВИТРАТ ІНДУСТРІЇ
ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ**

Анотація. Поєднання економічних, соціальних та культурних аспектів розвитку туристичних послуг має невичерпний потенціал прогресу щодо здійснення ефекту взаємодії між іншими галузями економіки, зумовлюючи прискорення обігу капіталу між країнами, відіграючи важливу роль у створенні інфраструктури міжнародного туризму. Тому є актуальним дослідження методологічних підходів оцінки якості системи фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів туристичної діяльності.

В статті досліджено наукові підходи до проблем розвитку світової індустрії туристичних послуг, досліджено концепції кредитного механізму при взаємодії з принципами фінансового забезпечення інвестиційної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу. Визначено форми розвитку світової індустрії туристичних послуг та приток приватних інвестицій при використанні моделей державно-приватного партнерства та державних програм. Розраховано економічний вплив індустрії туристичних послуг на світову економіку в реальних цінах.

На основі результатів дослідження обґрунтовано необхідність комплексних підходів до системи розподілу залучених коштів в дохідній частині бюджету макrorівня, їх витрачання на інвестиційні потреби туристичного сектора мезо- та макrorівня. Визначено прямий та сукупний ефект мультиплікатора витрат туристичних послуг в ВВП України та світу, враховуючи прямі, непрямі та індуковані чинники впливу на лаг поставок товарів, послуг та зміни прибутку. Запропоновано ефективні форми щодо залучення державних програм та проектів, приватних інвестицій в економіку країни (регіону, міста) та реалізації соціально-значущих проектів на засадах використання державного майна.

Ключові слова: мультиплікативний ефект; індустрія туристичних послуг; інвестиційна діяльність; природно-рекреаційний та культурно-історичний потенціал; світова економіка; експорт туристичних послуг; прибуток від міжнародних туристичних подорожей.

Актуальність теми дослідження. Індустрія туристичних послуг – важлива сфера економіки, інвестиційний розвиток якої є засобом валютних надходжень, забезпечення зайнятості, збільшення внеску в платіжний баланс та ВВП країни, диверсифікації економіки, зростання прибутковості даної сфери та рівня добробуту нації. Поєднання економічних, соціальних та культурних аспектів розвитку туристичних послуг має невичерпний потенціал прогресу щодо здійснення ефекту взаємодії між іншими галузями економіки, зумовлюючи прискорення обігу капіталу між країнами, відіграючи важливу роль у створенні інфраструктури міжнародного туризму. Тому в сучасний час є актуальним дослідження та удосконалення методологічних підходів оцінки якості системи фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів туристичної діяльності, визначення необхідності посилення заходів мультиплікативного ефекту від фінансової політики для координації міжнародних зв'язків між фінансовими інститутами та об'єднаннями їх фінансових систем для залучення інвестицій в туристичну галузь країн світу.

Постановка проблеми. Малорозвиненість туристичного бізнесу в деяких країнах світу, і України зокрема, обумовлена нестабільним економічним станом через вплив воєнних конфліктів на фінансовий потенціал держав, а відповідно, і, на потенціал туристичних послуг. Це вимагає дослідження методологічного підходу до оцінки якості корпоративної системи фінансового забезпечення інвестиційної діяльності з метою визначення динамічної зміни часового тренду інтегрального мультиплікативного ефекту інвестиційних витрат туристичного сектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепції кредитного механізму при взаємодії з принципами фінансового забезпечення інвестиційної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу розглядають Дж. Бартлетт [1], М. Де Лонг Кемп [5], Д. Хокінс та К. Ламуре [19], С. Вуйович, Л. Арсіч [2].

Сучасний стан і динаміка розвитку світової індустрії туристичних послуг досліджують українські науковці, серед яких: В. Гречаник, С. Васильченко [3], Н. Гук [4], Л. Іванова [6], Є. Мілінчук [11], І. Темник [9]; багатоаспектні питання впливу фінансових важелів на реалізацію інвестиційної стратегії світової індустрії туристичних послуг вивчають – А. Кулінська [7], А. Лиманський, Я. Ружковський [9], А. Музиченко [12], В. Полюха [13], М. Рипкович [15].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес науковців до механізму організації та функціональності туристичного бізнесу в світі, пріоритетом нашого дослідження є обґрунтування методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо розвитку корпоративної системи фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів туристичних послуг з метою відновлення природно-рекреаційного та культурно-історичного потенціалу регіонів.

Постановка завдання. Дослідження та оцінка якості світової системи фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів туристичної діяльності.

Викладення основного матеріалу. Методологічний підхід до оцінки якості системи фінансового забезпечення інвестиційної діяльності передбачає застосування методу експертних оцінок з метою визначення динамічної зміни часового тренду інтегрального мультиплікативного ефекту інвестиційних витрат туристичного сектора. За оцінкою експертів, мультиплікативний ефект інвестиційних витрат туристичної індустрії істотно диференціюється в залежності від країни або регіону і становить від 1,2 до 4,0 [26].

Виокремлення адитивного методологічного підходу основаного на координації взаємообумовлених зв'язків між фінансовими інститутами, які забезпечують залучення інвестицій в туристичну галузь мають враховувати етапи (підготовчий, аналітичний та заключний) та методи оцінки якості корпоративної системи фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів індустрії туристичних послуг держав світового рівня, диференційованих за рівнем формалізації обслуговуючих технологій.

Відповідно, комплексне сприйняття якості корпоративної системи фінансового забезпечення спрямоване на обслуговування потоків фінансування інвестиційної діяльності суб'єктів туристичного бізнесу (готелів, туристичних комплексів, кемпінгів, мотелів, пансіонатів, підприємств харчування, транспорту, закладів культури, спорту тощо) та покращення їх привабливості, враховуючи принципи соціальної відповідальності.

Конструктивне співробітництво світових лідерів та суб'єктів туристичної діяльності в економічній, політичній, соціальній та інших сферах для реалізації значущих бізнес-проектів на засадах пріоритетності інтересів держав, їх політичної підтримки, консолідації ресурсів, ефективного розподілу ризиків передбачає державно-приватне партнерство як інноваційну форму залучення фінансових ресурсів у світову індустрію туризму. Використання в світовій практиці контрактної та інституційної моделей державно-приватного партнерства (ДПП) дозволяє підтримувати приватних інвесторів, регулювати та наповнювати бюджети всіх рівнів, підвищувати соціальну відповідальність суб'єктів туристичної діяльності та прискорювати економічне зростання країни.

Розвиток світової індустрії туристичних послуг та притоку приватних інвестицій передбачає використання таких форм за участі держави (Табл. 1):

- пряма державна участь у реалізації великих інфраструктурних проектів в туристичних центрах (транспорт, система водопостачання, електроенергетика) і розвитку об'єктів національного значення (заповідники, національні парки, пам'ятники природи, історії і культури) шляхом концесійних угод і цільового фінансування будівництва об'єктів інфраструктури, проведення природоохоронних заходів, створення спеціальних територій з особливим режимом економічної діяльності;

- стимулювання надходження приватних інвестицій в розвиток об'єктів туристичної інфраструктури (готелі, санаторії, об'єкти розваг) шляхом надання податкових пільг, пільг при купівлі (оренді) земельної ділянки, гарантій для отримання кредитів, зниження комунальних платежів;

- спільне фінансування маркетингових заходів щодо просування туристичного напрямку через національні туристичні організації.

- Використовуючи методіку оцінювання мультиплікативного ефекту від інвестицій, який визначає взаємообумовлений зв'язок між «витрати-випуск» в індустрії туристичних послуг на мезорівні з використанням інформаційних технологій моделі генерації грошей [17] проведемо оцінку впливу мультиплікативного ефекту інвестиційних витрат індустрії туристичних послуг на економіку України (Табл. 2). Так, у 2018 р. прямий внесок даного коефіцієнта склав 1,4% ВВП

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

(або 1,74 млрд. дол. США). Відповідно, сукупний внесок, враховуючи прямі, непрямі та індуковані чинники впливу туристичного сектора у ВВП країни було забезпечено в обсязі 6,46 млрд. дол. США або 5,1% ВВП. До 2026 р. очікуваний ефект зростання прямого внеску від мультиплікатора в ВВП прогнозується на рівні 2,9% або 1,97 млрд. дол. США (1,4% ВВП).

Таблиця 1

Державно-приватне партнерство світової індустрії туристичних послуг

Сфера застосування	Великі інфраструктурні проекти (транспорт, комунікації), об'єкти національного багатства (заповідники, парки)	Об'єкти туристичної інфраструктури (готелі, санаторії, розважальні об'єкти)	Маркетинг туристичного напрямку (цільові ринки та продукти, бренд регіону)
Інструменти ДПП	1. Усунення законодавчих та структурних перепон 2. Підготовка інвестиційних площадок, а також створення координуючих організацій		
	3. Концесії різних видів або передача об'єктів в довгострокове користування на пільгових умовах (лізинг, управління об'єктом) 4. Виділення привабливих територій для розвитку туризму з унікальною концепцією – СЕЗ ТРТ 5. Будівництво транспортної та інженерної інфраструктури за рахунок держави	6. Державні пільги, субсидії, гарантії: пільги з оподаткування та кредитам; пільги за умов оренди та купівлі землі та держвласності; державні гарантії та порука; участь держави в інвестиціях; субсидії на будівництво.	7. Спільне фінансування ініціатив з підвищення конкурентоздатності національного продукту
Приклади	Туреччина: створення курортних комплексів в Белеку та Південній Анталії, 6 терміналів в аеропортах, 1 тунель, 25 доріг та декілька морських портів згідно концесій + СЕЗ ТРТ ПАР: будівництво та експлуатація туристичної інфраструктури в національних парках згідно концесій	Туніс: комплексний розвиток інфраструктури та туристичних об'єктів Парижський Діснейленд: будівництво унікального парку розваг та суміжної інфраструктури	88 країн світу, де діє НТО, серед яких найбільш туристично розвинені: Іспанія, Голландія, Австралія, Нова Зеландія, Канада, Ірландія, ПАР, інші

Джерело: сформовано автором на основі даних [20-25]

Сукупний ефект мультиплікатора витрат туристичних послуг в ВВП України (враховуючи непрямий і стимулюючий вплив лагу поставок товарів, послуг та зміни прибутку туристичного сектора на економіку) в 2018 р. дорівнював рівню 5,3% ВВП та відповідав обсягу туристичного потоку – 3,76 млрд. дол. США. У 2026 р. його зростання прогнозується на рівні 5,4% ВВП та в обсязі 5,46 млрд. дол. США.

Таблиця 2

Вплив мультиплікативного ефекту інвестиційних витрат індустрії туристичних послуг на економіку України

Роки	Прямий у ВВП		Сукупний у ВВП		Прямий у зайнятість	Сукупний у зайнятість
	млрд.дол.США	%	млрд.дол.США	%	%	%
2009	2.57	2.2	9.81	8.4	1.9	7.4
2010	2.74	2.0	10.33	7.6	1.7	6.7
2011	3.35	2.1	12.27	7.5	1.8	6.6
2012	3.63	2.1	13.35	7.6	1.9	7.1
2013	3.81	2.1	14.16	7.7	1.8	6.9
2014	1.97	1.5	7.54	5.7	1.3	5.1
2015	1.30	1.4	5.06	5.3	1.2	4.8
2016	1.52	1.4	5.85	5.3	1.2	4.7
2017	1.64	1.4	6.19	5.2	1.2	4.6
2018	1.74	1.4	6.46	5.1	1.2	4.6

Джерело: сформовано автором на основі даних [14]

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Капітальні інвестиції в індустрію туристичних послуг України (будівництво та модернізацію засобів розміщення, транспортне обладнання, ресторанне господарство, заклади та організацію дозвілля) за період 2009-2018 рр. збільшилися лише в 1,2 рази, а їх частка навпаки мала тенденцію до зменшення, тобто з 0,5% ВВП до 0,27% ВВП (Рис. 1).

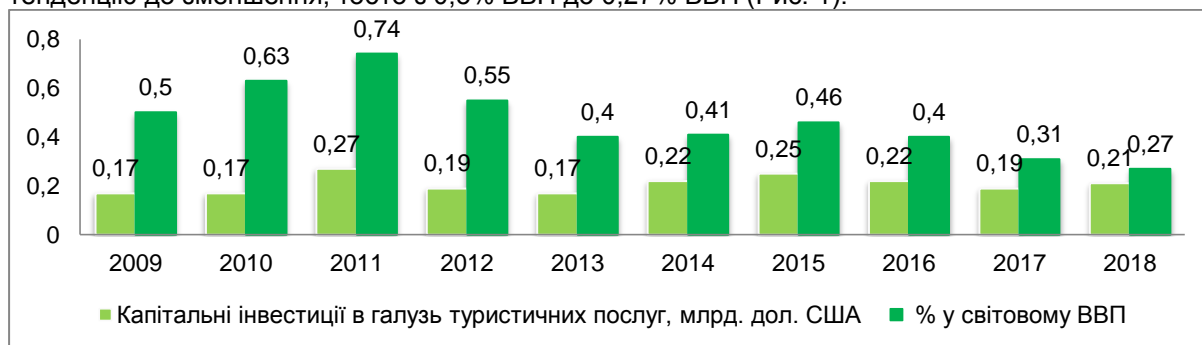

Рис. 1. Капітальні інвестиції в індустрії туристичних послуг України

Джерело: сформовано автором на основі даних [14]

Такий негативний динамічний тренд свідчить про нереалізовані напрями фінансовою політикою держави щодо програм розвитку туризму і курортів, неналагодженість туристичних відносин, відсутність можливостей нарощувати капітальні активи для відтворення міжгалузевих зв'язків та розширення обігу фінансових ресурсів, які повинні мати цілеспрямований рух на модернізацію матеріальної бази суб'єктів туристичної діяльності (готелів, туристичних комплексів, кемпінгів, мотелів, пансіонатів, підприємств харчування, транспорту, закладів культури, спорту), створення сприятливих умов збільшення робочих місць тощо.

Відсутність належного фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів туристичної діяльності та пасивність держави у розробці концептуальних підходів щодо форм державно-приватного партнерства в інвестиційній політиці, призводить до зниження темпів розвитку економіки та одержання максимального приросту доходу на одиницю інвестиційних витрат.

Зазначимо, що у 2018 р. прямиий внесок мультиплікатора інвестиційних витрат індустрії туристичних послуг у світовому ВВП дорівнював 2750,7 млрд. дол. США (3,2% ВВП), у 2019 р. – 3,6% (або 2849,2 млрд. дол. США), що показує значну активність фінансового обслуговування туристичних потоків галузей (готелів, туристичних агентів, авіакомпанії та інших пасажирських перевезень). Очікується, що даний показник в 2029 р. зросте на 3,6% або до 4065,0 млрд. дол. США (3,5% ВВП) (Рис. 2).

Рис. 2. Прямиий внесок мультиплікатора інвестиційних витрат індустрії туристичних послуг у світовому ВВП

Джерело: власні розрахунки автора

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

У 2018 р. загальний внесок мультиплікатора інвестиційних витрат у світовий ВВП (враховуючи прямі, непрямі та індуковані чинники впливу на лаг поставок товарів, послуг та зміну прибутку) дорівнював 8811,0 млрд. дол. США (10,4% ВВП). У 2019 р. він зріс на 3,6%, або до 9127,7 млрд. дол. США (10,4% ВВП). Прогнозується, що в 2029 р. його рівень збільшиться на 3,7%, тобто до 13085,7 млрд. дол. США (11,5% ВВП) (Рис. 3).

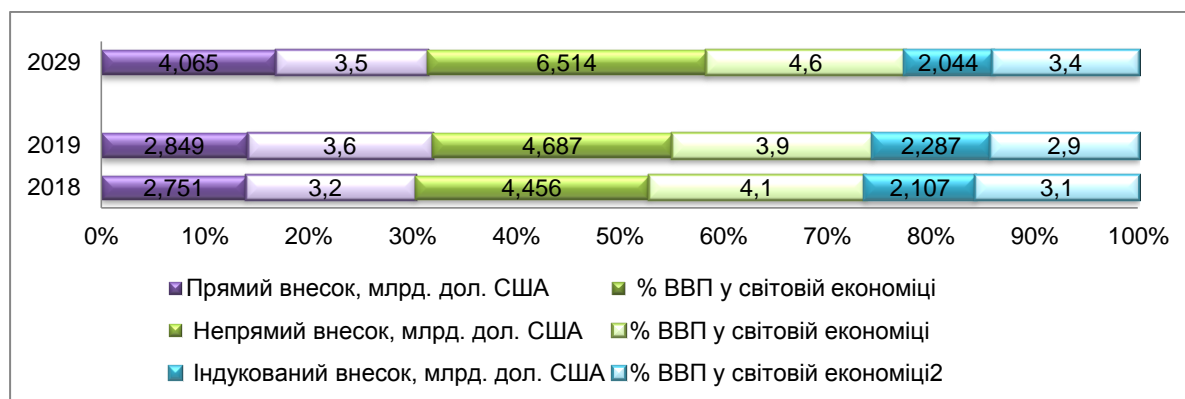

Рис. 3. Внесок мультиплікативного ефекту інвестиційних витрат у світовому ВВП (враховуючи прямі, непрямі та індуковані чинники впливу на лаг поставок товарів, послуг та зміни прибутку)

Джерело: власні розрахунки автора

Витрачення коштів іноземними туристами в країні (або експорт туристів) є ключовим компонентом прямого впливу мультиплікатора доходу від інвестицій індустрії туристичних послуг. У 2018 р. сформований туристичний потенціал світових лідерів генерував 1643,2 млрд. дол. США світового експорту туристів, у 2019 р. він збільшився на 4,0%, додатково було залучено прибутку в розмірі 1484,91 тис. дол. США.

Згідно прогнозу, у 2029 р. прибуток від міжнародних туристичних подорожей складе 2096,09 тис. дол. США, що забезпечить збільшення загального ефекту мультиплікатора доходу від інвестицій в сектор туризму на 3,8% та дорівнюватиме 2483,9 млрд. дол. США (Табл. 3).

Таблиця 3

Економічний вплив індустрії туристичних послуг на світову економіку в реальних цінах 2018 р., млрд. дол. США

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2029
1. Експорт туристичних послуг	1327.9	1397.6	1462.4	1498.8	1577.7	1643.2	1708.2	2483.9
2. Внутрішні витрати (включаючи приватні витрати уряду)	3339.5	3427.5	3576.3	3725.8	3906.0	4060.1	4203.8	6031.9
3. Внутрішній попит на туристичні послуги (= 1 + 2)	4667.5	4825.1	5038.7	5224.6	5483.7	5703.4	5912.0	8515.8
4. Закупівлі товарів туристичними постачальниками, включаючи імпорتنі (ланцюг поставок)	-2461.8	-2537.4	-2618.1	-2706.9	-2836.9	-2952.7	-3062.8	-4450.8
5. Прямий внесок індустрії туристичних послуг у ВВП (= 3 + 4)	2205.6	2287.7	2420.6	2517.8	2646.8	2750.7	2849.2	4065.0
Інші результату впливу (непрямі та індуковані)								
6. Внутрішній ланцюг поставок туристичних товарів	2235.0	2323.6	2427.9	2526.0	2640.0	2730.2	2820.9	4208.1

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Продовження таблиці 3

7. Капітальні інвестиції	750.2	784.3	824.2	850.5	905.0	940.9	982.4	1489.5
8. Державно-приватні витрати	412.4	420.2	433.4	446.1	456.6	472.4	486.3	640.7
9. Імпорتنі товари з непрямих витрат	263.3	264.7	291.6	337.7	374.6	393.8	411.9	476.7
10. Індукований внесок	1270.2	1309.5	1374.7	1422.3	1479.2	1523.0	1576.0	2205.6
11. Сукупний внесок індустрії туристичних послуг у ВВП (= 5 + 6 + 7 + 8 + 9 + 10)	7136.6	7389.9	7772.4	8100.3	8502.2	8811.0	9126.7	13085.7
Вплив на зайнятість								
12. Прямий внесок індустрії туристичних послуг у зайнятість	109985	112291	115297	117336	119627	122891	125595	154060
13. Сукупний внесок індустрії туристичних послуг у зайнятість	281,112	287,040	296,101	303,431	311,703	318,811	328,208	420,659
Інші показники								
14. Витрати на виїзні послуги	1173.3	1291.3	1351.7	1386.8	1445.2	1495.1	1560.9	2200.1

Джерело: власні розрахунки автора на основі даних [10]

Необхідно зазначити, що за 2018-2019 рр. країни світу залучили 1923,2 млрд. дол. США капітальних інвестицій в сектор туристичних послуг. До 2029р. очікується їх щорічний приріст на рівні 4,2%, з метою досягнення обсягу 1499,5 млрд. дол. США (Рис. 4).

Поміж цим, світові лідери туристичної індустрії нагромадили досвід податкового стимулювання іноземного інвестування, і, найбільш поширеними з них є: надання прямої фінансової підтримки, кредитування на пільгових умовах, надання в оренду земельних ділянок під будівництво готельних комплексів на довготривалий термін за мінімальну плату, застосування знижених ставок ПДВ та податку на прибуток, звільнення від оподаткування, застосування методів прискореної амортизації щодо інвестицій у туризмі, звільнення від оподаткування на визначений термін (податкові канікули).

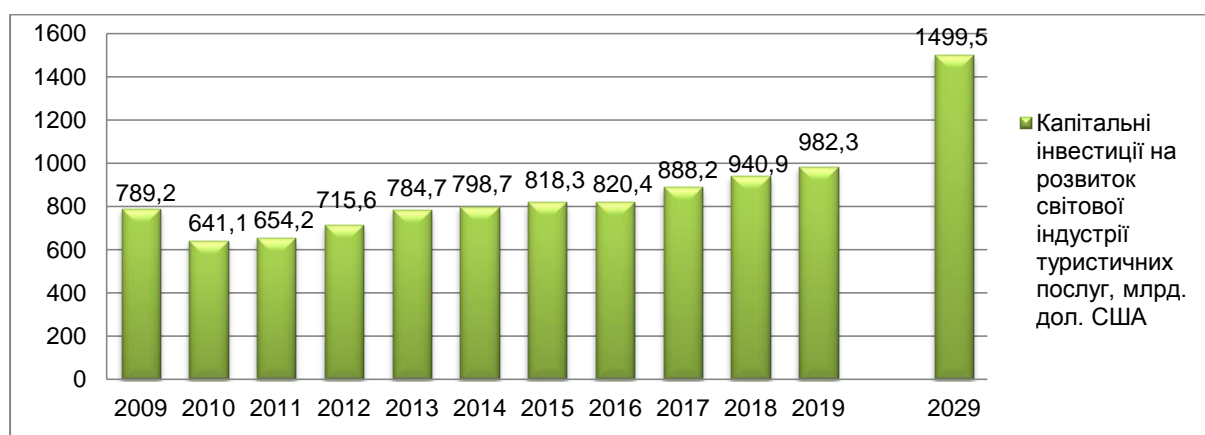

Рис. 4. Обсяг капітальних інвестицій на розвиток світової індустрії туристичних послуг

Джерело: власні розрахунки автора на основі даних [10]

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Так, у Франції політика державного регулювання побудована на дотаціях і позиках підприємницькому сектору з метою стимулювання їх участі в туристичній діяльності. За умови будівництва готелів в районах, де є нестача готельної бази та надлишкові трудові ресурси, держава встановлює премії за участь в будівництві і модернізації готельної мережі, за умови додаткового введення в експлуатацію більш як 50% фонду розміщення. При цьому, згідно національної програми економічного розвитку, державне кредитування капіталовкладень в будівництво готельних комплексів передбачає пільгові умови, терміном на 20 років. Протягом перших двох з половиною років суб'єкти туристичного бізнесу звільняються від виплати кредитних відсотків (для підприємства, що мають сезонний вид діяльності, пільга продовжується до 24 років) [8, с. 115-116].

В Іспанії та Греції приватним інвесторам забезпечений пільговий податковий режим та пільгова ставка амортизаційних відрахувань, що дозволяє зменшити податку з обороту. У Греції ставка ПДВ на розміщення туристів та їх харчування становить 8%, крім того урядом розроблено систему знижок для туристичних фірм, які здійснюють прийом у несезонний період. Ставки ПДВ від туристичного бізнесу в Польщі також складає – 8%, тоді як для інших видів бізнесу вона дорівнює 23% [18].

У Туреччині діють пільгові тарифами на комунальні послуги, тобто прийнято рішення лібералізації умов здачі в оренду на 49 років неосвоєних земельних ділянок підприємницькими структурами та виконання ними зобов'язань щодо будівництва готелів. На такі цілі видаються безвідсоткові кредити, при цьому суб'єкт туристичної діяльності звільняється від сплати податків на 5 років. Цей досвід перейняли уряди Єгипту та Тунісу. Уряд Кіпру здає землю в оренду з метою стимулювання будівництва нових туристичних об'єктів на 99 років з можливістю продовження оренди на такий самий термін.

Висновки. Зовнішнє та внутрішнє середовище індустрії туризму вимагає якісного рівня фінансового забезпечення, враховуючи фінансово-кредитні та податкові важелі впливу на активізацію інвестиційної діяльності суб'єктів туристичних послуг. Необхідно акцентувати увагу на комплексному підході до системи розподілу залучених коштів в дохідній частині бюджету макрорівня, їх витрачання на інвестиційні потреби туристичного сектора мезо- та мікрорівня. Це сприятиме, як фінансовому забезпеченню державних інвестиційних програм та проектів, так і зменшенню податкового тягаря на суб'єктів туристичної діяльності з метою формування їх власного фінансового потенціалу та інвестиційних ресурсів розвитку.

Пріоритетами ефективних форм державних програм та проектів щодо залучення приватних інвестицій в економіку країни (регіону, міста) та реалізації соціально-значущих проектів на засадах використання державного майна має бути: переорієнтація в умовах кризи виїзних туристичних потоків на внутрішні; створення нових спеціальних економічних зон туристично-рекреаційного типу, реконструкція існуючої рекреаційної інфраструктури згідно вимог світових стандартів; створення системи малого та середнього бізнесу, що забезпечує всебічний розвиток туристичного сектора; усвідомлення необхідності інноваційного розвитку туризму і відпочинку на всіх рівнях.

Список використаних джерел:

1. Бартлетт, Дж. IFC PEP-Тихоокеанський сектор туризму Діагностичний інструмент підтримки відповідального розвитку туризму. 2011. Отримано з https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/2151/InvestmentWorkbook_4%5B2%5D.pdf.
2. Vujovic, S., Arsic, L., Premovic J. (2018) Фінансування в туризмі: основні моделі фінансування пропозиції проживання. *J Hotel Bus Manage* 7: 185. doi: 10.4172 / 2169-0286.1000185.
3. Гречаник, В. П. Сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму: Україна та світ / В. П. Гречаник, С.М. Васильченко // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка. – 2008. – № 6. – С. 18–29.
4. Гук, Н. А. Перспективи розвитку туризму у світі та в Україні / Н.А. Гук // Культура народів. Причорномор'я. - 2005. - № 59. - С. 99-100.
5. Де Лонг Кемп, М. Концепція Субсидований кредитний механізм для зменшення впливу туристичних операторів на біорізноманіття Підсумок. Вашингтон: WWF Conservation Finance 2010. <https://ec.europa.eu/environment/emas/takeagreenstep/pdf/TourismBEMP.pdf> [англійською мовою].
6. Іванова, Л. О. Кон'юнктура міжнародного ринку туристичних послуг: нові / Л. О. Іванова // Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки. - Хмельницький, 2009. - Т. 3. - С. 202-205.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

7. Кулінська, А. Особливості фінансового механізму державного управління суб'єктами невиробничої сфери (на прикладі туристичної галузі в Україні) / А. Кулінська // Ефективність державного управління : збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 18/19. – С. 468-476.
8. Леннон, Дж. Дж., Сміт, Х., Кокерілл, Н., і Треу, Дж. (2006). Бенчмаркінг національних туристичних організацій та агентств: розуміння найкращих показників. (Досягнення в галузі туризму). Elsevier B. V. <http://www.sciencedirect.com/science/book/9780080446578>.
9. Манцо, Г. Г. Оксфордська економіка для Світової ради з питань подорожей і туризму. Економічний вплив 2019 Світ. Отримано з <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf> [англійською мовою].
10. Мілінчук, Є. С. Системний підхід до вивчення основних проблем туризму / Є. С. // Туризм та культурна спадщина. - 2006. - № 2. - С. 154-161.
11. Музиченко, А. С. Державно-приватне партнерство як інститут взаємодії влади та бізнесу / А. С. Музиченко, А. Л. Бержанік // Економічний простір. - 2013. - № 75. - С. 100-108.
12. Полюха, В. Теоретичні основи вимірювання та представлення туристичного продукту в макроекономічних показниках / В. Полюха // Вісник Львівського університету. Серія: Економіка. – 2010. – Вип. 44. – С. 543-551.
13. Подорожі та туризм Економічний вплив 2018 Україна. Світова рада подорожей і туризму. – Режим доступу: <https://www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/country-reports/#undefined>.
14. Рипкович, М. П. Фінансове забезпечення розвитку туристичної галузі / М. П. Рипкович // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2014. - № 2. - С. 41–45.
15. Темник, І. О. Умови та фактори розвитку міжнародного туризму [Електронний ресурс] / І. О. Темник // Ефективна економіка. - 2011. - № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
16. Трусова, Н. В. Фінансове забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів світової індустрії туристичних послуг / Н. В. Трусова, Н. С. Танклевская, Т. А.Чернявская, А. С. Пристемский, Д. В. Еременко, В. С. Демко // Журнал Екологічного Управління і Туризму. – 2021. - Том 11 No 4. - С. 890-902. – Режим доступу :<https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/5214>.
17. Філіпс, Дж., Фолкнер, Дж., Хільбрунер, Р., Хокінс, Дональд, Е. (2011). Туристичні інвестиції та фінанси, доступ до стійкого фінансування та капіталу соціального впливу. Сталій туризм: міжнародна співпраця для розробки онлайн-набору інструментів та серії ресурсів. Вашингтон: Міжнародний інститут досліджень туризму Університет Джорджа Вашингтона. – Режим доступу: https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/2151/InvestmentWorkbook_4%5B2%5D.pdf.
18. Хокінс Д. та Ламуре К. (2008). Програми моніторингу ефективності та показники діяльності для сталого туризму. Вашингтон, округ Колумбія: Університет Джорджа Вашингтона. – Режим доступу: <https://business.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs1611/f/downloads/Project-Development-for-Sustainable-Tourism.pdf>.
19. Міжнародний туризм, витрати (%of імпорт підсумку). – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.XPND.MP.ZS?view=chart>.
20. Міжнародний туризм, витрати для пасажирських транспортних виробів (поточний US\$). – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TRNK.CD>.
21. Міжнародний туризм, витрати для виробів подорожі (поточний US\$). – Режим доступу:<https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TVLX.CD>.
22. Міжнародний туризм, виручки (% з повного експорту). – Режим доступу:<https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.XP.ZS?view=chart>.
23. Міжнародний туризм, виручки для пасажирських транспортних виробів (поточний US\$). – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TRNR.CD>.
24. Міжнародний туризм, виручки для виробів подорожі (поточний US\$). – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TVLR.CD>.
25. UNWTO приладава Панель Туризму – Інтуїції на ключових показниках діяльності для виїжджаючих за кордон.

UDC 330.322.7:338.487(477)

JEL Classification : L83, E22

V. S. Demko, Lecture

ECONOMIC INFLUENCE OF MULTIPLICATIVE EFFECT OF INVESTMENT CHARGES OF INDUSTRY OF TOURIST SERVICES

Abstract. The combination of economic, social and cultural aspects of the development of tourism services has the inexhaustible potential for progress in achieving the effect of interaction between other sectors of the economy, leading to accelerated capital turnover between countries, playing an important role in creating international tourism infrastructure. Therefore, it is important to study the methodological approaches to assessing the quality of the system of financial support for investment activities of tourism entities.

The article investigates scientific approaches to the problems of development of the world industry of tourist services, the concepts of the credit mechanism at interaction with principles of financial maintenance of investment activity of the enterprises of small and average business are investigated. The forms of development of the world industry of tourist services and inflow of

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

private investments at use of models of public-private partnership and the state programs are defined. The economic impact of the tourism services industry on the world economy in real prices is calculated.

Based on the results of the study, the need for integrated approaches to the system of distribution of borrowed funds in the revenue part of the macro-level budget, their spending on investment needs of the tourism sector of the meso- and macro-level. The direct and cumulative effect of the multiplier of tourist services expenditures in the GDP of Ukraine and the world is determined, taking into account direct, indirect and induced factors influencing the lag of supplies of goods, services and changes in profits (cities) and the implementation of socially significant projects based on the use of state property.

Keywords: multiplier effect; tourist services industry; investment activity; natural-recreational and cultural-historical potential; world economy; export of tourist services; profit from international tourist trips.

References:

1. Bartlett, J. (2011). *IFC PEP-Pacific Tourism Sector Diagnostic Tool Supporting Responsible Tourism Development*. Retrieved from https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/2151/InvestmentWorkbook_4%5B2%5D.pdf [in English].
2. Vujovic, S., Arsic, L., Premovic, J. (2018). Financing in tourism. *Basic Sources of Financing the Accommodation Offer*, 7(2), 223-243 [in English].
3. Hrechanyk, V., Vasylychenko, S. (2008). Suchasni tendentsii rozvytku mizhnarodnoho turizmu: Ukraina ta svit [Current trends in the development of international tourism: Ukraine and the world]. *Visnyk Karpat'skoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Bulletin of the Carpathian University. Series: Economics*, 6. Retrieved from http://tourlib.net/statti_ukr/grechanyk2.htm [in Ukrainian].
4. Huk, N. (2005). Perspektyvy rozvytku turizmu u sviti ta v Ukraini [Prospects for tourism development in the world and in Ukraine]. *Kultura narodiv Chornoho moria – Culture of the Peoples of the Black Sea*, 59, 99-100 [in Ukrainian].
5. De Long Camp, M. (2010). *Concept Subsidized Credit Facility to Reduce the Impact of Tourism Operators on Biodiversity Summary*. Washington: WWF Conservation Finance <https://ec.europa.eu/environment/emas/takeagreenstep/pdf/TourismBEMP.pdf> [in English].
6. Ivanova, L. (2009). Koniunktura mizhnarodnoho rynku turystychnykh posluh: novi realii [The conjuncture of the international market of tourist services: new realities]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 5(3), 202-205 [in Ukrainian].
7. Kulinska, A. (2009). Osoblyvosti finansovoho mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia subiektamy nevyrobnychoi sfery (na prykladi turystychnoi haluzi v Ukraini) [Features of the financial mechanism of public administration by subjects of the non-productive sphere (on the example of the tourism industry in Ukraine)]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia: zbirnyk naukovykh prats – The Effectiveness of Public Administration: a Collection of Scientific Papers*, 18-19, 468-476 [in Ukrainian].
8. Lennon, J. J., Smith, H., Cockerill, N., & Trew, J. (2006). *Benchmarking National Tourism Organisations and Agencies: Understanding Best Performance*. (Advances in Tourism Research). Elsevier B.V. <http://www.sciencedirect.com/science/book/9780080446578>.
9. Manzo, G. G. (2019). *Oxford Economics for World Travel & Tourism Council. Economic impact 2019 World*. Retrieved from <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf> [in English].
10. Milinchuk, E. (2006). Sistemnyi podkhod k issledovaniyu osnovnykh problem turizma [A systematic approach to the study of the main problems of tourism]. *Turizm i kulturnoe nasledie – Tourism and Cultural Heritage*, 2, 154-161 [in Russian].
11. Muzychenko, A. (2013). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instytut vzaiemodii vlady ta biznesu [Public-private partnership as an institution of interaction between government and business]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Space*, 75, 100-108 [in Ukrainian].
12. Poliuha, V. (2010). Teoretychni osnovy vymyriuvannya ta predstavleniya turystychnoho produktu v makroekonomichnykh pokaznykakh [The theoretical basis of the measurement and presentation of the tourism product in macroeconomic indicators]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Bulletin of the Lviv University. Series: Economics*, 44, 543-551 [in Ukrainian].
13. Travel & Tourism Economic Impact 2018 Ukraine. The World Travel & Tourism Council. www.wttc.org. Retrieved from <https://www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/country-reports/#undefined> [in English].
14. Rypkovich, M. (2014). Finansova pidtrymka rozvytku turystychnoi haluzi [Financial support for the development of the tourism industry]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, 2, 41-45 [in Ukrainian].
15. Temnyk, I. (2011). Umovy ta faktory rozvytku mizhnarodnoho turizmu [Conditions and factors of international tourism development]. *Efektivna ekonomika – An Efficient Economy*, 3, 2011. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=499> [in Ukrainian].
16. Trusova, N. V., et al. (2020). Financial Provision of Investment Activities of the Subjects of the World Industry of Tourist Services. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 11(4), 890-902. Retrieved from <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/52141>. DOI [https://doi.org/10.14505/jemt.v11.4\(44\).13](https://doi.org/10.14505/jemt.v11.4(44).13) [in English].
17. Phillips, J., Faulkner, J., Hilbruner, R., Hawkins, Donald E. (2011). *Tourism investment and finance accessing sustainable funding and social impact capital. Sustainable tourism: international cooperation for development online tool kit and resource series*. Washington: International Institute for Tourism Studies The George Washington University. Retrieved from https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/2151/InvestmentWorkbook_4%5B2%5D.pdf [in English].
18. Gutierrez, E., Hilbruner, R., Hawkins, D. E. (2008). *Performance monitoring programs and performance indicators for sustainable tourism*. Washington, DC: George Washington University. Retrieved from <https://business.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs1611/f/downloads/Project-Development-for-Sustainable-Tourism.pdf> [in English].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

19. International tourism, expenditures (%of total imports). *data.worldbank.org*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.XPND.MP.ZS?view=chart> [in English].

20. International tourism, expenditures for passenger transport items (current US\$). *data.worldbank.org*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TRNX.CD> [in English].

21. International tourism, expenditures for travel items (current US\$). *data.worldbank.org*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TVLX.CD> [in English].

22. International tourism, receipts (% of total exports). *data.worldbank.org*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.XP.ZS?view=chart> [in English].

23. International tourism, receipts for passenger transport items (current US\$). *data.worldbank.org*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TRNR.CD> [in English].

24. International tourism, receipts for *travel items* (current US\$). *data.worldbank.org*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TVLR.CD> [in English].

25. The UNWTO Tourism Dashboard – Insights on key performance indicators for inbound and outbound tourism at the global, regional and national levels. *www.unwto.org*. UNWTO Tourism Dashboard. Retrieved from <https://www.unwto.org/unwto-tourism-dashboard> [in English].

Надійшла 18.10.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Демко В. С. Вплив мультиплікативного ефекту інвестиційних витрат індустрії туристичних послуг на економіку України. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 145-154.

Демко Валентина Сергіївна	викладач, аспірант Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного; https://orcid.org/0000-0001-6456-8795 ; E-mail:valjademko88@gmail.com;
Demko Valentyna Serhiivna	Lecture, Postgraduate Student Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University, https://orcid.org/0000-0001-6456-8795 ; E-mail:valjademko88@gmail.com.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-155-162

УДК 001.8[330.341.1:336.73]

JEL Classification : O31, G21

Н. М. Чийпеш, аспірантка

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІННОВАЦІЙ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ

Анотація. Кредитна установа є важливою складовою фінансового ринку країни, а кредитна діяльність займає одне із пріоритетних місць, так як доходи від її здійснення становлять основну частку загального доходу фінансово-кредитної організації.

Кредитні установи сьогодні активно приймають участь у процесах цифровізації ринку фінансових послуг, розробляючи нові продукти для своїх споживачів. Одним із головних факторів успішної кредитної діяльності є впровадження інновацій в процес надання послуг кредитними установами. Тому стає важливим дослідження напрямів інноваційної діяльності кредитних установ, поглиблення теоретичних та методологічних положень вивчення їх сутності, видів та особливостей розробки та впровадження інновацій у роботу.

У статті досліджуються теоретичні підходи до визначення понять «інновація», «фінансова інновація». Виокремлена кредитна інновація, як окрема економічна категорія. Проведено дослідження наявних у науковій літературі визначень поняття «кредитна інновація», як основного об'єкта. Проаналізовано, що інновації на ринку кредитних послуг являють собою результат ефективної інноваційної діяльності. Визначено, що у наукових працях увага дослідників відводиться вивченню різних аспектів інновації кредитної установи, але на даний час не існує загальноприйнятої класифікації кредитних інновацій. З урахуванням цього у статті сформульовані та згруповані класифікаційні ознаки кредитних інновацій, а саме за часовим аспектом, за причинами зародження, за обсягом впливу, за сферою впровадження, за впливом нововведення на поведінку споживача, за сферою застосування, за результатами науково-дослідних розробок, за темпами впровадження, за результативністю, за ефективністю та за глибиною внесених змін. На цих підставах визначено типи інновацій кредитних установ та обґрунтовано їх значення.

Ключові слова: кредитна установа; кредитна інновація; класифікація інновацій кредитних установ.

Актуальність теми дослідження. Кредитні установи відіграють значну роль у розвитку кредитної системи країни, а її ефективне функціонування сприяє розвитку національного господарства. В умовах зростаючої конкуренції між фінансовими установами важливу роль починають відігравати інновації, які ними впроваджуються для підвищення якості власних послуг. Кредитні установи не є винятком і сьогодні активно приймають роль у процесах діджиталізації ринку фінансових послуг, розробляючи нові продукти для своїх клієнтів. Відповідно актуальними і стають питання дослідження сучасних трендів інноваційної діяльності кредитних установ, поглиблення саме теоретико-методичних положень вивчення їх сутності, видів та особливостей розробки та впровадження в їх роботу. Таким чином досить важливими стають питання пізнання сутності інновацій, їх видів, що сприяє поглибленню теоретичного базису інноваційного розвитку фінансових установ, дозволяє систематизувати такі інновації.

Постановка проблеми. Цифровізація ринку кредитних послуг зумовлена об'єктивними особливостями економічного і соціального середовища, в яких існують фінансово-кредитні установи. Такими особливостями є зміна поведінки споживача, автоматизація операцій, зростання конкуренції, проникненням нових інформаційних технологій. Все це є відображенням інноваційного процесу, що постійно відбувається в кредитних установах та дозволяє їм виділятися на ринку кредитних послуг. Тому, дослідження сутності інновацій та виокремлення їх видів виявляється достатньо важливим як з теоретичної, так і практичної точок зору, оскільки дозволяє підвищити обґрунтованість вибору та ефективність інновацій кредитних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвиток теоретичних засад формування та впровадження фінансових інновацій зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Н. Пантелєєва, П. Друкер, Р. Наполі, С. Науменкова, В. Жупанін, Б. Мільнер, Д. Кокурін, В. Кротюк, В. Міщенко, І. Шумило, Ф. Мишкін, Т. Орлова, В. Волков, П. Туфано та ін.

Дослідженню інновацій на кредитному ринку присвятили праці такі вчені, як Е. Петрикова, А. Андрєєва, О. Третьякова, І. Езангіна, Д. Родін, А. Войтович, Г. Миськів, Б. Кишакевич, В. Лурье, К. Ковалевський та інші.

В економічній науці напрацьовано значний обсяг досліджень у сфері класифікації інновацій, результати яких представлені у роботах таких вчених, як Л. К. Гліненко, Л. Л. Антонюк,

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

П. Н. Завлін, І. Кокурін, С. М. Ілляшенко, А. Я. Кузнецова, Н. В. Краснокутська, А. І. Пригожин, О. О. Лапко та інші. Значно менше уваги вченими приділяється проблемам класифікації кредитних інновацій, проте окремі аспекти їх виокремлення та групування розглядаються також у роботах Ф. Мишкіна, О. Лаврушина, В. С. Вікулова, О. Г. Новосолової, С. В. Серебрякова, В. І. Міщенко, С. М. Козьменка, І. П. Хомініч, Е. А. Уткіна.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи науковий доробок вчених, які досліджували питання конкретизації сутності інновацій кредитних установ, недостатньо вивченими залишаються питання систематизації та класифікації таких інновацій. Це повинно сприяти підвищенню ефективності управління інноваційною діяльністю кредитних установ, впровадженню принципу системності до її реалізації.

Постановка завдання. Метою роботи є виокремлення видів інновацій, які на сьогодні існують у межах ринку кредитних послуг та їх систематизація.

Викладення основного матеріалу. Ринок фінансових послуг постійно висуває нові вимоги до роботи кредитних установ, тим самим змушуючи ці установи впроваджувати нові послуги, в яких буде зацікавлений споживач. Для того, щоб завоювати прихильність клієнтів, цим установам недостатньо надавати їм лише традиційний спектр фінансових послуг, необхідно змінювати форми та методи обслуговування, змінювати концепцію реалізації власних кредитних продуктів для максимального задоволення потреб споживачів.

В даний час одним з головних чинників успішної кредитної діяльності є впровадження інновацій як в процес надання фінансових послуг, так і власну роботу кредитних установ. Таким чином кредитні установи сприяють розширенню фінансово-економічної діяльності, зменшенню витрат, розвитку ділової активності та збільшенню її прибутковості. Важливими факторами впровадження нових видів кредитних послуг є конкуренція між кредитними установами та розвиток нових технологій, оскільки саме інноваційна сфера вважається каталізатором розвитку кредитної установи.

Тому спочатку в нашому дослідженні з'ясуємо зміст поняття «інновація». Термін "інновація" (від англ. "innovation") вперше з'явився в наукових дослідженнях культурології в XIX столітті. Інновацією був процес адаптації нової форми культури або адаптаційної норми культури. Технічні інновації почали вивчатися лише на початку 20 століття. Взагалі термін «інновація» в економіці введено у науковий обіг австрійсько-американським вченим Йозефом Алоїзом Шумпетером. У своїй роботі «Теорія економічного розвитку» (1911 р.) вчений вперше розглянув питання нових комбінацій змін у розвитку (тобто питання інновації) і дав повний опис інноваційного процесу. Дослідник виокремлював п'ять змін розвитку, а саме використання нової техніки, технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва; впровадження продукції з новими властивостями; використання нової сировини; зміни в організації виробництва і в його матеріально-технічному забезпеченні; поява нових ринків збуту [2].

Підсумовуючи, можемо дійти висновку, що інновацією є зміна з метою впровадження і використання нового вигляду споживчих товарів, надання послуг, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації у виробництві. З часом інновації почали розповсюджуватись і проникли у всі сфери життя суспільства. Так дослідники виокремили інновації на фінансовому ринку, що сприяло виокремленню їх в окрему категорію.

Поняття «фінансова інновація» є вужчим за поняття «інновація». Тому дослідниця Н. Пантелеєва пропонує розуміти під інновацією на фінансовому ринку результат творчого пошуку нового підходу до вирішення проблеми у фінансовій галузі, який реалізується шляхом створення та дифузії нових фінансових продуктів, послуг, інструментів, технологій, процесів і організаційних форм, орієнтованих на ефективне управління фінансовими ресурсами та ризиками, забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності в умовах мінливості, невизначеності й інформаційної асиметрії економічного середовища[6].

Отже фінансові інновації є невід'ємними складовими ринку фінансових послуг. Вони створюють нові можливості для суб'єктів фінансового сектору, збільшують обсяг нових послуг на фінансовому ринку, що сприяє урізноманітненню фінансових та інвестиційних можливостей учасників ринку. Оскільки фінансовий ринок об'єднує в собі розгалужену систему

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

спеціалізованих секторів, тому інновації за своїм змістом також приймають специфіку ринку, на якому вони впроваджуються. В нашому дослідженні приділимо увагу ринку кредитних послуг, а саме інноваціям, які на ньому функціонують.

Розглянемо декілька підходів до трактування поняття «кредитна інновація». Вчений-дослідник І. Балабанов, трактуючи поняття "кредитна інновація", виходить з того, що кредитна інновація є частиною фінансових інновацій (інновацій, що діють у фінансовому секторі). Кредитна інновація - кінцевий результат інноваційної діяльності кредитної установи, реалізований у формі нової послуги чи операції [1]. А. Муравйова тлумачить кредитні інновації, як сукупність принципово нових кредитних продуктів та послуг, за допомогою яких досягається мета діяльності кредитної установи в галузі нових технологій, спрямованих на отримання додаткового доходу в процесі створення сприятливих умов для формування та розміщення ресурсного потенціалу шляхом впровадження інновацій для сприяння отримання прибутку [6]. П. Друкер вважає, що кредитні інновації - це нові або докорінно модифіковані послуги або продукти, що надаються споживачам і приймаються ними, сучасні технології, що впроваджуються в кредитний процес, включаючи інфокомунікаційні технології, що дозволяють вивчати економічний чи соціальний ефект [4].

Отже, щодо особливостей розвитку ринку кредитних послуг про кредитні інновації можна говорити як про створення кредитного продукту чи послуги, що має більш привабливі споживчі властивості порівняно із запропонованим раніше. Під кредитною інновацією можна розуміти також створення якісно нового товару або послуги, здатних задовольнити раніше не виявлені потреби свого потенційного споживача, або використання більш досконалих технологій. За допомогою запровадження кредитних інновацій формуються конкурентні переваги.

З метою обґрунтування значного спектру сучасних інновацій, що використовуються на ринку кредитних послуг, дослідження їх сутності та особливостей впливу на якість послуг з кредитування необхідно чітко окреслити види кредитних інновацій. Виокремимо такі інновації та спробуємо провести їх систематизацію та класифікацію.

Відомо, що класифікація - це багатоступеневий послідовний поділ певного поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань щодо членів поділу. Результатом є система впорядкованих понять [12]. Визначення основних вимог до класифікації інновацій, а саме наукова новизна та практична цінність, системний характер ознак, необхідних для аналізу, можливість кількісної або якісної оцінки запропонованих ознак. До цього доцільно додати, що зазначена класифікація повинна обов'язково відображати характеристики, зафіксовані в міжнародних документах, зокрема, в "Путівнику Осло" [20]. Таким чином, класифікація конкретних типів інновацій, у тому числі кредитних, повинна ґрунтуватися на загальнотеоретичних підходах до типології інновацій.

Слід відзначити, що на даний час не існує загальноновизнаної класифікації кредитних інновацій, що, пояснюється певною теоретичною невизначеністю цієї категорії, а також недостатнім рівнем узагальнення та систематизації чисельних напрацювань дослідників у сфері інноватики. Однак така класифікація необхідна, оскільки повинна сприяти оптимальному вирішенню кредитними установами щонайменше трьох завдань управління інноваційним розвитком:

- вибору об'єкта інновації;
- вибору характеру зміни послуги;
- вибору методів реалізації цих змін.

Класифікація дає фахівцям кредитної установи основу для визначення максимальної кількості способів впровадження інновацій, тим самим створюючи розбіжності у виборі рішень, а для установи полегшує позиціонування на ринку, визначаючи власні ключові компетенції [5]. Різноманітність кредитних інновацій відображає їх класифікація, що зображена на (Рис. 1).

Розглянемо представлені на (Рис. 1) типи кредитних інновацій більш детально. Характеризуючи види кредитних інновацій *щодо часового аспекту*, вчені виділяють наднові та нові, оперативні (поточні, короткострокові), перспективні (довгострокові) [18]. Наднові - використовуються вперше в кредитній установі. Нові - вже використовувались в інших кредитних

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

установах, але вперше використовуються в даній кредитній установі. Оперативні - розробляються негайні методи впровадження інноваційного розвитку установи. Перспективні - націлені на одержання визначеного результату в майбутньому.

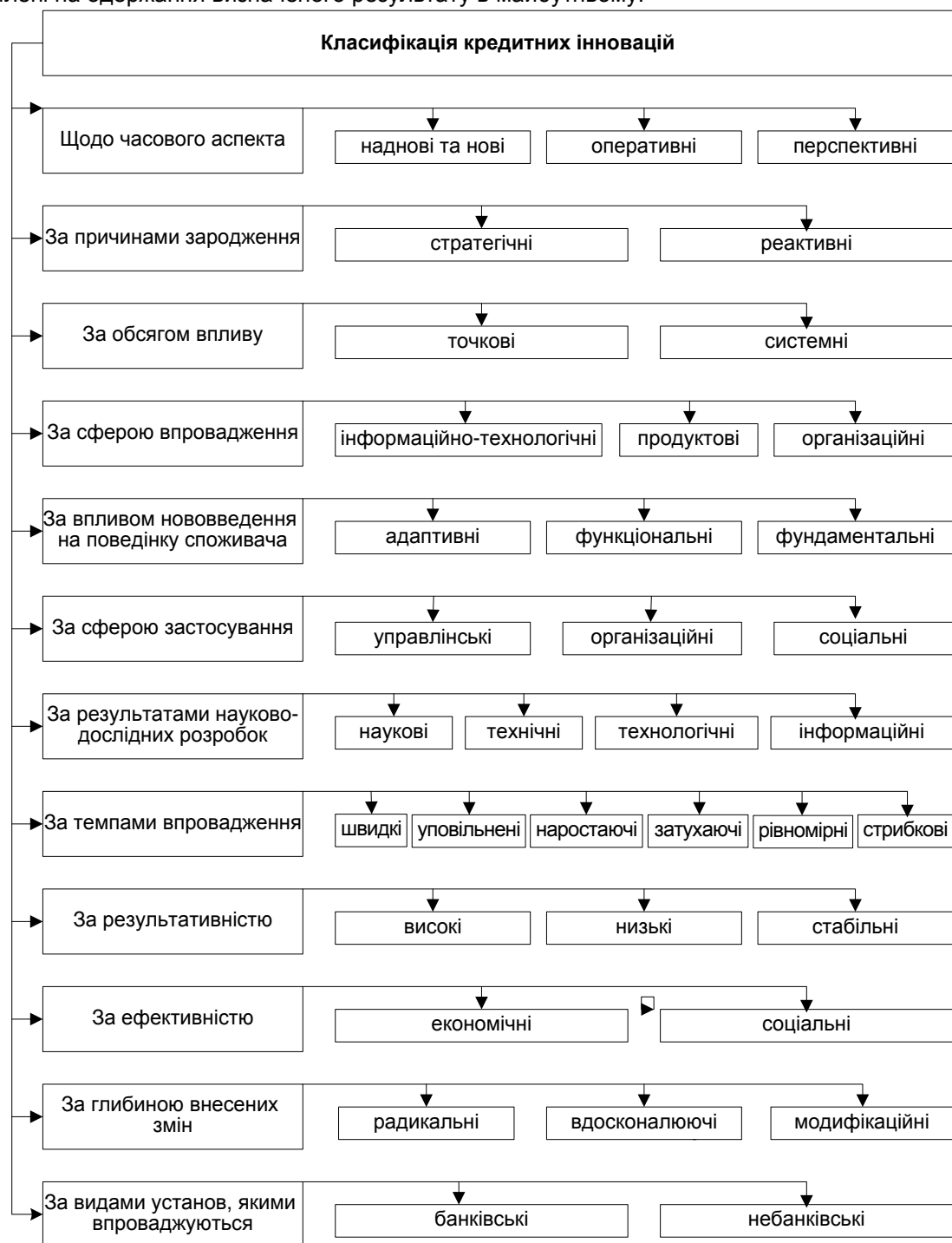

Рис. 1. Класифікація кредитних інновацій

Джерело: [3; 7-11; 14-17; 18; 19]

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

За причинами зародження виокремлює стратегічні та реактивні кредитні інновації [11]. Стратегічні інновації в основному спрямовані на передбачення необхідності інноваційних перетворень, їх основною метою є отримання певних конкурентних переваг у майбутньому. Реактивні інновації відносяться до реалізації оборонної стратегії кредитної установи; спрямовані на виживання кредитної установи на ринку і в основному є реакцією на інновації конкурента. У цьому випадку кредитна організація змушена здійснювати інноваційну діяльність, щоб забезпечити своє виживання в умовах конкуренції на ринку.

За обсягом впливу виділяють точкові та системні кредитні інновації [3; 14]. Точкові інновації спрямовані на вдосконалення послуги в напрямку роботи. Системні інновації визначають зміну алгоритму кредитних відносин.

Класифікаційна ознака кредитних інновацій за сферою впровадження включає інформаційно-технологічні, продуктові, організаційні [17]. Інформаційно-технологічні включають нововведення, створені із застосуванням сучасних методів роботи з інформацією, тобто послуг з використанням інтернету тощо. Продуктові - це нові продукти, які будуть пов'язані з новими і традиційними операціями протягом періоду їх розвитку та трансформації. Організаційні інновації є необхідними для реалізації інновацій, а саме базою для ефективної реалізації інноваційної політики у сфері створення нових кредитних продуктів та технологій.

За впливом нововведення на поведінку споживача: адаптивні, функціональні та фундаментальні кредитні інновації [19]. Адаптивні інновації передбачають мінімальні зміни у послугі для подовження її використання. Функціональні інновації являють собою зміни характеру реалізації, але збереження функцій послуги та сприяє більшому задоволенню споживачів. Водночас споживач змінює свої уподобання та звички. Фундаментальні інновації передбачають запровадження нової ідеї, що призводить до появи нових, раніше неіснуючих якостей послуги, сприяє задоволенню тих потреб, які були недостатньо задоволені або раніше не були задоволені через їх відсутність.

За сферою застосування кредитні інновації поділяються на управлінські, організаційні та соціальні кредитні інновації [9]. Управлінські - підвищення ефективності управління. Організаційні інновації - це впровадження нового способу ведення бізнесу або організації зовнішніх зв'язків. Соціальні інновації спрямовані на узгоджений, стабільний розвиток особистості та суспільства.

За результатами науково-дослідних розробок виділяють наукові, технічні, технологічні та інформаційні кредитні інновації [7]. Наукова інновація - це продукт або послуга, впроваджені в роботу кредитної установи в результаті наукових досліджень чи відкриттів. Технічні інновації - це різновид інновацій за напрямками та стадіями науково-технічного прогресу, що зазвичай проявляється у формі пропозиції щодо нового товару чи послуги. Технологічні інновації - це втілення нових ідей, відкриттів, винаходів та науково-технічних розробок у процес кредитування. Інформаційні інновації - врегульовують проблеми організації раціоналізації інформаційних потоків, підвищують надійність та ефективність отримання інформації.

За темпами впровадження виокремлюють такі види кредитних інновацій: швидкі, уповільнені, наростаючі, затухаючі, рівномірні та стрибкові [16]. Вони характеризують темпи впровадження інноваційних процесів у діяльність кредитної установи.

За результативністю виділяють наступні кредитні інновації: високі, низькі та стабільні [15]. За визначеними видами кредитних інновацій визначається рівень впровадження інноваційних процесів у кредитній установі, тобто які результати внесли ті чи інші зміни.

За ефективністю кредитні інновації поділяються на економічні та соціальні [10]. Економічна інновація визначається порівнянням економічних показників із вартістю інновацій. Соціальні інновації спрямовуються на зміну якості обслуговування споживачів і найчастіше мають соціальний ефект.

За глибиною внесених змін виділяють радикальні (основні), вдосконалюючі та модифікаційні [8]. Радикальні інновації започатковані на дослідженнях нових технологій, які значно відрізняються від існуючих продуктів та послуг. Вдосконалюючі інновації сприяють підвищенню

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

якості продукції та послуг. Модифікаційні інновації направлені на часткове вдосконалення існуючих продуктів та послуг у кредитних установах.

За видами установ, якими впроваджуються кредитні інновації поділяються на інновації банківських установ і інновації небанківських установ. Кредитні інновації банківських установ можуть бути реалізовані на новій банківській послугі, що є кінцевим результатом інноваційної діяльності банку. Кредитні інновації небанківських установ являють собою нові технології фінансово-кредитних операцій, що сприяють їх розвитку.

Вищеперераховані види інновацій дають змогу більш точно структурувати інноваційні процеси в кредитній установі та дають більш чітке уявлення про те, що саме змінюється, який характер змін, а також який плануємо отримати кінцевий результат. Отже, детальна класифікація кредитних інновацій дозволяє більш точно розрахувати ефективність змін, що вводяться, також дозволяє виявити закономірності виникнення та проходження інноваційних процесів у кредитних установах. Перевага того чи іншого типу інновацій визначає тип і напрямок розвитку кредитної установи. Кредитна установа у процесі впровадження системного підходу до визначення інноваційного розвитку та враховуючи свою інноваційну діяльність з урахуванням наведеної класифікації, отримує можливість більш чітко позиціонувати себе на ринку.

Висновки. Впровадження інноваційних процесів у діяльність кредитної установи є складним і суперечливим процесом. Конкуренентоспроможність кредитної установи значною мірою залежить від впровадження інновацій у її діяльність, оскільки вони сприяють прискоренню, поліпшенню якості обслуговування та налагодженню внутрішньої роботи кредитної організації.

Проведене дослідження дає можливість зробити такий висновок: кредитні інновації різноманітні, і їх можна класифікувати за різними ознаками: за часовим аспектом, за причинами зародження, за обсягом впливу, за сферою впровадження, за впливом нововведення на поведінку споживача, за сферою застосування, за результатами науково-дослідних розробок, за темпами впровадження, за результативністю, за ефективністю та за глибиною внесених змін. Таким чином, розглянуті види інновацій охоплюють велике коло інновацій в різних сферах функціонування кредитних установ.

Список використаних джерел:

1. Балабанов, И. Т. Инновационный менеджмент : учеб.пособие / И. Т. Балабанов. – : Питер, 2000. – 208 с.
2. Березовська, М. Інноваційний аспект економічного розвитку / М. Березовська // Питання економіки. - 2007. - № 3. - С. 58-66.
3. Вікулов, В. С. Концептуальний підхід до розробки інноваційної стратегії комерційного банку / В. С. Вікулов // Фінансовий менеджмент. - 2010. - № 5. - С. 106.
4. Друкер, П. Бізнес та інновації : [пер. с англ.] / Питер Ф. Друкер. - Москва [и др.] : Вільямс, 2007. - 423 с.
5. Дубина, М. Класифікація ринків фінансових послуг / М. Дубина // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2016. - Вип. 42 (2). - С. 53-59.
6. Дубина, М. Концептуальні положення розгляду сутності дефініцій "інновація", "фінансова інновація" та "кредитна інновація" / М. Дубина, І. Садчикова, Н. Чийпеш // Проблеми і перспективи економіки та управління. - 2019. - № 4. - С. 320-333.
7. Козьменко, С. М. Маркетинг банківських інновацій / С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва, С. В. Леонов // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2011. - № 1. - С. 13-28.
8. Кох, Л. В. Інновації в банківському бізнесі / Л.В. Кох, Е.Н. Смольянинова, В.С. Просалова. - СПб: Изд-во Политех. ун-т, 2009. – 249 с.
9. Міщенко, В. І. Методологічні та методичні проблеми запровадження інновацій / В. І. Міщенко // Вісник Національного банку України. - 2006. - № 5. - С. 22–32.
10. Охлопков, А. В. Інновації в сфері надання банківських послуг: автореф. дис. к.е.н. Москва, 2011. - 19 с.
11. Провайдинг інновацій: підручник / М. П. Денисенко, А. П. Гречан, М. В. Гаман [та ін.]; за ред. проф. М. П. Денисенка. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 448 с.
12. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис. 2002. – 742 с.
13. Шумпетер, Й. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер ; Пер. В. С. Автономов, М. С. Любский, А. Ю. Чепуренко. – Москва : Прогресс, 1982. – 456 с.
14. Вікулов, В. С. Типологія банківських інновацій / В. С. Вікулов // Фінансовий менеджмент. - 2004. - № 6. - С. 75-82.
15. Уткин, Э. А. Инновационный менеджмент / Э. А. Уткин, Г. И. Морозова, Н. И. Морозова. - Москва : Акалис, 1996. - 208 с.
16. Янсен Феликс. Эпоха инноваций : Как заниматься бизнесом творчески постоянно, а не от случая к случаю : [пер.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

с англ.] / Феликс Янсен. - М. : ИНФРА-М, 2002 (ОАО Тип. Новости). - 307 с.

17. Ashish Arora, Andrea Fosfuri, Alfonso Gambardella. Markets for Technology: The Economics of Innovation and Corporate Strategy. The Academy of Management Review. 2002. 360 p.

18. Henry William Chesbrough. Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting From Technology. Harvard Business School Press. 2003. 240 p.

19. Recent innovations in international banking. Bank for International Settlements, 2006 URL: <http://www.bis.org/publ/ecsc01.htm>. (дата звернення: 02.02.2021).

20. The measurement of scientific and technological activities. Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data. Third edition. Paris: OESD. 2015. 162 p.

UDC 001.8[330.341.1:336.73]

JEL Classification : O31, G21

N. M. Chiipesh, Postgraduate Student

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF INNOVATIONS OF CREDIT INSTITUTIONS

Abstract. Credit institution is an important component of the country's financial market, and lending is one of the priority places, as income from its implementation is the main share of the total income of the financial institution.

Today, credit institutions are actively involved in the process of digitalization of the financial services market, developing new products for their customers. One of the main factors of successful lending is the introduction of innovations in the process of providing services by credit institutions. Therefore, it becomes important to study the areas of innovation of credit institutions, deepening the theoretical and methodological provisions for studying their nature, types and features of development and implementation of innovations in the work.

The articles explore theoretical approaches to the definition of "innovation", "financial innovation". Credit innovation is singled out as a separate economic category. A study of the available in the scientific literature defined the concept of "credit innovation" as the main object. It is analyzed that innovations in the credit services market are the result of effective innovation. It is determined that during scientific classes the attention of researchers is paid to the study of various aspects of credit institution's innovations, but currently there is no generally accepted classification of credit innovations. With this in mind, the article formulates and groups the classification features of credit innovations, namely by time, by reasons of origin, by scope, by the impact of innovation on consumer behavior, by scope, by research, by the pace of implementation, the effectiveness, efficiency and depth of changes. On these grounds, the types of innovations of credit institutions are identified and their significance is substantiated.

Keywords: credit institution; credit innovation; classification of innovations of credit institutions.

References:

- Balabanov, I. T. (2011). *Innovatsiyni menedzhment [Innovative management]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Berezovska, M. (2007). Innovatsiyni aspekt ekonomichnoho rozvytku [Innovative aspect of economic development]. *Pytannia ekonomiky – Issues of economics*, 3, 58–66 [in Ukrainian].
- Vikulov, V. S. (2010). Kontseptualnyi pidkhd do rozrobky innovatsiynoi stratehii komertsiihnoho banku [Conceptual approach to the development of innovative strategies of a commercial bank]. *Finansovyi menedzhment – Financial management*, 5, 106 [in Ukrainian].
- Drucker, P. (2009). *Biznes i innovatsii [Business and Innovation]*. Moscow: Vyliams [in Russian].
- Dubina, M. (2016). Klasyfikatsiia rynkiv finansovykh posluh [Classification of financial services markets]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences*, 42(2), 53-59 [in Ukrainian].
- Dubina, M., Sadchikova, I., Chiipesh, N. (2019). Kontseptualni polozhennia rozghliadu sutnosti definitsii "innovatsiia", "finansova innovatsiia" ta "kredytna innovatsiia" [Conceptual provisions for considering the essence of the definitions of "innovation", "financial innovation" and "credit innovation"]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4(20), 320-334 [in Ukrainian].
- Kozmenko, S. M., Vasilva, T. A., Leonov, S. V. (2011). Marketynh bankivskykh innovatsii [Marketing of banking innovation]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and management innovatsiy*, 1, 13-20 [in Ukrainian].
- Kokh, L. V., Smolianyova, E. N., Prosalova, V. S. (2009). *Innovatsii v bankovskom biyznese [Innovations in the banking business]*. Saint Petersburg: Polytechnic Publishing House. un-tu [in Russian].
- Mishchenko, V. I. (2006). Metodolohichni ta metodychni problemy zaprovadzhennia innovatsii [Methodological and methodological problems of innovation implementation]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 5, 22-32 [in Ukrainian].
- Okhlopov, A. V. (2011). Innovatsii v sferi predostavleniia bankovskikh uslug [Innovations in the field of banking services]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Denysenko, M. P., Hrechan, A. P., Haman, M. V. (2008). *Providnyh innovatsii [Innovation provision]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Professional» [in Ukrainian].
- Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. (2002). Kyiv: Abris [in Ukrainian].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

13. Schumpeter, A. J. (1982). *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia: issledovanie predprinimatelskoi pribyli, kapitala, kredita, protcenta i tsikla koniunktury* [The Theory of Economic Development. An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle]. (V. S. Avtonomov, M. S. Liubskii, A. Iu. Chepurenko, Trans). Moscow: Progress [in Russian].
14. Vikulov, V.S. (2004). Tipologii bankovskikh innovatsii [Typology of banking innovations]. *Finansovyi menedzhment – Financial management*, 6, 53 [in Ukrainian].
15. Utkin, E. A. (1996). *Innovatsionnyi menedzhment* [Innovation management]. Moscow: "Akadis" [in Ukrainian].
16. Jansen, F. (2002). *Epokha innovatsii: Kak zanimatsia biznesom tvorcheski postoianno, a ne ot sluchaia k sluchaia* [The era of innovation: How to do business creatively all the time, and not from time to time]. Moscow: INFRA-M [in Ukrainian].
17. Arora, A., Fosfuri, A., Gambardella, A. (2002). *Markets for Technology: The Economics of Innovation and Corporate Strategy*. The Academy of Management Review [in English].
18. Chesbrough, H. W. (2003). *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting From Technology*. Harvard Business School Press [in English].
19. Recent innovations in international banking. Bank for International Settlements. (2006). www.bis.org. Retrieved from <http://www.bis.org/publ/ecsc01.htm> [in English].
20. *Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data*. (3rd edition). (2015). The measurement of scientific and technological activities. Paris: OECD [in English].

Надійшла 10.11.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Чийпеш, Н. М. Наукові підходи до класифікації інновацій кредитних установ. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 155-162.

**Чийпеш
Наталія Миколаївна**

аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет "Чернігівська політехніка";
<https://orcid.org/0000-0002-2790-2878>;
E-mail: natalija.chijpesh@gmail.com;

**Chiipesh
Natalia Mikolaivna**

Postgraduate Student at the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University,
E-mail: natalija.chijpesh@gmail.com.

МЕНЕДЖМЕНТ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-163-169

УДК 334.723.008.8(477)

JEL Classification : L32

Л. В. Сероклин, здобувач

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН В ДОГОВАХ КОНЦЕСІЇ
В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Анотація. Практична реалізація партнерства дасть змогу врегулювати питання, пов'язані з підтримкою державно-приватного партнерства (ДПП), створення умов для його розвитку, залучення та ефективного використання інвестицій, формування позитивного інвестиційного іміджу України та прискорення інтеграції в світову економічну систему. Разом з тим, характер реалізації партнерства зумовлює появу безлічі конкретних завдань, появу нових форм взаємодії і нових механізмів державного регулювання партнерських відносин, серед яких набуває посиленої актуальності концесія.

Питання сутності партнерства між бізнесом і владою складає вагомую частину наукових досліджень, більшість з яких розкриті державно-приватним партнерством, механізмами його реалізації, формами та видами здійснення, зокрема доцільності застосування концесійних відносин.

Питання партнерства приватного бізнесу та державних інститутів розкриті у працях значного кола сучасних дослідників. Зокрема, сутність та призначення партнерських відносин, особливості реалізації державно-приватного партнерства визначені у працях Павлюк К., Варнаєвського В., Клименко А. Основні спонукальні мотиви та причини прискорення співпраці органів влади з бізнесом з огляду на обмеженість бюджетних коштів та необхідність розширення інвестиційної діяльності розкриваються у роботах Вдовенко Ю., Гриценко С., Надолишнього П., Нейкової І. та інших.

Ефективний економічний розвиток, в умовах трансформації суспільних процесів передбачає поглибленого дослідження державне регулювання партнерських відносин в Україні у частині узагальнення досвіду практичної реалізації державно-приватного партнерства органів влади й приватного секторів, та обумовлює необхідність подальших розробок у даному напрямку.

Мета статті полягає у поглибленні дослідження формування організаційно-економічних умов активізації концесійної діяльності в економіці України, що надає право органам влади вирішувати важливі завдання, одночасно скорочуючи витрати на утримання активів.

Розглянуті основні форми практичної реалізації партнерства та особливості застосування концесії як форми державно-приватного партнерства органами публічної влади.

У статті наведені практичні здобутки досвіду реалізації партнерських відносин в Україні за основними сферами застосування. Вироблено пропозиції щодо удосконалення регулювання партнерства для розвитку національної економіки України.

Ключові слова: концесія; партнерство; державне регулювання; державно-приватне партнерство.

Актуальність теми дослідження. Умови сучасних трансформаційних перетворень вимагають від суспільства переосмислення взаємодії між основними учасниками соціально-економічних процесів, у першу чергу шляхом налагодження партнерських відносин між бізнесом та владою. Особливо важливим такий напрям партнерських відносин стає для управління об'єктами державної власності щодо яких на національному рівні малоефективна приватизація. Практична реалізація партнерства може відбуватися у різних формах: від традиційної оренди об'єктів державної власності до застосування публічно-приватного партнерства.

Основою регулювання партнерських відносин в національному середовищі є нормативні документи, якими закладені базові напрями стимулювання розвитку співпраці між державним та приватним сектором з метою підвищення конкурентоспроможності економіки країни та залучення інвестицій в економіку України. Варто відмітити, що практична реалізація партнерства дасть змогу врегулювати питання, пов'язані з підтримкою державно-приватного партнерства (ДПП), створення умов для його розвитку, залучення та ефективного використання інвестицій, формування позитивного інвестиційного іміджу України та прискорення інтеграції в світову економічну систему.

Разом з тим, характер реалізації партнерства зумовлює появу безлічі конкретних завдань, появу нових форм взаємодії і нових механізмів державного регулювання партнерських відносин, серед яких набуває посиленої актуальності концесія.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Питання сутності партнерства між бізнесом і владою складає вагомую частину наукових досліджень, більшість з яких розкриті державно-приватним партнерством, механізмами його реалізації, формами та видами здійснення, зокрема

МЕНЕДЖМЕНТ

доцільності застосування концесійних відносин. Ці та інші питання партнерства приватного бізнесу та державних інститутів розкриті у працях значного кола сучасних дослідників. Зокрема, сутність та призначення партнерських відносин, особливості реалізації державно-приватного партнерства визначені у працях Павлюк К., Варнавського В., Клименко А. Основні спонукальні мотиви та причини прискорення співпраці органів влади з бізнесом з огляду на обмеженість бюджетних коштів та необхідність розширення інвестиційної діяльності розкриваються у роботах Вдовенко Ю., Грищенко С., Надолишнього П., Нейкової І. та ін.

Основу законодавчого регулювання партнерства в Україні формують Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI [6] та Закон України «Про концесію» від 03.10.2019 р. № 155-IX [7].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Водночас потребує поглибленого дослідження державне регулювання партнерських відносин в Україні у частині узагальнення досвіду практичної реалізації державно-приватного партнерства органів влади й приватного секторів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у поглибленні дослідження формування організаційно-економічних умов активізації концесійної діяльності в економіці України, що надає право органам влади вирішувати важливі завдання, одночасно скорочуючи витрати на утримання активів.

Виклад основного матеріалу дослідження. дослідження Світового банку про глобальний розвиток [4] визначили важливість налагодження партнерства у розвитку країн з огляду на обмеженість результатів поширеної моделі “держави загального добробуту”, яка не спроможна забезпечувати повний набір необхідних населенню суспільних благ і послуг. Вичерпання монопольного впливу держави на продукування суспільних благ значною мірою потребує розвитку ринкових основ взаємодії між всіма учасниками економічної системи. І саме за партнерства між державним та приватним секторами, функції кожного учасника досягатиметься ефективність поєднання технологій, досвіду ресурсів та можливостей у повному обсязі. В економічній сфері вирішальну роль буде відігравати розвиток різноманітних форм партнерства, які зазвичай поєднані поняттям державно-приватного партнерства (ДПП).

Відповідно до Закону України № 2404-VI “Про державно-приватне партнерство” партнерські відносини можуть бути реалізовані через: концесійний договір; договір управління майном; договір про спільну діяльність, інші договори, що містять елементи різних договорів (змішаний договір), умови яких визначаються відповідно до цивільного законодавства України [6, ст. 5].

Отже, державно-приватне партнерство у господарській практиці реалізується у різних формах: виконання робіт і надання послуг, управління, постачання продукції для державних і суспільних потреб, договори технічної допомоги; концесії, фінансовий лізинг, оренда, угоди про розподіл продукції, партнерство у політичній сфері тощо.

Слід відмітити, що при реалізації проектів ДПП використовуються різноманітні варіанти регулювання співпраці структур держави та приватного бізнесу. Відмінності між ними формуються залежно від обсягу наданих прав власності приватному партнеру, інвестиційних зобов'язань сторін, принципів розподілу ризиків між партнерами, відповідальності за проведення різних видів робіт.

У більшості випадків, в країнах Європи через механізм партнерства були створені різні інфраструктурні об'єкти. Зокрема, у Фінляндії були побудовані центральні автошляхи, в Португалії – реконструйовані аеропорти та регіональні дороги, у Франції – оновлено мережі водопостачання та побудовані швидкісні автомагістралі. В межах такого партнерства на практиці використовувалися й концесійні угоди не лише при спорудженні автострад, автостоянок, забезпеченні централізованим тепlopостачанням, але й у сферах національної оборони, освіти, міського громадського транспорту тощо. На умовах концесії приватний бізнес проектує й будує лікарні, школи та інші громадські об'єкти, якими згодом керує.

Таким чином, ДПП – це співробітництво, що орієнтоване на належне утримання об'єктів, надання якісних послуг населенню, розподіл ризиків між сторонами, які найбільшою мірою здатні їх контролювати. Використання ДПП є не лише формою фінансування та створення об'єктів інфраструктури, а й повноцінним залученням приватного партнера до секторів, в яких

МЕНЕДЖМЕНТ

послуги традиційно надає держава. Так, відповідно до Закону України “Про державно-приватне партнерство” цей механізм поширюється на такі сфери, як пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування; виробництво, транспортування й постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування; збір, очищення та розподілення води; охорона здоров'я; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем; оброблення відходів; виробництво, розподілення та постачання електричної енергії; управління нерухомістю [6].

Партнерство бізнесу та влади за своїм змістом подібне до реалізації традиційних проектів. Однак, суттєвою відмінністю варто відзначити особливості розподілу ризику між публічним та приватним партнерами. Приватний партнер приймає на себе ризики, пов'язані з проектуванням, будівництвом, фінансуванням, експлуатацією та обслуговуванням відповідного об'єкту, тоді як державний партнер приймає на себе регуляторні та політичні ризики.

Узагальнення теоретичного і практичного досвіду підтверджує тезу, що ДПП реалізує нову якість управлінських функцій держави. Тут слід відзначити два важливі аспекти.

Перший аспект пов'язаний з переосмисленням функцій держави в умовах активного поширення ринкових відносин у сферу публічно-майнових відносин на основі їх структурування. Особливо наочно такий стан справ характерний при реформуванні природних монополій, у ході якого диференціюється широкий спектр функцій, які передаються приватному бізнесу. Це стосується також і змін, що відбуваються у сфері продукування та розподілу суспільних благ. Низку традиційних благ населення повністю або частково оплачує самостійно, отримуючи відповідні платні послуги від приватних учасників (освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальні послуги, культура). А отже пряме забезпечення державою суспільних благ через власні державні інститути заміщується гарантуванням їх достатності та якості.

Другий аспект відображає перерозподіл часток державного та приватного у структурі публічних інтересів, тобто участь приватного бізнесу у створенні та розподілі суспільних благ. На сьогодні в розвинутих країнах під дію публічного права підпадають об'єкти державної власності, публічні служби, природні ресурси й окремі види монопольної діяльності держави. Публічна власність належить суспільству в цілому і нікому окремо. Держава забезпечує збереження необхідного обсягу свого контролю у партнерських відносинах з приватним бізнесом за кожним окремим проектом співпраці. Водночас держава приймає на себе зобов'язання учасника такого проекту щодо непорушності умов контрактів і відповідальності за прийнятими зобов'язаннями. Для таких форм ДПП, як концесії та угоди про розподіл продукції, права держави, що відображають інтереси всього суспільства, не можуть бути звужені чи передані приватному бізнесу.

Базові особливості ДПП як найтиповішої практичної форми реалізації такого партнерства представлено на (Рис. 1).

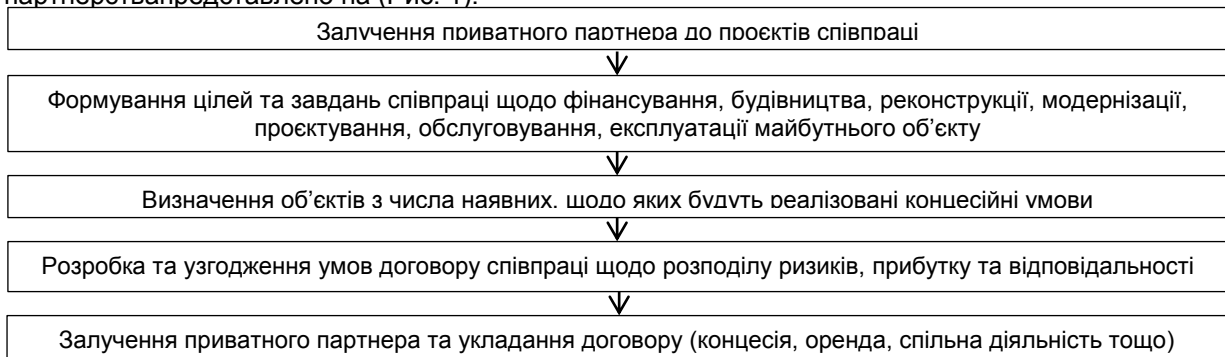

Рис. 1 Напрями практичної реалізації застосування партнерства бізнесу та влади за законодавством України

Джерело: розроблено автором

МЕНЕДЖМЕНТ

Зарубіжний досвід взаємодії державного і приватного секторів свідчить, що найбільш поширеною формою партнерства, що використовується при реалізації масштабних проектів, вважаються концесія та угоди про розподіл продукції. Однак, сфера поширення та механізми ДПП змінюються, що вимагає зміни підходів до їх регулювання.

В Україні законодавча база для регулювання розвитку партнерства між бізнесом та владою започаткована з 1999 р. щодо відносин концесії, договору про спільну діяльність, ДПП. За даними центральних та місцевих органів виконавчої влади [8] в Україні до 1 січня 2020 року на засадах ДПП укладено 187 договорів, з яких реалізуються 52 (34 договорів концесії, 16 – про спільну діяльність, 2 – інші); 135 договори не реалізуються (щодо чотирьох сплив термін дії, 18 розірвано, 113 не виконуються). Понад 40% проектів ДПП від загальної їх кількості реалізовано у сфері збирання, очищення та розподілу води (всього 21 угода: 10 – Миколаївська обл., 4 – Київська обл., 3 – Запорізька обл., по 1 – Полтавська обл., Львівська обл., Луганська обл., Закарпатська обл.), понад 15% – у сфері виробництва, транспортування і постачання природного газу (всього 8 угод: 3 – Закарпатська обл., 2 – Донецька обл., по 1 – Чернігівська обл., Львівська обл., Житомирська обл.), понад 13% – у сфері інфраструктури (5 – Одеська обл., 1 – Івано-Франківська обл., 1 – Херсонська обл.), охорона здоров'я (1 – Львівська обл., 1 – Київська обл.), виробництво електроенергії (по 1 – Херсонська обл., Харківська обл., Миколаївська обл.), туризм (2 – Львівська обл., 1 – Кропивницька обл.,), інші сфери (всього 6 договорів: 2 – Хмельницька обл., по 1 – Одеська обл., Київська обл., Донецька обл., Запорізька обл.), пошук та розвідка корисних копалин (1 договір у Донецькій обл.), у сфері оброблення відходів (1 у Донецькій обл.).

Нині визначаються перспективні проекти та можливості залучення до них інвестицій на умовах ДПП. Зокрема, нещодавно було передано в концесію Херсонський МТП і ДП "Стивідорна компанія порту "Ольвія". Влада також збирається запропонувати інвесторам нові об'єкти для державно-приватного партнерства: морські порти, аеропорти, залізничні вокзали.

Згідно з діючими нормативними вимогами застосування ДПП має певні особливості:

- 1) ініціатива партнерства може виходити як від держави, так і від потенційного приватного партнера,
- 2) у разі програшу приватного партнера на конкурсі, є змога погодитися на партнерство на умовах найкращої пропозиції іншого претендента,
- 3) наявність інших додаткових можливостей захисту своїх інвестицій для приватного партнера, зокрема право на арбітражний розгляд спору,
- 4) можливість кредитора впливати на зміну концесіонера за умови наявності в його статутному капіталу понад 10% власності підприємства з іноземними інвестиціями.

Варто відзначити, що загальна тривалість всіх процедурних моментів практичної реалізації концесії (від визначення умов до укладення договору про концесію) між бізнесом та держави законодавчо унормовані та сумарно тривають близько року, однак на практиці вони можуть відхилитися в обидва боки.

Наприклад, тривалість процедур при концесії Херсонського МТП і ДП "Стивідорна компанія порту "Ольвія" з моменту від публікації оголошення до визначення переможця становила пів року.

Слід відмітити, що концесія є видом державно-приватного партнерства, але вона містить менший перелік державної підтримки. Зокрема, ДПП визначає право набуття часткової власності на новостворене за договором нерухоме майно, що не передбачено концесією. Натомість концесія передбачає більш деталізовану процедуру визначення приватного партнера і дає більше визначеності стосовно застосування іноземного права, якщо це не суперечить національному законодавству.

Узагальнення законодавчих основ реалізації партнерських відносин між бізнесом та владою при ДПП, дає підстави визначити основні завдання держави у цьому процесі:

- виявлення необхідності залучення до конкретних сфер економіки приватних бізнес-структур на умовах партнерства;
- розробка пропозицій і рекомендацій для партнерства з бізнесом;

МЕНЕДЖМЕНТ

- визначення ключових характеристик проєктів з урахуванням суспільних інтересів, організація конкурсних процедур для відбору приватних партнерів;
- підготовка пакету документації для проєктів, проведення переговорів і укладення угод з приватними партнерами;
- контроль виконання угод, моніторинг та забезпечення реалізації публічних інтересів у рамках партнерства;
- оцінка виконання умов угоди приватним партнером;
- формулювання рекомендацій для продовження або припинення договірних відносин з приватним партнером [1; 2; 5].

Таким чином, держава у сфері партнерства з приватним бізнесом здійснює регулювання у таких напрямках:

- формулює принципи та розробляє стратегію відносин бізнесу із суспільством у цілому і з публічною владою зокрема,
- забезпечує формування інституційного середовища для розробки і реалізації партнерства,
- організовує та керує державно-приватним партнерством, розробляє його форми й методи, а також конкретні механізми [3].

Слід звернути увагу, що важливим аспектом успішності будь-якої форми партнерства є правомірний поділ ризиків між партнерами. Так, в Україні ризики прорахунків як державного, так і приватного партнерів у проєктах ДПП великі. Насамперед це пов'язано з подорожчанням проєктів порівняно з їх первісною вартістю внаслідок як прорахунків, так й – зростання цін на сировину, матеріали, послуги.

У цьому сенсі у науковій літературі найчастіше наголошується на таких можливих ризиках партнерства:

- ризики, що покладаються на державного партнера: прострочення поставок або недотримання прийнятих нормативів при створенні об'єкту, ризик зміни попиту на продукт проєкту ДПП;
- ризики, що покладаються на приватного партнера: несплати вимог, непогашення заборгованості в рамках проєктів ДПП.

Світовий досвід доводить, що залучення приватного капіталу до партнерства, створення для нього привабливих умов порівняно зі звичайною комерційною діяльністю поряд з чітко визначеними завданнями та відповідальністю дають змогу розвитку економіки.

Висновки. Практичний досвід реалізації партнерських відносин між владою та приватним бізнесом в Україні доволі незначний, що зумовлює поглиблення досліджень у даному напрямі. Разом з тим, налагодження партнерських відносин щодо об'єктів державної та комунальної власності визначає перспективність реалізації державно-приватного партнерства у різних його формах, зокрема концесії. Насамперед, це пов'язано з існуванням значної кількості активів, які держава має змогу передати в концесію для більш ефективного їх відновлення. Однак, даний процес ускладнюється необхідністю удосконалення процесу регулювання майбутніх угод, з огляду на переваги партнерства для суспільства.

У цьому сенсі варто акцентувати увагу на вирішенні низки принципів завдань. У першу чергу, процес налагодження партнерства повинен розглядатися ширше, ніж залучення приватного бізнесу до капіталомістких проєктів, які держава не може самостійно реалізувати.

Окрім того, важливим аспектом є створення стабільних та транспарентних для учасників правил участі у проєктах, розподілу ризиків, відповідальності для обох партнерів з чітким закріпленням їх між партнерами. Варто у даному випадку враховувати реальні інтереси обох партнерів з огляду на загальнодержавні вигоди, без шкоди інтересам кожної сторони партнерства.

Список використаних джерел:

1. Варнавский, В. Г. Государственно-частное партнерство: теория и практика / В. Г. Варнавский, А. В. Клименко, В. А. Королев. – Москва : Изд. дом Гос. ун-та. высшей школы экономики, 2010. – 287 с.
2. Вдовенко, Ю. С. Економіко-правова сутність концесії: методологічний аспект / Ю. С. Вдовенко // *Збірник наукових праць Київського університету економіки і технологій транспорту. Серія: "Економіка і управління"*.

МЕНЕДЖМЕНТ

– 2004. – Вип. 6. – С. 62-69.

3. Надолішній, П. Партнерство і міжсекторна взаємодія в державному управлінні: інституційний аспект / П. Надолішній // *Актуальні проблеми державного управління*. – 2003. – Вип. 2 (12). – С. 59-70.

4. Государство в меняющемся мире : отчет о мировом развитии 1997 г. Всемирный банк. – Москва : ПраймТасс, 1998. – 312 с.

5. Павлюк, К. В. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави [Електронний ресурс] / К. В. Павлюк, С. М. Павлюк // *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. – 2010. – № 17. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/> (дата звернення 20.08.2020 р.).

6. Закон України Про державно-приватне партнерство : від 01.07.2010 р. № 2404-VI. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення 20.08.2020 р.).

7. Закон України Про концесію : від 03.10.2019 р. № 155-IX – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text> (дата звернення 20.08.2020 р.).

8. Реалізація проєктів державно-приватного партнерства в Україні : практ. посіб. / Ю. Гусев, Т. Бойчук, А. Хорошун та ін. – Київ, 2017. – 94 с.

9. Шилепницький П. І. Дослідження природи державно-приватного партнерства / П. І. Шилепницький // *Регіональна економіка*. – 2010. – № 3. – С. 187-194.

UDC 334.723.008.8(477)

JEL Classification : L32

L. V. Seroklyn, Degree Seeker

IMPLEMENTATION OF PARTNERSHIP RELATIONS IN CONCESSION AGREEMENTS IN CONDITIONS OF RECOVERY OF UKRAINE'S ECONOMY

Abstract. *The practical implementation of the partnership will allow to resolve issues related to the support of public-private partnership (PPP), creating conditions for its development, attracting and effective use of investments, forming a positive investment image of Ukraine and accelerating integration into the world economic system. At the same time, the nature of the partnership determines the emergence of many specific tasks, the emergence of new forms of interaction and new mechanisms of state regulation of partnerships, among which the concession becomes increasingly important.*

The question of the essence of the partnership between business and government is an important part of research, which is mostly disclosed by public-private partnership, mechanisms for its implementation, forms and types of implementation, in particular the feasibility of concession relations.

The issues of partnership between private business and state institutions are revealed in the works of a large number of modern researchers. In particular, the essence and purpose of partnership, features of public-private partnership are identified in the works of Pavlyuk K., Varnavsky V., Klimenko A. The main motives and reasons for accelerating cooperation between government and business given the limited budget and the need to expand investment activities revealed in the works of Vdovenko Yu., Grishchenko S., Nadolishny P., Neykova I. and others.

Effective economic development, in terms of transformation of social processes involves in-depth study of state regulation of partnerships in Ukraine in terms of generalization of experience in the implementation of public-private partnership between government and private sectors, and necessitates further development in this area.

The purpose of the article is to deepen the study of the formation of organizational and economic conditions for the intensification of concession activities in the economy of Ukraine, which gives the authorities the right to solve important problems, while reducing the cost of maintaining assets.

The main forms of practical implementation of the partnership and features of the concession as a form of public-private partnership by public authorities are considered.

The article presents practical achievements of experience in implementing partnerships in Ukraine in the main areas of application. Proposals for improving the regulation of partnership for the development of the national economy of Ukraine have been developed.

Keywords: *concession; partnership; state regulation; public-private partnership.*

References:

1. Varnavskiy, V. G., Klimenko, A. V., Korolev, V. A. (2010). *Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: teoriya i praktika [Public-private partnership: theory and practice]*. Moscow: Izd. dom Gos. un-ta. vyssheyshkoly ekonomiki [in Russian].

2. Vdovenko, Yu. S. (2004). *Ekonomiko-pravova sutnist kontsesii: metodolohichniy aspekt [Economic and legal essence of the concession: methodological aspect]*. *Zbirnyk naukovykh prats Kyivskoho universytetu ekonomiky i tekhnolohii transportu: Seriya: "Ekonomika i upravlinnia" – Collection of scientific works of Kyiv University of Economics and Transport Technologies: Series: "Economics and Management"*, 6, 62–69 [in Ukrainian].

3. Nadolishnyi, P. (2003). *Partnerstvo i mizhsektorna vzaiemodiia v derzhavnomu upravlinni: instytutsiyniy aspekt [Partnership and intersectoral cooperation in public administration: the institutional aspect]*. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of public administration*, 2(12), 59–70 [in Ukrainian].

4. *Otchet o mirovom razvitii 1997 g. "Gosudarstvo v menyayushchemsya mire", Vsemirnyy bank [World Development*

МЕНЕДЖМЕНТ

Report 1997. A State in a Changing World, World Bank. (1998). Moscow: PraymTass [in Russian].

5. Pavliuk, K. V., Pavliuk, S. M. (2010). Sutnist i rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sotsialnoekonomichnomu rozvytku derzhavy [The essence and role of public-private partnership in the socio-economic development of the state]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky – Scientific works of KNTU. Economic sciences*, 17, 10-19. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2010_17_4 [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy "Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo" : vid 01.07.2010 r., № 2404-VI [Law of Ukraine "On public-private partnership" from 01.07.2010, № 2404-VI]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy "Pro kontsesiiu" : vid 03.10.2019 r., № 155-IX [Law of Ukraine "On the concession" from October 3 2019, № 155-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text> [in Ukrainian].

8. Husiev, Yu., Boichuk, T., Khoroshun, A., et al. (2017). *Realizatsiia proiektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini [Implementation of public-private partnership projects in Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].

9. Shylepnytskyi, P. I. (2010). Doslidzhennia pryrody derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Research of the nature of public-private partnership]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 3, 187–194 [in Ukrainian].

Надійшла 19.11.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Сероклин Л. В. Реалізація партнерських відносин в угодах концесії в умовах відновлення економіки України. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 163-169.

**Сероклин
Людмила Вячеславівна**

здобувач, Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая;
<https://orcid.org/0000-0001-5546-4361>;

**Seroklyn
Lyudmyla Viacheslavivna**

E-mail: lyudmyla.seroklyn@ukr.net;
Degree Seeker, Academician Y. Bugay International Scientific and Technical University;
<https://orcid.org/0000-0001-5546-4361>;
E-mail: lyudmyla.seroklyn@ukr.net.

МАРКЕТИНГ

DOI: 10.25140/2410-9576-2020-2(21)-170-177

УДК 004.738.5:339

JEL Classification : L81, L86

А. В. Циброва, здобувач**ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ**

Анотація. Сфера торгівлі сьогодні зазнає кардинальних змін у результаті активного впровадження нових цифрових технологій, що протягом останніх десяти років змінили базові принципи функціонування цієї сфери. Електронна комерція є вже невід'ємною складовою всієї сфери торгівлі, яка розвивається в усьому світі дуже швидкими темпами. Це і обумовлює актуальність проведення наукових досліджень для поглиблення теоретичних та методичних положень її розвитку. У статті розглянуто питання визначення сутності категорії «електронна комерція». Визначено, що активний розвиток цього виду комерції у світі актуалізує проведення наукових досліджень у даному напрямку і зумовлює важливість поглиблення теоретичних та методичних положень розвитку електронної комерції, формування належного інституційного забезпечення активізації її подальшого функціонування. У статті на основі застосування методу контент-аналізу було виокремлено та проаналізовано наявні в науковій літературі концепції розгляду сутності електронної комерції. Встановлено наявність значної кількості таких підходів, що визначило необхідність їх систематизації в окремі напрями. Таким чином було виділено п'ять цілісних, узагальнених груп концепцій щодо трактування науковцями сутності електронної комерції, а саме: функціональний, інтерактивний, структурний, компонентний та статичний. У статті проаналізовано сутність кожної з концепцій та запропоновано власне розуміння змісту категорії «електронна комерція»: електронна комерція – окремий вид електронного бізнесу, сутність якого полягає у формуванні та розвитку господарських відносин між економічними агентами у процесі продажу, придбання товарів та послуг за допомогою Інтернету, використання цифрових технологій маркетингу для їх збуту, електронних систем для оплати їхньої вартості з метою задоволення попиту на такі товари та послуги і для отримання прибутку.

Ключові слова: комерція; електронна комерція; електронний бізнес; цифровий маркетинг; науковий підхід; систематизація.

Актуальність теми дослідження. Розвиток економіки будь-якої країни завжди перебуває під впливом значної кількості ендогенних та екзогенних чинників. Такі чинники формуються у результаті трансформаційних процесів, які відбуваються у суспільстві, винайдення нових технологій, розроблення інноваційних технологій, які мають потенціал до кардинальної зміни різних типів суспільних систем. До таких інноваційних процесів сьогодні можна віднести процеси діджиталізації, реалізація яких пов'язана безпосередньо з використанням нових інформаційних технологій у всіх сферах людської діяльності.

Особливу роль інформаційні технології сьогодні відіграють у розвитку економічних систем усіх типів. Така їхня роль зумовлена високим рівнем потенціалу, який мають такі технології для удосконалення процесів виробництва, продажу товарів та іншої продукції, підвищення якості надання послуг клієнтам [1; 2]. Сфера торгівлі сьогодні зазнає кардинальних змін у результаті активного впровадження нових цифрових технологій, що протягом останніх десяти років змінили базові принципи функціонування цієї сфери.

Постановка проблеми. Електронна комерція є вже невід'ємною складовою всієї сфери торгівлі, яка розвивається в усьому світі дуже швидкими темпами. Використання потенціалу нових інформаційних технологій у цій сфері дозволило значно спростити процеси вибору, купівлі та продажу товарів, підвищити якість надання послуг, забезпечити зростання асортименту продукції, що, зрештою, сформувало новий імпульс до розвитку як цього виду комерції, так і національних економік. Враховуючи окреслене, актуальними в сучасних умовах стають питання дослідження особливостей окресленого виду комерції, дослідження передумов його зародження, потенціалу розвитку та можливостей впливати на темпи економічного розвитку країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку електронної комерції на сьогодні знайшли своє відображення в наукових працях українських та закордонних вчених. До їх числа варто віднести таких: В. Арцибасов, Н. Борейко, Л. Гранат, В. Желіховський, А. Крутова, А. Маєвська, С. Маловичко, Д. Пілевич, Н. Селіванова, Є. Стрельчук, Т. Тардаскіна, І. Трубін, І. Ховрак, О. Шалева, О. Шовкова, О. Юдін, Gaffar Khan A., A. Murray, S. Agarwal, M. Kabugumila та ін.

Окремі питання правового регулювання розвитку електронної комерції розглядаються у роботах А. Маєвської, Н. Селіванової, І. Трубіна. Особливості бухгалтерського обліку

МАРКЕТИНГ

в окресленій сфері досліджуються у наукових працях А. Крутової, Т. Тичук, а оподаткування – у роботах Н. Борейко. Також, враховуючи специфіку організації електронної комерції, існує низка наукових робіт у сфері інформаційного забезпечення розвитку цього виду комерції. Авторами таких робіт є В. Арцибасов, А. Берко, В. Висоцька та ін.

Окремі особливості розвитку електронної комерції, забезпечення її розвитку, вплив на функціонування світового господарства розглядають у своїх працях такі вчені: У. Балик, О. Бозуленко, І. Борецька, Л. Гармідер, Д. Євтушенко, М. Колісник, С. Легенчук, С. Міщенко, С. Науменкова, Л. Патраманська, В. Соболев, Н. Теницька та ін. науковці.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення теоретичних положень щодо розгляду сутності категорії «електронна комерція» на основі вивчення сформованих науково-концептуальних підходів до її трактування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток електронної комерції нині у світі відбувається дуже швидкими темпами. До цього способу продажу вдаються навіть ті компанії, які раніше вважали, що їхню продукцію варто реалізовувати лише у магазинах. Саме тому питання поглиблення теоретичних та прикладних положень дослідження цього виду комерції завжди будуть актуальними. У Законі України «Про електронну комерцію» надається таке визначення цього виду комерції: електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, унаслідок чого в учасників відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [3]. Проте для детального вивчення онтологічної сутності категорії «електронна комерція» використаємо метод контент-аналізу та проаналізуємо вже сформовані в науковій літературі підходи до розгляду її змісту. При цьому виділимо базові концептуальні підходи до розгляду сутності електронної комерції.

Зауважимо, що на сьогодні в літературі вже трапляються концепції систематизації наукових підходів щодо розгляду змісту електронної комерції. Наприклад, Д. Пілевич пропонує такі підходи: інформаційно-узагальнений – електронну комерцію розглядають як вид діяльності, що пов'язаний із використанням інформаційних технологій; товарно-детермінований – електронну комерцію розглядають як вид комерції, у межах якої відбувається продаж виключно товарів та продукції; галузево-структурований – електронну комерцію розглядають як вид комерції з продажу і товарів, і послуг, що здійснюється через використання мережевих технологій [4]. Проте, на наш погляд, система наукових підходів до розгляду сутності електронної комерції є більш ґрунтовною та складною.

Проведений контент-аналіз наукових підходів до розгляду сутності електронної комерції дозволив виділити п'ять окремих концепцій щодо розгляду цієї дефініції. Розглянемо сутність цих підходів більш детально.

1. *Функціональний* – найбільш поширений підхід до визначення сутності електронної комерції, оскільки дає можливість визначити її зміст через уточнення онтологічного призначення такого виду комерції, що забезпечує можливість чітко констатувати його особливості. У (Табл. 1) представлено приклади розгляду електронної комерції з позиції функціонального підходу.

Таблиця 1

Науково-концептуальні підходи до розгляду сутності категорії «електронна комерція» на основі використання функціонального підходу

Сутність	Джерело
1	2
Електронна комерція – вид господарської діяльності, при якому відбувається взаємодія між двома економічними суб'єктами з приводу продажу товарів та послуг за допомогою використання інформаційних мережевих технологій і у результаті чого відбувається задоволення потреб одних учасників таких відносин та формується дохід у інших [4, с. 119].	Пілевич Д. Науково-концептуальні засади визначення сутності електронної комерції. <i>Проблеми і перспективи економіки та управління</i> . 2018. № 4(16). С. 114-121.

МАРКЕТИНГ*Продовження таблиці 1*

1	2
Електронна комерція (e-commerce) – вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційних комунікаційних технологій [5, с. 24].	Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція: навчальний посібник. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 244 с.
Електронна комерція – будь-який вид ділової активності суб'єктів господарювання, що провадиться з використанням сучасних інформаційних технологій, систем та комунікаційних засобів з метою отримання прибутку та задоволення потреб споживачів [6].	Патраманська Л. Ю. Електронна комерція: переваги та недоліки. <i>Ефективна економіка</i> . 2015. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4505 .
Електронна комерція – це ведення бізнесу в онлайн-режимі, яке на сьогодні присутнє в чотирьох таких сферах: прями продажі товарів і послуг; банківська справа та фактурування (платіжні системи); безпечне розміщення інформації; корпоративні закупівлі [7].	Борецька І. Ю., Марсєв С. В., Степова С. В. Електронна комерція як складова частина електронного бізнесу. URL: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Informatica/67272.doc.htm .
Електронна економічна діяльність – реалізація і постачання товарів (робіт, послуг), вибір та замовлення яких здійснюється через комп'ютерні мережі, а розрахунки між покупцем та постачальником здійснюються за допомогою електронних засобів [8, с. 22].	Легенчук С. Ф., Скакун А. С. Сутність електронної комерції: обліковий вимір. <i>Вісник ЖДТУ</i> . 2011. № 4(58). С. 59-65.
Електронна комерція – ділова активність з купівлі-продажу товарів і послуг, що передбачає взаємодію сторін на основі інформаційних мереж (без безпосереднього фізичного контакту) [9, с. 12].	Юдін О. М., Макарова М. В., Лавренюк Р. М. Системи електронної комерції: створення, просування і розвиток: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 201 с.
Електронна комерція – це електронна економічна діяльність, яка забезпечує повний цикл бізнес-процесів, ділових операцій та угод, які містять в собі замовлення товарів/послуг, проведення платежів, доставку товарів/послуг та інші угоди, які передбачають використання передових інформаційних технологій і комунікаційних середовищ з метою забезпечення найбільш високої економічної ефективності, порівнюючи з традиційними видами комерції [10].	Соболев В. О. Сутність основних понять Інтернет-торгівлі. URL: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Economics/33645.doc.htm .
Електронна комерція – це не тільки продаж і купівля товарів і послуг через Інтернет для отримання прибутку, але й створення попиту на товари і послуги, після продажна підтримка та обслуговування споживачів, полегшення взаємодії з партнерами [11, с. 364].	Бозуленко О., Жалба І. Застосування маркетингу в електронній комерції. <i>Економіка і суспільство</i> . 2017. Вип. 13. С. 363-367.
Електронна комерція - це діяльність з купівлі або продажу товарів на Інтернет-сервісах або через Інтернет. Електронна комерція спирається на такі технології, як мобільна комерція, електронний переказ коштів, управління ланцюгами поставок, Інтернет-маркетинг, обробка онлайн-транзакцій, електронний обмін даними (EDI), системи управління запасами та автоматизовані системи збору даних [12].	Nawarathna Banda. Ecommerce. URL: https://cutt.ly/bns20cU .
Електронна комерція – купівля-продаж товарів і послуг через Інтернет. Крім купівлі та продажу, багато людей використовують Інтернет як джерело інформації для порівняння ціни або для перегляду останніх моделей, видів товарів з метою їх придбання або через Інтернеті, або в традиційний спосіб в магазині [13, с. 364].	Abdul Gaffar Khan. Electronic Commerce: A Study on Benefits and Challenges in an Emerging Economy. <i>Global Journal of Management and Business Research: B Economics and Commerce</i> . 2016. Vol. 16, Issue 1. Version 1.0. Pp. 18-22. URL: https://globaljournals.org/GJMBCR_Volume16/3-Electronic-Commerce-A-Study.pdf .

Джерело: складено авторкою

МАРКЕТИНГ

Тобто, в межах функціонального підходу вчені конкретизують сутність електронної комерції через констатацію двох складових: процесу (купівля-продаж, реалізація і постачання товарів тощо); стану (діяльність, ділова активність, вид). Недоліком такого підходу до розгляду окресленої категорії є неможливість конкретизації місця електронної комерції в загальній системі всіх видів господарської діяльності та спрощений підхід до конкретизації особливостей такого виду комерції. Здебільшого науковці зазначають, що електронна комерція – купівля-продаж товарів і послуг через Інтернет. Проте виникає питання, чи входить до системи електронної комерції інструменти цифрового маркетингу і чи завжди одночасно відбуваються процеси купівлі та продажу виключно через Інтернет. Цілком зрозуміло, враховуючи реальність, що значна кількість покупців спочатку розглядає товари в Інтернеті на сайті виробників та продавців, а потім йде їх купувати оффлайн. Таким чином, для пояснення сутності електронної комерції доцільно більш ґрунтовно аналізувати онтологічну сутність цього виду комерції, оскільки на сьогодні системи електронної комерції стала досить складним механізмом купівлі, продажу, залучення, рекламування товарів та послуг.

2. *Інтерактивний підхід* – сутність концепції полягає в розгляді електронної комерції не просто як економічної діяльності, а як системи відносин між різними економічними агентами з приводу купівлі, продажу товарів та послуг. У (Табл. 2) представлені приклади застосування такого підходу до трактування категорії «електронна комерція».

Таблиця 2

Науково-концептуальні підходи до розгляду сутності категорії «електронна комерція» на основі використання інтерактивного підходу

Сутність	Джерело
Електронна комерція - відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, унаслідок чого в учасників відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [3].	Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/print .
Електронна комерція – комерційна взаємодія суб'єктів бізнесу з приводу купівлі-продажу товарів та послуг (матеріальних та інформаційних) з використанням інформаційних мереж (Internet, мережа стільникового зв'язку, внутрішні локальні мережі фірм) [14, с. 9].	Шалева О. І. Електронна комерція: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
Електронна комерція – система взаємовідносин у сфері здійснення обміну даними (електронними документами) та інформацією між суб'єктами господарювання з використанням глобальної мережі Інтернет [15, с. 9]	Желіховський В. М. Правові засади електронної комерції в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 22 с.

Джерело: складено авторкою

Використання цього підходу дозволяє акцентувати увагу саме на інтерактивності економічних суб'єктів при купівлі або продажу товарів за допомогою використання Інтернету, тобто їх взаємодії, що дозволяє вже розширити межі змісту електронної комерції.

3. *Структурний підхід* – сутність цієї концепції полягає в розгляді електронної комерції як компонента більш складної системи, що, відповідно, визначає особливості та функціональне призначення цього виду комерції. На наше переконання, конкретизація місця електронної комерції в системі вищого порядку дає можливість проведення більш детального аналізу розвитку електронної комерції, визначення її ролі в сучасних процесах економічного розвитку

МАРКЕТИНГ

країни. У (Табл. 3) представлені приклади застосування зазначеного підходу до трактування змісту категорії «електронна комерція».

Таблиця 3

Науково-концептуальні підходи до розгляду сутності категорії «електронна комерція» на основі використання структурного підходу

Сутність	Джерело
Електронна комерція – частина електронного бізнесу, обмежена, власне, маркетингом і процесами продажу. Її розглядають як купівлю та продаж інформації, продукції та послуг через комп'ютерні мережі [16, с. 162].	Мищенко С. В., Науменкова С. В. Банківська енциклопедія. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. 504 с.
Електронна комерція (E-commerce) – це сфера цифрової економіки, що включає всі фінансові та торгові транзакції, що проводяться за допомогою комп'ютерних мереж, та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням цих транзакцій [17, с. 177].	Теницька Н., Чайкіна А. Стан та перспективи розвитку системи збуту товарів через електронні мережі в сучасних умовах господарювання. Вісник Хмельницького національного університету 2011, № 3, Т. 3. С. 176-179.

Джерело: складено авторкою

4. *Компонентний підхід* – сутність цього підходу полягає у розгляді електронної комерції як певного набору методів, операцій, послуг, дій та процесів. Наприклад, У. Балик, М. Колісник зазначають, що «електронна комерція – це широкий набір інтерактивних методів ведення діяльності з надання споживачам товарів та послуг [18, с. 12]». У свою чергу, Д. Євтушенко констатує, що «електронна комерція – сукупність всіх операцій між підприємством і всіма контрагентами, здійснених за допомогою інформаційних технологій з метою автоматизації бізнес-процесів для оптимізації витрат і збільшення економічної ефективності бізнесу» [19, с. 186-187]. На наш погляд, використання окресленого підходу не завжди є доцільним, оскільки цілком можливо сформулювати декілька окремих підходів до трактування сутності досліджуваного виду комерції, які загалом будуть абсолютно правильними, але відображатимуть у своєму змісті лише окремі риси й особливості електронної комерції.

5. *Статичний підхід* – сутність цієї концепції полягає в розгляді електронної комерції як статичного об'єкта, який є частиною нашої реальності, існує у віртуальному світі. Наприклад, Л. Гармідер, А. Орлова зауважують, що «електронна комерція – форма постачання продукції (товарів і послуг), при якій вибір або замовлення товарів здійснюється через комп'ютерні мережі, а розрахунки між покупцем і постачальником відбуваються з використанням електронних документів і/або засобів платежу» [20, с. 59]. І. Ховрак стверджує, що «електронну комерцію можна розглядати як одну із сучасних форм організації і здійснення господарської діяльності, відмінною рисою якої є використання загальнодоступних інформаційних систем та комп'ютерних мереж, об'єднаних Інтернет» [21, с. 16].

Отже, аналізуючи сформульовані вище підходи до розгляду сутності категорії «електронна комерція», можна зауважити, що загалом нині існує значна кількість наукових досліджень у цій сфері. Однак, враховуючи складність електронної комерції як явища, що об'єктивно існує сьогодні в економічному просторі всіх без винятку розвинених держав, існує складність у конкретизації в єдиному визначенні всіх онтологічних характеристик, що притаманні цій дефініції. Ґрунтуючись на отриманих результатах контент-аналізу наукових концепцій розгляду окресленої категорії, вважаємо, що електронну комерцію варто розглядати таким чином: електронна комерція – окремий вид електронного бізнесу, сутність якого полягає у формуванні та розвитку господарських відносин між економічними агентами у процесі продажу, придбання товарів та послуг за допомогою Інтернету, використання цифрових технологій маркетингу для їх збуту, електронних систем для оплати їхньої вартості з метою задоволення попиту на такі товари та послуги і для отримання прибутку.

Отже, аналіз представлених підходів до розгляду сутності категорії «електронна комерція» дає підстави виокремити базові ознаки цього виду комерції. До їх числа варто віднести такі:

1) електронна комерція – взаємодія між різними економічними агентами, що відбувається у

МАРКЕТИНГ

процесі купівлі та продажу товарів і послуг;

2) електронна комерція – вид комерції, основну роль у реалізації якого відіграють інформаційні технології та Інтернет;

3) електронна комерція – вид економічної діяльності, який здійснюється підприємствами, які можуть не мати фізичного місця реєстрації у країнах, де вони провадять торговельну діяльність; такі світові лідери у сфері електронної торгівлі, як Amazon та Alibaba продають товари в усьому світі, не маючи окремих представництв у значній кількості країн;

4) електронна комерція – вид комерції, в якому активно використовуються системи електронної оплати за товари;

5) електронна комерція – вид діяльності, впровадження якого вимагає від підприємств здійснення певних витрат із подальшою підтримкою такого способу збуту товарів та інші особливості.

Висновки. Проведене дослідження у сфері поглиблення теоретичних положень функціонування та розвитку електронної комерції дає підстави стверджувати, що окреслений вид комерції буде розвиватися і надалі швидкими темпами, враховуючи об'єктивність процесів цифровізації суспільства та, зокрема, економічних відносин. Відповідний такий стан актуалізує і кількість наукових досліджень у цій сфері. Це, у свою чергу, призводить до ускладненої теоретичної бази дослідження електронної комерції, визначення її сутності та особливостей розвитку. Актуальність пізнання особливостей функціонування цього виду комерції також пояснюється значним потенціалом її до впливу на розбудову національної економіки.

У зв'язку з цим у науковій статті було поглиблено теоретичні положення розгляду сутності категорії «електронна комерція», що реалізовано через аналіз сформованих підходів до її тлумачення. Також було систематизовано такі підходи у п'ять груп: функціональний, інтерактивний, структурний, компонентний та статичний. На основі детального вивчення теоретичних особливостей та онтологічної сутності окресленої категорії у статті сформульовано авторське розуміння її змісту.

Подальші дослідження у цій сфері вбачаємо в розгляді електронної комерції як цілісної системи взаємозв'язків між економічними агентами, конкретизації основних чинників, що визначають її сутність та проведення аналізу насамперед інституційних факторів, які впливають на розвиток електронної комерції в країні.

Список використаних джерел:

1. Shkarlet, S. Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development / S. Shkarlet, M. Dubyna, O. Zhuk // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2018. – Vol. 4; No. 3. – P. 349-357.
2. Шкарлет, С. М. Історико-генетичні форми інтерпретації сутності та змісту інформаційного етапу розвитку економіки / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина // *Економіст*. – 2015. – № 2. – С. 14-17.
3. Закон України Про електронну комерцію : від 03.09.2015 № 675-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/print>.
4. Пілевич, Д. Науково-концептуальні засади визначення сутності електронної комерції / Д. Пілевич // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2018. – № 4(16). – С. 114-121.
5. Тардаскіна, Т. М. Електронна комерція : навч. посіб. / Т. М. Тардаскіна, Є. М. Стрельчук, Ю. В. Терешко – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. – 244 с.
6. Патраманська, Л. Ю. Електронна комерція: переваги та недоліки [Електронний ресурс] / Л. Ю. Патраманська // *Ефективна економіка*. – 2015. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4505>.
7. Борецька, І. Ю. Електронна комерція як складова частина електронного бізнесу [Електронний ресурс] / І. Ю. Борецька, С. В. Марєєв, С. В. Степова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Informatica/67272.doc.htm.
8. Легенчук, С. Ф. Сутність електронної комерції: обліковий вимір / С. Ф. Легенчук, А. С. Скакун // *Вісник ЖДТУ*. – 2011. – № 4(58). – С. 59-65.
9. Юдін, О. М. Системи електронної комерції: створення, просування і розвиток : монографія / О. М. Юдін, М. В. Макарова, Р. М. Лавренюк. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 201 с.
10. Соболев, В. О. Сутність основних понять Інтернет-торгівлі [Електронний ресурс] / В. О. Соболев – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Economics/33645.doc.htm.
11. Бозуленко, О. Застосування маркетингу в електронній комерції. / О. Бозуленко, І. Жалба // *Економіка і суспільство*. – 2017. – Вип. 13. – С. 363-367.
12. Nawarathna Vanda. Ecommerce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/bns20cU>.

МАРКЕТИНГ

13. Khan, A. G. Electronic Commerce: A Study on Benefits and Challenges in an Emerging Economy / Abdul Gaffar Khan // *Global Journal of Management and Business Research: B Economics and Commerce*. – 2016. – Vol. 16, Issue 1. Version 1.0. – P. 18-22. – Режим доступу : https://globaljournals.org/GJMbr_Volume16/3-Electronic-Commerce-A-Study.pdf.
14. Шалева, О. І. Електронна комерція : навч. посіб. / І. О. Шалева – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
15. Желіховський, В. М. Правові засади електронної комерції в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2007. – 22 с.
16. Міщенко, С. В. Банківська енциклопедія / С. В. Міщенко, С. В. Науменкова – Київ : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
17. Теницька, Н. Стан та перспективи розвитку системи збуту товарів через електронні мережі в сучасних умовах господарювання / Н. Теницька, А. Чайкіна // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2011. – № 3; Т. 3. – С. 176-179.
18. Балик, У. О. Електронна комерція як елемент системи світового господарства / У. О. Балик, М. В. Колісник // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. – 2014. – № 811: Логістика. – С. 11-19.
19. Євтушенко, Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять / Д. Д. Євтушенко // *Бізнес Інформ*. – 2014. – № 8. – С. 184-188.
20. Гармідер, Л. Д. Особливості розвитку вітчизняної електронної комерції / Л. Д. Гармідер, А. В. Орлова // *Європейський вектор економічного розвитку*. – 2015. – № 1 (18). – С. 58-65.
21. Ховрак, І. Електронна комерція в Україні: переваги та недоліки / І. Ховрак // *Економіка, фінанси, право*. – 2013. – № 4. – С. 16-20.

UDC 004.738.5:339

JEL Classification : L81, L86

A. V. Tsybrova, Degree Seeker

THEORETICAL JUSTIFICATION OF ESSENCES OF ELECTRONIC COMMERCE

Abstract. Today, commerce is undergoing radical changes as a result of active introduction of new digital technologies that have changed the basic principles of the above field over the past ten year of the whole field of trade, which is developing very rapidly around the world. This determines the relevance of research to deepen theoretical and methodological provisions of its development. Within the article, the issue of defining the essence of the category "e-commerce" is considered. It is noted that active development of this type of commerce in the world actualizes this area of research and determines the importance of deepening theoretical and methodological provisions of e-commerce, the formation of appropriate institutional support to intensify its further functioning. In the article, based on the application of the method of the content analysis, concepts of the essence consideration of "e-commerce" available in the scientific literature are singled out and analyzed. The presence of a significant number of such approaches has been established, which has determined the need to systematize them in separate areas. Thus, five holistic, generalized groups of concepts have been identified for scientists to interpret the essence of e-commerce, namely: functional, interactive, structural, component and static. Within the article, the essence of each of the concepts is analyzed, and its own understanding of the content of the category "e-commerce" is offered: e-commerce is a separate type of e-business, the essence of which is the formation and development of economic relations between economic agents in the process of selling, purchasing goods and services on the Internet, the use of digital marketing technologies for their sale, electronic systems to pay for their value in order to meet the demand for these goods and services and to make profit.

Keywords: commerce; e-commerce; e-business; digital marketing; scientific approach; systematization.

References:

1. Shkarlet, S., Dubyna, M., Zhuk, O. (2018). Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(3), 349–357 [in English].
2. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V. (2015). Istoryko-henetychni formy interpretatsii sutnosti ta zmistu informatsiinoho etapu rozvytku ekonomiky [Historical and genetic forms of the interpretation of the essence and content of the information stage of economic development]. *Ekonomist – Economist*, 2, 14–17 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy "Pro elektronnu komertsiiu" : vid 03.09.2015, № 675-VIII [Law of Ukraine "On e-commerce" from 03.09.2015, № 675-VIII]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/print> [in Ukrainian].
4. Pilevych, D. (2018). Naukovo-kontseptualni zasady vyznachennia sutnosti elektronnoi komertsii [Scientific and conceptual principles of determining the essence of e-commerce]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4(16), 114-121 [in Ukrainian].
5. Tardaskina, T. M., Strelchuk, Ye. M., Tereshko, Yu. V. (2011). *Elektronna komertsiiia [E-commerce]*. Odesa: ONAZ im. O. S. Popova [in Ukrainian].
6. Patramanska, L. Yu. (2015). Elektronna komertsiiia: perevahy ta nedoliky [E-commerce: advantages and disadvantages]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4505> [in Ukrainian].
7. Boretska, I. Yu., Marieiev, S.V., Stepova, S.V. (2010). Elektronna komertsiiia yak skladova chastyna elektronnoho biznesu [E-commerce as an integral part of e-business]. www.rusnauka.com. Retrieved from <http://www.rusnauka.com>.

МАРКЕТИНГ

com/15_APSN_2010/Informatica/67272.doc.htm [in Ukrainian].

8. Lehenchuk, S. F., Skakun, A. S. (2011). Sutnist elektronnoi komertsii: oblikovyi vymir [The essence of e-commerce: accounting]. *Visnyk ZhDTU – Bulletin of ZhSTU*, 4(58), 59-65 [in Ukrainian].

9. Yudin, O. M., Makarova, M. V., Lavreniuk, R. M. (2011). *Systemy elektronnoi komertsii: stvorennia, prosunennia i rozvytok [E-commerce systems: creation, promotion and development]*. Poltava: RVV PUET [in Ukrainian].

10. Soboliev, V. O. (2008). Sutnist osnovnykh poniat Internet-torhivli [The essence of the basic concepts of Internet commerce]. *www.rusnauka.com*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Economics/33645.doc.htm [in Ukrainian].

11. Bozulenko, O., Zhalba, I. (2017). Zastosuvannia marketynhu v elektronni komertsii [Application of marketing in e-commerce]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 13, 363-367 [in Ukrainian].

12. Banda, N. (2019). Ecommerce. *www.researchgate.net*. Retrieved from <https://cutt.ly/bns20cU> [in English].

13. Khan, A.G. (2016). Electronic Commerce: A Study on Benefits and Challenges in an Emerging Economy. *Global Journal of Management and Business Research: B Economics and Commerce*, 16(1), 18-22. Retrieved from https://globaljournals.org/GJMBR_Volume16/3-Electronic-Commerce-A-Study.pdf [in English].

14. Shaleva, O. I. (2011). *Elektronna komertsiiia [E-commerce]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

15. Zhelikhovskiy, V. M. (2007). *Pravovi zasady elektronnoi komertsii v Ukraini [Legal principles of e-commerce in Ukraine]*. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

16. Mishchenko, S. V., Naumenkova, S. V. (2011). *Bankivska entsyklopediia [Banking Encyclopedia]*. Kyiv: Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrainy: Znannia [in Ukrainian].

17. Tenytska, N., Chaikina, A. (2011). Stan ta perspektivy rozvytku systemy zbutu tovariv cherez elektronni merezhi v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Status and prospects of the system development of sales of goods through the electronic networks in modern business conditions]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, 3(3), 176-179 [in Ukrainian].

18. Balyk, U. O., Kolisnyk, M. V. (2014). Elektronna komertsiiia yak element systemy svitovoho hospodarstva [E-commerce as an element of the world economy]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*, 811, 11–19 [in Ukrainian].

19. Yevtushenko, D. D. (2014). Elektronnyi biznes, elektronna komertsiiia, internet-torhivlia: sutnist ta vzaiemozviazok poniat [E-business, e-commerce, e-commerce: the essence and relationship of concepts]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, 184-188 [in Ukrainian].

20. Harmider, L. D., Orlova, A.V. (2015). Osoblyvosti rozvytku vitchyznianoj elektronnoi komertsii [Features of the domestic e-commerce development]. *Yevropeiskiy vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, 1(18), 58–65 [in Ukrainian].

21. Khovrak, I. (2013). Elektronna komertsiiia v Ukraini: perevahy ta nedoliky [E-commerce in Ukraine: advantages and disadvantages]. *Ekonomika, finansy, pravo – Economics, finance, law*, 4, 16-20 [in Ukrainian].

Надійшла 15.11.2020

Бібліографічний опис для цитування :

Циброва А. В. Теоретичне обґрунтування сутності електронної комерції. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 2 (21). С. 170-177.

Циброва Анна Вячеславівна	здобувач, Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая; https://orcid.org/0000-0002-2146-0933 ; E-mail: tsybrova@ukr.net;
Tsybrova Anna Viacheslavivna	Degree Seeker, Academician Y. Bugay International Scientific and Technical University; https://orcid.org/0000-0002-2146-0933 ; E-mail: tsybrova@ukr.net.

РЕФЕРАТИ

УДК 338.242[005.35:330.341.1]

Лисяк, Л. В. Розширення джерел фінансування реалізації державних програм людського розвитку: залучення соціально відповідального бізнесу та використання інноваційних технологій / Л. В. Лисяк, В. О. Зюзін, Я. І. Петрова // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 6-16.

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та практичні засади розширення джерел фінансування державних програм соціального спрямування - людського розвитку. Акцентовано увагу на необхідності підвищення ефективності фінансового забезпечення реалізації державних соціальних програм. Найбільш проблемними питаннями визначено відсутність методики оцінки ефективності їх реалізації та обмеженість бюджетних коштів. Окреслено авторський підхід щодо удосконалення оцінювання ефективності фінансування державних соціальних програм. Виявлено, що необхідність вирішення соціальних пріоритетів обумовлює більш активне залучення на засадах партнерства відповідального бізнесу для фінансування державних програм людського розвитку. Визначено напрями удосконалення фінансового забезпечення реалізації державних програм у сфері вищої освіти. Доведено необхідність залучення коштів у соціальну сферу за допомогою інноваційних технологій фінансування, поєднання бюджетної підтримки та інструментів благодійництва, коштів міжнародних фондів, грантового фінансування найбільш ефективних соціальних проєктів людського розвитку. Акцентовано увагу на необхідності створення належних умов для зміцнення інституту партнерства та формування на цій основі системи результативної інтеграції фінансових джерел для реалізації державних соціальних програм загалом та програм розвитку вищої освіти зокрема, як невід'ємної компоненти покращення якості життя у суспільстві та основи інноваційного розвитку. Наголошено, що тісна взаємодія держави, соціально відповідального бізнесу, домогосподарств поряд з належно організованим фінансовим контролем (державним і громадським) та дотриманням прозорості, доступності узагальненої звітності сприятиме підвищенню ефективності реалізації державних соціальних програм, як вагомого підґрунтя людського розвитку. Табл.: 2. Бібліогр.: 25 назв.

Ключові слова: бюджетні видатки; фінансове забезпечення; програма; оцінка ефективності; соціальна відповідальність бізнесу; людський розвиток; вища освіта; інноваційні технології фінансування.

УДК 336.5:364

Тропіна, В. Б. Фінансування державних соціальних програм: новітні підходи та інструменти / В. Б. Тропіна // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 17-27.

Анотація. У статті запропоновано напрями модернізації фінансової системи реалізації зазначених програм з використанням новітніх підходів та інструментів.

Серед широкого спектру нових форм та методів фінансування державних програм соціальної спрямованості рекомендовано зосередити увагу на публічно-приватному партнерстві, державних соціальних замовленнях; фінансовому інвестуванні у соціальні проєкти; фінансових інструментах

ABSTRACTS

UDC 338.242[005.35:330.341.1]

Lysiak, L. V. Human development state programs sources of funding expansion: engaging of social responsible business, and use of innovative technologies / L. V. Lysiak, V. O. Ziuzin, Y. I. Petrova // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – № 2 (21). – P. 6-16.

Abstract. The article considers the theoretical and practical principles of funding sources expanding for the state programs of social orientation - human development. The directions of the state social programs financial maintenance efficiency increasing are outlined. Lack of methods for evaluating the effectiveness of their implementation and limited budget are identified among the most problematic issues. The author's approach for the state social programs funding effectiveness assessment improving based on compliance. It was found that the need to address social priorities leads to more active involvement of responsible business on a partnership basis to finance state human development programs. The directions of improvement of financial maintenance in higher education state programs realization are defined. Attention is paid to the possibilities of the social sphere funds engaging through such innovative financing technologies, optimal combination of budget support and use of all instruments of charity, international funds, grant funding of the most effective social projects. Emphasis is placed on the need to create appropriate conditions for partnership institution strengthening and forming on this basis an effective financial sources integration system for the implementation of state social programs in general and higher education programs in particular, as an integral component of improving quality of life and of innovation base. It is emphasized that close cooperation between the state, socially responsible business, households, along with properly organized financial control (state and public) and transparency, accessibility of generalized reporting will support state social programs effectiveness increasing as an important basis for human development. Tabl.: 2. Refs: 25 titles.

Keywords: budget expenditures; financial support; program; efficiency assessment; social responsibility of business; human development; higher education; innovative financing technologies.

UDC 336.5:364

Tropina, V. B. Financing of state social programs: new approaches and tools / V. B. Tropina // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – № 2 (21). – P. 17-27.

Abstract. The article proposes directions for modernization of the financial system of implementation of these programs using the latest approaches and tools.

Among the wide range of new forms and methods of financing state social programs, it is recommended to focus on public-private partnerships, public social procurement; financial investment in social projects; financial instruments of social orientation, fiscal incentives.

Keywords: state target programs; social sphere; state social programs; financing of state social programs; forms and methods of financing state social programs. Tabl.: 4. Figs.: 1.

соціального спрямування, фіскальному стимулюванні.
Табл.: 4. Іл.: 1. Бібліогр.: 24 назв.

Ключові слова: державні цільові програми; соціальна сфера; державні соціальні програми; фінансування державних соціальних програм; форми та методи фінансування державних соціальних програм.

УДК 378 (477)

Бєбко, С. В. Інтернаціоналізація та кооперація системи вищої освіти України в умовах глобальних викликів / С. В. Бєбко // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 28-38.

Анотація. Сучасна вища освіта відіграє вагомую роль у сприянні мобільності, зокрема молоді, впровадженню інновацій, економічному зростанню, капіталізації людського потенціалу. За умов нестабільності та жорстких викликів сьогодення ще більше зростає потреба у зміцненні партнерських відносин між закладами вищої освіти як на національному, так й на міжнародному рівнях, впровадженні спільної освітньої політики, прогнозуванні та плануванні діяльності з метою сталості розвитку та зміцнення конкурентних позицій на ринку освітніх послуг. Окреслене актуалізує необхідність теоретико-методологічного переосмислення особливостей нових форм та підходів до забезпечення ефективності процесів інтернаціоналізації вищої освіти України та кооперації партнерських закладів, які повинні стати дієвими механізмами досягнення сформульованих цілей та розв'язання складних задач, зокрема доступності освіти, якості та ефективності, капіталізації людського потенціалу. Крім того, з початком карантинних заходів значні зміни відбуваються по напрямку інтернаціоналізації вищої освіти

Доведено, що інтернаціоналізація та кооперація у вищій освіті, міжнародне навчання, у тому числі спільне онлайн навчання, стажування, студентська мобільність як інструменти взаємодії мають значний потенціал для включення значної кількості людей у міжкультурне навчання у глобальному масштабі. Потреба у ефективній інтернаціоналізації пов'язана зі значними можливостями для університетів при обмежених ресурсах для реалізації намірів. Знаходженню компромісу сприятиме транснаціональна співпраця, партнерство як у межах країни так й на міжнародному рівні, а основними рисами інтернаціоналізації мають стати сталість, міждисциплінарність, креативність, відкритість. Досягнення цих компонент матиме позитивний ефект не тільки для сектору вищої освіти, а й для суспільства цілому. Табл.: 1. Іл.: 1. Бібліогр.: 10 назв.

Ключові слова: вища освіта; інституції; онлайн-освіта; віртуальна мобільність; глобальні виклики; інтернаціоналізація; кооперація; пандемія; принципи; напрямки інтеграції.

УДК 504.4

Мініна, О. В. Забруднення довкілля як складова глобальної екологічної кризи: національний рівень / О. В. Мініна, О. С. Шевченко, Є. А. Мороз // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 39-51.

Анотація. Проблема забруднення довкілля є проблемою світового масштабу, проте ефективність її вирішення залежить від зусиль окремих країн, усвідомлення ними загрози, що насувається,

Refs: 24 titles.

UDC 378 (477)

Bebko, S. V. Internationalization and cooperation of the higher education system of Ukraine in the conditions of global challenges / S. V. Bebko // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – № 2 (21). – P. 28-38.

Abstract. Modern higher education takes an important role in facilitating mobility, including youth, innovation, economic growth, capitalization of human potential. Given the instability and severe challenges of today, there is an increasing need to strengthen partnerships between higher education institutions at both the national and international levels, conducting a common educational policy, forecasting and planning activities for sustainable development and strengthening competitive positions in the market of educational services. This highlights show the need for theoretical and methodological rethinking of the features of new forms and approaches to ensure the effectiveness of internationalization of higher education in Ukraine and cooperation of partner institutions, which should become effective mechanisms for achieving goals and solving complex problems, including access to education, quality and efficiency, capitalization of human potential. In addition, with the beginning of quarantine measures, significant changes are taking place in the direction of internationalization of higher education.

It has been proven that internationalization and cooperation in higher education, international learning, including joint online learning, internships, student mobility as tools of interaction has significant potential for involving a significant number of people in intercultural learning on a global scale. The need for effective internationalization is associated with significant opportunities for universities with limited resources to implement their intentions. Finding a compromise will promote transnational cooperation partnerships both inside the country and internationally, and the main features of internationalization should be sustainability, interdisciplinarity, creativity, openness. Achieving these components will have a positive effect not only for the higher education sector, but also for society as a whole. Tabl.: 1. Figs.: 1. Refs: 10 titles.

Keywords: higher education; institutions; online education; virtual mobility; global challenges; internationalization; cooperation; pandemic; principles; directions of integration.

UDC 504.4

Minina, O. V. Environmental pollution as a component of the global ecological crisis: national level / O. V. Minina, O. S. Shevchenko, Y. A. Moroz // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – № 2 (21). – P. 39-51.

Abstract. Every year, the problem of environmental pollution is exacerbated, and is undoubtedly a global problem. However, the effectiveness of its solution depends on the efforts of individual countries, their awareness of impending

відповідального і систематичного контролю, безперервного моніторингу й дослідження тенденцій.

Зважаючи на ступінь нагальності та масштаби охоплення, вплив на здоров'я та якість життя населення, взаємозалежність і взаємовплив у глобальному масштабі, проблема забруднення довкілля має поступово і одночасно вирішуватися в кожній країні, що в кінцевому підсумку забезпечить синергійний загальнопланетарний ефект.

Численні сучасні дослідження даного питання суттєво поповнили теоретичну і практичну базу еколого-економічних наук, сформували не лише понятійний апарат, а й додали аналітичний інструментарій, проте світ продовжує розвиватися, а, отже, зростає і забруднення довкілля, що є невід'ємним наслідком антропогенного впливу. Саме тому аналіз, виявлення тенденцій, моделювання процесів забруднення та можливих наслідків залишається актуальним.

Основним завданням даного дослідження є моніторинг стану довкілля України в частині забруднення його компонентів, визначення джерел і тенденцій, побудова трендів з метою подальшого прогнозування розвитку ситуації, що стане інформаційною базою для прийняття управлінських рішень, спрямованих на нівелювання негативних наслідків як для нашої країни та її населення, так і для глобальної екологічної системи.

Аналіз, проведений в роботі, виявив несприятливі тенденції із забрудненням довкілля в Україні та проблему, пов'язану з недостатнім фінансуванням природоохоронних заходів, особливо в частині екоінвестицій. Увага держави, зважаючи на вимоги зовнішнього світу, ступінь взаємозалежності країн від поведінки одна одної в екологічній сфері, має бути прикута до вирішення даної проблеми. Іл.: 12. Бібліогр.: 10 назв.

Ключові слова: забруднення довкілля; екологічна криза; природоохоронні заходи; екологічні інвестиції.

УДК 338.43

Коритний, О. Г. Особливості аграрної політики ЄС: можливості для України / О. Г. Коритний // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 52-56.

Анотація. Полягає в необхідності постійного моніторингу існуючих практик підвищення ефективності функціонування аграрного сектору та виокремлення важливих орієнтирів подальшого розвитку даної сфери.

Використання сучасного досвіду країн ЄС для підвищення ефективності функціонування національного аграрного сектору.

Практичні та теоретичні питання розвитку аграрного сектору та використання існуючого практичного досвіду в даній сфері розглядали О. Бородіна, О. Бублієнко, В. Грановська, Н. Карасьова, І. Клименко, Р. Косодій, М. Скорик та інші.

Активний розвиток економічних процесів в аграрній галузі вимагає актуальних досліджень наявного практичного досвіду розвинутих країн.

Аналіз практичного досвіду забезпечення ефективного функціонування аграрного сектору країн ЄС.

Визнано, що ефективним напрямом переходу до сталого розвитку сільських територій виступає органічне виробництво (нормативні засади відображені у Спільній аграрній політиці ЄС). Інституційні норми Спільної

threat, responsible and systematic control, continuous monitoring and study of trends.

Given the urgency and scale of coverage, the impact on health and quality of life, interdependence and interaction on a global scale, environmental pollution needs to be addressed gradually and simultaneously in each country, ultimately ensuring a synergistic global impact.

Numerous modern studies on this issue have significantly supplemented the theoretical and practical basis of environmental and economic sciences, formed not only the conceptual apparatus, but also added analytical tools, but the world continues to grow, the world's population grows, consumption, production and, consequently, pollution environment increases, which is an integral part of the anthropogenic impact of society. That is why the analysis, identification of trends, modeling of pollution processes and possible consequences remains relevant today.

The main task of this study is to monitor the environment of Ukraine in terms of pollution of its main components, to identify major sources and trends, to build trends of further prediction of the situation development, which will be an information base for management decisions aimed at leveling the negative consequences for our country and its population, and for the global ecological system.

The analysis conducted within the work revealed unfavorable trends in environmental pollution in Ukraine and the problem of insufficient funding for environmental measures, especially in terms of environmental investment. The attention of the state, taking into consideration the requirements of the outside world, the degree of interdependence of countries on each other's behavior in the environmental sphere, should be focused on solving this problem. Figs.: 12. Refs: 10 titles.

Keywords: environmental pollution; environmental crisis; environmental measures; environmental investments.

UDC 338.43

Korytnyi, O. H. Features of EU agricultural policy: opportunities for Ukraine / O. H. Korytnyi // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – № 2 (21). – P. 52-56.

Abstract. The need for constant monitoring of existing practices to improve the efficiency of the agricultural sector and identify important guidelines for further development of this area.

Using modern experience of EU countries to increase the efficiency of the national agricultural sector.

Practical and theoretical issues of development of the agricultural sector and the use of existing practical experience in this field were considered by O. Borodin, O. Bublienko, V. Granovska, N. Karaseva, I. Klymenko, R. Kosodiy, M. Skoryk and others.

Active development of economic processes in the agricultural sector requires current research on the existing practical experience of developed countries.

Analysis of practical experience in ensuring the effective functioning of the agricultural sector of the EU.

An effective direction of the transition to sustainable development of rural areas is organic production (regulatory principles are reflected in the Common Agricultural Policy of the EU). The institutional norms of the CAP EU act as a guarantor of positive transformations and a "substitute" for the interests of producers in conditions of market competition. In

аграрної політики (Common agricultural policy, САП ЄС) виступають гарантом позитивних перетворень та "заступником" інтересів виробників в умовах ринкової конкуренції. У практичній діяльності відповідальність за здійснення спільної політики несуть Рада і Комісія ЄС. Європейська політика розвитку аграрного сектору фінансується за рахунок Європейського Аграрного Фонду Розвитку Сільських Районів.

Країни ЄС для розвитку аграрної сфери використовують різноманітні механізми (субсидування, дотації, гарантування кредитів державою тощо). Найкращих результатів у напрямі сталого розвитку аграрного сектору домоглися країни, які здійснили радикальні кроки швидко, рішуче, комплексно. Досвід країн ЄС засвідчує, що виправданими є також обмеження державного втручання в даний сектор, або здійснення його за допомогою механізмів ринкового типу. Іл.: 2. Бібліогр.: 5 назв.

Ключові слова: аграрний сектор; Спільна аграрна політика; сталий розвиток.

УДК 378.014.543

Білявська О. Б. Диверсифікація джерел надходжень як умова фінансової автономії закладів вищої освіти / О. Б. Білявська // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 57-66.

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан наповнення спеціального фонду бюджету державними навчальними закладами, досліджено фінансові інструменти диверсифікації джерел власних надходжень державних закладів вищої освіти. Розглянуто досвід зарубіжних університетів щодо напрямів оптимізації фінансування з метою забезпечення їх фінансової автономії. Запропоновано ряд заходів із розширення спектру джерел надходжень українськими закладами вищої освіти. Іл.: 5. Бібліогр.: 23 назв.

Ключові слова: диверсифікація; заклади освіти; автономія.

УДК 338.43:330.837(477)

Гальцова, О. Л. Особливості інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України / О. Л. Гальцова, О. І. Трохимець // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 67-72.

Анотація. Основною метою статті є аналіз особливостей інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України.

У статті досліджено нормативно-правове забезпечення процесу інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України. Визначено сучасний стан та основні проблеми при здійсненні інституційних перетворень за умов трансформаційних змін. Встановлено, що прогресивні інституціональні зміни аграрного сектора не дадуть бажаного ефекту без аналогічних змін у всій економіці України.

Проблема щодо повільного інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору залежить від наступних факторів, а саме небажання займатися складними питаннями, інерційність застарілих установ та процедур, сприйняття загрози з боку відповідних частин державного сектору, зокрема самого дослідницького сектору. Бібліогр.: 11 назв.

Ключові слова: інституційне забезпечення; аграрний сектор; національна економіка; інститут; соціально-економічний розвиток.

practice, the Council and the EU Commission are responsible for implementing the common policy. European policy for the development of the agricultural sector is funded by the European Agrarian Fund for Rural Development.

EU countries use various mechanisms (subsidies, grants, state loan guarantees, etc.) for the development of the agricultural sector. The best results in the direction of sustainable development of the agricultural sector were achieved by countries that took radical steps quickly, decisively, comprehensively. The experience of the EU countries shows that it is also justified to limit government intervention in this sector, or to implement it through market-type mechanisms. Figs.: 2. Refs: 5 titles.

Keywords: Agricultural Sector; Common Agricultural Policy; Sustainable Development.

UDC 378.014.543

Biliavska O. B. Diversification of sources of income as a condition of financial autonomy by universities / O. B. Biliavska // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – № 2 (21). – P. 57-66.

Abstract. The article analyzes the current state of filling the special budget of the budget with state educational institutions, examines the financial instruments for diversifying the sources of own revenues of state institutions of higher education. The experience of foreign universities in the areas of financing optimization in order to ensure their financial autonomy is considered. A number of measures have been proposed to expand the range of sources of income for Ukrainian universities. Figs.: 5. Refs: 23 titles.

Keywords: diversification; educational institutions; autonomy.

UDC 338.43:330.837(477)

Galtsova, O. L. Peculiarities of institutional support for the development of the agricultural sector of the economy of Ukraine / O. L. Galtsova, O. I. Trokhymets // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – № 2 (21). – P. 67-72.

Abstract. The main purpose of the article is to analyze the features of institutional support for the development of the agro sector of Ukraine's economy.

The article examines the regulatory and legal support of the process of institutional support for the development of the agro sector of Ukraine's economy. The current state and main problems in the implementation of institutional transformations under the conditions of transformational changes are determined. It is established that progressive institutional changes in the agro sector will not give the desired effect without similar changes in the entire economy of Ukraine.

The problem of slow institutional support for the development of the agricultural sector depends on the following factors: reluctance to deal with complex issues, inertia of outdated institutions and procedures, perception of threats from relevant parts of the public sector, including the research sector. Refs: 11 titles.

Keywords: institutional support; agricultural sector; national economy; institute; socio-economic development.

УДК [338.242:334]625

Хоменко, І. О. Особливості державно-приватного партнерства як механізм реалізації нової регіональної політики для функціонування та розвитку дорожнього господарства / І. О. Хоменко, Л. М. Волинець, Г. О. Лисенко // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 73-82.

Анотація. У даній статті розкрито основні поняття, принципи, значення діяльності державно-приватного партнерства (ДПП), його значимість, головні положення та вагомість для функціонування та розвитку дорожнього господарства в Україні. Також наведено основні переваги функціонування системи державно-приватного партнерства, проаналізовано законодавчу базу та головні принципи для ефективної діяльності. Окреслено приклади успішних світових проектів державно-приватного партнерства у сфері дорожнього господарства, які є основою для визначення розміру плати за проїзд по автомобільним дорогам загального користування для транспортних засобів. Охарактеризовано договори, які були укладені адміністративними установами на засадах державно-приватного партнерства.

Досліджено основну діяльність державного дорожнього фонду, джерела його фінансування та розподілу коштів. Визначено основні боргові зобов'язання дорожнього господарства та подальший їхній вплив на розвиток державно-приватного партнерства в Україні. З'ясовано головні проблеми, причини неефективності державно-приватного партнерства в сфері дорожнього господарства та запропоновано ефективні шляхи розвитку, вирішення складних питань. Проведено аналіз основних факторів, які впливають на розвиток державно-приватного партнерства України та наведено шляхи усунення негативних чинників. Розглянуто принципи дії та суть перших шести пілотних транспортних проектів України і подальше збільшення їхньої кількості, які були розроблені з урахуванням світових стандартів на основі вимог обох сторін. Розкрито вплив світової пандемії на трафіки різних країн світу. Наведено приклади компаній, які в час послаблення карантинних обмежень змогли відновити свою діяльність і підвищити економічний рейтинг. Запропоновано основні шляхи покращення функціонування дорожнього господарства України. Табл.: 3. Іл.: 3. Бібліогр.: 23 назв.

Ключові слова: державно-приватне партнерство; публічно-приватне партнерство; державний сектор; транспортна інфраструктура; фінансування.

УДК 631.5

Мамєєва, О. В. Дослідження процесу трансформації земельних угідь / О. В. Мамєєва // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 83-88.

Анотація. Чи не найголовнішим завданням нашої країни є збереження та примноження природного багатства, і як невід'ємна частина цього процесу – вірне та раціональне використання поверхневого шару ґрунту. Чим раціональніше та відповідальніше ми будемо відноситись до використання земельних угідь, тим продуктивніше та рентабельніше буде наш вклад та матеріальні витрати.

Нажаль, на теперішній час, в наших фермерських господарствах спостерігається неабиякий хаос щодо використання земельних угідь, які перебувають у їхніх

УДК [338.242:334]625

Khomenko, I. O. Features of public-private partnership as a mechanism for implementing a new regional policy for the functioning and development of the road sector / I. O. Khomenko, L. M. Volynets, H. O. Lysenko // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – № 2 (21). – P. 73-82.

Abstract. This article reveals the basic concepts, principles, significance of public-private partnership (PPP), its significance, main provisions and importance for the functioning and development of the road sector in Ukraine. The main advantages of the functioning of the public-private partnership system are also given, the legal framework and the main principles for effective activity are analyzed. Examples of successful global public-private partnership projects in the field of road management, which are the basis for determining the amount of tolls on public roads for vehicles, are outlined. The agreements concluded by administrative institutions on the basis of public-private partnership are described.

The main activity of the state road fund, sources of its financing and distribution of funds are investigated. The main debt obligations of the road industry and their further impact on the development of public-private partnership in Ukraine have been identified. The main problems, the reasons for the inefficiency of public-private partnership in the field of road management are clarified and effective ways of development and solution of complex issues are suggested. The analysis of the main factors influencing the development of public-private partnership of Ukraine is carried out and the ways of elimination of negative factors are given. The principles of operation and essence of the first six pilot transport projects of Ukraine and further increase of their number, which were developed taking into account world standards on the basis of requirements of both parties, are considered. The impact of the global pandemic on the traffic of different countries is revealed. There are examples of companies that were able to resume their activities and increase the economic rating during the easing of quarantine restrictions. The main ways to improve the functioning of the road industry of Ukraine are proposed. Tabl.: 3. Figs.: 3. Refs: 23 titles.

Keywords: public-private partnership; public sector; transport infrastructure; financing.

УДК 631.5

Mamieieva, O. V. Study of land transformation process / O. V. Mamieieva // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – № 2 (21). – P. 83-88.

Abstract. Perhaps the most important task of our country is to preserve and increase natural resources, and as an integral part of this process - the correct and rational use of the topsoil. The more rational and responsible we will be in the use of land, the more productive and profitable our contribution and material costs will be.

Unfortunately, at present, our farms are experiencing considerable chaos regarding the use of land that is in their use. Very often there are situations when fields that are depleted by prolonged planting of one crop, or vice versa, a field that should be ploughed and give a rich crop, grows

користуваннях. Дуже часто спостерігаються випадки, коли поля які виснаженні тривалою посадкою однієї культури, або навпаки, поле яке б мало розорюватись та давати багатий врожай посівних культур, поростає чагарником та використовується як пасовище для рогатого скота, тобто використовується не за цільовим призначенням.

Деякі зухвали та недобросовісні сільськогосподарські товариства, навпаки, використовують сіножаті або пасовища як рілля, але вбачаючи при цьому лише економічну вигоду, не зважаючи на стан ґрунтового шару покриву земної поверхні, не розробляючи вірної на те програми поліпшення ґрунту. Тому, наша держава має на законодавчому рівні змусити сільськогосподарські підприємства підходити до використання тих чи інших угідь, обов'язково враховуючи можливий стан використання цих угідь, як мінімум на 7 найближчих років.

Зобов'язання нести відповідальність за користування найважливішим багатством України – землею, має бути розробленням "проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь", контроль за дотриманням умов даного проекту, а також дотримання черговості проведення ґрунтових обстежень, (повинні проводитись не рідше одного разу на п'ять років). При виконанні всіх агротехнічних і агрохімічних заходів, сільськогосподарськими підприємствами та іншими власниками і користувачами земельних ділянок, можна отримувати більш високі врожаї сільськогосподарських культур. Табл.: 2. Бібліогр.: 9 назв.

Ключові слова: ґрунт; підприємство; економіка; ефективність.

УДК 330.322.2:330.341.1]621

Ільчук, В. П. Інвестиційна взаємодія учасників інноваційного процесу у формуванні системних утворень машинобудівної галузі / В. П. Ільчук, Т. О. Шпомер // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 89-101.

Анотація. У статті досліджуються процеси інтеграції суб'єктів наукової, інноваційної, інвестиційної та виробничі сфер, які задіяні в інноваційному оновленні підприємств машинобудівної галузі.

Виявлені причини технологічного відставання вітчизняних підприємств машинобудівної галузі і України в цілому від розвинених країн світу. Показана важливість інноваційного оновлення саме машинобудівної галузі, як базової для технологічного переоснащення інших провідних галузей національної економіки. Визначена роль фінансового забезпечення інноваційного оновлення машинобудівних підприємств, виявлені напрямки найбільш ефективного використання інвестиційних ресурсів. Показана значущість процесу інвестиційної взаємодії учасників інноваційного оновлення машинобудівних підприємств.

Доведено, що посилення інвестиційної взаємодії, яке веде до стійких організаційно-економічних зв'язків, сприяє активізації інтеграційних процесів і формуванню системних утворень у відновлювальній сфері національної економіки.

Значна увага приділяється інвестиційній взаємодії, яка є визначальною в процесі інноваційного оновлення машинобудівних підприємств. Показано, що саме інвестиційна взаємодія є мотиваційним і стимулюючим

shrubs and it used as pasture for cattle, namely, is not used for its intended purpose.

Some daring and unscrupulous agricultural societies, on the other hand, use hayfields or pastures as arable land, but seeing only economic benefits, regardless of the condition of the soil layer of the earth's surface, and not developing a proper soil improvement program. Therefore, at the legislative level, our state must force agricultural enterprises to approach the use of certain lands, always taking into account the possible state of use of these lands for at least the next 7 years.

The obligation to be responsible for the use of Ukraine's most important wealth - land, should be the development of "land management projects that provide environmental and economic justification of crop rotation and land management", monitoring compliance with the terms of this project, as well as the order of soil surveys, at least once every five years. With the implementation of all agro-technical and agrochemical measures, agricultural enterprises and other owners and users of land, we can get higher yields of crops. Tabl.: 2. Refs: 9 titles.

Keywords: soil; entrepreneurship; economy; efficiency.

UDC 330.322.2:330.341.1]621

Ilchuk, V. P. Investment interaction of participants in the innovation process in the formation of system entities of the machine-building industry / V. P. Ilchuk, T. O. Shpomer // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 89-101.

Abstract. The article explores the processes of integration of scientific, innovative, investment and production sectors that are involved in the innovative renewal of enterprises in the engineering industry.

The reasons for the technological backwardness of domestic engineering enterprises in Ukraine as a whole compared to developed countries of the world have been identified. The importance of innovative renewal of the engineering industry, as a basis for technological re-equipment of other leading branches of the national economy is shown. The role of financial support for the innovative renewal of machine-building enterprises has been identified, and the most efficient use of investment resources has been identified. The significance of the process of investment interaction of participants in innovative renewal of machine-building enterprises is shown.

It has been proved that the strengthening of investment interaction, which leads to stable economic and institutional ties, is contributing to the intensification of integration processes and the formation of systemic structures in the reconstruction of the national economy.

Considerable attention is paid to investment cooperation, which is a defining factor in the process of innovative renewal of machine-building enterprises. Investment collaboration is shown to be a motivational and incentive driver of innovation

фактором інноваційних перетворень, сприяє ефективним рішенням у сфері визначення інноваційних пріоритетів, ресурсного забезпечення інновацій, та результативності інноваційно-інвестиційного процесу.

Виявлено ряд чинників, які зумовлюють інтеграційні процеси суб'єктів інноваційної, інвестиційної і виробничої сфер машинобудівної галузі. Досліджено процеси формування інноваційно-інвестиційних виробничих комплексів, які знаходяться на різних стадіях свого життєвого циклу та визначена їх структура. Охарактеризовані можливості зазначених комплексів у прискоренні темпів інноваційного оновлення машинобудівних підприємств. Іл.: 5. Бібліогр.: 14 назв.

Ключові слова: машинобудівна галузь; інтеграційні процеси; системні утворення; суб'єкти інноваційного оновлення; інноваційно-інвестиційні виробничі комплекси.

UDC 005.32:331.101.3

Popelo, O. V. Theoretical fundamentals of formation of the motivation system at the enterprise / O. V. Popelo, T. V. Zabashanska, K. O. Chorna // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 102-113.

Abstract. In modern conditions of aggravation of competition the question of creation of effective system of motivation of the personnel at the enterprise acquires extreme urgency. The level of employees' thirst for work depends on the chosen system of motivation. That is why company executives need to rationally combine tangible and intangible methods of staff motivation. Foreign experience proves that intangible and tangible methods of motivation play an equally important role in organizing the work of subordinates. That is why the study of the process of choosing a method of staff motivation in the enterprise is becoming increasingly important, which confirms the relevance of the chosen to research topic.

The article investigates the theoretical foundations of the formation of an effective system of motivation in the enterprise. The main motives that underlie motivation are highlighted. Motivation theories are outlined and analyzed. The analysis of the main components of the motivation system: tangible and intangible. The factors contributing to the formation of an effective system of motivation in the enterprise are revealed. Possibilities of combination of tangible and intangible types of motivation at the enterprise are substantiated.

It has been proven that motivation has a significant impact on the life of every person and is a driving force in any economic activity. Everyone is an individual, so the goal of company leaders is to choose motivational factors in accordance with the individual qualities of employees. To get the maximum effect from the work of subordinates, the manager must determine the motives of each employee. Табл.: 4. Figs.: 6. Refs: 14 titles.

Keywords: motivation; motive; material motivation; intangible motivation.

UDK 364.35

Виговська, В. В. Тенденції розвитку накопичувального пенсійного забезпечення: міжнародний та вітчизняний вимір / В. В. Виговська // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 114-120.

change, contributing to effective decision-making in the areas of innovation priorities, resourcing of innovation, and innovation performance investment process.

A number of factors that determine the integration processes of entities in the innovation, investment and manufacturing sectors of the engineering industry have been identified. The processes of formation of innovation and investment production complexes that are at different stages of their life cycle and their structure are investigated. The possibilities of the above-mentioned complexes in accelerating the rate of innovative renewal of machine-building enterprises are described. Figs.: 5. Refs: 14 titles.

Keywords: machine building industry; integration processes; system entities, subjects of innovative renewal; innovation and investment production complexes.

UDK 005.32:331.101.3

Попело, О. В. Теоретичні засади формування системи мотивації на підприємстві / О. В. Попело, Т. В. Забаштанська, К. О. Чорна // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 102-113.

Анотація. В умовах загострення конкуренції надзвичайної актуальності набуває питання створення ефективної системи мотивації персоналу на підприємстві. Від обраної системи мотивації залежить рівень жаги працівників до роботи. Саме тому керівникам компаній необхідно раціонально поєднувати матеріальні й нематеріальні методи мотивації персоналу. Закордонний досвід доводить, що нематеріальні та матеріальні методи мотивації відіграють однаково важливу роль в організації праці підлеглих. Саме тому дослідження питання процесу обрання методу мотивації персоналу на підприємстві набуває дедалі більшого значення, що підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

У статті досліджено теоретичні засади формування дієвої системи мотивації на підприємстві. Виокремлено основні мотиви, які лежать в основі мотивації. Окреслено та проаналізовано теорії мотивації. Здійснено аналіз головних складових системи мотивації: матеріальних та нематеріальних. Розкрито фактори, що сприяють формуванню дієвої системи мотивації на підприємстві. Обґрунтовано можливості поєднання матеріальних та нематеріальних видів мотивації на підприємстві.

Доведено, що мотивація має значний вплив на життя кожної людини та є рушійною силою в будь-якій господарській діяльності. Людина – це особистість, тому ключовим завданням керівників компанії є обрання мотиваційних важелів відповідно до індивідуальних якостей працівників. Для отримання максимального ефекту від праці підлеглих, керівнику необхідно визначити мотиви кожного працівника. Табл.: 4. Іл.: 6. Бібліогр.: 14 назв.

Ключові слова: мотивація; мотив; матеріальна мотивація; нематеріальна мотивація.

UDC 364.35

Vyhovska, V. V. Trends in the development of accumulative pension provisions: international and domestic dimension / V. V. Vyhovska // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 114-120.

Abstract. Identifying problems and rethinking approaches to the development of an effective pension system in Ukraine is

Анотація. Виокремлення проблем та переосмислення підходів до розбудови ефективної пенсійної системи України є актуальним завданням, що вимагає всебічного аналізу особливостей її функціонування в Україні та світі.

Функціонування вітчизняної пенсійної системи супроводжується багатьма проблемами, з-поміж яких: розбалансованість фінансових потоків і дефіцит Пенсійного фонду України, нерозвинутість та відсутність довіри до накопичувального пенсійного забезпечення з боку населення. Важливим є пошук напрямів модернізації вітчизняної пенсійної системи та її адаптації до сучасних умов економічного розвитку держави.

Становлення та розвиток вітчизняної системи пенсійного забезпечення висвітлено у наукових працях таких учених як: Н. Баланюк, Н. Бахмач, О. Бобирь, В. Воскобойніков, О. Кириленко, Г. Козак, А. Свиридовська, В. Прокопенко, Н. Ткаченко та інших.

Дослідження потребують особливості функціонування вітчизняної накопичувальної складової пенсійної системи та позитивний досвід розбудови подібних систем у зарубіжних країнах.

Необхідним є висвітлення механізмів пенсійного забезпечення в Україні, характеристика міжнародного досвіду такого забезпечення для окреслення стратегічних орієнтирів подальшого вдосконалення вітчизняної пенсійної системи.

У цій статті автором охарактеризовано два основних підходи до формування структурної будови систем пенсійного забезпечення, які набули поширення у світовій практиці, зокрема: розподільчий та накопичувальний. Окреслено їхні переваги та недоліки. Надано комплексну оцінку проблем модернізації вітчизняної пенсійної системи. Надано пропозиції щодо активізації накопичувального пенсійного забезпечення в Україні.

Вказано на необхідність розроблення та практичного впровадження сукупності заходів, спрямованих на активізацію розвитку накопичувальної складової пенсійної системи. Табл.: 1. Іл.: 2. Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: пенсійна система; накопичувальна система пенсійного забезпечення; недержавні пенсійні фонди; індивідуальні пенсійні плани; державні гарантії; пенсія; інвестиційні активи; фінансовий ринок.

УДК 336.6

Забаштанський, М. М. Сучасні аспекти фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного / М. М. Забаштанський, А. В. Роговий // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 121-128.

Анотація. У статті розглянуто сучасні аспекти фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства. Обґрунтовано доцільність використання однієї з ключових форм державно-приватного партнерства – концесії у процесі фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання державної та комунальної форми власності. Обґрунтовано наявність значного впливу механізму трансформації руху фінансових ресурсів у результаті реалізації концесійних відносин, практична реалізація якого дає можливість отримати значний економічний

an urgent task that requires a comprehensive analysis of the features of its functioning in Ukraine and the world.

The functioning of the domestic pension system is accompanied by many problems, including imbalance in financial flows and a deficit of the Pension Fund of Ukraine, underdevelopment and lack of confidence in the accumulative pension provision on the part of the population. It is important to search for directions of modernization of the domestic pension system and its adaptation to modern conditions of economic development of the state.

The formation and development of the domestic pension system are highlighted in the scientific works of such scientists as N. Balaniuk, N. Bakhmach, O. Bobyr, V. Voskoboinikov, O. Kyrlylenko, H. Kozak, A. Svyrydovska, V. Prokopenko, N. Tkachenko and others.

Research requires the peculiarities of the functioning of the domestic funded component of the pension system and positive experience in the development of such systems in foreign countries.

It is necessary to cover the mechanisms of pension provision in Ukraine, to characterize the international experience of such provision in order to determine strategic guidelines for the further improvement of the domestic pension system.

In this article, the author describes two main approaches to the formation of the structural structure of pension systems, which have become widespread in world practice, in particular: pay-as-you-go and funded. Their advantages and disadvantages are determined. A comprehensive assessment of the problems of modernization of the domestic pension system is provided. Proposals to activate accumulative pension provision in Ukraine are given.

The need for the development and practical implementation of a set of measures aimed at enhancing the development of the funded component of the pension system is pointed out.

Keywords: pension system; accumulative pension system; non-state pension funds; individual retirement plans; state guarantees; pension; investment assets; financial market. Tabl.: 1. Figs.: 2. Refs: 6 titles.

UDC 336.6

Zabashtskyi, M. M. Modern aspects of financial support of investment activity on the principle of public-private partnership / M. M. Zabashtskyi, A. V. Rogovyi // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 121-128.

Abstract. The article considers modern aspects of financial support of investment activities on the basis of public-private partnership. The expediency of using one of the key forms of public-private partnership - concessions in the process of financial support of investment activities of state and communal economic entities is substantiated. The existence of a significant impact of the mechanism of transformation of the movement of financial resources as a result of concession relations, the practical implementation of which allows to obtain a significant economic effect for the national economy and the state budget. Financial support of their investment and innovation development. The extremely

ефект для національної економіки та державного бюджету. Запропоновано структуру механізму державного регулювання фінансового забезпечення розвитку концесійних відносин в Україні, а також виокремлено систему принципів державного регулювання фінансового забезпечення їх інвестиційно-інноваційного розвитку. Наголошено на надзвичайно важливій ролі держави у процесі фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства. З урахуванням наявних підходів науковців та практиків до трактування сутності категорій «державне регулювання», «державне регулювання інноваційного розвитку» запропоновано авторське трактування дефініції «державне регулювання інноваційного розвитку концесійної діяльності» як складову системи управління концесійною діяльністю відповідно до основних напрямів державної політики у сфері інновацій та підвищення фінансово-економічної безпеки. Обґрунтована необхідність виокремлення серед основних завдань механізму державного регулювання фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку концесійної діяльності таких завдань як: розвиток фінансово-економічних відносин концесійних суб'єктів; забезпечення практичної орієнтації науково-дослідних робіт; інноваційне оновлення виробничих потужностей концесійних об'єктів. Доведено наявність системного впливу фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства на траєкторію майбутнього соціально-економічного розвитку країни. Іл.: 1. Бібліогр.: 6 назв.

Ключові слова: : фінанси, фінансові ресурси; фінансове забезпечення; інвестиції, інвестиційна діяльність; концесії; державно-приватне партнерство.

УДК 336.14:352(477)

Першко, Л. О. Напрями підвищення ефективності формування місцевих бюджетів України за умов фінансової децентралізації / Л. О. Першко // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 129-135.

Анотація. Передумовою підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні є децентралізація влади, оптимальний розподіл повноважень і законодавче врегулювання питань у сфері формування самодостатньої відповідної фінансової бази. Розділяючи погляди провідних науковців економістів і практиків, зазначимо, що однією із важливих передумов підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації є створення дієвої фінансової бази, спроможної достатньо забезпечувати виконання як власних, так й делегованих повноважень.

Для ефективного управління таким процесом варто застосовувати досить широкий спектр інструментів, які передбачають використання різних маркетингових інструментів, насамперед реклами, просування та спонсорства для підвищення іміджу відповідних адміністративно-територіальних одиниць, які призводять до поступового припливу інвестицій, що забезпечать економічне зростання відповідних територій. Це у свою чергу, дасть можливість визначити достатню фінансову базу для підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

important role of the state in the process of financial support of investment activities on the basis of public-private partnership is emphasized. Taking into account the existing approaches of scientists and practitioners to the interpretation of the essence of the categories "state regulation", "state regulation of innovation development" the author's interpretation of the definition "state regulation of innovative development of concession activity" is proposed as a component of concession management system. Increasing financial and economic security.

The necessity to single out among the main tasks of the mechanism of state regulation of financial support of investment and innovation development of concession activity such tasks as: development of financial and economic relations of concession subjects is substantiated; providing practical orientation of research works; innovative renewal of production facilities of concession facilities.

The existence of a systemic impact of financial support of investment activities on the basis of public-private partnership on the trajectory of future socio-economic development of the country is proved. Figs.: 1. Refs: 6 titles.

Keywords: finance; financial resources; financial provision, investments; investment activity; concessions; public-private partnership.

UDC 336.14:352(477)

Pershko, L. O. Directions of increase of efficiency of forming of local budgets of Ukraine are at terms of financial decentralization / L. O. Pershko // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 129-135.

Abstract. Pre-condition of increase of efficiency of budgetary process at local level is decentralization of power, optimum distributing of plenary powers and legislative settlement of questions, in the field of forming of the self-sufficient proper capital base. Sharing the looks of leading research workers of economists and practical workers, we will mark that one of important pre-conditions of increase of efficiency of budgetary process at local level in the conditions of financial decentralization is creation of effective capital base, capable enough to provide implementation of both own and delegated, plenary powers.

For effective control of such it is necessary to use a wide range of tools that involve the use of various marketing tools, primarily to enhance the image of appropriate administrative units which lead to a gradual influx of investment that will ensure the economic well-being of the respective territories. This, in turn, will determine a sufficient capital base to increase the efficiency of the budget process at the local level in the transformation of inter-budgetary relations.

In the process of developing the areas of financial support of local budgets, it is necessary to take a set of measures to inform about the prospects of doing business, the corresponding development of business zones, the establishment of cooperation, et al. As positive experience shows, more attractive for investment are territories where

У процесі розробки напрямів фінансового забезпечення місцевих бюджетів необхідно розробити сукупність заходів щодо інформування про перспективи ведення бізнесу, відповідного розвитку рекреаційних зон, налагодження транскордонного співробітництва й інше. Як переконує позитивний досвід більш інвестиційно привабливими є території, у яких зусилля відповідних органів місцевого самоврядування орієнтовані насамперед на комплексне вирішення проблем місцевого значення, зокрема таких як комплексний розвиток інфраструктури, покращення умов проживання, сприяння здійсненню господарської діяльності; значне підвищення рівня конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів тощо.

Передумовою для підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації є визначення рівня привабливості територіальних утворень з метою залучення інвестиційних ресурсів, які сприятимуть розширенню різних видів діяльності, розміщенню на різних територіях нових підприємств, забезпеченню підвищення рівня зайнятості місцевого населення, раціональному і результативному використанню факторів виробництва, які забезпечать зростання валового регіонального продукту, зростання добробуту та приплив інвестицій в соціальну сферу. Бібліогр.: 12 назв.

Ключові слова: фінансова децентралізація; фінансова самостійність органів місцевого самоврядування; територіальні утворення; територіальні громади; місцеві бюджети.

УДК 614.2:336

Філіпова, Н. В. Особливості функціонування світових моделей фінансування охорони здоров'я / Н. В. Філіпова // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 136-144.

Анотація. Основна мета функціонування системи охорони здоров'я будь-якої країни – покращення стану здоров'я населення та тривалості життя. Вивчення досвіду розвинених країн дозволяє виробляти обґрунтовані пропозиції для удосконалення існуючої моделі охорони здоров'я в Україні.

Дослідження практичних аспектів функціонування охорони здоров'я, її фінансування та розвитку є пріоритетним напрямком.

Залишаються нерозкритими в повному обсязі питання адаптації досвіду розвинених країн в модель фінансування охорони здоров'я України з урахуванням соціально-економічного стану її розвитку.

Метою є аналіз існуючих світових моделей фінансування охорони здоров'я та країн-лідерів, а також визначення напрямів адаптації зарубіжного досвіду в українську модель фінансування охорони здоров'я.

Проведено аналіз трьох основних моделей системи охорони здоров'я у світі. Визначено переваги та недоліки по кожній з них, а також підходящі для України напрямки впровадження. Розглянуто досвід країн-лідерів по кожній з досліджених моделей – Великобританія, Німеччина, США.

Проведене дослідження дозволило отримати систематизовану інформацію по світовим моделям охорони здоров'я та визначити напрямки удосконалення для України (розвиток державних

efforts of the proper organs of local self-government are oriented on solution of the complex decision of problems of local value, in particular such as complex development of infrastructure, improvement of terms of dwelling, assistance realization of economic activity; a significant increase in the level of competitiveness of economic entities, etc.

The pre-condition for the increase of efficiency of budgetary process at local level in the conditions of financial decentralization is determination of level of attractiveness of territorial formations with a purpose of bringing in investment resources, which will contribute to expansion of different types of activity, placing new enterprises on different territories, providing of increase of level of employment of local population, rational and effective use of factors of production, which will provide growth of gross regional product, growth of welfare, and bring investments in a social sphere. Refs: 12 titles.

Keywords: financial decentralization; financial independence of organs of local self-government; territorial educations; territorial societies; local budgets.

UDC 614.2:336

Filipova, N. V. The specifics of the functioning of global models of health care financing / N. V. Filipova // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 136-144.

Abstract. The main goal of any country's health care system is to improve the health of the population and life expectancy. Studying the experience of developed countries allows to make reasonable proposals for improving the existing model of health care in Ukraine.

Research into the practical aspects of the functioning of health care, its financing and development is a priority.

The issues of adapting the experience of developed countries to the model of financing health care in Ukraine, taking into account the socio-economic state of its development, remain unsolved in full.

The purpose of the article is to analyze the existing global models of health care financing and leading countries, as well as to identify areas for adapting foreign experience to the Ukrainian model of health care financing.

There were analyzed the three major models of health care in the world. The advantages and disadvantages of each of them are identified, as well as the areas of implementation suitable for Ukraine. The experience of the leading countries in each of the studied models - Great Britain, Germany, USA is considered.

The study allowed to obtain systematic information on global models of health care and identify areas for improvement for Ukraine (development of state insurance programs, introduction of compulsory health insurance, increasing the level of innovation). Tabl.: 1. Figs.: 2. Refs: 16 titles.

Keywords: model; healthcare; financing; world experience.

страхових програм, впровадження обов'язкового медичного страхування, підвищення рівня інновацій). Табл.: 1. Іл.: 2. Бібліогр.: 16 назв.

Ключові слова: модель; охорона здоров'я; фінансування; світовий досвід.

УДК 330.322.7:338.487(477)

Демко, В. С. Вплив мультиплікативного ефекту інвестиційних витрат індустрії туристичних послуг на економіку України / В. С. Демко // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 145-154.

Анотація. Поєднання економічних, соціальних та культурних аспектів розвитку туристичних послуг має невичерпний потенціал прогресу щодо здійснення ефекту взаємодії між іншими галузями економіки, зумовлюючи прискорення обігу капіталу між країнами, відіграючи важливу роль у створенні інфраструктури міжнародного туризму. Тому є актуальним дослідження методологічних підходів оцінки якості системи фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів туристичної діяльності.

В статті досліджено наукові підходи до проблем розвитку світової індустрії туристичних послуг, досліджено концепції кредитного механізму при взаємодії з принципами фінансового забезпечення інвестиційної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу. Визначено форми розвитку світової індустрії туристичних послуг та приток приватних інвестицій при використанні моделей державно-приватного партнерства та державних програм. Розраховано економічний вплив індустрії туристичних послуг на світову економіку в реальних цінах.

На основі результатів дослідження обґрунтовано необхідність комплексних підходів до системи розподілу залучених коштів в дохідній частині бюджету макrorівня, їх витрачання на інвестиційні потреби туристичного сектора мезо- та макrorівня. Визначено прямий та сукупний ефект мультиплікатора витрат туристичних послуг в ВВП України та світу, враховуючи прямі, непрямі та індуковані чинники впливу на лаг поставок товарів, послуг та зміни прибутку. Запропоновано ефективні форми щодо залучення державних програм та проектів, приватних інвестицій в економіку країни (регіону, міста) та реалізації соціально-значущих проектів на засадах використання державного майна. Табл.: 3. Іл.: 4. Бібліогр.: 25 назв.

Ключові слова: мультиплікативний ефект; індустрія туристичних послуг; інвестиційна діяльність; природно-рекреаційний та культурно-історичний потенціал; світова економіка; експорт туристичних послуг; прибуток від міжнародних туристичних подорожей.

УДК 001.8[330.341.1:336.73]

Чийпеш, Н. М. Наукові підходи до класифікації інновацій кредитних установ / Н. М. Чийпеш // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 155-162.

Анотація. У статті досліджуються теоретичні підходи до визначення понять «інновація», «фінансова інновація». Виокремлена кредитна інновація, як окрема економічна категорія. Проведено дослідження наявних у науковій літературі визначень поняття «кредитна інновація», як основного об'єкта. Проаналізовано, що інновації на ринку кредитних

UDC 330.322.7:338.487(477)

Demko, V. S. Economic influence of multiplicative effect of investment charges of industry of tourist services / V. S. Demko // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 145-154.

Abstract. The combination of economic, social and cultural aspects of the development of tourism services has the inexhaustible potential for progress in achieving the effect of interaction between other sectors of the economy, leading to accelerated capital turnover between countries, playing an important role in creating international tourism infrastructure. Therefore, it is important to study the methodological approaches to assessing the quality of the system of financial support for investment activities of tourism entities.

The article investigates scientific approaches to the problems of development of the world industry of tourist services, the concepts of the credit mechanism at interaction with principles of financial maintenance of investment activity of the enterprises of small and average business are investigated. The forms of development of the world industry of tourist services and inflow of private investments at use of models of public-private partnership and the state programs are defined. The economic impact of the tourism services industry on the world economy in real prices is calculated.

Based on the results of the study, the need for integrated approaches to the system of distribution of borrowed funds in the revenue part of the macro-level budget, their spending on investment needs of the tourism sector of the meso- and macro-level. The direct and cumulative effect of the multiplier of tourist services expenditures in the GDP of Ukraine and the world is determined, taking into account direct, indirect and induced factors influencing the lag of supplies of goods, services and changes in profits. cities) and the implementation of socially significant projects based on the use of state property. Tabl.: 3. Figs.: 4. Refs: 25 titles.

Keywords: multiplier effect; tourist services industry; investment activity; natural-recreational and cultural-historical potential; world economy; export of tourist services; profit from international tourist trips.

UDC 001.8[330.341.1:336.73]

Chiipesh, N. M. Scientific approaches to the classification of innovations of credit institutions / N. M. Chiipesh // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 155-162.

Abstract. The articles explore theoretical approaches to the definition of "innovation", "financial innovation". Credit innovation is singled out as a separate economic category. A study of the available in the scientific literature defined the concept of "credit innovation" as the main object. It is analyzed that innovations in the credit services market are the result of effective innovation. It is determined that during scientific

послуг являють собою результат ефективної інноваційної діяльності. Визначено, що у наукових працях увага дослідників відводиться вивченню різних аспектів інновації кредитної установи, але на даний час не існує загальноприйнятої класифікації кредитних інновацій. З урахуванням цього у статті сформульовані та згруповані класифікаційні ознаки кредитних інновацій, а саме за часовим аспектом, за причинами зародження, за обсягом впливу, за сферою впровадження, за впливом нововведення на поведінку споживача, за сферою застосування, за результатами науково-дослідних розробок, за темпами впровадження, за результативністю, за ефективністю та за глибиною внесених змін. На цих підставах визначено типи інновацій кредитних установ та обґрунтовано їх значення. Іл.: 1. Бібліогр.: 20 назв.

Ключові слова: кредитна установа; кредитна інновація; класифікація інновацій кредитних установ.

УДК 334.723.008.8(477)

Сероклин, Л. В. Реалізація партнерських відносин в договорах концесії в умовах відновлення економіки України / Л. В. Сероклин // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 163-169.

Анотація. Практична реалізація партнерства дасть змогу врегулювати питання, пов'язані з підтримкою державно-приватного партнерства (ДПП), створення умов для його розвитку, залучення та ефективного використання інвестицій, формування позитивного інвестиційного іміджу України та прискорення інтеграції в світову економічну систему. Разом з тим, характер реалізації партнерства зумовлює появу безлічі конкретних завдань, появу нових форм взаємодії і нових механізмів державного регулювання партнерських відносин, серед яких набуває посиленої актуальності концесія.

Питання сутності партнерства між бізнесом і владою складає вагомий частину наукових досліджень, більшість з яких розкриті державно-приватним партнерством, механізмами його реалізації, формами та видами здійснення, зокрема доцільності застосування концесійних відносин.

Питання партнерства приватного бізнесу та державних інститутів розкриті у працях значного кола сучасних дослідників. Зокрема, сутність та призначення партнерських відносин, особливості реалізації державно-приватного партнерства визначені у працях Павлюк К., Варнавського В., Клименко А. Основні спонукальні мотиви та причини прискорення співпраці органів влади з бізнесом з огляду на обмеженість бюджетних коштів та необхідність розширення інвестиційної діяльності розкриваються у роботах Вдовенко Ю., Грищенко С., Надолишнього П., Нейкової І. та інших.

Ефективний економічний розвиток, в умовах трансформації суспільних процесів передбачає поглибленого дослідження державне регулювання партнерських відносин в Україні у частині узагальнення досвіду практичної реалізації державно-приватного партнерства органів влади й приватного секторів, та обумовлює необхідність подальших розробок у даному напрямку.

Мета статті полягає у поглибленні дослідження формування організаційно-економічних умов активізації концесійної діяльності в економіці України, що надає право органам влади вирішувати важливі

classes the attention of researchers is paid to the study of various aspects of credit institution's innovations, but currently there is no generally accepted classification of credit innovations. With this in mind, the article formulates and groups the classification features of credit innovations, namely by time, by reasons of origin, by scope, by the impact of innovation on consumer behavior, by scope, by research, by the pace of implementation, the effectiveness, efficiency and depth of changes. On these grounds, the types of innovations of credit institutions are identified and their significance is substantiated. Figs.: 1. Refs: 20 titles.

Keywords: credit institution; credit innovation; classification of innovations of credit institutions.

UDC 334.723.008.8(477)

Seroklyn, L. V. Implementation of partnership relations in concession agreements in conditions of recovery of Ukraine's economy / L. V. Seroklyn // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 163-169.

Abstract. The practical implementation of the partnership will allow to resolve issues related to the support of public-private partnership (PPP), creating conditions for its development, attracting and effective use of investments, forming a positive investment image of Ukraine and accelerating integration into the world economic system. At the same time, the nature of the partnership determines the emergence of many specific tasks, the emergence of new forms of interaction and new mechanisms of state regulation of partnerships, among which the concession becomes increasingly important.

The question of the essence of the partnership between business and government is an important part of research, which is mostly disclosed by public-private partnership, mechanisms for its implementation, forms and types of implementation, in particular the feasibility of concession relations.

The issues of partnership between private business and state institutions are revealed in the works of a large number of modern researchers. In particular, the essence and purpose of partnership, features of public-private partnership are identified in the works of Pavlyuk K., Varnavsky V., Klimentko A. The main motives and reasons for accelerating cooperation between government and business given the limited budget and the need to expand investment activities revealed in the works of Vdovenko Yu., Grishchenko S., Nadolishny P., Neykova I. and others.

Effective economic development, in terms of transformation of social processes involves in-depth study of state regulation of partnerships in Ukraine in terms of generalization of experience in the implementation of public-private partnership between government and private sectors, and necessitates further development in this area.

The purpose of the article is to deepen the study of the formation of organizational and economic conditions for the intensification of concession activities in the economy of Ukraine, which gives the authorities the right to solve important problems, while reducing the cost of maintaining assets.

The main forms of practical implementation of the partnership and features of the concession as a form of public-private partnership by public authorities are considered.

The article presents practical achievements of experience

завдання, одночасно скорочуючи витрати на утримання активів.

Розглянуті основні форми практичної реалізації партнерства та особливості застосування концесії як форми державно-приватного партнерства органами публічної влади.

У статті наведені практичні здобутки досвіду реалізації партнерських відносин в Україні за основними сферами застосування. Вироблено пропозиції щодо удосконалення регулювання партнерства для розвитку національної економіки України. Іл.: 1. Бібліогр.: 9 назв.

Ключові слова: концесія; партнерство; державне регулювання; державно-приватне партнерство.

УДК 004.738.5:339

Циброва, А. В. Теоретичне обґрунтування сутності електронної комерції / А. В. Циброва // Науковий вісник Полісся. – 2020. – № 2 (21). – С. 170-177.

Анотація. Сфера торгівлі сьогодні зазнає кардинальних змін у результаті активного впровадження нових цифрових технологій, що протягом останніх десяти років змінили базові принципи функціонування цієї сфери. Електронна комерція є вже невід'ємною складовою всієї сфери торгівлі, яка розвивається в усьому світі дуже швидкими темпами. Це і обумовлює актуальність проведення наукових досліджень для поглиблення теоретичних та методичних положень її розвитку. У статті розглянуто питання визначення сутності категорії «електронна комерція». Визначено, що активний розвиток цього виду комерції у світі актуалізує проведення наукових досліджень у даному напрямку і зумовлює важливість поглиблення теоретичних та методичних положень розвитку електронної комерції, формування належного інституційного забезпечення активізації її подальшого функціонування. У статті на основі застосування методу контент-аналізу було виокремлено та проаналізовано наявні в науковій літературі концепції розгляду сутності електронної комерції. Встановлено наявність значної кількості таких підходів, що визначило необхідність їх систематизації в окремі напрями. Таким чином було виділено п'ять цілісних, узагальнених груп концепцій щодо трактування науковцями сутності електронної комерції, а саме: функціональний, інтерактивний, структурний, компонентний та статичний. У статті проаналізовано сутність кожної з концепцій та запропоновано власне розуміння змісту категорії «електронна комерція»: електронна комерція – окремий вид електронного бізнесу, сутність якого полягає у формуванні та розвитку господарських відносин між економічними агентами у процесі продажу, придбання товарів та послуг за допомогою Інтернету, використання цифрових технологій маркетингу для їх збуту, електронних систем для оплати їхньої вартості з метою задоволення попиту на такі товари та послуги і для отримання прибутку. Табл.: 3. Бібліогр.: 21 назв.

Ключові слова: комерція; електронна комерція; електронний бізнес; цифровий маркетинг; науковий підхід; систематизація.

in implementing partnerships in Ukraine in the main areas of application. Proposals for improving the regulation of partnership for the development of the national economy of Ukraine have been developed. Figs.: 1. Refs: 9 titles.

Keywords: concession; partnership; state regulation; public-private partnership.

UDC 004.738.5:339

Tsybrova, A. V. Theoretical justification of essences of electronic commerce / A. V. Tsybrova // Scientific bulletin Polissia. – 2020. – Vol. 2 (21). – P. 170-177.

Abstract. Today, commerce is undergoing radical changes as a result of active introduction of new digital technologies that have changed the basic principles of the above field over the past ten year of the whole field of trade, which is developing very rapidly around the world. This determines the relevance of research to deepen theoretical and methodological provisions of its development. Within the article, the issue of defining the essence of the category "e-commerce" is considered. It is noted that active development of this type of commerce in the world actualizes this area of research and determines the importance of deepening theoretical and methodological provisions of e-commerce, the formation of appropriate institutional support to intensify its further functioning. In the article, based on the application of the method of the content analysis, concepts of the essence consideration of "e-commerce" available in the scientific literature are singled out and analyzed. The presence of a significant number of such approaches has been established, which has determined the need to systematize them in separate areas. Thus, five holistic, generalized groups of concepts have been identified for scientists to interpret the essence of e-commerce, namely: functional, interactive, structural, component and static. Within the article, the essence of each of the concepts is analyzed, and its own understanding of the content of the category "e-commerce" is offered: e-commerce is a separate type of e-business, the essence of which is the formation and development of economic relations between economic agents in the process of selling, purchasing goods and services on the Internet, the use of digital marketing technologies for their sale, electronic systems to pay for their value in order to meet the demand for these goods and services and to make profit. Tabl.: 3. Refs: 21 titles.

Keywords: commerce; e-commerce; e-business; digital marketing; scientific approach; systematization.

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ ДО ЖУРНАЛУ “НАУКОВИЙ ВІСНИК ПОЛІССЯ”

1. Журнал “Науковий вісник Полісся” бере до розгляду наукові статті з матеріалами досліджень за спеціальностями:

- 051 Економіка,
- 072 Фінанси, банківська справа та страхування,
- 073 Менеджмент,
- 075 Маркетинг,
- 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність.

Згідно Додатку 10 до наказу Міністерства освіти і науки України 18.12.2018 № 1412 Список друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України, Категорія «Б».

Розміщення журналу в міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах: Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Google Scholar, УРАН, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (архів номерів), Web of Science, Index Copernicus, РБД Джерело; ResearchBib, WorldCat, BASE, CrossRef, Open Ukrainian Citation Index (OUCI). Глибина архіву журналу "Науковий вісник Полісся" у WoS колекції Emerging Sources Citation Index з 2015 по 2017 рр.

2. Мова написання рукопису: українська, англійська.

Стаття подається до розгляду у редакцію українською або англійською мовами.

3. Рукопис статті подається до редакції у формі:

– файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції *nauk_visn@ukr.net* у форматі **“Автор - Назва статті – Номер журналу - рік”**. Приклад оформлення статті наведено у *Додатку 1*.

4. Рукопис супроводжується:

- **зовнішньою рецензією** від доктора економічних наук з зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завірена печаткою;

- **відомостями про автора (авторів)**, з яким надалі редколегія буде підтримувати стосунки щодо публікації рукопису (окремий файл українською, англійською мовами): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи (кафедра без скорочень), напрям наукової діяльності, електронна адреса, контактний номер телефону (див. файл *2. Vidomosti_pro_avtoriv*).

Пакет документів на розгляд редакції приймається *тільки з електронної адреси автора (співавторів) статті*.

5. Рукопис не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті.

6. Форма подання статті:

- обсяг рукопису повинен складати від 20 тис. знаків з пробілами, включаючи рисунки та таблиці;
- рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок з вільним розміщенням нумерації на аркуші;
- файл **НЕ ПОВИНЕН** мати попередніх версій, заборони на редагування або доступу за паролем, обмеження доступу за системою Microsoft Windows Rights Management Services (RMS);¹

- **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – “книжна”;

- **поля:** **ліворуч** – 3 см; **праворуч** – 1,5 см; **зверху** – 2 см; **знизу** – 2 см;

- **переплетіння** – 0 см;

- **інтервал між рядками** – 1,0 пт.;

- інтервал між абзацами **«до», «після»** – 0 пт.;

- відступи **«праворуч», «ліворуч»** – 0 пт.;

- відступ першої строчки – 0,5 см;

- рисунки, фотографії, графіки слід **вставляти** в текст статті **як об'єкт**. Положення об'єкту – **“в тексті”**.

- рисунки створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків слід подавати, як згруповані об'єкти.

- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.

7. Для набору статті слід використовувати такі елементи:

- **назви таблиць** (Arial, 10 пт., **жирний**, по центру). Таблиця, по можливості, розташовується по всій ширині сторінки. Приклад побудови таблиці:

Назва таблиці

Таблиця (номер)

¹ При блокуванні доступу до документа паролем, редакція залишає за собою право не опублікувати статтю без повернення оплати.

Головка				Заголовки граф	
				Підзаголовки граф	
	Боковик (заголовки рядків)		Графи (колонки)		

Після таблиці - *порожній рядок* (Arial, 9 пт.), вміст таблиці - (Arial, 9 пт.), інтервал між рядками 1 пт.

• **підпис під рисунками** - Arial, 9 пт., зліва. Підпис під рисунками виду: “**Рис. {порядковий номер}. {підпис рисунка}**”. Звернення до рисунку у тексті – “... показано на Рис. {номер} ...”. Всі написи на рисунку повинні бути **не менше 9 пт.**

Приклад:

Рис. 3. Зв'язок між А, В та С

Джерело: [...]

Після підпису рисунка - *порожній рядок* (Arial, 10 пт.). Рисунки, виконані в графічному редакторі *Microsoft Word*, повинні бути згруповані, товщина ліній 1,5 пт. Відскановані зображення повинні бути якісними (300–600 dpi), чорно-білими.

Деталі ілюстрації нумерують арабськими цифрами (Arial, 9 пт.), починаючи з цифри 1, без пропусків і повторень або за годинниковою стрілкою, або по горизонталі зліва направо, або по вертикалі зверху вниз. Інтервал між рядками – 1 пт. Розмір рисунку, фотографії, графіка не повинен перевищувати 150×200 мм.

Написи на рисунках заміняють літерами (Arial, 9 пт.), а криві позначають цифрами (Arial, 9 пт.), які роз'яснюють у підписах до рисунків.

Під кожною Табл. та Рис. має бути зазначено джерело **Джерело:** [...], (Arial, 8 пт.). Посилання на джерела використаних матеріалів, фактичних та статистичних даних є обов'язковими (подаються в тексті у хронологічному порядку (не за абеткою) цифрою у квадратних дужках і розміщуються в порядку цитування чи згадування; література – у кінці статті).

• **формули** розташовують по центру; нумерацію формул - по правому краю. Порядок перерахування змінних формули - за правом їх появи у формулі зліва направо, зверху вниз. Наприклад:

$$\varphi = N_k \frac{\cos(2 \cdot l \cdot \omega)}{\sqrt{j \cdot Q \cdot \alpha_i}}, \quad (4)$$

де φ - ...;

N_k - ...;

α_i - .

Для набору формул *використовувати вбудований у Word редактор формул* (Equation 3.0 або Math Type) з використанням латинських чи грецьких літер, застосовуючи дані нижче стилі. Кожна формула набирається як один об'єкт.

Максимальна ширина формул 8 см.

Стилі:

Текст (українською, англійською)	Arial, звичайний
Функція	Arial, звичайний
Переменная	Arial, <i>курсив</i>
Стр. греческие	Symbol, <i>курсив</i>
Пр. греческие	Symbol
Символ	Symbol
Матрица-вектор	Arial, жирный
Числа	Arial, звичайний

Розміри:

Обычный	10 пт.
Крупный индекс	9 пт.
Мелкий индекс	8 пт.
Крупный символ	16 пт.
Мелкий символ	10 пт.

8. Часові проміжки (наприклад, століття), що передаються римським числами ("I", "V", "X", "L", "M") записуються латинськими великими буквами. **Не дозволяється використання інших, схожих знаків, таких як "У" (замість "V") або "1" (замість "I")**. Інтервал у кілька років записується із використанням скорочення "рр.". Наприклад: 1990-96 рр. а не 1990-96 р.р.

9. **Літературні джерела**, що цитуються, повинні бути пронумеровані відповідно з порядком звертання до них у тексті. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...". Список літератури наводиться наприкінці статті відповідно до порядку звернення по тексту на мові оригіналу, відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». (див. файл 3. *Oformlennya literatury za HOST 7.1.2006*).

10. Для текстового матеріалу використовується теперішній час дієслів, за виключенням посилання на попередні роботи.

11. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

12. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:

- **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Arial, 10 пт.);
- **JEL Classification** у верхньому лівому кутку листа (Arial, 10 пт.)
- **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа українською (або мовою статті) (Arial, 10 пт.). Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище**;
- **науковий ступінь, вчене звання** українською мовою (або мовою статті) (Arial, 10 пт.). У статті **не потрібно** вказувати назву факультету або кафедри, де працює автор (або автори);
- **порожній рядок** (Arial, 10 пт.);
- **назва статті** - великими літерами, по центру українською мовою (або мовою статті) (Arial, 10 пт., **жирний**). Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
- **порожній рядок** (Arial, 10 пт.);
- **анотація** загальна у довільній формі. (1800 знаків) українською (або мовою статті) (Arial, 8 пт., *курсив*); **анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі**. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті.
- **ключові слова** (3-10 слів) українською мовою (або мовою статті) (Arial, 8 пт., *курсив*);
- **порожній рядок** (Arial, 10 пт.);
- **DOI** великими літерами, (Arial, 10 пт.);
- **порожній рядок** (Arial, 10 пт.);
- **Актуальність теми дослідження** (Arial, 10 пт);
- **Постановка проблеми** (Arial, 10 пт);
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій** (Arial, 10 пт);
- **Виділення недосліджених частин загальної проблеми** (Arial, 10 пт);
- **Постановка завдання** (Arial, 10 пт);
- **Викладення основного матеріалу** (можливий розподіл на підрозділи) (Arial, 10 пт);
- **Висновки** відповідно до статті (Arial, 10 пт);
- **порожній рядок** (Arial, 10 пт.);
- **Список використаних джерел** (Arial, 8 пт., **жирний**, по центру); перелік літератури (Arial, 8 пт.) є останнім в статті і його необхідно оформити відповідно чинних вимог з оформлення літератури; список використаних джерел слід розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті або в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, у хронологічному порядку (приклад оформлення літератури наведені далі за текстом); список літератури розташовується одразу ж після тексту статті; один пункт літератури відповідає назві лише однієї книги (статті або ін.), не допускається під одним номером у переліку розміщувати дві або більше назв;
- **порожній рядок** (Arial, 8 пт.);
- **індекс (UDC)** у верхньому лівому кутку листа, англійською мовою (Arial, 10 пт.);
- **JEL Classification** у верхньому лівому кутку листа (Arial, 10 пт.)
- **порожній рядок** (Arial, 10 пт.);
- **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 10 пт.). Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище**;
- **науковий ступінь, вчене звання** англійською мовою (Arial, 10 пт.). У статті **не потрібно** вказувати назву факультету або кафедри, де працює автор (або автори);
- **порожній рядок** (Arial, 10 пт.);
- **назва статті** - великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 10 пт., **жирний**). Назва статті

подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- *порожній рядок (Arial, 10 pt.);*
- **анотація (Abstract)** загальна у довільній формі. (переклад української анотації) англійською мовами (Arial, 8 pt., *курсив*); **анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі.** Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті.
- **ключові слова (Keywords:)** (3-10 слів) англійською мовою (Arial, 8 pt., *курсив*);
- *порожній рядок (Arial, 10 pt.);*
- **References** (Arial, 8 pt., **жирний**, по центру). Список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках (див. файл 4. *vumohy_do_oformlennia_references_ukr*).
- *порожній рядок (Arial, 8 pt.);*
- **Надійшла** стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Arial, 8 pt.); у форматі (ДД.ММ.РРРР);
- **Бібліографічний опис для цитування** у нижньому лівому кутку листа (Arial, 8 pt.), 1,0 інтервал.
- *порожній рядок (Arial, 8 pt.);*
- **Відомості про автора (авторів)**, українською, англійською мовами.

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра		
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)		
Електронна адреса		
Мобільний номер телефону		
ID (у системі наукової ідентифікації)		
- ORCID (http://orcid.org/)		
- ResearcherID (http://www.researcherid.com)		

13. Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел).

14. До тексту статті без узгодження з автором можуть бути внесені редакційні правки. Якщо кількість помилок **більше 9** на одну сторінку, стаття може бути повернена на виправлення автору (авторами).

15. Стаття до рецензування редакційною колегією журналу проходить перевірку на запозичення у тексті програмою StrikePlagiarism.com.

Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія. Редколегія не **надає розгорнутої рецензії статтям, яким було відмовлено.**

Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена секретарем редколегії.

Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження у електронній або паперовій формах журналу "Науковий вісник Полісся" цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення авторів про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно до Законів України "Про інформацію" № 2657-12 (редакція від 09.06.2004 р.) та "Про науково-технічну інформацію" № 3322-12 (редакція від 06.01.2004 р.).

Редакція журналу

"Науковий вісник Полісся"

залишає за собою право змінювати та вносити уточнення в

"Правила оформлення та подання рукопису"

без попереднього повідомлення

Адреса редакції: 14033, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95
Мороз Наталія Вікторівна, *відповідальний секретар*, каб. 25, корп. 4;
тел. +38(462)665-225
Мекшун Ірина Миколаївна, *технічний редактор*,
каб. 151, корп. 1;
тел. (0462)-665-224

E-mail: nauk_visn@ukr.net

Додаток 1

Приклад оформлення рукопису для представлення у редакцію

DOI: 10.25140/2410-9576-2019-1(17)-74-77

УДК 314/316 : 004 (477)

JEL Classification : 014, 052, 049

Ю. М. Перетяцько, к. е. н., доцент

**РЕЗУЛЬТАТИ ВИКОНАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ**

Анотація. Україна взяла курс на побудову інформаційного суспільства, закріпивши свої прагнення у Законі України - Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки. Внаслідок цього почали активно розвиватися такі напрямлення як інформаційні та телекомунікаційні технології.

Внаслідок відсутності налагодженої системи щодо виконання плану дій побудови інформаційного суспільства в Україні, більшість очікуваних результатів не були досягнуті. Тому, у 2013 році схвалюється Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні. З метою успішної побудови інформаційного суспільства в Україні необхідно здійснювати постійний моніторинг стану виконання поставлених задач в Стратегії.

Різні аспекти побудови інформаційного суспільства в Україні досліджувалися в працях О. В. Прудникова; Ю. Є. Петрухно; А. Є. Меньшеніної; В. М. Поперенюка та інші.

На сьогоднішній день, недостатньо досліджені питання з оцінки ефективності реалізації поставлених завдань з побудови інформаційного суспільства в Україні.

Основним завданням є моніторинг стану досягнення основних стратегічних цілей з побудови інформаційного суспільства шляхом порівняння планових індикаторів розвитку інформаційного суспільства із фактичними.

Порівняно контрольні значення індикаторів розвитку інформаційного суспільства, які визначені в Стратегії із фактичними значеннями міжнародних рейтингів інформаційного суспільства.

Виявлено, що існує суттєвий диспаритет між контрольними та фактичними значеннями індикаторів розвитку інформаційного суспільства. Це означає, що заходи, які визначені Стратегією не дають бажаних результатів, а отже, гальмують розвиток інформаційного суспільства в Україні. Тому, постає гостра необхідність у коригуванні чинної Стратегії.

Ключові слова: стратегія; інформаційне суспільство; індикатори розвитку.

Актуальність теми дослідження. Підвищення ролі інформації у будь-якій сфері діяльності людини та надшвидкий розвиток ...

Постановка проблеми. Побудова інформаційного суспільства зачіпає різні сфери суспільного життя: ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти побудови інформаційного суспільства в Україні все більше привертають увагу ...

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Не применшуючи значення наукових напрацювань у сфері інформаційного ...

Постановка завдання. Метою роботи є моніторинг стану досягнення основних стратегічних цілей з побудови інформаційного

Викладення основного матеріалу. Основні стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства з урахуванням сучасного стану ...

Висновки. Побудова інформаційного суспільства має на меті підвищення соціально-економічних умов життя населення, розвиток ...

Список використаних джерел:

1. Laszlo, Z. Karvalics Information Society - what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression). Coursebook of Project NETIS — Leonardo da Vinci. European Commission. Budapest, March-May 2007. p. 5.

2. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>.

3. Global Competitiveness Index 2016 [Електронний ре-сурс] / Офіційний сайт World Economic Forum. - Режим доступу : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=UKR>.

4. Networked Readiness Index 2016 [Електронний ре-сурс] / Офіційний сайт World Economic Forum. - Режим доступу : http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2016/economies/?doing_wp_cron=1551885061.4103109836578369140625#economy=UKR.

5. E-Government Development Index 2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт United Nations. - Режим доступу : <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine/dataYear/2016>.

6. Internet Users by Country 2016 / Сайт Internet live stats. - Режим доступу : <http://www.internetlivestats.com/internet-users-by-country/>.

UDC 314 / 316 : 004 (477)
JEL Classification 014, 052, 049

Y. M. Peretiatko, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor

IMPLEMENTATION RESULTS OF THE INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT STRATEGY IN UKRAINE

Abstract. *Ukraine has taken a course on the building of an information society, consolidating its aspirations in the Law of Ukraine "On the Basic Principles of the Information Society Development in Ukraine for 2007-2015". As a result, such directions as information and telecommunication technologies began to develop actively.*

Due to the lack of a well-established system for implementing the action plan for building an information society in Ukraine, most of the expected results were not achieved. Therefore, in 2013, the Strategy for the Information Society Development in Ukraine is approved. In order to successfully build an information society in Ukraine, it is necessary to continuously monitor the state of implementation of the tasks set for the Strategy.

Various aspects of the information society building in Ukraine were investigated in the works by O. V. Prudnikova; Yu. E. Petrukhno; A. E. Mensheni V. M. Transversal, etc.

Issues related to the evaluation of the effectiveness of the tasks set for the information society building in Ukraine are not sufficiently explored.

The main task is to monitor the state of achieving the main strategic goals of information society building by comparing the planned indicators of the information society development with the actual ones.

Control values of the indicators of the information society development, which are defined in the Strategy were compared with the actual values of international ratings of the information society.

It was revealed that there is a significant disparity between the control and actual values of the indicators of the information society development. This means that the measures identified by the Strategy do not yield the desired results, and thus hinder the information society development in Ukraine. Therefore, there is an urgent need to correct the current Strategy.

Keywords: *strategy; information society; development indicators.*

References:

1. Karvalics, L. Z. (2007). *Information Society – what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression)*. Coursebook of Project NETIS — Leonardo da Vinci. European Commission. Budapest [In English].
2. Stratehiiia rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.05.2013 № 386 [Strategy of development of the information society in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 15, 2013 № 386]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> [In Ukrainian].
3. Global Competitiveness Index 2016. (n.d.). <http://weforum.org>. Retrieved from <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=UKR> [In English].
4. Networked Readiness Index 2016. (n.d.). <http://weforum.org>. Retrieved from http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2016/economies/?doing_wp_cron=1551885061.4103109836578369140625#economy=UKR [in English].
5. E-Government Development Index 2016. (n.d.). <https://publicadministration.un.org>. Retrieved from <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine/dataYear/2016> [in English].
6. Internet Users by Country 2016. (n.d.). <http://www.internetlivestats.com>. Retrieved from <http://www.internetlivestats.com/internet-users-by-country/> [In English].

Надійшла 09.03.2019

Бібліографічний опис для цитування :

Перетятко, Ю. М. Результати виконання стратегії розбудови інформаційного суспільства в Україні / Ю. М. Перетятко // Науковий вісник Полісся. – 2019. - № 1 (17). – С. 74-77.

**Перетятко
Юлія Митрофанівна**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет;
<https://orcid.org/0000-0003-1559-3710>;
ResearcherID: M-5332-2016;
E-mail: yuliaperetiatko@gmail.com;

**Peretiatko
Yuliya Mitrofanovna**

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology;
<https://orcid.org/0000-0003-1559-3710>;
ResearcherID: M-5332-2016;
E-mail: yuliaperetiatko@gmail.com.

Наукове видання

Науковий вісник Полісся

Науковий економічний журнал

№ 2(21)

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

За достовірність викладених фактів
та коректний переклад статей іншими мовами відповідальність несе автор.

Відповідальний редактор	В. Г. Маргасова
Технічний редактор	Н. В. Мороз
Комп'ютерна верстка	Н. В. Мороз, І. М. Мекшун
Дизайн обкладинки	І. М. Мекшун
Технічні редактори з питань комп'ютерного забезпечення	С. В. Злобін, І. М. Мекшун
Мовне редагування	О. В. Друпп
Друкар	К. П. Гузь

Підписано до друку 29.12.2020.
Формат 60х84/8.
Умов. друк. арк. 23,1.
Тираж 100 пр. Зам. № 551/20

Редакційно-видавничий відділ
Національний університет «Чернігівська політехніка»
14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.

Scientific publication

Scientific bulletin of Polissia

Scientific journal on Economics

№ 2(21)

Pressed in an author's edition from the authors' original layouts.

Editorial Board is not always agreed with the authors' views.
An author is responsible for the given facts' authenticity.

Responsible Editor	V. H. Marhasova
Technical editor	N. V. Moroz
Computer typing	N. V. Moroz, I. M. Mekshun
Cover design	I. M. Mekshun
Technical editor and Computer Support	S. V. Zlobin, I. M. Mekshun
Language editing	O. V. Drupp
Printing	K. P. Huz

Signed to the press 29.12.2020.
Format 60x84/8.
Edition of 100 copies.

PUBLIC

Editorial and publishing department of
Chernihiv Politechnic National University
14035, Chernihiv, Shevchenka Str., 95

State Registration Certificate of Printing Mass Medium
Series DK № 7128 from 18.08.2020